

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 4

1997 YILI

SABAH GAZETESİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Mart 2004

<http://akat.bilgi.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

OCAK 1997	3
• 1997 BEKLENTİLERİ	
• ENFLASYON VE KURLAR	
• KAYIT DIŞI TOPLUM	
• DOĞRUDAN DEMOKRASİ	
• ZAMANIBUGÜNLER VE YARINLAR	
• BİLGİ ÜRETİMİ HAKKINDA	
• İKİNCİ CUMHURİYET KURULDU MU?	
• TÜRKİYE MUCİZE PEŞİNDE	
• ÜZÜM YEMEK Mİ? BAĞCI DÖVMEK Mİ?	
ŞUBAT 1997	18
• SOROS SOROS'U ANLATIYOR	
• RÜZGAR EKEN FIRTINA BIÇER	
• HER GÜN BAYRAM OLSA	
• POPÜLİZM VE GERÇEKLER	
• İNGİLİZCE EĞİTİM	
• GÜMRÜK BİRLİĞİ VE KURLAR	
• GRİNİN TONLARI	
• DEĞİŞEN KOŞULLAR	
MART 1997	31
• EKONOMİDEN HABERLER	
• BAŞKA GÜNDEMLER	
• KARA BULUTLAR	
• MEDENİYET	
• YENİ LİDER NEDEN ÇIKMIYOR?	
• JAPON MUCİZESİNE NE OLDU?	
• TEKNOLOJİ VE MÜTEŞEBBİS	
• VİDEO	
• VATANDAŞLIK ORTAĞI EĞİTİMDE ÖĞRETİLİR	
NİSAN 1997	47
• MÜLKİYET VE DEVLET	
• EKONOMİDEN HABERLER	
• SİLİKON VADİSİ	
• ÇIKARLAR VE İLKELELER	
• ÖZAL'IN ANISINA	
• NEREDE ESKİ ENFLASYONLAR	
• TL'DEN BEŞ SIFIR ATALIM	
• HİNDİSTAN'DA YÜKSEK TEKNOLOJİ	
MAYIS 1997	62
• İNGİLTERE'DE SEÇİM	
• ENFLASYON YÜKSELECEK Mİ?	
• "GANGSTER DEVLET"	
• SİYASET VE GÜNCEL YAŞAM	
• SAĞ SOL SOHBETİ	
• TARİHE NEREDEN BAKMALI?	
• PARTİLER	
• KARTEL NEDİR?	
• ŞİRKET EVLİLİKLERİ	
HAZİRAN 1997	78
• ERKEN SEÇİMİN EKONOMİYE ETKİSİ	
• "CARİ İŞLEMLER DENGESİ" SAVAŞLARI	
• KOMÜNİSTLER PARİS'TE	
• ÖZGÜRLÜĞE BAKIŞ	
• HAVADAN SUDAN	
• ÜNİVERSİTE SINAVI	
• SİSTEMİ NE ZAMAN KONUŞACAĞIZ?	

• "THE ESTABLISHMENT"	
TEMMUZ 1997	91
• YILMAZ HÜKÜMETİNE UYARILAR	
• SİSİN ARKASINDA KALANLAR	
• RASLANTI VE ZORUNLULUK	
• PARANTEZLER	
• ZAM YAĞMURU	
• SIFIR ENFLASYON İSTİYORUM	
• KAFA KARIŞIKLIĞI	
• SARAY DUVARLARI	
• ENFLASYONLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ	
AĞUSTOS 1997	105
• TAHMİNLERDE REVİZYON	
• YAZ ÇABUK GEÇTİ	
• AMERİKANIN GÜCÜ	
• İNSANLAR VE KAZALAR	
• TAYLAND'DAN ALINACAK DERSLER	
EYLÜL 1997	112
• PADİŞAHLIK İŞE YARAR MIYDI?	
• EKONOMİ NEREYE GİDİYOR?	
• DÜZGÜN KAMU YÖNETİMİ	
• ÜÇÜNCÜ KÖPRÜ MUHAREBESİ	
• PARA POLİTİKASI HEDEFLERİ	
• YAPINCA OLUYOR	
• YANLIŞ HESAP BİR YERDEN DÖNER	
• EN İYİSİ "YENİ LİRA=AVRO"	
EKİM 1997	124
• BAŞKANI BİZ SEÇELİM	
• EKONOMİDE SÜRPRİZ YOK	
• İSTİKRARIN FATURASI	
• DEĞİŞİMİN KÜÇÜK KÜLFETLERİ	
• İKTİSATÇI FIKRALAR	
• SEÇİM TARİHİ	
• YUMAĞIN UCU NEREDE?	
• ÖNCE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	
• DÜNYA BORSALARINDA FIRTINA	
KASIM 1997	136
• MALİ PİYASALARDA İSTİKRARSIZLIK	
• ENFLASYON NASIL DÜŞER?	
• EMEKLİLİK SORUNLARI	
• DOKUNULMAZLIK SOHBETİ	
• SİYASİ REFORM ÖNERİLERİ	
• CİDDİYETSİZLİĞİN BEDELİ YÜKSEKTİR	
• İSTİKRARIN EKONOMİ POLİTİĞİ	
ARALIK 1997	147
• ZAMANLAMA İŞİN ÖZÜDÜR	
• BELİRSİZLİK ARTIYOR	
• VERGİ REFORMUNA İLK YAKLAŞIM	
• GELİR VERGİSİ HESAPLARI	
• AB VE TÜRKİYE	
• ENFLASYONLA MÜCADELENİN NERESİNDEYİZ?	
• ZOR SORULAR	
• 1997'NİN GEÇİCİ BİLANÇOSU	

1997 BEKLENTİLERİ

İnsan hafızası unutkanlıkla maluldür. Birkaç gün içinde 1996'nın sorunları gündemden çıkar. Demirel'in özdeyişi ile, "**dün dündür, bugün de bugündür**" der, geleceğe bakmaya başlarız. Çünkü gelecek hem belirsizliklerin kaynağı, hem de umudun kapısıdır.

Son üç yazımızı, 1997 yılı tahminlerinin üstüne oturduğu çerçevenin tanımlanmasına ayırdık. Kısaca hatırlatalım. Önce, neden RP hükümetinin bu yılı çıkaracağını varsaydığımızı açıkladık. Sonra, döviz cephesinde yapısal bir analizinin sonuçlarını saptamayı denedik. Son olarak da 1996'nın genel bir değerlendirmesini yaptık.

Türkiye ekonomisinin en belirgin özelliklerinden biri, **tahmin ufkunun kısalığı**. Bazen bir ay bile uzun dönem olabiliyor. Yani, ekonomik aktörlerin büyük bölümü, bir ayın ötesine rasyonel hesap yapamıyorlar.

Düşük enflasyonlu ülkeler bu bakıma çok farklı. Türkiye dışındaki OECD üyelerinin tümü için 1997'nin nasıl seyredeceği epey ayrıntılı şekilde biliniyor. Onlar 1998'i, hatta daha sonrasını düşünmeye ve tartışmaya başladılar.

Ciddi yanılma paylarına rağmen, her yılbaşında meslek raconuna uyuyoruz. Ekonominin temel büyüklüklerinin o yıl nasıl seyredeceği hakkında tahminler yapıyoruz. Doğallıkla, yıl içindeki gelişmelere bakarak bunları revizyona tabi tutma olanağımız oluyor.

Ekonomi Yavaşlayacak

Ekonominin en önemli değişkeni daima büyüme hızıdır. Yüksek büyüme, üretimin hızla arttığına işaret eder. O ölçüde işsizlik azalır. Düşük gelirli vatandaşlar daha kolay iş bulurlar. Toplumun satınalma gücü ve dolayısı ile refahı yükselir.

1994 yılında yaşanan ciddi mali bunalım ve ekonomik daraldan sonra, geçtiğimiz iki yıl boyunca Türkiye ekonomisi **ortalamanın üstünde** büyüme hızlarını tutturdu. Bu performans, gerek işsizliğe gerek refah düzeyine olumlu katkı yaptı.

Buna karşılık, fiyat istikrarı sağlanamadan hızlı büyümeye geçilmesi, enflasyonu olumsuz etkiledi. 1994'de ödenen büyük faturaya rağmen enflasyonunun denetim altına alınmaması, sürekli bir **bunalım beklentisi** yarattı.

Özellikle vurgulanması gereken bir nokta ise, iki yıldır ekonominin **yapısal sorunlarının çözümüne** yönelik bir çabanın ortaya çıkmamasıdır. Hükümetler, durumu idare etmeye çalıştılar. Yapısal sorunları çözmek gibi bir dertleri olmadı.

1997'de büyüme hızının düşmeye başlayacağını tahmin ediyoruz. Sayılar ne olabilir? Yılın ilk yarısı için yüzde 5-6, ikinci yarısı için yüzde 4-5, yılın tümü için **yüzde 5** civarında büyüme makul duruyor.

Yavaşlamanın bir çok nedenden kaynaklanacağını tahmin ediyoruz. En başta, Erbakan hükümetinin bütçe açığını daraltma çabasını **herşeye rağmen** ciddiye alıyoruz. Denk bütçe mümkün durmuyor. Ama, bütçenin faiz öncesinde verdiği fazlada bir artış öngörüyoruz.

Özelleştirme gelirlerinin **2 milyar dolar** civarında gerçekleşeceğini düşünüyoruz. Cep telefonundan beklenen 1 milyar dolar önemli. Küçük hesaplarla onu kaçıırırlarsa, bu hedefi de tutturamazlar. 2 milyar doların üstü ise bizce başarı olurdu.

Dış Açıkta Nisbi İstikrar

Dış ticaretle ilgili 1996 sayılarının hala yayınlanmamış olması, önümüzdeki yılla ilgili tahminleri zorlaştırıyor. Benim hesaplarım, ithalat artış hızının yüzde 10 civarına ineceği. Buna göre, **50 milyar dolar ithalat** bekliyorum.

AB'deki, özellikle Almanya'daki canlanma, ihracat için olumlu bir gelişme. İhracatın yüzde 15'in üstünde artarak **29 milyar dolara** ulaşması mümkün duruyor. Yani, dış ticaret açığı **21 milyar dolar** civarında istikrar bulabilir.

Bu durumda, görünmeyenler ve transferler kalemindeki artış yavaşlayarak sürse bile, "**carı açık artı net hata noksan kalemi**" toplamının 1996'nın 1-2 milyar altında kalması ihtimali yüksek. İlle sayı vermek gerekirse, **3-4 milyar dolar** derdim.

Türkiye ekonomisinin büyüklüğü açısından, bu sayı tehlikeli değildir. Bir bölümü **yabancı sermaye girişinden** karşılanacaktır. 1996'da, siyasi gelişmelerin etkisi ile yabancı sermaye yatırımları çok düşük kaldı.

Halbuki, özellikle Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin yabancı yatırım potansiyeli çok zenginleşti. O nedenle bu kalem 1997'de yükselebilir. Açığın bir kısmı ise yabancıların **portföy yatırımları** tarafından finanse edilecektir.

Neticede, bu düzeydeki bir açık 1-2 milyar dolarlık dış borç yada sıcak para yada rezerv azalmasına tekabül eder. Milli gelirin **yüzde 1'ini aşmayan** bu finansmanı Türkiye fazla zorlanmadan bulacaktır.

Enflasyon, Kur ve Faizler

Enflasyonda **cüzi bir düşüş** olabilir. Aslında şartlar daha ciddi bir düşüşe müsaitti. Fakat, iki olumsuz faktör var. Birincisi, RP hükümetinin dış politika hataları Türkiye'nin dış borçlanma olanaklarını kısıtlıyor. İkincisi, hükümet yüksek faize takmış vaziyette.

Başka türlü ifade etmek istersek, hükümetin döviz kurunu "nominal çapa" olarak kullanabilme olanağı yok. Bir yandan faizi düşürme çabaları, diğer yandan dövizle ilgili tedirginlik, **kur-enflasyon paralelliğinin** süreceğine işaret ediyor.

TEFE için **yüzde 80 enflasyon** tahmin ediyoruz. Buna göre, yıl sonu için **dolar 195 bin TL** civarında çıkıyor. Hükümet muhafazakar davranırsa, her ikisinde de daha iyi sonuçlar alabilir.

1997'de faizde önemli dalgalanmalar bekliyoruz. Para politikası hala sorunlu. Gene de, ortalama reel faizin yüzde 20'nin **altına düşmesine** pek ihtimal vermiyoruz. Ancak arada büyük oynamalar olabilir. O nedenle, tasarrufçunun çok dikkatli olması gerekecektir. (2 Ocak 1997)

ENFLASYON VE KURLAR

Aralık ayı fiyat artışları dün DİE tarafından yayınlandı. Açıkcası, Aralık enflasyonu tahminlerimizin **çok altında** çıktı. Aralık için toptan eşya fiyatlarındaki artış yüzde 6'nın biraz altında hesaplamıştım.

Eczacıbaşı Menkul Değerler'in hazırladığı bir istatistiki model var. VAR modeli deniyor. Geçtiğimiz dönemde çok iyi tahminler vermişti. O model de TEFE için **yüzde 5.2** artış öngörüyordu.

Halbuki DİE'nin açıkladığı sayı **yüzde 3.9**. Nereden baksanız 1.2- 1.8 nokta fark var. Gayri ihtiyari, son anda hükümetin **kozmetik bir operasyona** gittiği izlenimi uyanıyor. Tüketici fiyat artışı ise yüzde 3.4 şeklinde açıklandı. Aynı farkı tüketici fiyatları için de görüyoruz.

Buna göre, 1996 yılı enflasyonu toptan eşyada **yüzde 84.9**, tüketici fiyatlarında ise **yüzde 79.8** olarak kesinlik kazandı. Aralık ayındaki ani düşüş, yıllık tahminlerimizin de bir miktar yukarıda kalmasına yol açtı.

Bu sayılar **beni tedirgin ediyor**. Ekonomide anlamadığımız bir şeyler mi oluyor diye kendi kendime sormak ihtiyacını hissediyorum. TEFE'nin tüketici fiyatlarının üstüne çıkması, talep enflasyonunun yavaşladığı anlamına mı gelecek?

Öte yandan, para arzındaki artış sürüyor. TL faizleri iyice düştü. Her ikisi de, talep artışının hızlanmasını gerektiren nedenler. Yoksa yılın son iki ayında bütçe açığında öngöremediğimiz bir küçülme mi var?

Şimdilik bu soruların **cevaplarını bilmiyoruz**. Tekrar tekrar hatırlatıyoruz. Bu yıl dış ticaret sayılarının yayınlanmasındaki gecikme, Türkiye ekonomisini yakından izlemeye çalışanları zorluyor.

Dış ticaret sayıları elde olmadığı için, üç aylık milli gelir hesapları da eksik ve geçici kaydı ile yayınlanıyor. Oradan da yeterli bilgi alamıyoruz. Bütün bunlar, ekonomideki **belirsizliği** önemli ölçüde artırıyor.

Döviz Kurları

1996 yılı enflasyonu ile kurların seyrini karşılaştırma imkanı oluştu. Dolar mark paritesindeki oynama nedeni ile, kuru **döviz sepeti** bazında hesaplamak daha gerçekçi. Sepette, "**1 dolar artı 1.5 mark**" var.

Geçen yıl, döviz sepeti için TL'nin değer kaybı **yüzde 77.9** olmuş. Yıllık TEFE enflasyonu yüzde 84.9. Enflasyon sayısını devalüasyona bölünce, reel kurun nasıl seyrettiğini anlıyoruz.

Yüzde 3.9 elde ediyoruz. Ancak, burada durmamak gerekiyor. Çünkü, geçen yıl dış dünyada da küçük bir enflasyon yaşandı. Ticaret yaptığımız ülkelerde ortalama enflasyonu yüzde 2 kabul edebiliriz.

Demek ki, yukarıdaki yüzde 3.9 sayısında dış dünya enflasyonu olarak yüzde 2'yi düşmemiz gerekiyor. Yüzde 2 buluyoruz. Bu hesaba göre, TL 1996 yılında döviz sepetine göre **yüzde 2 değer kazanmış** oluyor.

Yüzde 2 küçük bir sayı. Geçtiğimiz yıl boyunca, TL'de ciddi bir değer kazanma söz konusu olmayacağını sık sık ifade ettik. Türkiye ekonomisinin

içinde bulunduğu şartlar, enflasyon ve kur değişmelerinin **paralel gitmesini** gerektiriyordu.

Nitekim böyle olmuş. Buradan, ihracatçıların kurdan kaynaklanan bir rekabet gücünü kayıpla karşılaşmadıkları sonucuna da varabiliriz. Ayrıca, ihracatımız açısından denklemleri sadece TEFE ile yapmak yeterli değildir.

Toptan eşya fiyatlarından daha önemli bir değişken, döviz bazında **reel ücretlerdir**. Orada kesin sayılar yok. Fakat, piyasadan topladığımız bilgiler, geçen yıl döviz cinsinden reel ücretlerde bir artıştan söz etmenin mümkün olmadığına işaret ediyor.

Olsa olsa tersi söz konusu. Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlığın faturası, genelde çalışan kesimlere çıkıyor. Reel ücretler ya düşüyor yada sabit kalıyorlar. Bu da **gelir dağılımında** bilinen bozulmanın devam etmesi anlamına geliyor.

TL'nin Cazibesi Sürüyor mu?

Bu genel çerçevede, son dönemde TL faizlerinde yaşanan düşüşten rahatsız olduğumu söylemek istiyorum. RP hükümetinin iktisat politikasında zayıf halkayı faizler, daha doğrusu **para politikası** oluşturuyor.

1996 yılında yaşanan nisbi istikrarın tümü ile uygulanan yüksek faiz politikası sayesinde gerçekleştiğini kabul etmek zorundayız. Kamu maliyesine çekidüzen verilmediği sürece, istikrar için **sıkı para politikasından** başka yol yok.

Ne yazık ki, iktidarlar ekonomi biliminin bu basit gerçeğini kabul etmek istemiyorlar. Nereden çıktığı belli olmayan bir takım teori taklitlerinin arkasına takılıp, **faiz popülizmi** yapmayı seviyorlar.

Erbakan hükümeti de o yolda. Halbuki, vatandaşın TL tutması küçümsenmeyecek bir risk alması demek. Bu **risk primini** vermezseniz, o zaman daha güvenilir ama daha düşük getirili yatırım araçlarına kayması kaçınılmazdır.

Almanya'da bu yıl beklenen enflasyon yüzde 2. Ziraat Bankasının verdiği DM faizi yüzde 10. Buna göre, **markın reel faizi yüzde 8 ve riski de sıfır**. Şimdi reel TL faizlerini yüzde 8'e çekerseniz, insanlar neden TL riskini taşıyorlar?

Para politikasında yapılacak hatalar, piyasalarda **uçuculuğu ve istikrarsızlığı** arttıracaktır. Sonradan hükümetin aklı başına geliyor ama iş işten geçmiş oluyor. Faturayı ise ülke ekonomisi ve insanları ödüyor. (5 Ocak 1997)

KAYIT DIŞI TOPLUM

Türkiye'de sık sık kayıt dışı ekonomiden söz ediyoruz. Kastedilen nedir? Aslında belgelendiği takdirde üstünden vergi ödenmesi gereken bir takım ticari, sınai, vs. ekonomik faaliyetlerin **belgesiz yapılması** demek.

Daha ayrıntıya girersek, mal ve hizmet alışverişlerinin bir bölümünde, fatura, makbuz veya yazar kasa fişi gibi, kamu otoritesi ve mahkemeler

tarafından kabul edilecek **resmi bir belge** olmuyor. Malı veya hizmeti alan, ödemesini de nakit olarak yapıyor. İş orada bitiyor.

Böyle durumlarda ne satın alanın aldığı kanıtlanması mümkün, ne de satanın. Dolayısı ile, her iki taraf da bu işlem sonunda ortaya çıkan geliri saklamak imkanına sahip oluyor.

Doğallıkla sistem geriye doğru genişliyor. Malı satan o malı satmamış görüldüğünden, üretimde kullandığı işçiyi, ham maddeyi, vs. de gizlemek zorunda kalıyor. Böylece tekrar **KDV ve gelir vergisi** avantajları elde ediyor. Ve sistem yaygınlaşıyor.

Kamu otoritesi vatandaşın meşru ekonomik faaliyetlerini izleyemeyince, başka sorunlar çıkıyor. Gayri meşru kazançların aklanması kolaylaşıyor. **Kara para aklanması** denilen budur.

İnşaatta, serbest mesleklerde, perakende sektöründe, vs. kayıt dışı ekonomiyi kural olunca, uyuşturucudan kazanılan paraların sisteme sokulmasını denetlemek de olanaksız hale geliyor.

Dün gazetelerde okuduk. Yakalanan kurye kız nedeniyle, Hollanda hükümeti, Türkiye'ye yapılan **para transferlerini durdurmuş**. Önemli bir olay. Türkiye'nin kayıt dışı sistemi, bir noktadan sonra dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin önünde engel haline gelebilecek.

Kayıt Dışı Nikah

Bu konuyu tekrar açmamın nedeni, son günlerin flaş olayı. Fatma Şahin'in açıkladıkları etrafında oluşan polemik, kayıt dışı işlemlerin **ekonomi ile sınırlı olmadığını** gösterdi. Zaten bilinen bir olayı gündemin tepesine taşıdı.

Evlilik kurumu kadın erkek beraberliğini düzenliyor. Hem nesil içi, hem nesillerarası önemi var. Çiftin **ayrılması halinde** karşılıklı hakların, özellikle servetin paylaşımı gerekiyor.

Nafaka kurumu buradan çıkmış. Daha da önemlisi **miras sorunu**. Çiftin servetinin çocukları arasında düzenli bir şekilde dağıtılmasına olanak tanıyor. Her ikisi de, nikahın kanıtlanabilir olmasını, yani bir belgeye bağlanmasını gerektiriyor.

İslam hukukunda şahitlere gerek duyulması bundan. Kırsal yerleşim birimlerinde ve küçük kentlerde, herkes herkesi tanıyor. Dolayısı ile yapılacak bir nikahı toplumdaki saklamak, gizli tutmak imkanı yok.

Kentsel medeniyet beraberinde **anonimliği** getiriyor. Büyük kentte insanların çevrelerinden bağımsız yaşamaları mümkün. Ufak tefek hilelerle, kılınan dini nikahtan hiç kimsenin haberdar olmaması sağlanabiliyor.

Son olayda görüyoruz. Kadın, nikah yapıldı diyor. Erkek, hayır nikah yok diyor. Ortada bir kayıt ve belge olmadığı için, **isbatı olanaksız** bir evlilikle karşı karşıya kalıyoruz.

Modern toplumlarda, kayda geçip belgelenmeyen nikahın ne kadar büyük **toplumsal sorunlara** yol açabileceğini son olayda çok net şekilde görüyoruz. Bunun faturasız alışverişe ne kadar benzediğini de...

Kayıt Dışı Devlet

Her devlet içinden çıktığı toplumun aynasıdır. Toplum, ekonomisini, özel yaşamını kayıt dışı tutunca, devletin de kendi faaliyetlerinin bir bölümünü kayıtlara geçirmeden yapmasına şaşırılmamak gerekiyor.

Geçen yıl ortaya çıkan "örtülü ödenek" tartışmasında beni en çok etkileyen harcamanın kayıt ve belgesinin olmaması idi. Yoksa, her devletin gizli bir takım harcamalar yapmasını nisbeten makul karşılarım.

Bütün demokrasilerde yürütme organı bu tür harcamalar yapar. Ancak, gizlilik başka şey, kaydının tutulmaması başka şey. Ciddi bir devlet, en gizli faaliyetlerinin bile mutlaka **kaydını tutar**.

Tutmak zorundadır. Çünkü, devlette kural süreklilikse, **süreklilik kayıtlarla sağlanır**. Tersini düşünmek bile mümkün değildir. Ama Türkiye'de öyle olmadığını biliyoruz. Şu sıralarda sık sık da sonuçlarını izliyoruz.

Susurluk olayının da bizi aynı yere götüreceğine inanıyorum. Devletin geçtiğimiz yıllarda giriştiği bir takım faaliyetlerin kayıtlarının olmadığı anlaşılacak. Alınan kararların, verilen emirlerin belgeleri çıkmayacak.

Gizlendiği için filan değil. **Olmadıkları için**. Faturasız mal satan tüccar gibi, kayıtsız dini nikah kılan tarikat şeyhi gibi, devleti yönetenler de belgesiz iş yaptıkları için. Sonuçta, karşılıklı suçlamalar öyle havada kalacak. Bir şey isbatlanamayacak.

Modern topluma, demokrasiye, hukuk devletine giden yol, **kayıt ve belgeden** geçiyor. Kayıt dışı ekonomi, kara para, dini nikah ve Susurluk olayı bence hepsi aynı olayın farklı farklı cepheleri.

Türkiye **yazılı ve belgeli bir medeniyete** geçmekte zorlanıyor. Ama çare yok. Eninde sonunda öğreneceğiz. (9 Ocak 1997)

DOĞRUDAN DEMOKRASİ ZAMANI

Bir hafta boyunca medyayı tekeline alan Fatma Şahin olayını çok ilginç bulduğumu ifade etmek istiyorum. Kendisinin değil ama **yol açtığı tartışmaların** çok renkli olduğunu düşünüyorum.

Sayesinde, Türkiye'de bilinen ama konuşulmayan konular, büyük kitle önünde konuşuldu. Örneğin, benim hatırladığım kadarıyla Türkiye'de ilk kez medeni kanunun **evlilikle ilgili hükümleri** tartışıldı.

Olayın kahramanlarının **islamcı kesimden** olması, işi iyice canlandırdı. Dikkat ederseniz, bütün televizyon kanalları, programlarına islamcı kesimden konuşmacılar çıkardılar. Aralarındaki polemikleri izleme olanağını bulduk.

Dışarıdan bakınca homojen, hatta monolitik gibi duran islamcıların, aslında somut konularda çok farklı şeyleri savundukları anlaşıldı. Bekleneceği gibi, bu somut olayda şeriat hükümlerinin ne anlama geldiği hususunda **fikir birliğine varamadılar**.

Bu arada bir sürü tefsir ve öneri sunuldu. O kadar çok islamcı düşünür dinledik ki, neyi kimin söylediğini doğrusu hatırlamıyorum. Önemli bir bölümü de

incir çekirdiğini bile doldurmayacak türdendi. Ama, bu tekliflerden biri kulağıma çok hoş geldi.

Hangisi mi? Erkeklerin birden fazla eş alması konusunun **referandumla halka sorulması**. Neden mi? Çünkü ben çok eşliliğe taraftar değilim ama **referandum müessesesini çok seviyorum**. İslamcı bir düşünürden referandum teklifi gelmesinden ise özel bir mutluluk duydum.

Çünkü, kendilerini çok yakından ilgilendiren konuların **doğrudan halk tarafından** kararlaştırılması benim demokrasi anlayışımla denk düşüyor. Sonuçlarına da katlanmaya razıyım.

Doğrudan Demokrasi Gelişecek

27 Mayıs ve 12 Eylül'ün Anayasa için yaptıkları halkoylamaları aslında **plebisit** sınıfına girer. Bunlarda sadece bir taraf konuştu, karşı olanlara söz hakkı verilmedi.

Türkiye'nin yaşadığı iki gerçek referandumun altında **rahmetli Özal'ın** imzası vardır. İlki siyasi yasakların kaldırılması için. İkincisi de yerel yönetim seçimlerinin öne alınması hakkında. Rahmetli ikisini de kaybetti. Olsun. Gene de halka sordu ya...

Özal'dan bu yana ona da cesaret eden çıkmadı. Dört beş yılda bir bizi sandığa götürüp **kendilerini** yeniden seçtiriyorlar. Onun dışında, hiç bir konuda vatandaşın fikrini sormak diye bir derterli olmadı.

The Economist'in yılbaşı sayısında 21.inci yüzyılda demokrasi üstüne uzun bir makale yayınlandı. Soğuk savaş dönemi kilitlenmesi bitince, demokrasilerin önünde yeni bir ufuk açıldığı gözlemlenirken yola çıkıyor.

İletişim teknolojisindeki gelişmeler, toplumların eğitim düzeyindeki artış, yaşanan dünyanın karmaşıklaşması, vs. bir çok etken, artık temel sorulara vatandaşın **doğrudan cevap vermesini** mümkün kılıyor.

Temsili demokrasi hala önemli. Kamunun günlük işlerini yönetecek profesyonel siyasetçilere hiç şüphesiz daha çok uzun süre ihtiyaç olacak. Ancak, **bütün yetkiyi** temsilcilere vermemiz için de bir neden kalmadı.

Hepimizi çok ilgilendiren konularda kararı da temsilcilerimiz yerine **doğrudan vatandaşların** vermesi demokratik rejimlerin işleyişine büyük rahatlık getirecektir. Önümüzdeki yüzyılda bütün demokrasilerde referandumların çok daha yaygın kullanım alanı bulacağına gerçekten inanıyorum.

Bir Referandum Önerisi

Türkiye bu işe **medeni kanunun evlilikle ilgili hükümlerinden** başlayabilir. Laik kesimle islamcı kesim arasında çok büyük bir gerginlik konusu böylece halkın doğrudan hakemliği ile çözümlenmiş olur.

İlk teklifin islamcı kesimden gelmiş olması da önemli. Teklif onlardan geldiğine göre, sonuca itiraz etme hakları da olmaz. Böylece, şu şeriat tartışmalarını geriye atıp, Türkiye'nin geleceği açısından çok daha büyük önem taşıyan siyasi, ekonomik ve idari reformları serinkanlı bir şekilde ele alabiliriz.

Evet. Tek-eşlilik ve çok-eşlilik kararı için **halkoylamasına** gidelim. Ben bir adım daha atmak istiyorum. Bu halkoylamasında erkeklere oy hakkı vermeyelim. **Sadece kadınlar oy kullanabilsinler**.

Neticede bu konu esas itibariyle kadınları ilgilendiriyor. Eğer kadınların çoğunluğu **çok-eşlilikten** yana ise, bize söyleyecek bir şey kalmaz. Kendi inançlarımızı doğrultusunda, biz gene tek-eşli yaşamı sürdürürüz. Ama çok eşlilik hukuk sistemimize girer.

Yok, kadınların çoğunluğu **tek-eşlilikten** yana oy kullanırsa, o zaman da islamcı kesimin medeni kanununun meşruiyeti hakkında nicedir sürdürdüğü polemik biter. Mecburen "**demokrasinin kestiği parmak acımaz**" diyip bu konuyu kapatmak zorunda kalırlar.

Bir sonraki aşamada aynı yöntemi medeni kanunun mirasla ilgili hükümleri için uygulamak mümkün olur. Zaten islamcı kesimle laik kesim arasındaki "**şeriat**" tartışmasının özü bu iki konuda yoğunlaşıyor. Türkiye rahat nefes alır.

Referandum müessesesinin demokrasi için ne kadar önemli olduğunu sanıyorum ki bu örnekler yeterince gösteriyor. Halkoylaması, bitmez tükenmez meşruiyet kavgalarını sona erdirmenin ve **temel kurallar etrafında bir uzlaşma sağlamanın** en emin ve sağlıklı yöntemidir.

Eğer 21.inci yüzyıl doğrudan demokrasi çağı olacaksa, şimdiden bu yönde adımlar atmaya başlamakta yarar var. (12 Ocak 1996)

BUGÜNLER VE YARINLAR

İstanbul gerçekten bir **dünya kenti** olmaya başladı. Her geçen gün bunun bir başka örneğini yaşıyoruz. Kültürel etkinlikler daha çok göze çarpıyor. İstanbul dünyaca ünlü sanatkarların uğraklarından biri oldu.

O arada, önemli düşünürler ve bilim adamları da geliyorlar. Örneğin, Can Paker'in desteği ile, **Türk Henkel** bizlere çağımızın ilginç fikir adamlarını dinleme fırsatını verdi. Paul Kennedy'yi, Alvin Toffler'i, Nicholas Negroponte'yi tanıdık.

İki gündür, gene ilginç bir toplantı yapılıyor. Sermaye Piyasası Kurulu ve Dünya Gazetesi müştereken düzenlemişler: "**Türkiye'de ve Gelişen Ekonomilerde Sermaye Piyasaları Konferansı**".

Dün, öğle yemeğinde Harvard Üniversitesinden çok ünlü bir iktisatçı konuştu. **Profesör Robert Barro**, iktisat teorisinde son yirmi yılın tartışmalarının tümüne katılmış, kaydadeğer katkılar yapmış biri.

Konusu da Türkiye için son derece önemli idi: "**Kamu borçlanmasının ekonomiye etkileri**". Doğallıkla, onun aklına para basmak ve enflasyon gelmiyor. Para basılmasa ve enflasyon olmasa bile, borçlanarak finanse edilen kamu harcamalarını analiz ediyor.

Ne yazık ki, Ankara'da Rektörler Toplantısı ile aynı güne düştü. İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü olarak görevlerim, iktisatçı olarak tercihlerimin önüne geçti. Barro'yu dinleyemedim. Sevgili dostum Profesör Hurşit Güneş söz verdi. Bana konferansı özetleyecek.

Toplantı bugün **Ceylan Intercontinental Otelinde** devam ediyor. Sabah

seansında ben yöneticiyim. Yeni Yüzyıl'dan Deniz Gökçe ve Abdurrahman Yıldırım, Milliyet'ten Osman Ulagay, Dünya'dan ise İsmet Özkul konuşmacı.

Fukuyama İstanbul'da

Bugün öğle yemeği konuşmacısını kamuoyu Barro'ya kıyasla daha iyi tanıyor. **Francis Fukuyama**, “**Tarihin Sonu**” adlı çalışması ile 1990'ların başında büyük gürültü kopardı. Kitabı Türkçe dahil pek çok dile tercüme edildi.

Kitabın etrafında polemikler oluştu. Nisbeten basit bir tema etrafında, zor bir kitaptı. Çok günceldi. Çünkü, Fukuyama, Sovyetler Birliğinin çökmesinin hemen ardından, bu tarihi olayın **siyaset felsefesi açısından** bir değerlendirmesini yapmıştı.

Tarihin sonu olur mu? Elbette olmaz. İnsanoğlu bir tür olarak varoldukça, tarih de olacaktır. Yani, bazen bazı toplumlar öne geçecek, bazen geride kalacaklar. Yeni bilimsel ve teknolojik buluşlar yapılacak.

İnsanlar yeni fikirlerin etrafında toplanacaklar. Sonra onları terkedecekler. Yerlerine başka fikirler gelecek. Tarih hep devam edecek. Böyle düşününce, Fukuyama'nın tezi en basit sağduyu ile **çelişkili gibi** duruyor.

Ancak, onun söylediği başka bir şey. Son iki yüzyıla damgasını vuran bir başka tarihe referans veriyor. **Kapitalizmin ve temsili demokrasinin** 18'inci yüzyılın ikinci yarısında filizlenmesinden bu yana süren bir geçiş döneminin bittiğini iddia ediyor.

Fukuyama için, Sovyetlerin çözülüşü, özel mülkiyet ve çoğulcu demokrasi üstüne inşa edilen **liberal düzenin** kalıcı bir zaferine işaret ediyor. Ekonomik ve siyasi liberalizm, son düşmanını da yeniyor.

Tarih bitiyor. Çünkü, artık öngörülebilir bir gelecekte ekonomik ve siyasi liberalizm dışında **bir düzen alternatifi** ufukta yok. İnsanoğlunun siyasi ve ekonomik rejim arayışı böylece sona eriyor. İnsanlık, rejimine kavuşuyor.

Bunlar büyük iddialar. Doğru olup olmadığına ancak tarih karar verebilir. Yazıldığı günler itibarıyla, Fukuyama haklı duruyor. Ancak, **yarınların** nelere gebe olduğunu şimdiden bilmek mümkün mü?

Yarınları Anlamak

Fukuyama'nın bugünkü konuşması belki bizi oralara götürecektir. Başlığı çok tahrir edici: “**Yarının Ekonomik ve Politik Konuları**”.

Gelişmiş ülkelerin en önemli özelliklerinin başında, geçmişe saplanıp kalmamak geliyor. Batı'da son 10 yılda en çok satan roman dışı kitaplar listesine bir göz atmak yeterli.

Küçümsenmeyecek sayıda “best-seller” geleceği açıklamaya ve öngörmeye çalışıyor. Gelişmiş toplum, geçmişin olup bittiğinin, **artık değiştirilemeyeceğinin** farkında olan toplum.

Gelecek farklı. Geleceğin tohumları bugün atılıyor. Onları doğru tahmin edebildiğimiz ölçüde, geleceği istediğimiz yönde **değiştirme gücüne** de sahip oluyoruz. Aslında büyük bir güç bu. Belki de en büyük güç.

O nedenledir ki, gelişmiş toplumlar düne bakarken bile, bugün ve yarın için ders çıkartmak üzere bakıyorlar. Bugünü, **mümkün bütün yarınları ile birlikte**

yaşamaya çalışıyorlar.

Türkiye ne yazık ki bir türlü geçmişle ilgili saplantılarından ve tabularından kurtulamıyor. O zaman geleceğe de bakamıyoruz. Yarını bilmiyoruz. Yarınlarımız hakkında **farklı senaryolar** yazamıyoruz.

O arada zaman geçiyor. Bir gün, yarın bugün oluyor. Hazırlıksız yakalanıyoruz. Yarınları geçmişte düşünmemiş olmanın faturalarını ödüyoruz.

Geleceği doğru öngörebilenler daima avantajlı olacaklar. (16 Ocak 1997)

BİLGİ ÜRETİMİ HAKKINDA

Dünkü gazetelerde Amerikalı siyaset profesörü **Francis Fukuyama** ile yapılan söyleşiler yer alıyordu. Sanıyorum, önümüzdeki günlerde başkaları da yayınlanacak. SPK ve Dünya Gazetesinin müşterek düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmayı ben de izledim.

Doğrusu memnun kaldım. İşini ciddiye almış ve düzgün bir konuşma hazırlamış. Takriben 40 dakikada, iki kitabını özetledi. Onların etrafında oluşan bazı tartışmalara da açıklık getirdi. İlk kitap “**Tarihin Sonu**”nu zaten çıktığında okumuştum.

Yemekten sonra, SPK bize bir jest yaptı ve Fukuyama'nın ikinci kitabı “**Trust**” (Güven) yemeğe katılanlara dağıtıldı. Böylece hakkında daha şimdiden epey şey duyduğumuz kitabı da okuma fırsatımız olacak.

Fukuyama konuşurken, toplumsal bilimlerin bir sürü zorluğundan biri aklıma geldi. Bu sorunla ilk karşılaşmam, 1970'lere gidiyor. Polonyalı bir orta çağ tarihçisi, **W.Kula**'nın feodal düzen hakkındaki kitabında yer alıyordu.

Toplumsal bilimlerde, **doğruluğu kesin olan bilgi**, genellikle kimsenin işine yaramayan bilgi oluyor. Çünkü, mutlak doğru için geçmişe gitmek ve küçük ayrıntılara inmek gerekiyor.

Halbuki bizi esas ilgilendiren ve işimize yarayan konular, geleceğe ait ana eğilimler ve genellemeler. Bunlarında doğru olup olmadığını kanıtlamak **teorik olarak da fiilen de** imkansız.

Doğru Fakat Beyhude Bilgi

Bir örnek vermek istiyorum. Diyelim ki şöyle bir araştırma yapmaya karar verdik. “**Türkiye’de 1930-60 döneminde mahkeme mübaşirlerinin karılarının ikiz çocuk doğurma sıklığı**”. Yıllarca süren çaba sonucunda, tek tek mahkeme ve nüfus kayıtlarını inceledik. Ve mübaşirlerin karılarının ne kadar ikiz çocuk doğurduğunu saptadık.

Ulaştığımız doğru bilgi midir? Eğer bütün mahkeme ve nüfus kayıtlarını taramışsak, hiç şüphesiz doğru bilgidir. **Mutlak olarak doğrudur**. Kimse çıkıp da yanlış, hatalı falan diyemez.

Peki, ulaştığımız işe yarar bir bilgi midir? Elbette hayır. Mübaşirlerin karılarının ikiz çocuk doğurma sıklığı bize aslında **hiç bir şey öğretmez**. Bu bilgiyi mahkeme ve hukuk sisteminde reform yapmak için kullanabilir miyiz? Kullanamayız.

Ne için kullanabiliriz? Hiç bir şey için kullanamayız. Araştırma havanda su dövmüş, **doğru ama beyhude bilgi** üretmiştir.

Türkiye’de iktisat dahil toplumsal bilimlerle ilgili olarak üniversitelerde yapılan araştırmaların ne yazık ki çok büyük bölümünün bu tür bilgi olduğunu düşünüyorum. Geçmişle ilgili bir takım doğru bilgiler toplanıyor.

Bunlar yayınlanıyor. Ama kimse ilgilenmiyor. Çünkü ortada bir araştırma ve sonunda üretilmiş bir bilgi var ama insanların Türkiye’nin bugününü ve yarını anlamakta işlerine yarayacak bir bilgi yok.

Bu tür bilgi üretimi, akademisyenin işine geliyor. **Risk almıyor**. Yanlış yaptığının iddia edilmesi ihtimali sıfır. Araştırmacı, Kürt sorunu, İslam, laiklik, Türk milliyetçiliği, vs. gibi tehlikeli konulara girip başına neden bela alsın? Oturup mübahirlerin karılarının ikiz çocuk doğurma sıklığını hesaplar.

Bilim Cesaret İstiyor

Öbür uçta Fukuyama gibiler var. Bunlar, boyunlarını uzatıp toplum ve tarihle ilgili bir dizi **genel hipotez** sunuyorlar. Yüzyıllara varan zaman kesitlerini ve milyonlarca, hatta milyarlarca insanı kapsayan genellemeler yapıyorlar.

Doğallıkla, üretilen bilginin **yanlış ve eksik olma ihtimali** inanılmaz derecede yüksek. Üstelik, bu tür konularda iyi kötü herkesin kendine göre bir takım iddiaları oluyor. İdeolojiler, inanç sistemleri devreye giriyor.

Dolayısı ile, farklı düşünöenlerden **çok ağır eleştiriler** geliyor. Şarlatan, cahil, medyatik, ajan, vs. bir sürü suçlama yapılıyor. Kavgalar, polemikler çıkıyor. Başlar ağrıyor. Sınirler bozuluyor. Ülserler azıyor.

Bütün bunlar, bilgi üreticisi için önemli bir risk alma anlamına geliyor.

Cesaret ve direnme gücü gerektiriyor.

Ancak, bizi esas ilgilendiren bilgi türü de böyleleri. Ufkumuz genişliyor. İçinde yaşadığımız toplumu daha iyi anlama olanakları beliriyor. Gelecekle ilgili ipuçları çıkıyor.

Daha da önemlisi, gitmek istediğimiz yere ulaşmak için nerelere müdahale edebileceğimizi görüyoruz. **Siyasi ve ideolojik gündemimize** yeni maddeler ve yeni araçlar giriyor.

Bir kaç istisna dışında, Türkiye’de toplumsal bilimlerin **büyük zafiyetinin** ardında akademisyenlerimizin bu tür cesaret eksikliğinin çok önemli bir etken olduğu kanısındaım. (19 Ocak 1997)

İKİNCİ CUMHURİYET KURULDU MU?

Önemli tartışmalar genellikle **çarpıcı bir slogana** indirgenir. O slogan etrafında bir süre büyük bir polemik kopar. Entellektüel ve siyasi kan davaları oluşur. Sonra unutulur.

Başka ülkelerde de böyle oluyor. Örneğin, Reagan’ın devleti küçültme çabası **“arz-yanlısı iktisat”** (supply side economics) diye sunulmuştu. O dönemde, Amerika’da çok popülerdi. Şimdi adı sanı kalmadı gibi bir şey.

1990’ların başında Türkiye’de **“İkinci Cumhuriyet”** benzer bir üne kavuştu. Ülkenin siyasi gelişmesinin yönü tartışılıyordu. Mevcut siyasi yapıdan memnun olmayan, mutlaka köklü değişikliklerin yapılması gerektiğini savunanlara **“İkinci Cumhuriyetçi”** dendi.

Bildiğim kadar, isim babası Mehmet Altan’dır. Ancak, ismin tutma nedeni karşı tarafın bunu sevmesidir. 1923’te kurulan ve bugüne kadar gelen siyasi ve toplumsal düzenin ufak tefek değişikliklerle Türkiye’yi 21.inci yüzyıla götüreceğini düşöenenler, kendilerine böylece **“Birinci Cumhuriyetçi”** deme fırsatını buldular.

Köklü dönüşümlerin zorunlu olduğuna inandığım ve bunu söyleyip yazdığım için, ben de **“İkinci Cumhuriyetçi”** kategorisine dahil edildim. Aslında cumhuriyete numara verilmesi çok ilgimi çekmediği halde.

Kendi yaklaşımımı kısaca özetlemek istiyorum. Türkiye ciddi bir değişim, hatta dönüşüm geçirmek zorundadır. Bu değişimi 1923’ün mirasçısı olduğunu düşöenenler yapmazsa, **başkaları yapacaktır**.

Eğer iç güç dengeleri dönüşüme izin vermezse, o zaman **dış dinamikler** öne geçer. Tarihin kuralı budur. Başka ülkeler benzer dönemlerde benzer süreçleri yaşamışlardır.

Etibank’ın Satışı

RP’nin hükümet kurması ve Erbakan’ın başbakanlığı, bu bakıma çok ilginç bir siyasi gelişme oldu. Kamuoyu nefesini tuttu ve hükümetin Türkiye’yi **nasıl yöneteceğini** beklemeye başladı.

Hükümetin yedinci ayında, genel kanı hiç de olumsuz değil. Özellikle ekonomide, RP’nin kendinden önceki hükümetlere kıyasla piyasalara çok daha fazla **güven verdiğinin** bir sürü işareti belirmeye başladı.

TL faizleri düşerken vadeler uzuyor. Borsa yükseliyor. Dövizde nisbi bir sükunet var. Özelleştirme iyice hızlanmış durumda. Türkiye ekonomisi iki yıldır hızlı büyüdüğü halde, kısa dönemde bir kriz beklentisi kalmadı.

Bu arada, **Etibank özelleştirildi**. İşte, sembolik değeri çok yüksek bir olay daha. Çünkü, Etibank, cumhuriyetin kuruluş yılları ile özdeşleşmiş iki kurumdan biri. Diğer Sümerbank’dı. O daha önce özel kesime satıldı.

Sümerbank ve Etibank, Türkiye Cumhuriyetine damgasını vuran **devletçi ekonomi anlayışının** birer abidesi oldular. Benim neslim bile, Sümerbank’ın ve Etibank’ın ne kadar önemli olduğunu öğrenerek büyüdü.

Sümerler ve Etiler. Güneş dil teorisinin etkileri hemen hissediliyor. 1950’nin Eti Yapı Kooperatifi sonradan İstanbul’un en lüks semtlerinden birine adını verdi: Etiler. Tarabya’da da aynı dönemde Sümer mahallesi yapılmıştı.

Anlaşılan Türkiye’de gerçekten bir şeyler değişmiş. **“David People”**, **“Aprido”** ve **“Dice”** bankanın yeni sahibi. İstedığınız kadar Türkçe ile ilgili kanun çıkartın. Nehirler tersine akmaz.

Tüsiad Raporu

Sabri Doğan’ın ismini duyan ve bilen yoktu. Salı günü gazetelere manşet oldu. Türkiye özel teşebbüsünün görünen ama bir türlü kabul edilmeyen gücünün simgesi haline geldi.

Aynı anda, özel teşebbüsün bir başka kurumu, **TÜSİAD** siyasi rejim üstüne fevkalade cesur ve önemli bir rapor yayınladı. Siyasi kilitlenmeye çözüm önerileri getirmeye çalıştı.

Rapor, başkanlık sisteminden Kürt sorununa ve laikliğe, ülkenin **21.inci yüzyılda** layık olduğu siyasi düzene kavuşması için yapılması gerekenleri birbiri ardına sıralıyor. Sağduyulu bir tartışma ortamına zemin hazırlamaya çalışıyor.

Böylece, Türkiye'nin dış dünya ile **bütünleşmesinin** önündeki engelleri kaldırabilmesinin yollarını gösteriyor. Bir büyük dönüşümün ipuçlarını veriyor.

Böyle olayları, Türkiye'nin geleceğine olan **güvenimizi ve iyimser beklentilerimizi** artırıyor. (23 Ocak 1997)

TÜRKİYE MUCİZE PEŞİNDE

Son günlerde ekonomiyi ilginç bir **iyimserlik havası** sardı. Bundan en çok mali piyasalar etkileniyor. TL faizleri rekor bir iniş gerçekleştirdi. Ona rağmen, döviz kurunda bir oynama yok.

Faiz düşüp döviz sakın kalınca, Borsa aldı başını gidiyor. SABAH ekonomide dün çıkan habere göre, son üç haftada İMKB **yüzde 54** yükselmiş. Yıl başında 100 milyon lirasını Borsaya yatıran, 54 milyon lira kazanmış.

İyimser hava Erbakan'ı da etkilemiş benziyor. Gene dünkü gazetelerden öğrendiğimize göre, "**denk bütçe ne kelime, bütçe şimdi fazla veriyor**" demiş. Yeni bir yatırım hamlesinin başlayacağını müjdelemiş.

Anlaşılan, ekonomide **pembe gözlükler** gene takılıyor. Birbirimizi gaza getirme hazırlığı içindeyiz. Herkes 1997'de bir ekonomik kriz olmayacağı konusunda hemfikir. Birakın krizi, Erbakan, yüzde 14'lük büyüme hızından söz ediyor.

Bütün bunları biraz **şaşkınlıkla** izlediğimi itiraf etmeliyim. Hangi yapısal sorunumuz çözüldü ki, ekonomiyi böylesine parlak bir gelecek beklesin? Sağdan sayıyorum, tutmuyor. Soldan sayıyorum, gene tutmuyor.

Münafık olmak da istemiyorum. Zaten tabiat olarak karamsar bir insan değilim. Tam tersine, genelde iyimser olma eğilimlerim daha yüksektir. Hatta, bazen kendimi biraz **safça iyimser** bile bulurum.

Aydınlarımızın sürekli felaket senaryosu yazma geleneklerine de kızarım. Gerçeklerin soyut ideallerle karşılaştırılıp eleştirilmesine karşı çıkarım. Bugünün dünden daha iyi olması beni sevindirir.

Yaşam Normale Dönüyor

Türkiye'nin psikolojisini biraz anladığımı düşünüyorum. Yirmi yıldır çok yüksek enflasyonla yaşıyoruz. 1994'ün ilk yarısında daha önceden hiç bilmediğimiz ve tanımadığımız **derinlik ve şiddette** bir ekonomik bunalıma şahit olduk.

Ondan beri, her an yeni bir kriz olabilir **korkusu** bütün hücrelerimizi sardı. Derken, 1995'deki hükümet bunalımı erken seçimi getirdi. Seçim sonuçları politik ortamı daha da belirsizleştirdi.

Önce, hükümete kalma riski ile tanıştık. Sonra, Cumhuriyet tarihinde ilk kez **Refah Partisi** iktidarın büyük ortağı oldu. İyice gerildik. Kafamızda sorular uçuşmaya başladı.

Şeriat mı gelecek? Popülist politikalara geri mi dönecek? Para basıp iç borcu silmeye kalkarlar mı? Darbe olur mu?

Hiç biri olmadı. Erbakan fevkalade **pragmatik** bir tavır sergilemeye başladı. Muhalefette söylediklerini çabuk unuttu. Ekonomide macera aramadı. Muhafazakar bir siyasetçi gibi davranmayı tercih etti.

Türkiye'nin bugünkü ruh hali bana Nasreddin Hocanın hikayesini hatırlatıyor. Allah garibanı sevindirmek isteyince, eşeğini önce kaybettirir sonra buldurmuş. Biz de, **korkularımızın temelsiz olduğunu görünce**, çok memnun olduk.

Ancak bu noktada çok dikkatli olmak gerekiyor. İyimserliğin arkasında sorunların çözümlenmesi yatmıyor. **Çünkü çözümlenmedi**. Korkduğumuz gibi daha kötü hale gelmemeleri yatıyor. O kadar.

Reform Can Acıtır

Sosyal güvenlik sistemindeki kara delik ne oldu? Duruyor. Hatta, dövizle emeklilik yöntemi ile daha da büyüyecek.

Vergi kaçağı ne oldu? O da duruyor. Hükümetin vergi idaresinde reform yapmak, vergi dışı ekonomiyi denetim altına almak yönünde hiç bir çabası yok.

Kaynak israf eden **merkeziyetçi idare** değişti mi? Değişmedi. Kamu hala büyük miktarda kaynağı vatandaşa hizmet haline dönüştürmeden öğütüyor.

Devletteki **aşırı istihdam** azaldı mı? Hayır, artıyor. Sadece bunlardan siyasi gücü kısıtlı büyük çoğunluğun gelirleri düştüğü için bütçe biraz rahat ediyor.

Orta eğitimde kaliteyi arttıracak tedbirler alındı mı? Alınmadı. 21.inci yüzyılın gerektirdiği vasıflara sahip nesiller yetiştirmemekte direniyoruz.

Listeyi uzatabiliriz. Geçtiğimiz altı ayda Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarına dokunulmadı. Önümüzdeki oniki ayda hükümetin bunlara gerçekçi çözüm önerileri getireceğine dair en küçük bir işaret yok.

IMF ve Dünya Bankasından uluslararası "rating" kuruluşlarına, **yabancı gözlemcilerin** Türkiye'yi saran iyimserlik havasına kendilerini kaptırmamalarının ardında bu somut gerçekler yatıyor.

Ekonomide mucize yok. Ekonomik istikrarı sağlamanın bir bedeli var. Önce o bedel ödenecek. Reformlar yapılacak. Acı ilaç içilecek. Birilerinin canı acıyacak. Ondan sonra **kalıcı istikrar** gelecek.

Yarın büyük hayal kırıklıklarına düşmemek için, bugün iyimserlikte tedbiri elden bırakmamak yararlı olacaktır. (26 Ocak 1997)

ÜZÜM YEMEK Mİ? BAĞCI DÖVMEK Mİ?

RP-DYP koalisyonunun davranışlarını bazen anlamakta zorlanıyorum. Mecliste küçük de olsa bir çoğunlukları var. RP grubunun disiplin anlayışı, işlerini kolaylaştırıyor. DYP'li milletvekilleri de o havaya uydular.

Bu durumda ne beklersiniz? Ufak ufak da olsa, Türkiye'de kamu yönetiminin etkinliğini düşüren, ekonomiyi, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen sorunlara **tek tek çözümler** getirmelerini.

Ortam da buna müsait. Özellikle ekonomide yakalanan geçici iyimserlik, bu hükümetin vatandaşın **güncel yaşamına yönelik işler** yapabileceği beklentisini kolaylaştırdı.

Öyle köklü reformlara gitmek de gerekmiyor. Türkiye "sil baştan" anlayışından çok çıktı. Her biri önemsiz gibi duran, ama toplanınca etkisi olabilecek **küçük düzeltmeler ve iyileştirmeler** yapılabilir.

Hükümetin niyeti seçmen nezdinde puan toplamak, ona somut birşeyler vermek olsa, bu yolu seçerdi. Ortada binlerce ayrıntı ve sorun var. Onları çözmeye çalışırdı. **Üzüm yemekten** onu kastediyorum.

Ancak, çok farklı bir tavır izliyoruz. RP kanadı aniden **Türkiye'de gerginliği tırmandıracak siyasi sorunları** ön plana çıkarmayı tercih etti. İşte türban olayı. İşte YÖK yasasında önerilen değişiklik.

Üniversitenin Sorunları

Yüksek eğitimde çok büyük sorunlar var. Üniversitelerin kapısında milyonlarca gencimiz birikmiş durumda. Lisenin son iki yılı fiilen anlamını yitirmiş. Öğrenciler bütün enerjilerini giriş sınavına hazırladıkları **dersanelere** veriyorlar.

Üniversiteyi kazanmak da sorunu bitirmiyor. Kazananların önemli bölümü mutsuz. Girmek istedikleri bölümde değiller. **Tekrar tekrar sınava giriyorlar**. Bu arada boşyere zaman ve kaynak harcanıyor.

Üniversitelerin önemli bir bölümünün hali ise içler acısı. Öğretim üyelerinin maaş düzeyi, onları toplumun **en düşük gelirli kesimlerine** yaklaştırdı. Gelecek nesillerin parlak beyinlerini akademik kariyere çekme şansı giderek sınırlanıyor.

Sistemde rekabet yok. Kalite diye bir kavram kalmamış. Giderek artan sayıda öğrenci yurt dışında, **yabancı üniversitelerde** okumayı tercih ediyor. Bunların içinde en iyi liselerden mezun olan en parlak öğrenciler de var.

Vakıf üniversiteleri kurulmuş fakat hala kamu üniversitelerinin giydiği dar gömleği çıkartmalarına izin verilmiyor. Bürokratik engellemeler sürüyor. Ücretli öğrencilerini merkezi yerleştirmeden almalarında ısrar ediliyor.

Sonuç? Üniversite diploması toplumun gözünde hızla değerini kaybediyor. Özel teşebbüs diplomaya değil, **hangi üniversitenin hangi bölümünün** diploması olduğuna bakıyor. Bütün yüksek eğitim arap saçına dönüyor.

YÖK Yasası Neden Değişiyor?

Bu durumda hükümetten ne beklersiniz? Tüm vatandaşları birinci elden ilgilendiren, üstelik Türkiye'nin geleceğine ipotek koyan bu sorunların hiç olmazsa bazılarını yapıcı çözümler getirmesini.

Hayır. O yapılmıyor. YÖK'ün nasıl seçileceğini değiştirmek bahanesi ile, mevcut YÖK yönetimini tasfiye edecek bir operasyona gidiliyor. Neden? Çünkü YÖK Başkanı **Prof.Kemal Gürüz** laiklik konusunda RP'yi kızdıran bir tutum içinde.

Aniden üniversite sorunları ikinci plana geçiyor. 70 yıldır bu kadar çektiğimiz **laiklik kavgası** tekrar ön plana çıkıyor. Kimse Gürüz'ün yukarıda saydığımız sorunlara getirmek istediği çözümleri tartışmıyor.

Onlar önemsiz. Varsa yoksa laiklik ve karşısındaki tavır. **Bağcı dövme**ten kastedtiğim de bu. Halbuki, şu anda Türkiye üniversite sistemin en az ihtiyacı olan şey bu tür bir kavgadır.

Yeni gerginlikler oluşacak. Acilen alınması gerekli kararlar tekrar gecikecek. Sistem oturuncaya kadar üniversitede yeni bir kan kaybı yaşanacak. Yani sonuç yüksek eğitim için **son derece olumsuz** olacak.

Koalisyonu tavsiyem YÖK Yasasındaki değişiklikten **vazgeçmeleridir**. Astarı yüzünden pahalıya malolur. Bağcı dövme uslubu, Erbakan hükümetine kamuoyundan aldığı ve alabileceği olumlu puanları hızla kaybettirecektir. (30 Ocak 1997)

SOROS SOROS'U ANLATIYOR

George **Soros**'u tanır mısınız? Ekonomi ile, finans dünyası ile ilgileniyorsanız adını mutlaka duymuş olmalısınız. Amerikan vatandaşı bu Macar Yahudisi, sanıyorum ki ününün tepe noktasına 1992'de ulaştı.

O yıl İngiltere ERM diye bilinen Avrupa Kur Sisteminin dışına çıkmak zorunda kaldı. Kraliçenin Hükümeti, piyasaların sterline karşı güvensizliği karşısında direnemedi. Sterlin diğer Avrupa paraları karşısında **değer kaybetti**.

Devalüasyonla birlikte, Soros'un yönetmekte olduğu Quantum Fonunun bu operasyondan **bir milyar dolar** kazandığı anlaşıldı. Dile kolay; bir milyar dolar. Üstelik birkaç gün, hadi hadi bir hafta içinde elde edilen bir kar.

Bu Soros'un ilk vukuatı değil. Daha önce de, döviz piyasalarında spekülasyon yaparak büyük karlar elde etmişti. Sadece döviz piyasası mı? Akla gelecek bütün piyasalarda **zamanında girmeyi ve zamanında çıkmayı** en iyi beceren insanlardan biri idi.

Nitekim, 1969 yılında Quantum Fonunu kurduğu zaman Soros'a bin dolar yatıran bir yatırımcı, hiç kar çekmediği takdirde bugün **2 milyar doların üstünde** bir servetin sahibi oldu. Yıllık ortalama yüzde 34 ediyor.

Evet. Soros parasını kendisine emanet edenlere neredeyse 30 yıl boyunca her yıl dolar bazında **yüzde 34** gelir sağlamış. Doğallıkla, bu arada kendi serveti de milyarlarca doları bulmuş.

Bir Kitap

SABAH yayınları, geçtiğimiz günlerde George Soros'la yapılan mülakatlardan oluşan çok ilginç bir kitap yayınladı: **Para Yönetiminin Sihirbazı Soros Soros'u Anlatıyor**. İngilizcesi geçen yayınlanmıştı. Gülden Şen çok duru bir türkçe ile tercüme etmiş.

Kitaptaki mülakatların bir bölümünü kendisi de para piyasasında çalışan Byron Wien, diğer bir bölümünü ise Frankfurter Allgemeine gazetesinden Krisztina Koenen yapmış. Aşağı yukarı Soros'un bütün yaşamı kapsanıyor.

Ben Soros'un London School of Economics'de okuduğunu ve LSE'nin ünlü hocası **Karl Popper'in hayranı** olduğunu bilmiyordum. Aynı okula gitmiş olmak gayri ihtiyari bir sempati yaratıyor. Karşımda sıradan bir para kazanma makinası yerine entelektüel derinliği olan bir kişilik bulunca doğrusu olumlu anlamda şaşırdım.

Hele bu para sihirbazının 1962'de **"Bilincin Yükü"** (The Burden of Consciousness) adlı bir felsefe kitabı yazmış olması tam bir sürpriz oldu. Kitabı o sıralar yayınlamamış. Entelektüel yaşamdan vazgeçip tekrar para kazanmaya geri dönmüş.

Ancak, bütün mülakatlarında Popper'den edindiği teorik çerçevenin etkisi görülüyor. En sık kullandığı kavramlardan biri **"açık toplum"**. Her fırsatta "açık toplumların" üstünlüğünü vurguluyor.

Piyasa ve Sınırları

Soros'u benzerleri arasında çok ilginç kılan galiba bu felsefi boyutu. Sloganlara esir olmayacak kadar karmaşık bir çerçeveden dünyaya bakıyor. Kapitalizm onu büyük bir servete kavuşturmuş. **Servetinin de esiri olmuyor**.

Son dönemde, bir dizi vakıf aracılığı ile parasının küçümsenmeyecek bölümünü özgür bir toplumun kurulması için harcamış. Kitapta tam sayı verilmiyor ama çeşitli projelere harcananları toplayınca, **500 milyon doların üstü** gibi duruyor.

Bunun çoğu eski komünist blok ülkelerine gitmiş. Kendisinin Doğu Avrupa kökenli olması bunda çok önemli bir etken. Araştırma merkezleri kurmuş. Bu ülkelerde sosyal bilimlerin güçlenmesi için çaba göstermiş.

Kendi görüşünü şöyle özetliyor.

"Ben serbest piyasalara ve demokrasiye inanırım. Ancak, "bırakınız yapsınlar" cılardan bir farkım var. İnsanın kendi çıkarlarının peşinde koşması yeterli değildir. Serbest piyasaların, demokrasinin, açık toplumun ortak çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmak gerekir. Yoksa sistem ayakta kalamaz."

Ortak çıkarlar kavramı bence de gerçekten çok önemli. Modern toplum, bireyin kendi özel çıkarları ile toplumun ortak çıkarları arasındaki **zor dengeyi** kurabilmesini gerektiriyor.

Ortak çıkarları ve onların üstüne kurulduğu ahlaki değerleri **ihmal eden** toplumların siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişme sürecinde çok ciddi sorunlarla karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz duruyor.

Türkiye'nin bu konularda çok ciddi eksiklikleri olduğunu biliyoruz. Örneklerini her gün yaşıyoruz.

George Soros'un bu ilginç ve düşündürücü kitabını okumalarını okuyucularıma tavsiye ederim. (2 Şubat 1997)

RÜZGAR EKEN FIRTINA BİÇER

Bir kez daha, siyasi kutuplaşma tehlikeli şekilde tırmanmaya başladı. Benim neslim, elinde olmadan **"ben bu filmi daha önce görmüştüm"** hissine kapılıyor. Orhan Veli "hiç bir şeyden çekmedi nasırından çektiğini" demişti.

Biz de en çok **siyasi kutuplaşmadan** çektik. Bir nasır gibi, kısa süre ağrısı kesilse bile, sonra tekrar nüksetti.

Berberinde nasıl bir sertlik geldiğini birinci elden yaşadık. Aklın ve sağduyunun toplumun psikolojisinden **kovulduğuna** şahit oldu. Onların yerini maceranın, patalojik durumların aldığını öğrendik.

Modern toplum **özgürlük ve diyalog** üstüne kurulur. Diğerini, kendisinden farklı olanı yoketme duygusunun denetim altına alınmasını gerektirir. Toplumun büyük kesiminin bu ilkele birleşmesini öngörür.

Aksi halde, her toplumda mutlaka varolan uç akımlar kamu alanını hakimiyetleri altına alırlar. **Konuşmanın bittiği yerde şiddet başlar**. Şiddet uçlardakilerin beslenip semirdiği bir ortamı yaratır.

İlimliler susar yada susturulur. Orta yol arayışları seslendirilemez. Diyalog kopar. Tırmanan şiddet ortamı ve beraberinde gelen **korku**, modernliği bitirir. Özgürlüğün yerini kölelik alır.

Bazı toplumlar başka zamanlarda, bazıları da bugün bu sürecin sonuçlarını yaşadı. Bizim de geçmişimizde ders çıkartmamız gereken çok örnek var.

Erbakan'ın Sorumluluğu

Kendi hesabıma, son günlerde artan siyasi gerginliğin **sorumlusu olarak** Refah Partisini görüyorum. Bu sorumluluğun birkaç boyutu var. Kısaca açmak istiyorum.

Birincisi, Erbakan ve ekibinin son aylarda toplumdan ve ekonomiden gelen **işaretleri yanlış okudukları** kanısındayım. RP iktidarı, ilk başta küçümsenmeyecek bir tedirginlik yaratmıştı.

Fakat, daha sonraları, özellikle ekonomide **gerçekçi bir tavır** sergiledikleri görüldü. İlimli ve muhafazakar yaklaşımları, piyasaları olumlu etkiledi. Tedirginlik ortadan kayboldu.

Hatta, tersine, RP hükümetine bir şans tanınması gerektiği düşünölmeye başlandı. RP hükümeti **istikrarı artırıcı** bir unsur olarak kabul edildi. Faizdeki düşüş ve borsadaki toparlanma bu olguyu yansıtıyordu.

Erbakan, kendisine açılan krediyi iyi kullanamadı. Ekonomideki ilimli tavrını **siyasete taşıyamadı**. Galiba başarı başına vurdu. Siyasette yumuşama yerine sertleşmeyi tercih etti.

Aniden, siyasi uygulamaları RP'yi tekrar önemli bir istikrarsızlık nedeni haline getiriyor. Bu yeni durumun ekonomiye de yansımaları bana kaçınılmaz geliyor. Önümüzdeki günlerde göreceğiz.

İkincisi, RP'nin iktidara geldikten sonra **kendi geçmişi ile hesaplaşmaktan** kaçınmasıdır. Muhalefette iken, küçük bir parti iken, İslami kesimin radikal unsurları ile kurulan ittifakın, iktidardaki bir parti tarafından sürdürülmesi düşünülemezdi.

Hükümet eden ve bir süre daha etmesi beklenen bir partinin, radikal unsurlarla arasına mesafe koyması, **ılımlı kadroları öne çıkarması** gerekirdi. Hep böyle olmuştur. Ama, bilinmeyen nedenlerle Erbakan bunu yapamadı.

Faturasını kendi ve partisi ödeyecek. Buna itirazım yok. Ancak, beraberinde Türkiye'ye büyük bir fatura ödetmelerinden çok korkuyorum.

Sivil İtaatsizlik

Peki, bizler ne yapmalıyız? Sahi, biz kimiz? Ben kendimi **“demokrat ve liberal”** sözcükleri ile özetlemeye çalışıyorum. Demokrat, çünkü sorunların uzlaşma ve ikna yolu ile çözülebileceğine inanıyorum. Liberal, çünkü ekonomi dahil bireysel özgürlüğün modern toplumun kurucu ilkesi olduğuna inanıyorum.

O bakıma, her gece saat 21'de bir dakikalık **ışık söndürme eylemini** çok destekliyorum. Bana ve benim gibi düşünen milyonlara şiddete başvurmadan kendimizi ifade olanağı verdiği için.

Evet. Kanunsuz bir şey yapmıyoruz. Kimseyi zorlamıyoruz. Ama, burada olduğumuzu, Türkiye ile ilgili güçlü kanılarımız olduğunu ve bunları da **ifade etmek istediğimizi** söylüyoruz.

Görülen ve duyulan şekilde söylüyoruz. Bize karşı kimisi “hainler” diyecek. Aldırmayacağız. Öbürü hırslanıp kadın gazeteci tüm Türkiye'nin gözleri önünde yumruklayacak. Yılmayacağız.

Büyük çoğunluğun tırmanan şiddet ve sertlik karşısında **sağduyusunu koruması ama korkmaması** çok önemli. Türkiye'nin demokrasiye ve demokratlara hiç bu kadar çok ihtiyacı olmamıştı.

Başkalarının ektiği rüzgardan kopacak fırtınanın altında kalmamak için başka çaremiz yok. Bu gece daha da çok sayıda vatandaş bir dakika ışıklarını söndürmeli. Çözüm orada. (6 Şubat 1997)

HER GÜN BAYRAM OLSA

Mübarek Ramazan ayını bitirdik. Bugün Şeker Bayramının ilk günü. Sadece Türkiye'de değil, bütün İslam aleminde kutlanıyor. Bu arada, yeni teknolojiler de artık devrede. İnternet meraklısı dostlarımdan öğrendiğime göre, bayram münasebeti ile **digital dünyada** müthiş bir trafik varmış.

Bu Bayram diğerlerinden farklı mı? Türkiye ilk kez, bir dini Bayramına **“şeriatı savunan”** bir partinin kurduğu hükümetle girdi. RP hakikaten şeriatçı mı? Toplumun önemli bir bölümü öyle düşünüyor.

Özellikle seçkinler arasında RP'ye şüphe ile bakanların sayısı çok yüksek. RP ile seçkinler arasında **çok derin bir güven sorunu** yaşanıyor. Neden?

Birincisi, RP'nin demokrasi yolunu tıkamasından korkuluyor. Türkiye o yolda zaten ancak kaplumbağa hızı ile ilerliyordu. Son iki yüzyılda ceberrut bir imparatorluktan jakoben bir Batıcılığa geçilmiş, ancak kamusal alanın **özgürlük ve demokrasi temelinde** kurulması bir türlü gerçekleştirilememişti.

Arada parantezler açıldı. Ama sonradan parantez olmadıkları anlaşıldı. Ona rağmen, her biri daha sonra tekrar açılmak üzere de olsa zaten kapatıldı. Sıkıntı orada. Seçkinler bu kez parantezin **RP tarafından** kapatılmasından çekiniyorlar.

“Gizli gündem”, “takiyye”, “devlette kadrolaşma” gibi sözcükler ortalıkta uçuşuyor. Kamu alanında yeni bir otoriterliğin oluşması, giderek bugünkü siyasi özgürlüklerin de elden gitmesi riski hissediliyor.

En az o kadar önemli, dış politikada çok tehlikeli eğilimler seziliyor. Türkiye'yi özgür dünyadan kopartacak ve çok yanlış bir **yanlızlığa** itecek bir sürecin başladığı düşünülüyor.

Hoşgörüyü Davet

Amacım bir Bayram sabahı okuyucumun içini karartmak değil. Tam tersine. Bayramın getirdiği sevgi ve sevinç ortamından yararlanmaya çalışıyorum. Ailemize, yakınlarımıza, aramızda olmayan sevdiğimizimize yönelttiğimiz **iyi duyguları ve hoşgörüyü** biraz da siyasete taşımaya davet etmek istiyorum.

Yukarıda RP ile ilgili olarak söylenenlere sizler de katılıyor olabilirsiniz. Hatta, bu korku ve rahatsızlıklarınızda haklı da olabilirsiniz. Gene de, **hoşgörüyü duygunuzu kaybetmeyiniz.**

Çünkü, Türkiye uzun sürmüş bir modernleşme ve demokratikleşme sürecinin sonuna yaklaşıyor. Doğrudur; bu süreç fazla uzun sürdü. Bir kaç nesli boş yere heba ettik. Dünyada layık olduğumuz gelişme düzeyine ve saygınlığa bir türlü ulaşamadık.

Ama tünelin ucundaki ışık görüldü. **Yolun sonuna çok yaklaştık.** İşaret mi? Çok. Toplumun Susurluk olayına tepkisi. Her gece saat 9'da bir dakika sönen lambalar. Seçkinlerin bir darbe ihtimaline karşı aldıkları tavır. Vs. vs...

Bu dönemde **siyasette hoşgörüyü** çok ihtiyacımız olacak. Çünkü, yolumuzdaki en büyük engel RP yada asker değil. Toplumda kutuplaşma ve sertleşmenin artması. Siyasî diyalogun yerini şiddetin ve bağnazlığın alması.

Hoşgörü sağduyunun ve aklın kamu alanında varolabilmesinin kesin önşartıdır. Hoşgörümüzü koruduğumuz sürece, geri kalan tüm sorunları çözebiliriz. **O zaman her gün Bayram olur.**

Ya hoşgörümüzü kaybedersek? Onu düşünmek bile istemiyorum. Türkiye insanının olgunluğuna hep güvendim. Şimdi de güveniyorum. Geçmişte çok hata yaptık elbette. Başka türlü öğrenilmiyor.

Ama, Bayram'ın ilk günü, geleceğe güvenle bakmamızı gerektiren olumlu yanlarımızı hatırlasak, güzel yiyip, güzel gezip, güzel konuşsak daha iyi olmaz mı?

Okuyucularım Şeker Bayramını kutluyorum. Her Bayramın bir öncekine kıyasla daha huzurlu ve daha mutlu geçmesini temenni ediyorum.
(9 Şubat 1997)

POPÜLİZM VE GERÇEKLER

Birkaç haftadır doğrudan Türkiye ekonomisi üstüne yazmıyoruz. Bir sürü neden var. En önemlisi, üst üste gelen olaylarla **gündemin siyasete kayması** oldu. Öte yandan, ekonomide nisbi bir sükunet hüküm sürüyordu.

Bir kaç kez, iyimser rüzgarların **geçici olduğunu** belirttik. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarına dokunmadan kalıcı bir düzelme sağlamanın mümkün olmadığını hatırlattık.

Bayramdan önce, gazetelerde ilginç bir haber çıktı. Hükümetin, IMF'den gelen baskıya boyun eğdiği ve **emeklilik yaşını yükseltmeye** karar verdiği yazıldı. Bu çok önemli bir gelişme.

“**Dereyi görmeden paçaları sıvama**” diyeceksiniz. Haklısınız. Boş vaadlere alışkın olduğumuz gibi, sonuçlandırılmamış hükümet projelerine de karnımız tok. Maaşallah, o bakıma RP hükümeti gerçek bir hazine.

Hemen akla **kaynak paketleri** geliyor. Devlet iç piyasadan TL ile borçlanacak yerde yurt dışındaki işçilerden dövizle borçlanınca bunu vergi geliri gibi telakki edip kaynak buldum diyor. Hatta, Erbakan hızını alamayıp, böylece bütçeyi denkleştirdiğini bile iddia ediyor.

Sosyal güvenlik reformunun da benzer bir yol izlemesi ihtimali yok mu? Bu hükümetle her şey mümkündür. Gene de, IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşların zorlaması ile bile olsa, emeklilik yaşının yükseltilmesinin **parlamento gündemine gelmiş olması** küçümsenmemesi gereken bir adımdır.

Yönetim Hesap İşidir

Türkiye emeklilik sigortası açısından çok avantajlı bir nüfus yapısına sahip. Çünkü nüfusun **çok büyük bölümü genç**. Teorik olarak, yani demografik nedenlerle sosyal güvenlik sisteminde bir delik oluşması için hiç bir neden yok.

Demografik neden yok ama onun yerine **popülist siyaset anlayışı** var. Eğer emeklilik yaşı diğer ülkelerdeki gibi makul bir düzeyde saptansa, SSK ve Emekli Sandığı, kaynak kullanan değil, kaynak yaratan kurumlar olabilirlerdi.

Pek çok ülke, emeklilik sigortasını bu amaçla **başarılı şekilde** kullandı ve kullanıyor. Bir yandan insanların geleceği garanti altına alınıyor. Aynı anda iç tasarruf oranı yükseliyor ve yatırımlar artıyor.

Bütün bu hesapları yapmak da çok kolay. Ademoğlu yapıyor. Bugünkü durumla, yada 2000'le uğraşmıyor. **2030'lu, 2040'lı yıllarda** neler olabileceğini anlamaya çalışıyor. Ona göre şimdiden tedbirler almaya çalışıyor.

Eğer bir hata yapılmışsa, düzeltilmeden geçen her gün, hatanın olumsuz etkilerini artırır. Akıl bize sadece doğruları göstermekle kalmaz. Yanlışları saptama imkanını verir. **Yanlışları düzeltme yollarına** işaret eder.

Yeter ki aklımızı kullanalım. Ucuz popülizme esir olmayalım.

Amerikadan Bir Örnek

Journal of Economic Perspectives'in Yaz 1996 sayısında, ABD'nin emeklilik sigortası üstüne iki araştırma yayınlandı. Birinin yazarı Profesör **E.M.Gramlich**, hükümetin 1994 yılında emeklilik sigortası için kurduğu Danışma Kurulunun başkanı.

Kurul, 1930'lı yıllarda doğanlardan 2010 yıla kadar doğanlara, **farklı nesillerin farklı senaryolarda** emeklilik sigortasına ne ödeyip karşılığında ne aldığı ve alacağını hesaplamış. Bu şekilde, kanun koyucuya yol gösteriyorlar.

Araştırmanın çok ilginç bir sonucu var. Geçmişte yapılan hatalar nedeniyle, mutlaka birilerinin ayağına basılacak. Yani, **bazı vatandaşlar emeklilik sigortasından katkılarının çok altında gelir sağlayacaklar**.

Başka türlü söylemek istersek, bu vatandaşlar, zorunlu emeklilik sigortasına yatırdıkları paraları **bireysel olarak** devlet tahvilinde ve borsada işletse, daha karlı çıkacaklardı.

Ne kadar geç tedbir alınır, kaybedenlerin sayısı o ölçüde yükseliyor. Ama en iyimser senaryoda bile, 1950'lerde doğan nesil, bu işten zararlı çıkıyor. Erken tedbir, hasarı onlarla kısıtlıyor. Gecikilirse, 1960'lıları ve daha sonra doğanları da kurtarmak mümkün olmuyor.

Sayıların dili çok açık. İstedığınız kadar demagoji yapın. Ucuz popülist sloganları tekrarlayın. Yapacak bir şey yok.

Türkiye emeklilik yaşını 60'a, hatta 65'e yükseltmekte geciktiği her gün, **bir nesli daha harcıyor**. Gelecekleri bugünkü politikacıların ucuz popülizmi ile harcananlar bunun ne kadar bilincindedir? Bilmiyorum. Ama, zamanı geldiğinde **mutlaka öğrenecekler**. O zaman da çok geç olacak. (13 Şubat 1997)

İNGİLİZCE EĞİTİM

Türk eğitim sisteminin arada sırada gündeme gelen sorunlarından biri de yabancı dilde eğitimidir. Çünkü çok sayıda aile, haklı olarak, çocuklarının **İngilizce öğrenmelerini** istiyor.

Bunda şaşırarak bir şey yok. İngilizce giderek **dünya dili** oluyor. Mesleği ne olursa olsun, bir profesyonelin başarılı bir kariyer yapabilmesi için şu yada bu şekilde İngilizce bilmesi gerekiyor.

21.inci yüzyılda bu ihtiyaç azalmayacak, tam tersine artacak. Bir yandan genel küreselleşme eğilimleri, diğer yandan Avrupa Birliği gibi çok dilli siyasi otoritelerin kurulması, insanlığı **müşterek bir dil** arayışına itiyor.

Doğal aday **İngilizce**. Bir sürü neden var. ABD'nin ekonomik ve teknolojik süper güç olması çok önemli. İngiliz İmparatorluğunun bıraktığı dil mirası da küçümsenemez. Sadece Hindistan, bir milyarı aşan nüfusu ile İngilizcenin dünya dili olmasına büyük bir destek.

Neticede, Türk eğitim sisteminde de İngilizce eğitim hızla yaygınlaşıyor. Sadece liselerde değil. Örneğin, yeni kurduğumuz **İstanbul Bilgi Üniversitesinde** eğitim dili İngilizce.

Ama her şey güllük gülistanlık değil. Belirli rahatsızlıklarımız var. Türk hocanın Türk öğrenciye yabancı dilde ders anlatmasının **garip bir his** olduğunu kabul etmek zorundayım.

İki değerli hocamızı, **Murat Belge** ve **Mete Tuncay** fırsatı çıktıkça İngilizce eğitimin anlamını sorguluyorlar. Bu yıl Hukuk Fakültesi kuruyoruz. Orada ne yapacağız? **Uğur Alacakaptan** hocamızla tartışıyoruz.

Anlaşılan bu konu İBÜ'nün gündeminde hep taze kalacak.

İngilizce Orta Eğitim

Anadolu liseleri ve kolejlerde İngilizce eğitimin kısıtlandığı şeklindeki haber ciddi yanlış anlamalara yol açtı. Sanki bu okullarda İngilizce eğitimden **vazgeçiliyormuş gibi** oldu. Dikkatli okuyunca, farklı bir durumla karşılaştık.

Yeni modelin oluşmasına benim de katkım olmuştu. 1980'lerin başında, Terakki Vakfı yönetim kurulunda görev almıştım. **Şişli Terakki Lisesini** İngilizce eğitime geçirmeye karar verdik.

Çok önemli bir açmaz vardı. İyi fizik, kimya, matematik, biyoloji, vs. fen dersleri hocaları İngilizce **bilmiyordu**. Anadili İngilizce olan iyi hocaları getirmek **çok pahalı** idi. Bu dersleri yeni mezun genç İngilizlere verdimen mümkünü ama onlarda **kötü fen dersi hocası** oluyorlardı.

Bu durumda, en doğrusunun fen derslerini **Türkçe yapmak** olacağını düşündük. Sistem şöyle. Normal hazırlık sınıfı var. Orta ve lise sınıflarında Anadolu Liseleri ve kolejlerle aynı saat İngilizce ve İngiliz edebiyatı dersi var. Fakat fen dersleri Türkçe.

Bakanlığa müracaat ettik. İkna etmek zaman aldı. Fakat sonunda kabul ettirdik ve bu sistemi ilk uygulamaya soktuk. Zaman içinde **çok daha akılcı olduğu** görüldü. Başka özel okullar ve Bakanlık bizim sistemi taklit etmeye başladı. Şimdi de genelleştiriyorlar.

Atasözünü hep hatırlayalım. "**Bir taşla iki kuş vurulmaz**". Fizik dersi öğrenciye fizik öğretmek içindir. Aynı derste hem fizik hem de yabancı dil öğretmeye kalkarsanız, ikisi de olmaz.

Dil, İngilizce ve İngiliz edebiyatı derslerinde öğrenilir. Matematik dersinde de matematik öğrenilir. İşin doğrusu budur. Eğer fen terimlerinin İngilizcesini öğretmek istiyorsanız, onun için ek bir saat dil dersi koyar, orada öğretebilirsiniz.

Tercih Aile Yapmalı

Yeni sistemi desteklediğim anlaşılıyor. Ancak, getiriliş biçimine çok karşıyım. Çağı geçmiş **merkeziyetçi, devletçi ve buyurgan** kamu yönetimi anlayışının tipik bir örneği olduğunu düşünüyorum.

İlk teklifte, Bakanlık özel okullara da kendi sistemini zorluyordu. Sonra bunun gevşetildiğini okuduk. Bu çok yanlış. Özel okulun adı üstünde, özel. Öğrenci orada **kendi imkanları ile okuyor**.

İsteyen okul fen derslerini İngilizce okutur, isteyen Türkçe. Bakanlığın buna karışmaya neden hakkı olduğunu anlamak mümkün değildir. Özel okullarda kararı **veliler** verir. Piyasa verir.

Bazı özel okullar, iki sistemi bir arada götürebilirler. İngilizce fen dersi gören öğrenciler **daha yüksek fiyat** öderler. Veliler çocuklarının fen derslerini yabancı dilde görmelerinin okula getirdiği ek maliyete katlanmaya razı ise, buna kim karşıabilir?

Anadolu liselerinde de tek tipe gitmek için bir neden görmüyoruz. **Velilere tercih hakkı verilmeli**. Aileye sorulur. Çocuğunun fen derslerini yabancı dilde okumasını isteyenlere ayrı bir şube açılır. Öyle okuturlar.

Devletin görevi vatandaşın elinden tüm tercih haklarını alan **katı tek tip sistemler** kurmak değildir. Her fırsatta, kararı vatandaşa bırakacak şekilde **tercih olanakları** hazırlamaktır.

Eğer, benim savunduğum gibi fen derslerinin Türkçe okunması daha akılcı ise, zaten veliler onu tercih edeceklerdir. Demokratik ve etkin kamu yönetiminde temel postüla, **kendisi için en iyi olanı en iyi vatandaşın bildiğidir**. Devletçi ve otoriter mantıkta ise en iyinin ne olduğu **bürokrasi** bilir.

Bu açıdan, bence doğru bir iş yaparken bile Milli Eğitim Bakanlığı çok kötü bir sınav verdi. **Devletçi içgüdülerin** hala ne kadar güçlü olduğu gözükte. (16 Şubat 1997)

GÜMRÜK BİRLİĞİ VE KURLAR

1996 başında, AB ile Gümrük Birliği Anlaşması uygulamaya girdi. Başka bir ifade ile, 14 aydır AB kökenli mallar Türkiye'ye **gümrüksüz** ithal ediliyor. Ne yazık ki, Gümrük Birliğinin ithalatımıza yaptığı etkiyi tam olarak bilmiyoruz.

Çünkü, dış ticaret istatistiklerinin ayınlanmasındaki gecikme sürüyor. Ancak, bütün işaretler, ithalatımız 1996'da 30 milyar dolardan 40 milyar dolara yükselirken, 10 milyar doların üstündeki ek ithalatın **büyük bölümünün** AB ülkelerinden geldiği yönündedir.

Gümrük Birliği öncesinde, AB'nin dış ticaretimizdeki payı yüzde 50 civarında seyrediyordu. Tahminim, şimdi bu oranın daha büyük bir dış ticaret hacminin **yüzde 60'ına** yaklaştığıdır.

Bu ne demek? Gümrük Birliği, sanayi için rekabet koşullarında çok önemli bir değişikliğe tekabül ediyor. Türk üreticisinin yurt dışındaki **esas pazarı** artık AB ülkeleridir. Aynı şekilde, yurt içindeki **esas rakibi** de AB ülkeleri üreticileridir.

Turizm, işçi döviz, nakliye, vs. görünmeyen gelirler içinde de AB ülkelerinin çok yüksek payı var. Dolayısı ile, bundan böyle döviz kurları izlenirken, karşılaştırmanın ağırlıklı şekilde **AB ülkeleri kurları** ile yapılması gerekiyor.

Parite Değişiklikleri ve Devaluasyon

Doların son günlerde Avrupa para birimleri karşısında değer kazanmasına bir de bu açıdan bakmalıyız. Örneğin, 1995 Aralık ayında, Gümrük Birliğinden hemen önce, dolar mark çapraz kuru 1.44 civarında idi.

Bugün 1.70'lere çıktı. Yani, mark geçtiğimiz 14 ayda dolar karşısında **yüzde 18** değer kaybetti. Sadece mark mı? Hayır. AB ülkelerinin büyük bölümü, ERM denilen sistem içinde.

ERM sistemi, AB ülkeleri paralarının birbirine karşı oynamasını kısıtlıyor. Fransız Frangı, İtalyan Lireti, vs. diğer AB paraları da dolar karşısında tam aynı olmasa da benzer oranlarda değer kaybettiler.

Soruna Türkiye açısından bakalım. Diyelim ki, son 14 ayda TL'nin dolar karşısında değer kaybı toptan eşya fiyatları enflasyonuna eşit oldu. Biz buna bakıp Türk üreticilerinin AB üreticilerine kıyasla rekabet güçlerinin **azalmadığını** söyleyebilir miyiz?

Söyleyemeyiz. Tam tersine, dolar devalüasyonu ile enflasyonu başa baş tutmuş olsak, Gümrük Birliğine gireli beri TL Avrupa paraları karşısında yüzde 18 **değer kazanmış** olur. O kadar rekabet gücü kaybı söz konusudur.

Peki, Türkiye ne yapmış? Yukarıdaki gibi olmuş. Aralık 1995-Ocak 1997 arasında, toptan eşya enflasyonu **yüzde 95.3'e** gelmiş. Aynı dönemde dolar yüzde 97.6, mark ise sadece **yüzde 77.9** değer kaybetmiş.

Gümrük Birliğinin ilk 13 ayında, Türkiye, parasını AB ülkeleri paralarına göre 18 puan değerlendirmiş. AB'ye davet mektubu çıkartmışız: siz bize daha çok mal satın, biz de size daha az mal satalım diye... Benim hesaplarım, Şubat ayında bu eğiliminin daha da güçlendiğini gösteriyor.

Döviz Sepeti Değişmeli

Neden böyle oluyor? Çünkü, Merkez Bankası TL'nin değer kaybını izlerken, dolar ağırlıklı bir döviz sepeti kullanıyor. Buna "**Tartılı Kur**" deniyor. Sepette **yüzde 75 dolar, yüzde 25** mark var.

Piyasanın kullandığı sepet, "**1 dolar artı 1.5 mark**". Bu sepette dolar ve mark ağırlığı pariteye göre değişiyor. Fakat, hesaplanması çok daha kolay. Genellikle yarı yarıya dolar ve marka tekabül ediyor.

Ancak, Gümrük Birliği sonrasında bu ağırlıkların bir anlamı kalmadı. Şimdi ağırlıkları yeniden tanımlamak gerekiyor. Benim önerim, Merkez Bankasının **yüzde 40 dolar, yüzde 60 mark'dan** oluşan yeni bir sepet tanımlaması.

Piyasaya da önerim var. Sepeti "**1 dolar artı 3 mark**" yapalım. Bugünkü paritede yüzde 36 dolar yüzde 64 mark anlamına geliyor. Bence bu ağırlıklar Türkiye ekonomisinin Gümrük Birliği sonrası gerçekleri ile şimdilik daha tutarlı.

İleride, ekonominin AB ile entegrasyonu belirli bir aşamayı geçince, artık sepet kavramını tamamen bırakmak ve TL'yi tümü ile AB ülkeleri paralarına bağlamak gerekecek.

Yukarıdaki hesapları sepetlere göre yeniden yapalım. "1 dolar artı 1.5 mark" sepetine göre, Aralık 1995-Ocak 1997 döneminde TL'nin değer kaybı **yüzde 87.6**. Aynı dönemde benim önerdiği "1 dolar artı 3 mark" sepetinin değer kaybı ise **yüzde 84.3**.

Bu sonuç, beklentilerimizle tutarlı. Gerçekçi ağırlık kullandığımız takdirde, Gümrük Birliği Anlaşmasının uygulamaya girmesi sonrasında TL'nin genelde **11 puan** değer kazandığı anlaşılıyor. Dış ve iç piyasalarda AB ülkeleri üreticileri ile rekabet etmeye çalışan sanayici için bu hiç de küçümsenmeyecek bir oran.

Merkez Bankasını ve diğer ilgilileri TL'nin değerini daha gerçekçi ağırlıklar kullanarak izlemeye davet ediyorum. (20 Şubat 1997)

GRİNİN TONLARI

Herşeyin siyah yada beyaz olduğu bir dünya ne kadar sıkıcı olurdu? Siyah ve beyaz kolay tanımlanan renkler. Bir yerden gelip bir yere gitmeyen, oldukları yerde duran renkler. Birbiri ile **zitlaşan, birbirini dışlayan** renkler.

Halbuki gri öyle mi? Nerede başladığı bilinmez. Nerede biteceği de meçhul. Siyaha yaklaştıkça yaklaşır ama bir türlü siyah olmaz. Beyaza döndükçe döner ama beyaz diyemezsiniz.

Yeşil ve kahverengi de griye benzer. Bahar açınca, yeşilin onbinlerce tonu doğayı doldurur. Kimisi sarıya çalar, ama sarı olmadan yeşil kalır. Kimisi maviyi andırır ama gene de yeşildir.

Ferhan Şensoy herhalde "**keskel'alaka, Asaf Hoca!**" diyecek. Acaba bahar başına mı vurdu diye düşünecek. Baharın da biraz etkisi var herhalde. Geçen hafta ilk cemre düştü. Kışın sonu gözükte demektir.

Birinci sınıf öğrencim **Oray Egin** "email" yollamış. Bu pazar faizi, döviz, büyümeyi, politikayı ve tüm diğer ağır konuları unutsak, hayatın anlamı üstünde düşünsek daha iyi olmaz mı diye soruyor.

Benim de içime bir kurt düştü. Bülent Ortaçgil'in ilk şarkılarından birini hatırladım. "**Siz hangi kedilerdensiniz?**" diye soran şarkısını. Yeniden dinlemek istedim. CD icadolunca annemin çatıkatına yolladığım plakların arasında olduğunu hatırladım.

Dumanlı büyük odalarda ciddi konular konuşan kocaman elli, gürlütlü ve hırslı kediler varmış. Bunlar habire **kavga edermiş**. Bir de, küçük odalarda yaşayan yumuşak bakışlı sessiz kediler varmış. Bunlar da **kavga etmezlermiş**.

Kutuplaşmanın Patalojisi

Türkiye siyah-beyaz çizgiler üstünde siyasi kutuplaşmasını sürdürüyor. Bazen bütün bunların **bir komplonun parçası** olduğuna inanacağım geliyor. Sanki gizli bir odak, planlı ve programlı şekilde toplumu sertliğe ve şiddete doğru itiyor.

Sonra çevremdeki insanlara bakıyorum. Televizyondaki tartışma programlarını izliyorum. Gazetelerin köşe yazılarını okuyorum. Manzara değişiyor. Komploya, gizli odağa filan **ihtiyaç yok**.

Çünkü, seçkinlerimizin en az gelişmiş duygularından biri **hoşgörü**. Kendimizden farklı olan hiç tahammülümüz yok. Başka yerlerde marjinal sayılabilecek fikir ayrılığında, boğaz damarlarımızı şişirerek saldırganlaşıyoruz.

Savunduğumuz düşünceleri en uç noktaya götürmekten neredeyse cinsel bir haz alıyoruz. Tereddütü sevmiyoruz. Belki ben yanılıyorum sözcüklerini telaffuz etmemiz mümkün değil.

Futbol takımı tutar gibi fikir yada parti tutuyoruz. Bir insanın zaman içinde fikir ve inançlarını değiştirmesini bir kişilik zafiyeti olarak görüyoruz. Örneğin, "**dönek**" suçlamasının bu kadar kolayca kullanıldığı bir başka kültür bilmiyorum.

Kendi hesabıma, fırsat buldukça, geçmişte savunduğularımın bugün savunduğularımın farklı olduğunu vurguluyorum. Kavramı hafifletmek için "**dönek**" olduğumu hatırlatıyorum. "**Estağfurullah, hocam**" deniyor.

Türkiye Nasıl Yumuşar?

Evet. Bence bugün Türkiye siyasetinin en önemli sorunu **tırmanan kutuplaşmada** yatıyor. Siyasi liderlerin çekişmesinde, yada Refah'ın iktidarda olmasında değil. Solun yada merkez sağın birleşmesinde yada birleşmemesinde hiç değil.

Toplumun, özellikle de seçkinlerin zihniyet haritalarında bir değişiklik gerekiyor. Anahtar sözcük gene **“hoşgörü”**. Türkiye'de **liberal düşünce kalıplarının** güçlenmesi gerekiyor.

Ünlü özdeyişi mutlaka duymuşsunuzdur. **“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”**. İnsan ilk duyduğunda irkiliyor. Ne demek yani? Anarşi olmaz mı? Nereye gideriz?

Ben de uzun süre yanlış değerlendirdim. Karşı çıktım. Kavramın toplumdaki güçlülere korumanın bir aracı olarak getirildiğini düşündüm. Şimdi, anglosakson demokrasisinin bu kurucu temasını daha iyi anladığımı düşünüyorum.

Türbanlı kadınlar devlet memurluğu yapabilse ne olur? Türkiye'nin düzeni mi değişir? İran mı oluruz? Elbette hayır. Sadece **bizim cenahta** pek çok aydının siyah-beyazdan oluşan dünyası yıkılır. Özel teşebbüste olduğu gibi, türbanlı ve türbansız beraberce varolur. Grinin tonları devreye girer.

Vatandaş her gece bir dakika ışıklarını söndürse ne olur? Hükümet mi düşer? Komünizm mi gelir? Elbette hayır. Sadece **İslamcı cenahın** siyah-beyazdan oluşan dünyası yaralanır. Toplumda onlara karşı ve kararlı kesimlerin varolduklarını kabul etmeleri gerekir. Gene grinin tonları devreye girer.

Arada sırada Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” kitabından bir altbaşlığa atıf yapıyoruz. **“Demokratlar olmadan demokrasi olmaz”**. Ona bir ekleme yapmak istiyorum: **“Hoşgörü olmadan da demokratlık olmaz”**.

Fasit daireyi kırmanın yolu, siyah-beyazı bırakıp grinin tonları ile uğraşmaktan geçiyor. Hiç korkmayın. **Gride ton bitmez**. Gene birbirimizden farklı düşeceğimiz çok konu kalacaktır. (23 Şubat 1997)

DEĞİŞEN KOŞULLAR

Salı günü **Hasan Cemal** köşesinde benim Pazar günkü yazımdan uzun bir alıntı yapmış. Benim yazım, kutuplaşmadan kaçınmamız gerektiğini hatırlatıyordu. **Hoşgörü ve demokratlık** arasındaki güçlü bağı irdeliyordu.

Hasan Cemal şu kritik günlerde tutarlı şekilde Türkiye'nin demokratikleşmesini savunan bir yazar. Kamuoyunda etkinliği var. Yavaş yavaş güçlenmeye başlayan **demokrat ve liberal zihniyetin** önemli temsilcilerinden biri.

Yazısı, kendi pozisyonunu netleştirmeye yönelik. Yanlış anlamaları düzeltmeye çalışıyor. Tavrında **kararlılık var ama kavgacılık yok**. Erbakan'ı başbakanlığa ve RP'yi iktidara götüren Refahyol'a baştan beri muhalefet etti.

Ancak, aynı anda şu sıralarda yaygınlaşan **“askeri darbe”** arayışlarına ve çağrılarına da karşı çıkıyor. Orta-uzun dönemde Türkiye'yi istikrara götürecektir.

kalıcı çözümlerin sadece demokratik oyunun kuralları içinde üretilebileceğini vurguluyor.

Kendi hesabıma, Parlatonun kapatılması, siyasetin yasaklanması, vs. bildiğimiz tezahürleri olan bir askeri müdahale **beklemiyorum**. Yüzde yüz olmaz diyemem. Olma ihtimali bana düşük geliyor.

Son askeri darbenin yapıldığı 1980 yılından bu yana, Türkiye'de ve dünyada çok büyük değişiklikler oldu. Bugünün koşulları kökünden farklı. Türkiye'de bazı kesimler bunlara hala alışamadı.

Örneğin, bir türlü **Soğuk Savaşın bittiğini** ve eski dünya düzeninin yıkıldığını kabul etmek istemiyor. Haberleşme ve iletişimde yaşanan inanılması güç devrimin tek tek ülkelerin siyasetlerine getirdiği kısıtlamaları anlamıyor.

Canlı Yayında Darbe

Geçtiğimiz hafta İngiltere'den, Portsmouth Üniversitesinden öğretim üyesi misafirlerim vardı. İstanbul Bilgi Üniversitesi ile yapacakları işbirliğini belirledik. O arada doğallıkla biraz dünya politikası sohbeti de yapıldı.

Laf, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı Sovyet ve Amerikan nüfuz bölgelerine bölen **Yalta ve Potsdam konferanslarına** geldi. Misafir profesörlerden biri, bana çok çarpıcı gelen bir örnek verdi.

Böyle bir konferansın bugün yapıldığını düşünün dedi. Başta CNN, bütün dünya televizyonlarının kameraları kapıda. **Canlı yayın yapılıyor**. Liderler içeride konuşurken, TV'de yorumcular, neler dediklerini analiz ediyor.

Sonra, çıkışta mikrofonlar ve kameralar **Stalin'e** uzanıyor. Polonya ne oldu? Daha Stalin'in cevabı bitmeden, canlı yayında Polonya devreye giriyor. Polonya'lı yorumcu derhal tefsirini yapıyor.

Önce, Körfez savaşını naklen izlediğimizi anımsadım. Sonra, aklıma bir sonraki askeri darbemiz geldi. Hayal etmeye başladım.

Darbe söylemleri arttıkça, askeri birliklerin kapılarına birikmeye başlamak TV muhabirlerini düşündüm. Her çıkan subaya sorular sorulacak. Aniden, paneller ve tartışma programları emekli askerlerle dolacak.

TV kanalları stüdyolarına **“darbe izleme merkezleri”** kuracak. Büyük haritalar. Hangi birlik nerede. Anadolunun dört köşesine hızlı bağlantılar. Rating yüksek olunca, televizyon ekranının altında traş bıçağı, deterjan, lastik, vs. ilanı yapan bantlar...

Açık Toplum ve Demokrasi

Türkiye hızla gelişiyor ve olgunlaşıyor. En önemlisi, **sivil toplum** artık gözle görülür şekilde güçleniyor. Şu yada bu şekilde Türkiye'yi demokrasiden uzaklaştıracak maceraların önündeki en önemli engel bu somut gerçek.

Otoriter bir din devleti özleyen kesimlerin son dönemdeki sinirli tavrına bakın. Sincan'da tankların yürümesinden çok, her gece saat 9'da **bir dakika ışıklarını söndüren** vatandaşlara kızıyorlar.

Neden? Çünkü, toplumda sayısal ağırlığının çok üstünde bir gücü olan kentsel kesimlerin, hayat biçimlerini ve demokratik siyasi rejimi korumadaki **kararlılığını** gösterdiği için.

Her gece bir dakika için sönen lambalar, aslında otoriter din devleti umut ve hayallerini söndürüyor. Türkiye insanının artık **çağdaş bir toplumda temiz bir devletle** beraber yaşama arzusunu simgeliyor.

İşin bir de ekonomik boyutu var. Korumacılık ve dışa kapalı ekonomi dönemi neyseki bitti. Biraz geciktik ama, olsun. Gümrük Birliği Anlaşması bir yıldır uygulanıyor. Şöyle yada böyle, özelleştirme yol alıyor.

İç ve dış piyasalar Türkiye'yi saniyesi saniyesine izliyor. İstikrarı bozacak, macera anlamına gelecek en küçük olumsuz adımda, **milyonlarca ekonomik aktör** kararlarını değiştirecek. Ve böylece maceraperestlerin bütün hesaplarını altüst edecek.

Bugün yaşananlara sadece kısa vadeli iç politik çekişmelerden bakmak yetmez. Hiç olmazsa arada sırada, Cengiz Çandar'ın dediği gibi olayları **"tarihin prizmasından"** görmek gerekir.

Türkiye için **iyimserliğimizi koruyoruz**. Kamuoyunu, özellikle seçkinlerimizi biraz daha serinkanlı düşünmeye ve biraz daha hoşgörülü olmaya davet ediyoruz. (27 Şubat 1997)

EKONOMİDEN HABERLER

Bir aydır siyasi tansiyonun yükselmesi, ekonomik konuları ikinci plana atmamıza yol açtı. **Kutuplaşma, hoşgörü, demokratlık** gibi kavramları işleme ihtiyacını duyduk. Gazetelere bakıyorum. Başka koşullarda başlığa konacak ekonomik haberler bile birinci sayfaya çıkamaz oldu.

Buna şaşırılmaması gerekiyor. Elbette ekonomi çok önemli. Ama, öyle anlar geliyor ki, siyaset gündemin en önüne yükselebiliyor. Türkiye gibi sağlıklı bir liberal demokrasi geleneğine **sahip olmayan** ülkelerde bu tür olaylar daha sık oluyor.

Nevarki, kamuoyu darbe ile, rejim sorunları ile uğraşiyor diye ekonomi durmuyor. Çünkü, bizim ekonomi sözcüğü ile özetlediğimiz süreç, ülke nüfusunun tümü için her gün yaşanması zorunlu bir etkinlik. Yaşanıyor da.

Alışveriş, tüketim, üretim, ihracat, ithalat, yatırım, vs. ekonomik diye nitelendirdiğimiz bütün faaliyetler sürüyor. Hergün küçük küçük milyonlarca karar alınıyor. Bazıları, ekonomiyi çok az etkileyecek. Diğerleri, **gelecekte** başımıza bir sürü sorun yaratabilir nitelikte.

Şu sıralarda medyatik değerleri düşük olsa da, ekonomiden gelen işaretleri yakından izlemek gerekiyor. En azından, muhtemel tehlikeleri zamanında öngörüp gerekli tedbirleri alabilmek için.

The Economist'in Değerlendirmesi

Aktüel PARA dergisi sessiz sedasız çok ilginç bir uygulama başlattı. İngiltere'nin ünlü The Economist dergisinin son sayısının **Türkçe özetini** her pazar PARA'nın eki olarak veriyorlar. İngilizcesi de zaten Cumartesi piyasaya çıkıyor.

Bu sütünde sık sık The Economist'e referans veriyoruz. Çok önemseydiğimiz bir dergi. Bütün dünyada, karar alma düzeyinde insanlar okuduğu için etkinliği de çok yüksek. Dikkat ederseniz, Türkiye hakkında bir yazı çıkınca mutlaka bizim medyamız da bunu yayınlıyor.

Bu hafta, Türkiye ekonomisini konu alan bir yazı çıktı. Başlığı, **"işler o kadar iyi değil"** şeklinde. Bir yandan RP hükümetinin genel bir değerlendirmesi yapılıyor. Erbakan'ın yüzde 14'lük büyüme vaadi ile inceden alay ediliyor.

Arada, Türkiye ekonomisinin fevkalade güçlü bir **özel sektöre** sahip olduğu vurgulanıyor. Özel kesimin beklenmedik politika hatalarına karşı kendisini korumakta son derece başarılı olduğu belirtiliyor. Doğallıkla, 1994 bunalımından hızla çıkışta özel sektörün dinamizminin payı hatırlatılıyor.

Ancak, bu arada bir kaç yerde **1993'le bugün arasında bir paralellik** kuruluyor. Bu çok önemli. The Economist açık açık Türkiye bir kriz öncesindedir demiyor. Ama, yazıyı okuyan birinin ağzında kalan lezzet o yönde.

Yazıya göre, yapısal reformlar yapılmadığı için, sağlanan iyileşme geçici kalmak zorunda. Acı reçeteyi reddedip, **tatlı reçetelerle çözüm** kısa süreli oluyor. Eninde sonunda şölen bitiyor. Türkiye'de bitmek üzere.

Dış Ticaret Kötü Gidiyor

Türkiye garip bir ülke. 1996 yılı dış ticaret sayıları hala Haziran ayında takıldı kaldı. Derken, Cuma günü **Ocak 1997** ihracat ve ithalat istatistikleri yayınlandı. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?

Dış ticarete gidişatın pek hoş olmadığı şeklinde bir beklentimiz vardı. Kısa bir süre önce, Merkez Bankasının **döviz kuru sepetini** o nedenle eleştirdik. Avrupa paralarının sepetteki ağırlığının artması gerektiğini söyledik.

Gümrük Birliği Anlaşmasının ithalatımıza esas etkileri şimdi görülmeye başlanacak. AB üreticileri hızla Türkiye'de pazar payı alıyorlar. Dağıtım şebekelerini kuruyorlar. Gerekirse kendileri doğrudan giriyorlar.

Ocak ayında ihracat bir önceki yıla kıyasla yüzde 1 düşmüş. İthalat ise yüzde 10 artmış. İhracatın ithalatı karşılama oranı **yüzde 51'e** inmiş. Doğrusu, bu sayılar iç açıcı değil.

Bu temponun sürmesi halinde, dış ticaret açığının **25 milyar doları** geçmesi söz konusudur. Cari işlemler açığı ise **8-10 milyar dolar** civarında olur. Millî gelirin yüzde 4'ünü aşar.

Sorun nerede? İki boyutu var. En önemlisi, hükümetin **iç talebi kısıcı** önlemlere gitmekten kaçınması. Tam tersine, Erbakan'ın kafasında yeni bir yatırım hamlesi başlatmak gibi, büyüme hızını daha da yükseltecek projeler var. Canlı iç talep, Gümrük Birliği Anlaşması ile birleşince, yüksek ithalat hacmine yol açıyor.

Aynı anda, TL'nin yavaş da olsa **değer kazanmasına** yeşil ışık yakılıyor. Doların DM karşısında yükselmesi, Türkiye'nin dış ticaret kompozisyonunda AB'nin payı nedeni ile, TL'nin değer kazanmasını hızlandırdı.

Kısa dönemde, **para politikası** anahtar rolünü sürdürüyor. Birkaç aydır, Merkez Bankasını sıkı para politikasından taviz vermemeye davet ettik. Örneğin

faiz düşürme operasyonlarına karşı çıktık. Yanlış bir zamanlama yapıldığını ifade ettik.

Korktuğumuz başımıza geliyor. Para politikasındaki gevşeme, dış açıktaki tehlikeli gelişmelere çanak tutuyor. Böyle giderse, yıl başındaki “**1997’de bunalım olmaz**” tahminimizi de revizyona tabi tutmak zorunda kalabiliriz. (2 Mart 1997)

BAŞKA GÜNDEMLER

Türkiye’de laiklik konusunda bir siyasi kutuplaşmaya bu sütunda karşı çıkmaya çalıştık. Bu tür ideolojik içeriği yüksek çatışmalar çözüm getirmez, tam tersine çözüm üretimini iyice engelleyen gerginliklere yol açar dedik.

Nitekim, öyle oldu. Son siyasi bunalım bizi haklı çıkardı. Ortada bir bunalım olduğu kesin. Ama **çözümün ne olduğu belli değil**. Şimdi, taraflar bunalımdan siyasi rant sağlama arayışına girdiler.

Kısa dönemli, birkaç günlük yada haftalık hesaplar öne geçti. Kamuoyunun dikkati hükümetin gidip gitmeyeceğine, yerine nasıl bir hükümet kurulabileceğine kilitlendi. Doğallıkla, bütün bunlar **siyasi belirsizliği** tepe noktasına çıkartıyor.

Böyle anlarda, istikrarlı ülkelerde yaşayan aydınları hem kıskanırım, hem de hallerine üzülürüm. **Kıskanırım**. Çünkü, demokratikleşme sürecini tamamlamış ülkelerde bu tür bunalımlar olmuyor.

Gelişmişliğin bir anlamı da galiba toplumun attığı adımların sonuçlarını önceden hesaplayabilmesi. Batılılar, o sayede **çıkamaz sokaklara girmiyorlar**. Sokağın başında epey düşünüp tartıştıkları kesin. Ama sonuçta karlı çıkıyorlar.

Fakat, Batılı aydınları üzülüyorum da. Gelecekle ilgili uzun bir ufukları var. Yıllar sonrası tartışılıyor. Ama eminim ki hayatlarında **heyecan yok**. Her an, her şeyin olabileceği bir toplumun üyesi olmanın hayata getirdiği lezzet ve anlamdan yoksunlar. **Sıkılıyor olmalılar**.

Seçim Sistemi

Sorun sadece **bu bunalımı atlatmak değildir**. Nasıl olsa atlatılır. Öyle yada böyle, az yada çok sıkıntı ile, şu yada bu yöntemle Türkiye bugünkü siyasi bunalımı aşar. Geçmişte de benzer bunalımları aşmıştı.

Esas sorun, Türkiye’nin gelecekte de bu tür bunalımlara düşmesini **nasıl engelleyeceğimiz** konusudur. Belli ki, bugünkü siyasi yapımız değişmediği sürece, bu ve benzeri bunalımları ilanihaye yaşayacağız.

O açıdan, şu anda Türkiye’nin tartışması gereken çok önemli konular olduğunu düşünüyorum. Dün NTV’de Zülfü Livaneli’nin hazırladığı Aklın Yolu adlı tartışma programına çıktık. Konu “**Başkanlık Sistemi**” idi.

Siyasi yapıda yapılabilecek çok sayıda küçük reformu konuştuk. Bunlardan bir bölümü Anayasa değişikliği gerektiriyor. Diğerleri ise mevcut Anayasa içinde mümkün.

Anayasa değişikliği gerektirmeyen reformların başında **seçim sistemi** geliyor. Milletvekillerinin kişilik kazanması ve lider sultanından kurtulmaları Türk demokrasisinin en acil hedeflerinden biri.

Bunu sağlamanın yolu, halen geçerli olan geniş bölgeyi tek turlu nisbi seçim sistemini terketmekten geçiyor. Alternatif olarak önerilen **dar bölgeyi iki turlu seçim sistemi** uzun süredir kamuoyunun gündeminde.

Anlaşıldı ki liderler bunu sevmiyor. Nedeni açık. Milletvekilleri üstündeki bugünkü güçlerini kaybedecekler. Ancak, parti liderlerinin kaybı, Türkiye’nin kazancı olacak.

Başbakanı Halk Seçsin

Parlamente sistemi içinde Başbakanın iki turlu seçimde halk tarafından seçilmesi yeni bir uygulama. Hatırlarsanız, geçen yıl **İsrail** başlattı. Onların da bize çok benzeyen sorunları var.

İsrail deneyimi başarılı duruyor. Okuduklarımdan, şimdi **İtalya’nın** bu sisteme geçmek istediğini anlıyorum. İtalya da, Türkiye ve İsrail gibi siyasetin çok partiyeli bölündüğü bir ülke.

İstikrarsız koalisyonlarla ülkenin ihtiyacı olan reformların yapılamayacağını gördüler. Hiç olmazsa Başbakan düzeyinde **süreklilik** sağlamak için, Parlamento sistemden çıkmadan çözüm arıyorlar.

Neden aynı şeyi Türkiye’de yapmayalım? Halkın yüzde 50’sinden fazlasının oyu ile seçilen bir Başbakan, en azından meclis dönemi boyunca **nisbi bir istikrarın** sağlanmasına olanak verecektir.

Biliyorum. Bu yöntemin bir çok mahzuru olduğunu söyleyenler var. Olabilir. Ancak, Türkiye’nin bugünkü durumuna bakıyorum. Bir sonraki seçimden farklı bir meclis aritmetiği çıkmayacağını hesaba katıyorum.

Doğrusu, başbakanı halkın seçmesi halinde bugünkünden **daha kötü bir manzara** ile karşılaşacağımıza bir türlü kendimi ikna edemiyorum.

Meclisi Fesih Yetkisi

Bir başka ayrıntı gibi duran ama çok önemli reform, **Cumhurbaşkanına** ülkeyi seçime götürme yetkisinin verilmesidir. Sayın Demirel son günlerde bu konuyu gündeme getirdi. Önerisini destekliyorum.

Liderler arasında yaşanan çekişmeler sonucunda siyaset kilitlenmişse, bunun en iyi çözümü tekrar **halkın hakemliğine** başvurmaktır. Zaten böyle bir ihtimalin varlığı, milletvekillerini çözüm bulmaya zorlayacaktır.

Gene bugünkü bunalımı ele alalım. Cumhurbaşkanının ülkeyi erken seçime götürme yetkisi olsa, büyük bir ihtimalle bu bunalım çıkmazdı. Neden? Çünkü, **merkez partileri** erken seçimi engellemek için mutlaka daha istikrarlı bir hükümetin kurulması yoluna giderlerdi.

Artık **bunalımları değil, çözümleri tartışma** zamanımızın geldiğini tekrar hatırlatmak istiyorum. (6 Mart 1997)

KARA BULUTLAR

Geçen Pazar günü yazımızı fazla karamsar bulan dostlar oldu. The Economist'in Türkiye değerlendirmesine ve Ocak 1997 dış ticaret istatistiklerine bakmıştık. Ekonomiden **kötü işaretler** geldiğini ifade etmiştik.

Salı günü yayınlanan enflasyon sayıları bizi doğrular yönde. Hatırlatalım. Piyasalar toptan ve tüketici fiyatlarında yüzde 5 civarı artış bekliyordu. Tüketici endeksi **yüzde 6.2**, toptan eşya ise **yüzde 5.7** çıktı.

Sıradan bir Şubat ayı için bunlar **yüksek sayılar**. Yakın geçmişte seçim yapılmadı. Hükümet sekizinci ayında. Yani, dış ticaretteki ve enflasyondaki kötü eğilimi bir takım dış faktörlere maletmek mümkün durmuyor.

Bizce, manzara çok açık. Uygulanan politikalar iç talepteki hızlı artışı kısıtlama yönünde değil. Ekonomi bir kez daha iç talep kökenli **popülist bir konjonktüre** doğru gidiyor. Bu filmin sonunun hiç de iyi olmadığını geçmiş deneyimlerimizden biliyoruz.

Şunu söyleyebiliriz. Siyasi istikrarsızlık şüphesiz mali piyasalarda **"uçuculuğu"** artırıyor. Ne demek uçuculuk? Faizlerde, borsada, döviz talebinde ve kurda büyük dalgalanmalar olması demek.

Mali piyasalardaki dalgalanmalar başlı başına bir sorun. Belirsizlik havasına katkı yapıyorlar. Ancak, dış ticaret ve enflasyon sayıları daha temel bir soruna işaret ediyor.

Ekonominin **kendi içinden de** istikrarsızlık işaretleri geliyor. Her iki sayının son günlerin siyasi gelişmeleri ile bir ilgisi yok. Doğrudan uygulanan genişleyici maliye politikasını ve gevşek para politikasını yansıtıyorlar.

Yani, bir an için siyasi sorunların çözümlendiğini düşünsek bile, maliye ve para politikalarından kaynaklanan **olumsuz gelişmeler** sürecek. Orta vadede bizi ekonomi açısından karamsar yapan bu basit gerçek.

Dış Politikaya Dikkat

Erbakan hükümeti kurulalı beri, her fırsatta Türkiye'nin önündeki esas darboğazın **dış politika** olduğunu yazıyoruz. Tehlike, bir yandan koalisyonun yapısında mündemiç. RP, açıkça Türkiye'nin Batı ittifakı ve kurumları içinde yer almasına karşı.

Öte yandan, Türkiye seçkinlerinin ve yönetici sınıfının hala soğuk savaşın bittiğini **anlayamamış** olmasından kaynaklanıyor. Batı ile ilişkilere hala soğuk savaş dönemi zihniyetle yaklaşıyor.

Sovyet tehdidi sürerken, Türkiye'nin coğrafi konumu bizi şımarttı. Batı ittifakı, bazen istemeyerek de olsa, Türkiye'nin dış politika hatalarına ve siyasi rejim sorunlarına **jeopolitik nedenlerle** göz yummak ihtiyacını hissetti.

Örneğin Almanya için, NATO'nun Sovyetlere karşı ikinci bir cephe açması çok önemli idi. ABD ise, öncelikle Akdeniz ve Orta Doğu'daki askeri üstünlük hesaplarına ağırlık veriyordu.

Bugün koşullar çok farklı. Kimsenin Türkiye'nin kaprisleri yada sorunları ile uğraşmaya niyeti yok. Çiller'in AB üyeliği ile NATO'nun genişlemesi arasında bir bağ kurmaya kalkması bu bağlamda **çok büyük bir hata** oldu.

Düşünsenize. Koalisyonun büyük ortağı İran'la, Libya ile sıcak ilişkiler kurma peşinde. Küçük ortak da Batı'yı **tehdit ediyor**. Fevkalade hassas dengeler içinde yürütülen ve Avrupa güvenliği için büyük önem taşıyan bir süreci vetolamaya kalkıyor.

Cengiz Çandar Perşembe günü yazısında çok doğru bir analiz yapıyor. Hristiyan Demokrat partilerin son kararı, esas itibarıyla Çiller'e cevap. Çiller'in **blöfünü gördüklerini** söylüyorlar.

Bu sadece bir başlangıç. Korkarım, bu kafa ile devam edersek daha çok tatsız sürprizlerle karşı karşıya kalacağız.

Değişemeyen Çöker

Koşullar değişince, ancak buna uyum sağlayan organizmalar yaşamlarını sürdürebilirler. Biyolojide böyle. Toplumda, ekonomide, siyasette de böyle. Değişimi gerçekleştiremeyenler bir şekilde **tasfiye** oluyor.

Bu konuda tereddütü olanlar **Sovyetler Birliğinin** başına gelenleri hatırlasınlar. Koca süper güç, katı ve otoriter bir merkezîyetçilik yüzünden çağa ayak uyduramadı. Bir yıl içinde hem rejimi çöktü hem de fiilen devlet dağıldı. Osmanlı İmparatorluğu da aynı süreci yaşamadı mı?

Türkiye şu anda Özal'ın 1980'lerde gerçekleştirdiği ekonomik değişim sayesinde ayakta duruyor. Ama, 1991'den bu yana bir tek tuğla ilave etmedik. Ekonomide başlayan **liberalleşme sürecini** siyasete, kamu yönetimine taşıyamadık.

Sorunlar büyüyor. Türkiye felç olmuş gibi sadece seyrediyor. İşte **orta eğitim sistemi**. Zorunlu eğitimi sekiz yıla çıkartmak gibi aslında çok basit bir reformu bile yıllardır uygulamaya sokamıyoruz.

Kendinize sorun. Son beş yılda Türkiye'nin AB ile arasındaki **nitel mesafeyi** kapatmaya olanak verecek hangi siyasi veya idari değişimi yapabildik? Bulamazsınız.

Seçim sistemini değiştirebildik mi? Vergi kaçacağını önleyebildik mi? Sosyal güvenlik kurumlarını ülke ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyebildik mi? Yüksek eğitimdeki birikmeyi engelleyebildik mi? Gelir dağılımındaki tehlikeli bozulmaya çare üretebildik mi?

Zaman geçiyor. Değişime direndiğimiz her gün **ödenecek fatura** biraz daha kabarıyor. Unutmayalım. O faturayı da ödeyecek olan neticede bizleriz. (9 Mart 1997)

MEDENİYET

Sözcüklerin de kendine göre bir modası var. Bir tarih kesitinde çok kullanılan bir sözcük, sonradan gözden düşebiliyor. En azından, daha az kullanılmaya başlıyor. Bazen sözcüğün tekabül ettiği sorun çözüldüğü için oluyor. Bazen, yerine başka bir kavram geldiği için.

Yüzyılın ilk yarısında, Türkiye'nin çok önemli sözcüklerinden biri "medeniyet" olmuştu. "**Muasır medeniyet seviyesine**" ulaşmak, seçkinlerin temel hedeflerinden biriydi.

Sonra, öztürkçe akımı, medeniyeti uygarlık yaptı. Çağdaş uygarlık deyip durduk. Derken, sadece "**çağdaş**" sözcüğü amacı ifade eder hale geldi. Medeniyet sözcüğünü özlemeye başladık.

Neyse ki, şu Avrupa Birliği'ne tam üyelik sorunu var. Alman Başbakanı Kohl'e atfen, medeniyet sözcüğü tekrar gündeme girdi. Kohl ve Hristiyan Demokrat diğer Avrupalı arkadaşları, üç aşağı beş yukarı "**Türkiye ile aynı medeniyeti paylaşmıyoruz**" dediler.

Bence üstünde düşünülmesi gereken bir konu. Milliyetçi duygularımızı doğallıkla rencide ediyor. "**Kim oluyor bunlar?**" deyip kestirip atabiliriz. Dindar, ırkçı yada laik, birbirine düşman zannedilen milliyetçilere ittifak kurma fırsatı verir.

Bunların işi kolay. Türkiye'ye karşı tavır bizim **müslüman olmamızdan** kaynaklanıyor diyecekler. Eh, Avrupa bizi sevsin diye müslümanlıktan vazgeçemeyeceğimize göre, karşımızda çözümsüz bir sorun var demektir.

Öte yandan, umutsuz karamsarlar ve Türkiye'yi Avrupa'ya şikayet etmeyi kariyer haline getirmiş olan kesimler memnun olmuşlardır. "**Biz adam olmayız**" yada benzeri bir özdeyişin arkasına sığınır.

Kendi hesabıma, her iki tutum da beni tatmin etmiyor. Biraz daha pragmatik bir gözle bakmayı tercih ediyorum. Adamlar söylediğine göre, ortada bir sorun var. "**Biz bu sorunu nasıl çözeriz?**" diye sormayı daha akıllı buluyorum.

İşin Özünde Zihniyet Var

Nedir medeniyet? Aya adam göndermek, yüksek binalar yapmak, Nobel ödülü kazanan bilim adamları üretmek, lüks arabalar kullanmak mı? Kohl, Türkiye'nin **ekonomik gelişmişlik düzeyi** ile ilgili bir hususa mı referans yapıyor?

Buna evet demek çok zor. Suudi Arabistan'da yada Libya'da kişi başına gelir düzeyi pek çok Avrupa ülkesinin üstünde. Doğu Avrupa'nın bazı ülkelerinde ise ekonomik göstergeler Türkiye'nin altında.

Medeniyet nicel bir olgu değil. Nitel bir olgu. Bir toplumu oluşturan bireylerin kendilerine, toplumlarına ve devletlerine **yaklaşım biçimini** özetliyor. **Medeniyet bir zihniyet.** Bireyin ve birey topluluklarının dünyayı görme ve yaşama şekli.

En iyi küçük ayrıntılardan hareketle anlayabiliriz. **Gecekondu** örneği bence Türkiye'nin medeniyetini çok iyi yansıtıyor. Bir an için geri çekilip, bize son derece doğal gelen bu toplumsal olayı inceleyelim.

Nedir gecekondu? Hazine arazisi üstüne, imar ve inşaat izni olmadan yapılan bir bina. Açıkça mevcut mülkiyet haklarını ve hukuk düzenini çiğniyor. **Kamu düzeni ve hukuk devleti** açısından derhal yıkılması lazım.

Biz ne yapıyoruz? Epey bağırıp çağırdıktan sonra, iskan izni ve tapu veriyoruz. Yani, kanunları ve mülkiyet haklarını tanımayan vatandaşlarımızı mükafatlandırıyoruz. Bunu hukuk devleti adına yapıyoruz.

Avrupalının, kanunun yasakladığı bir eylemin vatandaş tarafından yapılmasını ve cezalandırılmamasını **tahayyül etmesi** mümkün değil. Bize normal geliyor. İki ayrı zihniyet. İki ayrı medeniyet.

Çiller'in Yalanları

Kohl'ü bu yargıya götüren sürecin içinde, **Çiller faktörünü** de çok önemsiyorum. Hatırlayalım. Seçim öncesinde, Çiller Batılı liderlerden kendisinin Refah tehlikesi karşısında desteklenmesini talep etti. Bu desteği de aldı.

Sonra gidip Erbakan'ı iktidara götüren koalisyonu kurdu. Böylece, medeni olmanın en temel kurallarından birini bozdu. Nedir bu kural? **Başbakanlar arasında yalan söylenmez.**

İsterseniz söylersiniz elbette. Ama o zaman adamlar sizi kendi kulüplerine üye kabul etmezler. Kardeşim sen git başbakanlar arasında yalan söylenen ülkeler kulübüne katıl derler.

Avrupa'yı hayal kırıklığına uğratan İslamcı kesim değil. Onları zaten kendilerinden saymıyorlardı. Çiller olayında, **kendilerinden zannettikleri laik kesimin** aslında çok farklı bir zihniyete sahip olduğunun somut kanıtını birinci elden yaşadılar.

Kohl'un neyi neden dediğini çok doğru anlamak zorundayız. Laf İslamcılara yönelik değil. Doğrudan laik kesimlere yönelik. Kamusal alana ve hukuk devletine bakışta, Türkiye'nin seçkinleri ile aralarında **çok büyük bir uçurum** olduğunu ifade ediyorlar.

Belli ki, siyasi yelpazenin merkez diye adlandırılan bölümünü oluşturan ve destekleyen kesimler **zihniyetlerini** değiştirmedikleri sürece, bu medeniyet sorununu çözemeyeceğiz. (13 Mart 1997)

YENİ LİDER NEDEN ÇIKMIYOR?

Siyasi bunalım dallanıp budaklandıkça, uzmanların çok uzun süredik gördükleri bir gerçeği genel kamuoyu da kavramaya başladı. Sanırım bu konuyu kafamıza vura vura yazan Batı medyası da etkili oldu.

Bugünkü bunalımın kökeninde RP yok. Oyların sadece yüzde 21'ini alan bir parti nasıl siyaseti kilitleyebilir ki? Geri kalan yüzde 80, **isteseler ve becerebilse,** RP mevcut değilmiş gibi Türkiye'yi yönetebilirler.

Ama öyle olmuyor. Nüfusun RP dışındaki partilere oy veren yüzde 79'unu temsil eden siyasi kadrolar arasında tam anlamı ile **bir kördüğüşü** sürüyor. Sağın sağla, solun solla kavgası neredeyse kan davasına dönüşmüş.

Ayrıca, merkez partileri kendi cenahlarında bir anlaşma zemini bulsalar, büyük bir ihtimalle RP'nin yüzde 21'e çıkan oyu da azalacak. Belki yüzde 18'e, yüzde 15'e düşecek. Malum, bir kısım seçmen büyük partiye oy vermeyi tercih eder.

Sorun teşhis edilince, çözüm arayışları da başladı. Merkezdeki kabusun nedenlerine inmek gerekti. Malum, biz hem çok akıllı, hem de çok aceleci bir milletiz. Derhal esas nedeni bulduk. **Siyasi parti liderleri**.

Belli ki, yaşanan bütün kötülüklerin kaynağı bu insanlar. Kimine göre dört kişi, kimine göre altı kişi. Yeni birileri çıksa ve bu adamları altetseler, iş bitecek. Ama nedense öyle olmuyor. Ortada **yeni lider yok**.

Uyanık bir gözlemci hemen bir küçük çelişkiye dikkat çekti. Dörtlünden sadece bir tanesi, Ecevit eski. Diğer üçü, Yılmaz, Çiller ve Baykal **birkaç yıllık** liderler. Buna cevap var. Evet, onlar yeni ama, "**kötü yeni**". Bize "**iyi yeni**" lider gerekiyor.

Demek ki, bizim sorunumuz yeni lider değil, ondan var. **İyi lider yok**. O zaman uyanık gözlemci tekrar sormak zorunda. Peki, bundan sonra çıkacak yeni liderin iyi olacağı nereden malum?

Birey ve Sistem

Sosyal bilimin hiç bir zaman kesinkes cevap veremeyeceği hoş entelektüel açmazlardan birine geldik. Toplumda ve tarihte **bireyin** rolü ne? **Sistemlerin ve yapıların** rolleri ne? Bunları birbirinden nasıl ayırdedeceğiz?

Açmazı Türkiye'ye uygulayalım. Bir hipotez, bizim siyasi sistemimizin sorunlu olmadığı, ama bir şanssızlık sonucu **mevcut liderlerin** kötü çıktığıdır. Bu işimizi kolaylaştırır. Bir yada iki lideri değiştirirsek, çok hızlı yol alırız.

Karşıt hipotez, bizim **siyasi sistemimizin** bu kötü liderleri ürettiğidir. Eğer öyleyse, istediğimiz kadar değiştirelim, yeni liderler de benzer davranacaktır. Çözüm sistemi değiştirmektir. O ise çok zaman alır.

İki tezi birleştirmek üzere, daha karışık bir üçüncü hipotez önerebiliriz. Hem sistem, hem liderler kötüdür. Çünkü, bizim liderlerimiz **bilerek** bu kötü sistemi kurmuşlardır. Demek ki, sistemi değiştirmek için de önce liderleri değiştirmek gerekir.

Toplumlar bu tür "**tavuk-yumurta**" ikilemleri ile doludur. Sosyal bilimin görevi, ikilemleri çözmek, esas nedenselliği ortaya çıkarmaktır. Kristof Kolomb'un yumurtası misali, nedensellik bir kere keşfedilince, çok kolaydır.

Ben ikinci tezi benimsiyorum. Türkiye'nin sorunu siyasi sistemde, daha da doğrusu onu inşa eden **siyasi zihniyettir**. Önemsiz gibi duran bazı değişiklikler, hızla sistemin daha iyi işlemesine olanak verecektir. O zaman iyi lider de çıkar.

Gene Seçim Kanunu

Liderler neden parti içinde bu kadar güçlü? Cevabı uygulanan seçim sisteminde yatıyor. **Geniş bölge ve nisbi temsil**, milletvekilliğini toplumdan ve seçmenden kopartıyor. Partiye, daha doğrusu onu temsil eden lidere emanet ediyor.

Örneğin, İstanbul'da her seçim bölgesinde 20 milletvekili var. Büyük partinin ilk sıralarına konan adayın seçilmeme ihtimali sıfır. Milletvekilinin **patronu**, onu ilk sıralara koyacak olan mercidir. Yani partinin genel başkanıdır.

İki turlu dar bölge sisteminin en büyük avantajlarından biri, lider sultanının yıkmasıdır. Üstelik, bu yöntemde seçmene ilk turda kendi partisinde **aday tercihi** yapma olanağını da tanıyabilirsiniz.

Yeni bir milletvekili profili oluşur. İlk turda partisini ilk ikiye sokan, ikinci turda ise seçmenin çoğunluğu tarafından seçilen milletvekili artık lider sultanı filan tanımaz. Onun sorumluluğu **önce seçmene**, ondan sonra partiye, en son da partinin genel başkanınadır.

Bir ekleme daha yapabilirsiniz. Mevcut seçim kanunu Belediye Başkanlarına milletvekili adayı olmak için görevlerinden **istifa zorunluluğu** getiriyor. Buna ihtiyacımız var mı? Bence yok.

Belediye başkanı zaten bölgesinde sevilen kişidir. Dar bölgeden başkanlığı bırakmadan aday olsun. Daha kişilikli milletvekili olur. Lider sultanı daha kolay kırılır. Büyük kentlerde belediye başkanlığı yapmış milletvekilleri **lidere karşı rekabeti** canlı tutarlar.

Şunu anlatmak istiyorum. Çoğu kez büyük sorunların çözümleri **ayrıntılarda** yatar. Seçim sistemi ayrıntı gibi durabilir. Ama, tek başına bugünkü çözümsüzlüğün üretilmesine inanılmaz bir katkı yapmaktadır.

Yeni ve iyi lider arıyorsak, önce seçim sistemini değiştirelim. **İki turlu dar bölge** sistemine geçelim. Belediye başkanlarına istifa etmeden milletvekili adayı olma hakkını tanıyalım.

Aniden, parti yaşamı normalleşecek, siyasetin **eleme mekanizmaları** işlemeye başlayacaktır. Yoksa, Ahmet gider Mehmet gelir, ama alem değişmez. (16 Mart 1997)

JAPON MUCİZESİNE NE OLDU?

Tarih ne garip. Çok uzak değil, daha beş altı yıl öncesine kadar, bütün dünya **Japon mucizesinden** söz ediyordu. Başta ABD, Batı ülkelerini Japonya korkusu sarmıştı. Geçmiş trendlere bakarak, Japonya'nın 2000 yılında ABD'nin önüne geçeceğine kesin gözü ile bakanlar çoğunlukta idi.

Çünkü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japon ekonomisi müthiş bir performans gösterdi. 45 yılda elde ettikleri büyümenin insanlık tarihinde daha önce bir örneği yoktu. **Bir neslin hayatında**, fakir ve esas itibarıyla tarımsal bir ekonomi, zenginlik liginin tepesine yükseldi.

Yarım asır boyunca, Japonya'nın ortalama büyüme hızı **yüzde 8'in** üstünde seyretti. Nüfus artış hızı da düşük olduğu için, kişi başına büyüme hızı Türkiye'nin iki katından fazla oldu.

Uzak doğunun çekik gözlü insanları, yeni teknolojilerde büyük üstünlük sağladılar. Ürettikleri markaları tüm dünyayı hakimiyetine aldı. **Sony, Toyota, Honda, Panasonic, Nintendo**, vs. hepimizin hayatına girdi.

Doğallıkla, bu başarı herkesi etkiledi. Hatırlayalım. 1980'lerin sonunda, pek çok gözlemci, **Japon modelinin** Anglosakson ve Kıta Avrupası modellerinden üstün olduğunu iddia ediyordu.

Hatta, ABD'nin ve AB'nin piyasa ekonomisi anlayışlarını değiştirmek zorunda kalacaklarını düşünenler vardı. Aksi takdirde, Japonlar kesinlikle Batı ekonomisinin tüm alanlarında geçeceklerdi.

Soğuk Savaş Bitince

Derken, Berlin duvarı yıkıldı ve Sovyetler Birliği dağıldı. **Soğuk Savaş bitti.** Belki bir raslantı ama, Soğuk Savaş biteli beri, Japon ekonomisi bir türlü belini doğrultamıyor. 1991'den bu yana, Japon ekonomisi aniden hiç büyümeyen ve hastalıklı bir ekonomiye dönüştü.

Komplo teorilerine sıcak bakan biri değilim. Ona rağmen, Sovyetlerin çözülmesini izleyen yıllarda olup biteni raslantı olarak kabul etmekte zorlanıyorum. ABD, son beş yıldır rekor büyüme düzeyleri tutturuyor. Japonya ve AB ise, tabir yerinde ise, sürünüyor.

ABD'nin tek süper güç olması ile ekonomik üstünlüğüne yeniden kavuşması arasında bir bağlantı kurmamak çok zor. Belli ki, siyaset icabında ekonomiye ağırlığını koyuyor.

Örneğin, dört yıl önce, ABD yönetimi işsizlikle mücadele etmek için "**dolar düşsün yen yükselsin**" diyor. Dediği oluyor. Dolar 80 yene kadar iniyor. Japonya ihracatta çok zorlanıyor. İthalat rekabeti ise artıyor.

ABD'de işsizlik düşüp enflasyon tehlikesi artınca, bu kez Clinton yönetimi "**dolar yükselsin yen düşsün**" diyor. Bakıyoruz, piyasalar gene uyumlu davranmış. Bu kez dolar 120 yene yükseliyor.

Döviz kuru bence çok iyi bir örnek. Komünizm tehlikesi berteraf edildikten sonra, Japonya'nın eski modelini sürdüremeyeceğini gösteren ilginç bir işaret.

Aşağı Tükürsen Sakal..

Japon mucizesinin ardında, **çok yüksek iç tasarruf oranları ve ihracata yönelik sanayileşme** yatıyordu. Şimdi her ikisi de Japonya'nın sorunları haline dönüştü. Hızlı büyüme ile ekonomi dev boyutlara ulaştı. Tasarruf fazlalarına tekabül eden cari işlem fazlaları dünya ekonomisinin kaldıramayacağı düzeylere geldi.

Sonuçta Japon yeninin aşırı değerli hale gelmesini engelleyemediler. Ekonominin motoru olan ihracat durdu. Öte yandan, hızlı büyüme kamu maliyesi sorunlarının saklanması, hiç olmazsa geleceğe atılmasına olanak tanıyordu.

Bir kere büyüme yavaşlayınca, kamu açıklarının gerçek yüzü görülmeye başladı. Türkiye'deki gibi "**pay as you go**" sosyal güvenlik sistemi bir başka bela. Japon nüfusu hızla yaşlanıyor. Bu durumda, kamu açıklarının gelecekte de büyümeye devam edeceği kesin.

Konjonktür açmazları çok açık. Kamu açığını kapatmak için vergileri arttırmak veya devlet harcamalarını kısmak gerekiyor. Bu ise iç talebi bütünsel **düşürecek**, resesyonu derinleştirecek ve işsizliği arttıracak.

Halbuki, işsizlik zaten kamu harcamalarını yükseltiyor ve kamu açığını büyütüyor. Peki Japon tüketicileri **tüketim harcamalarını** yükseltteler? Vatandaş da onu yapmıyor. Haklı olarak ekonominin geleceğinden korkuyor ve kötü günler için tasarruf etmeye çalışıyor.

Geriye ne kaldı? Japon yeninin **değer kaybetmesi** ve tekrar ihracat ağırlıklı bir büyümenin başlaması. Güzel ama, bu kez ABD'nin Japonya ile dış ticaretindeki açığın iyice büyümesi söz konusu. ABD hükümeti bu senaryoya hiç de sıcak bakmıyor.

Böyle bir belirsizlik ortamında **yatırım harcamaları** da yükselmüyor. Tam bir felç durumu. Ekonominin durgunluktan çıkmasını sağlayacak geleneksel araçlardan hiç biri işletileniyor.

Mutlaka, sosyal güvenlik sisteminde reform gibi, tasarruf eğiliminin düşürülmesi gibi, dış ticarete konu olmayan sektörlerde verimliliği arttıracak deregülasyonun yapılması gibi **yapısal reformları** devreye sokmak gerekiyor.

Bunlar da hem siyasi olarak çok zor; hem de etkileri yavaş ve zaman alacak. Velhasıl, dünün mucizesi Japonya için daha bir süre iyimser olmak pek mümkün durmuyor. (20 Mart 1997)

TEKNOLOJİ VE MÜTEŞEBBİS

Ekonomik zenginliği ne üretir? Herhalde çoğumuzun ilk aklına gelen cevap "**bilim ve teknoloji**" olurdu. Son iki yüzyılda birbiri ardına gelen buluşlar, inanılmaz verimlilik artışlarına olanak verdi. Elektrik, içten yanmalı motor, transistör, vs. insanoğlunun yaşamını değiştirdi.

Bu tarihi gerçek, Türkiye gibi ülkelerde teknolojinin bir **fetiş** haline getirilmesini kolaylaştırıyor. O da şaşırtıcı değil. Halen kullandığımız ürünler içinde bizim keşfettiğimiz hiç bir şey yok.

O nedenle, teknoloji gözümüzde büyüyor. Ona yarı mistik, yarı ilahi bir takım özellikler atfediyoruz. Verimlilik artışında, bilimsel ve mühendislik anlamına bilginin önemini abartıyoruz.

Dolayısı ile, ekonomik gelişmenin esas motorunu, **teşebbüs gücünü** ihmal ediyoruz. Onun kolay elde edilen ve sıradan bir olay olduğunu düşünüyoruz. İçerdiği çapraşık toplumsal ilişkiler kümesini hafife alıyoruz.

Bill Gates yeni ürünü "Windows 95" piyasaya sunarken sormuştum. "**Acaba Gates Türkiye'de doğmuş olsa, aynı yetenekleri ile büyük bir girişimi gerçekleştirebilir miydi? Yani, 39 yaşında Türkiye'nin en zengin işadamı olabilir miydi? Bence olamazdı**".

Her toplum yetenekli bireyler üretir. Gelişmiş ülkeler, onların yeteneklerini kullanarak verimliliği arttırmalarına izin veren **toplumsal yapıları** kurabildikleri için zengindirler. Tersine de fakirliği içerir.

Fikir Laboratuvarı

The Economist'in iki hafta önceki sayısında son derece ilginç bir müteşebbis profili yayınlandı. Okuyucularımın ilgisini çekeceğini düşündüm. Geleceğin şirketi hakkında önemli ipuçları taşıyor.

Bill Gross genç bir Kaliforniyalı. İşletmecilik okumamış. MBA yapmamış. Ama fırtına gibi bir müteşebbis. Son 12 ayda 24 yeni şirketin kuruluşuna azınlık ortağı olarak katılmış.

Genellikle, bir teşebbüse 250.000 dolar (32 milyar TL) yatırıp yüzde 49 pay alıyor. 24 şirkete **5 milyon** dolar koymuş. Ancak, şu anda bu şirketlerin piyasa değeri 220 milyon dolar. Gross'un 5 milyonu da bu arada 70 milyon dolara yükselmiş.

Bir yılda bire oniki karlılık çok etkileyici. Bu tempoyu sürdürürse, yakın bir gelecekte Bill Gates'in elinden ABD'nin en zengin insanı ünvanını alabilir.

Gross'un bu işleri örgütlemek için kurduğu holding şirketi sürekli yeni ve ilginç fikirler arıyor. Daha doğrusu, yeni ve ilginç fikirleri olan müteşebbisleri bulmaya çalışıyor. Başarılı olacağını düşündüğü **bir fikir ve insan bulunca**, ona ilk başlangıç sermayesini veriyor.

Aynı zamanda, çok önemli altyapı hizmetleri sağlıyor. Pasadena'da büyük bir ofis alanı kurmuşlar. Adı "**Idealab**". Türkçesi "**Fikir laboratuvarı**" oluyor. "**Idealab**", Gross'un fabrikası.

Yeni şirket, orada muhasebe, reklam, halkla ilişkiler, hukuk, vs. servislerini hazır buluyor. Böylece **genel giderler** asgari düzeyde tutulabiliyor. Aynı zamanda, Gross'un yeni şirketi yakından denetimi de mümkün oluyor.

Müşevvik Sistemleri

Gross, geleneksel anlamda büyük şirketin artık ekonomik ömrünü bitirdiği kanısında. Onun yerini kendisi gibi örgütlenmiş başka tür şirketlerin alacağını düşünüyor. Bunun bir çok nedeni var.

Büyük şirkette, çalışan insan sayısı arttıkça, genel giderler, denetim harcamaları, vs. çok yükseliyor. Özel kuruluş da, belirli bir boyutu geçince **bürokrasi altında** ezilmeye başlıyor.

Daha da önemlisi, binlerce insanın çalıştığı bir kuruluş, çalışanlarına hisse vererek onları **ortak etme** imkanını bulamıyor. Sadece ücret karşılığı çalışan birey ise, yaratıcı gücünün tümünü hiç bir zaman şirkete vermiyor.

Halbuki, yarının sektörleri, **bireyin yaratıcı gücüne** çok ihtiyaç duyuyorlar. "**Idealab**" orada çok ciddi bir mukayeseli üstünlüğü sahip. Bir yandan onu oluşturan küçük şirketlerin her birinde çalışanların, hiç olmazsa yöneticilerin tümü ortak.

Öte yandan, "fikir laboratuvarı" bu küçük kuruluşları birleştiren ve ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına olanak veren çerçeveyi oluşturuyor. Böylece aynı anda **hem küçük hem de büyük şirketin** avantajlarından yararlanılıyor.

Görüldüğü gibi, yeni örgütlenme biçimlerinin bulunması ile teknoloji ile ilgili değil. ABD'nin gücü mühendislerinden veya bilim adamlarından gelmiyor. Unutmayalım: Sovyetler Birliği mühendis ve bilim adamı sayılarında ABD'nin **önünde** idi.

Esas güç, müteşebbislerin çıkmasına ve yaşamasına olanak veren **hukuki, ekonomik, toplumsal**, vs. çerçeve. Örneğin, hisse senedi borsasının gelişmişlik düzeyi çok önemli.

Örneği, ortaklarına kazık atmayı mubah gören bir ahlaki ortamda "**Idealab**"ın yaşaması ve serpilmesi mümkün değil. **Kayıtdışı ekonomiye** izin veren bir kamu düzeni de beraberinde getirdiği etik sorunlarla birlikte "**Idealab**" tohumunun tutmayacağı bir ortam yaratıyor.

Şunu söyleyebiliriz. Eğer Türkiye'de "**Idealab**" gibi kuruluşlar gelişmiyorsa, bunun nedeni mühendis eksikliği, teknolojik gerilik filan değil. Gross Türk vatandaşı olsaydı, parasını ya **spekülasyondan** yada Hazine bonusu **arbitrajından** kazanırdı herhalde. (23 Mart 1997)

VIDEO

Bu gelişmiş ülkeler bir garip. Bütün enerjilerini **laiklik, MGK, imam-hatipler** gibi önemli konulara yoğunlaştıracak yerde, önemsiz ayrıntılarla uğraşıyorlar. Örneğin, habire yeni bir takım araçlar, teknolojiler icadediyorlar. Yok "kopya koyun", yok cep telefonu, yok multi-medya, yok internet, durmak bilmiyorlar.

Artık eskidi ama, **video** denen aleti sanırım çoğumuz tanıyoruz. TRT tekelinin sürdüğü dönemde, epey popüler olmuştu. Devlet televizyonunda doğru dürüst program olmayınca, mantar gibi her tarafta video dükkanları belirmişti.

Özel kanallar açılınca, videonun pabucu dama atıldı. Eskiden alınan aletler evlerde süs gibi kaldı. Ancak, arada sırada, evde yokken ilginç bir film yada program varsa, onu **kaydetmek** için kullanılır oldu.

Hiç videonuzu kayıt yapmaya programladınız mı? **Kullanım kitabına** bakmak gerekiyor. Adım adım, düğmeler basıp, günü, başlangıç ve bitiş saatini, kanalı makinanın hafızasına giriyorsunuz.

Şimdiki videolarda, bir hafta içinde 6-7 ayrı programın kaydedilmesi mümkün. Tabiki, elektriklerin kesilmemesi koşulu ile. O bakıma, Türkiye'de teker teker programlamak daha akılcı.

Sadece video mu? Evdeki kat kaloriferinin de kocaman bir kullanım klavuzu var. Telesekreter de öyle. Cep telefonu desen bir afet. Bütün fonksiyonlarını kullanmak için devamlı kitapçıkla dolaşmak gerekiyor.

Arabadaki radyo-teybin işletilmesinden, evdeki müzik setinde radyo istasyonlarının programlanmasına, hayatımız artan oranda **kullanım klavuzlarını** okumakla geçiyor.

Zorunlu Eğitimin İşlevi

Günün flaş konusu **sekiz yıllık zorunlu eğitime** buradan girmek istiyorum. Çünkü, gene eğitimin kendisi ile ilgili olmayan bir konu tartışmaları tümü ile hakimiyeti altına aldı.

Gençlerimizi beş yıl yerine sekiz yıl zorunlu eğitime tabi tutunca, onlara **ne öğretmeyi planladığımızı** kimse tartışmıyor. Maalesef, zorunlu eğitim imam hatip ortaokullarının ne olacağına kilitlendi.

Sormak istiyorum. Sekiz yıl zorunlu eğitim gören gençler, ortaokul mezunu olduklarında bir videoyu kullanım kitapçığını okuyarak programlayabilecekler mi? Yani, okuduklarını **anlamak ve uygulamak becerisine** sahip olacaklar mı?

Bence en önemli konu bu. Bu yıl ilkokulu bitiren çocuklar, 1986 doğumlu. Yani, 2006 yılı ve sonrasında çalışma hayatına katılacaklar. Ortalama 45 yıl çalışacaklarını düşünürser, **2050 yılına** kadar üretim sürecinde yer alacaklar.

Evet. Esas tartışmamız gereken sorun orada. Önümüzdeki üç yıl içinde biz bu çocuklara ne öğretmeliyiz? Önümüzdeki 50 yılın hızla değişen teknolojisi içinde yüksek katma değerli üreticiler olmalarına zorunlu eğitimin **ne katkısı** olabilir?

Belli ki, ezberleteceğimiz fiziğin, kimyanın, biyolojinin fazla bir yararı olmayacak. Onların hepsi, 2010 yılına kadar kökten değişmiş olacak. Demek ki, ortaeritimin **işlevini ve hedeflerini** baştan tanımlamak zorundayız.

Ortaeritimde İçerik Reformu Gerekıyor

Bu noktada, bizim ortaeritim sisteminin genel bir zafiyetini hatırlamakta yarar var. Bizim sistemimiz kendisi bir amaç olarak düşünülmedi. Lise kavramı, üniversiteye devam edecek bir **seçkin azınlığın** yetiştirilmesi için kurulmuştu.

Bu modelde, ortaokul ve lisenin öğrenciye üretim sürecinde yararlı olacak bilgileri vermesi gerekmiyordu. Öğrenci mesleki eğitimini üniversitede tamamlayacaktı. **Yüksekeğitimde** meslek ve beceri sahibi olacaktı.

Önce toplum bu varsayımı deldi. Ortaeritimde okullaşma oranı yüzde 50'ye ulaştı. Halen, yaş grubunun **yüzde 40'ı** lise diploması alıyor. Halbuki, üniversiteye en iyimser varsayımla bunun üçte biri girebiliyor.

Şimdi zorunlu eğitim sekiz yıla çıkınca işler iyice karışıyor. Yaş grubunun **yüzde 100'ü** sekiz yıl eğitim görecek. Ama yarısı liseden mezun olacak. Sadece yüzde 15'i üniversiteye devam edecek.

Bu durumda, sekiz yıllık eğitimin kendisinin **bir amaç gibi görülmesi** bana zorunlu geliyor. Bütün müfredatı yeniden ele almak zorundayız. Ortaeritimde köklü reform zamanı geldi.

Üniversiteye devam edecek azınlık dışında kalanları o sekiz yılda 2000'li yıllarda yüksek katma değer üretecek vatandaşlar haline dönüştürecek **yeni bir eğitim anlayışına** ihtiyacımız var.

Video kullanım klavuzu bu ihtiyacı simgeliyor. 21.inci yüzyılda okuduğunu anlayıp uygulama becerisi hayati olacak. Vatandaşın tüketici olarak her geçen gün daha karmaşıklaşan aletlerden başka türlü yararlanması söz konusu olamaz.

Üretici ise, sürekli olarak bilgisini tazelemek zorunda. En vasıfsız gibi duran işçi bile bunu yapacak. Yoksa, iş bulması mümkün olmayacak. Değişen teknoloji onu sürekli yeni makina ve aletleri **kullanmasını öğrenmek** zorunda bırakacak.

Ortaeritimi, **ortalama vatandaşın** beceri ve yeteneklerini 21.inci yüzyıla tutarlı hale getirecek şekilde yeniden düzenleme ihtiyacını görüyoruz. Bu alandaki gecikmenin faturası gelecekte çok büyük olacaktır.

Çoğunluğun videosunu kolayca programlayamadığı bir ülkenin kişi başına gelir düzeyinde birinci lige yükselmesine ihtimal vermiyoruz. (27 Mart 1997)

VATANDAŞLIK ORTAERİTİMDE ÖĞRETİLİR

Sekiz yıllık zorunlu eğitim gündemin tepesindeki yerini koruyor. Perşembe günü çıkan **"Video"** yazımızda, soruna ekonomi ve katma değer açısından

baktık. Bu yıl ortaokula başlayan çocuklarımızın 2010-2050 yılları arasında üretken olacakları gerçeğini hatırlattık.

Zorunlu eğitime ilk hedef olarak **ortalama vatandaşın** üretkenliğini, yani katma değerini yükseltmeyi koyduk. Bilgiye ulaşmayı, okuduğunu anlayıp uygulamayı ön plana çıkartan bir anlayışı savunduk.

Basit bir soru sorduk. Sekiz yıl okuyan çocuklarımız, kullanım klavuzuna bakarak bir videoyu programlayabilecek mi?

Ancak, ortaeritimin tek amacı bu değildir. Yüksek katma değer üretimi için gerekli becerilerin öğrenciye verilmesi iki temel hedeften biridir. Diğeri ise, ortalama vatandaşa, **demokrasi sorumluluğunun** öğretilmesidir.

Ortalama vatandaş kavramı son derece önemli. Lütfen unutmayalım.

Neslin **yarısı** sadece bu zorunlu eğitimi görecek. Vatandaş olarak haklarını ve sorumluluklarını öğrenebilecekleri başka bir yer yok. Anayasayı, temel hak ve özgürlükleri, hukuk devletini orada öğrenmek zorundalar.

Eğitimi daima bu iki fonksiyonun birlikteliği olarak gördüm. İstanbul Bilgi Üniversitesinin açılış töreninde yaptığım konuşmada, aynı iki hedefi şöyle tanımlamıştım.

"Hem mesleki beceri ve yetenekleri gelişmiş, hem de bireysel çıkarları ile toplumsal sorumlulukları arasındaki dengeyi sağlıklı şekilde kurabilen gençler yetiştireceğiz. Hedefimiz, 2000'li yılların Türkiye'si için yüksek katma değer üreten iyi vatandaşları oluşturmaktır."

Redondo Union High Scholl

1960 yılında AFS bursu ile Los Angeles'in yanında Redondo Beach şehrinde lise son sınıf okudum. Daha o tarihte Kaliforniya'da zorunlu eğitim 16 yaş sonuna kadardı. Yani, **lise son sınıfı** kapsıyordu.

Güney Kaliforniya, yüzyıl başında çok kapsamlı bir eğitim reformu yapmıştı. Okul sistemi o sıralar örnek gösteriliyordu. Şehrin 14-17 yaş arasındaki tüm gençleri **aynı çatı altında** ders görüyordu. Meslek okulu, lise ayırımı yoktu.

Yetenekli öğrenciler, başardıkları ölçüde daha akademik konulara giderken, diğeri motordan sekreterliğe ve müziğe, çeşitli mesleki dersler arasında tercih yapabiliyorlardı. Ancak, bütün öğrencilerin müşterek aldığı iki ders vardı.

Biri **beden eğitimi** idi. Dört yıllık lise boyunca, günlük altı ders saatinin biri, yani toplam eğitimin altıda biri öğrencilerin spor yapmalarına ayrılmıştı. Dağa taşta **"sağlam kafa sağlam bedende bulunur"** diye yazıp sonra beden eğitimine haftada bir saat ayıran anlayışa duyurulur.

Diğeri ise sofistike bir **yurttaşlık bilgisi** idi. Dört yıl boyunca her gün bir saat okutuluyordu. Son sınıfta ABD Anayasasını, Temel Haklar Bildirgesini, partiler ve seçim sistemini, Kaliforniya idare ve hukukunun temel ilkelerini, yargının işleyişini öğrendik.

Daha da ilginç, **iktisat okuduk**. Ben Keynes'le, keynesci iktisatla orada tanıştım. Refah devleti, sosyal güvenlik kurumları, borsa ve mali piyasalar, vs. Amerikan ekonomisinin kurumsal ve yapısal özelliklerini inceledik. Örnek gelir vergisi beyannamesi doldurduk.

O arada, Amerikan demokrasisinin fiili uygulaması da yapıldı. Okul öğrenci birliği başkanı ve üyeleri seçimi, aynen ülke seçimlerini **taklit eden** bir ortam ve hava içinde gerçekleşti.

Demokrasi Bilgili ve Sorumlu Vatandaşlarla Olur

“**Tavuk-yumurta**” ikilemine düşmemek lazım. Kaliforniya, dünyanın en gelişmiş ve zengin yöresi olduğu için bunları yapmıyor. Tam tersine, bunları yaptığı için dünyanın en gelişmiş ve en zengin yöresi oldu.

Bir demokratik rejimin en önemli görevlerinden biri, ortalama vatandaşını seçimlerde **oyunu en iyi şekilde kullanabilmesini** sağlayacak şekilde bilgilendirmek ve yetiştirmektir.

Bunun da yeri bellidir. **Zorunlu eğitim** dönemidir. Bir neslin tümünün müştereken eğitim gördüğü mekan ve zamandır.

Eğitim, bir yandan vatandaşın **bireysel** becerilerini ve yaratıcılığını geliştirmesi için gerekli önkoşulları sağlar. Özgür birey, becerileri ve yaratıcılığı olan bireydir. Kendini değişen dünyanın koşullarına uydurabilecek altyapısı olan insandır.

Eğitim öte yandan, bireye **kamu yaşamının kurallarını ve değerlerini** öğretir. Kamusal sorumluluklarının çerçevesini çizer. Onun sadece yüksek verimli ve çok para kazanan biri olmasını değil, aynı zamanda **iyi bir vatandaş** olmasını hedefler.

Türkiye’de bugünkü ortaegitim sisteminin her iki işlevi gerçekleştirmekten çok uzak olduğu kanısındayım. 11 yıl okumuş gençleri üniversite birinci sınıfta görüyoruz. Ortaegitim ve üniversite giriş sınavı sürecinde edindikleri yanlış eğitimi **düzeltilmek için** özel bir çaba harcamamız gerekiyor.

Sıradan insanına vatandaşlık bilincini veremeyen bir toplumun nelerle karşılayacağını görmek için ise **bugünkü siyaset tablosuna** bakmak yeterli. 50 yıl sonra hala aynı saçmalıkları yaşamak istemiyorsak, bir an önce ortaegitimde reform çalışmalarını başlatmalıyız. (30 Mart 1997)

MÜLKİYET VE DEVLET

Türkiye hem bizlere hem dünyaya çok **çelişkili sinyaller** yollayan bir ülke. Bunlardan kimileri ciddi bir karamsarlık yaratıyor. Diğerleri ise iyimserlik kaynağı olabiliyor. Kötüleri biliyorsunuz. Ama, iyi haber de çok.

Örneğin, geçen yıl ekonomi **yüzde 7.9** büyümüş. Bu sayı, dünya ortalamasının çok üstünde. Pasifik ülkelerinin büyüme hızlarına yakın. Üstelik, enflasyona, yabancı sermaye girişinin durmasına, dış kredilerin azalmasına rağmen büyümüş. Eminim herkes buna şaşırıyor.

Bir başka örnek, geçen akşam Ankara’da yapılan **görkemli konser**. Cenap And Vakfı bir sivil toplum kuruluşu. Ankara’nın üç orkestrasını bir araya getiriyor. Biri Bilkent Üniversitesinin, yani bir başka vakfın orkestrası.

Her geçen gün, Türkiye’de sivil toplumun ne kadar hızla güçlendiğinin başka somut kanıtlarını yaşıyoruz. Bugün saat 19’da, **Yapı Kredi Plaza**

konferans salonunda çok ünlü bir bilim adamının, Profesör John Waterbury’nin konferansı var.

Profesör Waterbury, Princeton Üniversitesinin ünlü **Uluslararası Araştırmalar Merkezinin** yöneticisi. Siyaset bilimcisi. Ortadoğu konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından biri.

Aynı zamanda, özellikle son yirmi yıldır gelişen mülkiyet ve devlet teorilerini yakından izleyen, bunları somut ülke analizleri ile zenginleştiren bir düşünür. Nitekim, İstanbul’daki konferansının konusu “**kamu ve özel mülkiyetin mantığı**”.

Batı sosyal biliminin en öndeki çalışmalarını bu konularda en yetkin bilim adamlarından birinden dinleyeceğiz. Kendisini davet eden ve toplantıyı örgütleyen Yapı Kredi Bankası.

Yapı Kredi, geçen yıl bir başka ünlü sosyal bilimciyi, **Charles Taylor’u** Türkiye’ye getirmişti. Doğrusu, banka yönetimini düşünce hayatımıza yaptıkları bu katkılardan dolayı candan kutluyorum.

Sonsuz Yanılgılar Karşısında

Bu münasebetle, Yapı Kredi Waterbury’nin çok önemli bir kitabını Türkçeye tercüme ettirip yayınlamış. “**Sonsuz Yanılgılar Karşısında: Hindistan, Meksika, Mısır ve Türkiye’de Kamu Girişimi ve Devlet Gücü**”.

Üç ayrı kıtadan dört ülke. Ne tarihleri birbirine benziyor, ne dilleri ne de dinleri. Buna rağmen, azçok aynı dönemlerde benzer iktisat politikaları uyguluyorlar. Ekonomide hem yaygın devlet mülkiyetini hem de yoğun devlet müdahalesini seçiyorlar.

Türkiye’nin yakın tarihinden biliyoruz. İthal yasakları, büyük KİT yatırımları, aşırı değerli döviz kuru ve eksi faiz hadleri üstüne inşa edilen “**İthal İkamesi**” modeli 1970’lerin sonunda çöktü.

Halbuki, 1950’lerin ortasından Özal’ın başbakanlığı dönemine kadar, kamuoyunda bu modelin en iyisi olduğu konusunda tam bir **mutabakat** vardı. İthalatı serbest bırakma yada KİT’leri özelleştirme gibi öneriler büyük tepki alırdı.

İşin ilginç, profesyonel ve akademik iktisatçıların önemli bir bölümü de bu mutabakatın içinde yer alıyordu. Modelin iki temel unsuru olan devlet işletmeciliğini ve yüksek koruma duvarlarını destekliyorlardı.

Waterbury, geri kalan pek çok konuda birbirine benzemeyen ülkelerin aynı ekonomik modeli benimsemelerinin nedenlerini de araştırıyor. Benzemezliğin içindeki benzerlikleri saptamaya çalışıyor.

Türkiye’nin kendine özgü bir toplum ve ekonomi olduğu düşüncesine sık sık raslarız. Ampirik bulgular, “**biz bize benzeriz**” özdeyişi ile özetlenen bu görüşün yanlış olduğunu gösteriyor.

Merak etmeyin. Bizim yanılgılarımızı aynen paylaşan toplumlar var. Sayıları hiç de az değil. Tarihin geniş perspektifinden bakılınca, bizim istisna zannettiğimiz özelliklerimiz ne yazık ki **sıradan hale** geliyor. Aslında buna sevinmek de mümkün.

Devletin Tanımı

Waterbury'nin çalışması, dolaylı olarak, iki ayrı devlet anlayışının analizini yapıyor. Türkiye'de hala geçerli olan ilk anlayış için, "**devlet, kendi çıkarlarını düşünmeyen, imkan ve gelirlerinin elverdiği ölçüde sadakatle toplumun genel refahına yönelik projeler yürüten bir kadro olarak görülmüştü**".

Bunun karşısında, ABD kökenli akademisyenlerin oluşturduğu yeni bir devlet anlayışı var. Bunlar "**devlete, ana gayesi toplum kaynaklarının suyunu çıkarmak olan (ve bu faaliyetleri yasal gösterecek mitler uyduran) çıkarıcı bir aktörler grubu görüntüsü atfetti... Devletin bu kötü yürekli görüntüsü, "çapulcu" devletler, "mafya" devletler gibi uç nitelendirmelere yol açtı**".

Yukarıdaki tanım, bu sütunda daha önce bahsettiğimiz Nobel ödüllü iktisat tarihçisi Douglass North'un çalışmalarına referans yapıyor. North, sivil toplum tarafından etkin olarak **denetlenemeyen** tüm devletlerin neticede bir çete (yada mafya) olduğunu savunuyor.

Susurluk sonrası Türkiye'si açısından, toplumsal bilimin devlete ve dolayısı ile mülkiyet haklarına bakış açısının son derece önemli. Eski sosyalist ülkeler gibi, Türkiye de, bundan sonra ekonomik ve siyasi gelişmesini sürdürebilmek için "**sivil toplum-devlet**" ilişkisini mutlaka yeniden tanımlamak zorunda duruyor. (3 Nisan 1997)

EKONOMİDEN HABERLER

Bu hafta yaz tatilinden bu yana yazdığım yazıları taradım. Belirli aralıklarla bunu yapmak geriyor. Hangi konulara ağırlık vermişiz? Ve hangi konuları atlamışız? Uslupta bir değişiklik var mı?

Farkına varmadan belirli kalıplar yerleşmeye başlamış. Ekonomik konjonktür hakkındaki yazıların sayısında bir düşme var. **Teori, dış dünya, siyaset, eğitim, dış politika, vs.** gibi daha genel konular öne çıkıyor.

Her aybaşında, **konjonktürün** bir değerlendirmesini yapıyoruz. Koşullarda bir değişme varsa, tasarrufçuya önerilerimizi de bu arada ifade ediyoruz. Türkiye ekonomisini daha sık yazsak, kendimizi tekrar etmek zorunda kalacağız.

Doğrusu, aynı şeyleri tekrar tekrar yazmak beni sıkıyor. Okuyucunun da çok hoşlanmadığına eminim. Örneğin, IMF heyeti Türkiye'de. Son dokuz ayda birkaç kere yazdık. Şu yada bu şekilde IMF ile bir anlaşma yapılması **söz konusu değildir** diye.

Buna ekleyecek yeni bir laf yok! Başka örnek. Dün, 5 Nisan kararlarının üçüncü yıldönümü idi. Ne diyelim? 5 Nisan'da getirilen istikrar paketinin kutlanacak kadar önemli bir olay olmadığını üç yıldır zaten söylüyoruz.

Cuma günü, Mart ayı enflasyon sayıları yayınlandı. Aralık ayında, pek çok kesim enflasyonun kış-ilkbahar döneminde düşeceğini iddia ederken, buna karşı çıkmıştık. TEFE için 1997'de **yüzde 80** enflasyon tahmin ettik. Ocak-Mart dönemi sayıları bu öngörü ile tutarlı.

Her ay başı yazdığımız konjonktür yazılarının bir amacı, ekonominin gidişatı ile ilgili **genel hissiyatımızı** okuyucuya yansıtmak. Bunun önemli

olduğunu düşünüyoruz. Beklediğimizden daha iyiye mi gidiyor, yoksa daha kötüye mi?

Yanılığlar mümkün elbette. Ama, profesyonel iktisatçının zaman içinde nisbeten güçlü bir **sezgisi** oluşuyor. Gözden kaçan eğilimleri nerede araması gerektiğini öğreniyor. Kısa dönemle orta dönem arasındaki bağı kurabiliyor.

Hızlı Büyüme Bilmecesini

Son günlerin flaş haberi, DİE'nin 1996 yılı **milli gelir sayılarını** yayınlaması oldu. Maalesef, 1996'nın dış ticaret istatistikleri hale elde olmadığı için, milli gelirin harcamalar dengesi daha açıklanmadı.

Doğal olarak, bu durum analizi zorlaştırıyor. Çünkü, bu büyümenin kaynaklarını bilmiyoruz. Ne kadarı iç tüketim ne kadarı yatırım artışından hesaplayamıyoruz. Ancak, mevcut sayılarda da, dikkatli bir göz için ilginç ipuçları var.

1996 son çeyreği büyüme hızı **şaşırtıcı düzeyde** yüksek çıktı. Ekim-Aralık döneminde gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) yüzde 8, milli hasıla (GSMH) ise yüzde 8.8 artmış.

Daha önceki üç çeyrekte de ekonomi hızlı büyüdüğünden, 1996 yıl toplamı için GSYİH'de **yüzde 7.2** (1995'te de aynı idi), GSMH'de ise **yüzde 7.9** (1995'te yüzde 8) büyüme hızı tutturulmuş.

Bunlar **dünya ortalamasının** çok üstünde sayılar. Sık sık sözü edilen uzak doğu ülkelerinin performanslarını yakalıyor. Halbuki, ben dahil, çoğu iktisatçımız 1996'nın sonuna doğru büyümenin yavaşlayacağını, en azından yavaşlaması gerektiğini düşünüyordu.

Aynı mantıkla, 1997 için yüzde 4 ila 5 arasında büyüme hızı tahmin ettik. Neden? Daha yüksek bir büyüme hızını Türkiye ekonomisinin **sürdüremeyeceği** varsayımını yaptık. O neden? Dış dengede tehlikeli açıklar oluşur dedik.

Sadece biz mi? IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve ekonomiyi yakından izleyen "rating" şirketleri ve bankalar da aynı şeyi söyledi. Türkiye ekonomisi iktisatçılar şaşırtmak ve hatta yalanlamakla ünlüdür. Alın size bir örnek daha.

Döviz Bunalımı Olur mu?

1997'nin ilk üç ayındaki hükümet uygulamaları, ekonomideki canlılığın bu yıl da devam edeceğine işaret ediyor. RP hükümeti, giderek **popülist eğilimler** sergilemeye başladı.

Memur ve emekli maaşlarına yapılan ek zamlar iyi bir örnek. Hükümet, laiklik tartışmaları ile siyaseten zayıfladıkça, ekonomide popülist politikaların artmasını beklemek gerçekçi duruyor.

Arada sırada soruyorum. **Bu ekonomi nasıl yavaşlayacak?** Bütçe açığı daralmıyor. Para politikası gevşek tutuluyor. TL ise yavaş fakat istikrarlı şekilde değer kazanıyor.

Standart cevap, bu durumda **cari işlemler dengesinde büyük bir açık** oluşacağıdır. Bu açığın finansmanı bulunamazsa ne olur? Ya hükümet bir istikrar paketi ile ekonomiye yavaşlatır. Yada piyasada döviz kuru patlar.

Ancak, burada gizli bir varsayım var. Büyümenin tamamen **iç talepte** yaşanan artıştan kaynaklandığı kabul ediliyor. Peki, ya bu varsayım doğru değilse? Talep artışının küçümsenmeyecek bir bölümü döviz gelirlerinden geliyorsa?

Kesin cevabı daha bilmiyoruz. Fakat, 1996 yılında Türkiye'nin dış dünyadan **faktör gelirleri** sabit fiyatlarla yüzde 17.9 artmış. Faktör giderleri ise yüzde 2.1 azalmış. Bu durumda, net faktör gelirlerindeki artış **yüzde 72** gibi çok etkileyici bir düzeyde gerçekleşmiş.

Hızlı büyümeye, TL'nin değer kazanmasına ve kamunun dış borç ödemesine rağmen döviz cephesinde görünen **nisbi sükunetin** sırrı belki de burada yatıyor. Eğer durum böyle ise ve aynı eğilim 1997'de devam ediyorsa, büyüme hızı ile ilgili beklentilerimizi **yukarı çekmemiz** daha gerçekçi olacaktır.

Yeni sayılar yayınlandıkça bu hayati konuya geri döneceğiz.
(6 Nisan 1997)

SİLİKON VADİSİ

Amerikan ekonomisi 1990'lı yıllarda aniden yeni bir dinamizm kazanmış gibi duruyor. AB ekonomileri, özellikle yüksek işsizlik sorununu bir türlü çözemiyorlar. Japonya'da işsizlik hala düşük. Fakat, ekonominin büyümesi beş yıldır neredeyse durdu.

Amerika ise tekrar **altın çağını** yaşıyor. Enflasyon yüzde 3 civarında. Son dönemlerde yapılan hesaplar, aslında fiili enflasyonun bunun da 1 ila 1.5 puan altında olduğuna işaret ediyor. İşsizlik yüzde 5'in az üstünde seyrerken, milli gelir yüzde 3 civarında artıyor. Daha da önemlisi, Amerika geleceğin sektörlerinde bir ara kaybettiği zannedilen **öncülüğünü** tekrar geri kazandı.

Doğallıkla, Amerikan kapitalizmine olan ilgi tekrar arttı. Bundan 10 yıl önce Japon veya Alman kapitalizminin üstünlüğü sık sık öne sürülürdü. O tartışmalar bitti. Şimdi, herkes Amerikan sisteminin neden başarılı olduğunu anlamaya çalışıyor.

Gün geçmiyor ki, ciddi dergilerde ABD ile ilgili bir haber, bir araştırma çıkmaz. Hepsi aynı soruyu soruyor. **ABD'ye bu dinamizmi veren nedir?** Herkes, kendi ülkesinin ihtiyaçlarına göre bir takım sonuçlar çıkartmaya çalışıyor.

The Economist de bu modaya uymuş. Bir önceki sayısında, Kaliforniya'nın ünlü **Silikon Vadisi** hakkında bir ek verdi. 14 dolu sayfa bilgi ve analiz. Dünyanın en zengin ve en başarılı bölgelerinden birini tanıma fırsatımız oldu.

Türkiye her zamanki çalkantılarını yaşarken, böyle bir konunun ilginç olacağını düşündüm. Okuyucularıma bazı gözlemleri aktarmak istiyorum.

Üniversitenin Önemi

Bölge San Fransisko'nun hemen güneyinde yer alıyor. Odak noktası **Stanford Üniversitesi**. Özel bir üniversite. Batı sahiline demiryolunu getiren ve o arada büyük servet sahibi olan Leland Stanford tarafından kurulmuş. Zaman içinde, Amerikanın en kaliteli birkaç üniversitesinden biri olmuş.

1961'da ilk kez ziyaret ettim. Kırkların ortasında ispanyol mimari ile inşa edilmiş büyük bir üniversite idi. Çevresinde fazla bir sanayi yoktu. Ancak, üniversitenin hemen yanında, üniversiteye ait **organize sanayi bölgesi** kurulmuştu.

Efsaneye göre, Stanford'un Elektrik Mühendisliği hocası Fred Terman, 1938'de parlak iki öğrencisini şirket kurmaya ikna eder. Bill Hewlett ve David Packard, daha sonra bilgisayar ve elektronığın dev şirketlerinden biri olacak **Hewlett and Packard'ı** bir garajda başlatırlar.

1950'lerde, gene Terman'ın ısrarı ile, elektronik ölçme aletleri üreten şirketlerini üniversitenin yeni tesis ettiği **organize bölgeye** taşırlar. Başka elektronik şirketleri de onları izler.

1960'larda aniden bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisi canlanır. Stanford civarındaki yeni şirketlerin sayısı artmaya başlar. Derken, bütün bilgisayar sanayinin **candamarı** o bölgeye taşınır.

Silikon vadisi adı oradan geliyor. Malum, bilgisayar tranzistörlerden oluşuyor. Modern tranzistörlerin oluşturduğu nesneye "**chip**" deniyor. Ve temel maddesi de **silikon**. Sektör gelişince, bölgenin adı esas ürünü ile özdeşleşiyor.

Bütün gözlemciler, bölgedeki iki büyük üniversitenin önemini vurguluyor. Diğeri, San Fransisko'daki UCB - **University of California Berkeley**. Bunlar, araştırma bölümleri ve yetiştirdikleri kaliteli öğrencilerle, bölgeyi besliyor.

Ankara'da **ODTÜ**'nün benzer bir arayış içinde olduğunu geçenlerde Rektörü Prof.Dr.Süha Sevük'ten öğrendim. Yeni teknolojileri kullanan ve üreten firmaların kurulmasında ve gelişmesinde **üniversite-iş alemi ilişkisi** hayati derecede önemli.

Risk Sermayesi

Fakat yeterli değil. Yoksa, Harvard, MIT gibi en az Stanford ve Berkeley kadar kaliteli üniversitelerin olduğu **Boston bölgesi** aynı şeyi yapabilirdi. Müteşebbisi destekleyen kurumsal yapılar işin ikinci ayağı.

Arada sırada bu konuya değiniyoruz. Teknik bilgi tek başına bir anlam taşımaz. İyi mühendisler yüksek teknolojide başarılı olmak için gereklidir. Ama, gelişmenin esas motoru **müteşebbis unsurudur**.

Silikon vadisi bu konuda çok önde. Yeni bir iş kurmak isteyen müteşebbise sermaye sağlayan, şirketten hisse alıp onu mali olarak destekleyen kuruluşlar var. Bunlara "**venture capital**" deniyor. Türkçesi "**risk sermayesi**".

Bu kurum, ilk bakışta uçuk gibi duran fikirlerin hayata geçirilmelerine izin veriyor. Elbette, desteklenen şirketlerden önemli bölümü bir yere varamıyor. Fikir veya adam yanlış olduğu için proje başarısızlıkla sonuçlanıyor.

Buna mukabil, **az sayıda şirket** büyük başarı sağlıyor. Onlardan kazanılan büyük paralar, diğerlerinin zararını telafi ettiği gibi, riski alan yatırımcılara yüksek getiri sağlamaya yetiyor.

Silikon vadisinin sırrı, çok sayıda yeni teşebbüsün denenmesini mümkün kılan **kurumsal yapıda** yatıyor. Sürekli yeni insanlar yeni şirketler kuruyor. Rekabetçi piyasanın koşullarına uyanlar yaşıyor. Diğerleri tasfiye oluyor.

Ünlü iktisatçı Schumpeter'in "yaratıcı tahrip" dediği bu süreçten dinamizm ve yeni teknolojiler çıkıyor. Eğer teknik ve mühendislik altyapımızı etkin olarak kullanmak istiyorsak, bizim de bu tür kurumsallaşmanın yollarını aramamız gerekiyor. (10 Nisan 1997)

ÇIKARLAR VE İLKELER

Hahambaşı Hillel bundan 2500 yıl önce insanoğlunun en temel açmazlarından birini üç cümle ile özetlemiş. "Ben benim için değilsem, kim benim için? Ben başkaları için değilsem, ben kimim? Şimdi değilse, ne zaman?"

Elbette, bireyin tanımında **bencillik** var. Şahsımız ve çıkarlarımız son derece önemli. Her birey kendisini düşünmek, kendisini korumak, menfaatlerini en ön planda tutmak içgüdüsunü taşıyor. Yaşamak için öyle olmak zorunda.

Peki, insan sadece bir çıkarlar kümesinden mi ibaret? Neyse ki buna evet diyemiyoruz. Başka insanlarla beraber paylaştığımız **inançlar, değerler ve ilkeler** bazen çıkarımızla çelişse bile davranışlarımızı belirliyor.

Yoksa, neden savaşta ölelim? Neden fikir uğruna hapislere girelim? Kimin ölmekte veya hapse girmekte **bireysel çıkarı** olabilir ki? Bırakırız başkaları ölsün. Başkaları yazıp mahpushaneyi boylasın.

Ama öyle olmuyor işte. Aniden, çıkarla ilke arasındaki hassas dengeyi ikincisi lehine bozan bir olay ortaya çıkıyor. Parayı, pulu, rahatı, hatta özgürlüğü ve yaşamı unutup, o anda **davamızın kavgasına** girişiveriyoruz.

Küçük kaçış noktalarımız da yok değil. Çoğumuz, kendisinin ilkeli, ama geri kalan herkesin çıkarıcı olduğunu düşünmeye meyleder. Sadece bireysel düzeyde değil. Özellikle **ülke düzeyinde** bunu sık yaparız.

Örneğin, devletlerin sadece ekonomik çıkarları ile davrandığına inanan çoktur. Bütün devletler **çifte standart** kullanır. İlke, değer, filan lafları etseler de, aslında sadece ve sadece parayı, ihracatı, ticareti düşünürler. Gerisi hikayedir.

Ticaret ve Terör

Bu giriş, son iki gündür gazete başlıklarını dolduran bir haber nedeniyle yaptım. Gözünüzden kaçmış olamaz. Avrupa Birliğinin 14 üye ülkesi, Almanya'nın talebi üstüne Tahran'dan **sefirlerini geri çektiler**.

Neden? Çünkü, Berlin mahkemesi, 1992 yılında İranlı Kürt muhaliflerin Almanya'da öldürülmelerinden İran yönetimini suçlu buldu. Suikast emrinin bizzat en tepede İran devletini yöneten kişiler tarafından verildiği yargısına ulaştı.

İran AB için **çok büyük bir pazar**. Üstelik, ABD tarafından boykot edildiği için, Avrupalıların İranla ticaret yapmaları daha da kolaylaşıyor. Amerikan rekabeti yok. Heryıl onmilyarlarca dolarlık ihracat yapma imkanı doğuyor.

AB'nin çıkarının nerede yattığı belli. Bu olayı sessizce geçiştirmeye çalışmaları gerekirdi. Biz o yöntemi çok iyi biliriz. **Gürültü bol ama eylem yok**. Zaman geçince nasıl olsa unutulur. O arada ticaret de devam eder.

Neden öyle yapmıyorlar? Ne olmuş yani, ölen de öldürülen de İranlı değil mi? "**Kendi aralarında hesaplaşsınlar, biz işimize bakalım; gelsin ihracat, gelsin büyük ihaleler**" demiyorlar. Bu adamlar deli mi?

Göz göre göre, İran'la AB arasındaki ticari ilişkileri bozacak bir karar alıyorlar. Bu süreç tırmanırsa, ardından **ekonomik ambargo** gelmesi ihtimali de yüksek. Nitekim, ABD bu yönde bayağı baskı yapıyor.

Böylece çok önemli bir şey öğreniyoruz. Bugünkü Avrupa ülkelerinin, kısa dönemli ekonomik çıkarları ne olursa olsun, **kabul edemeyecekleri** davranışlar var. Bir ülke, bu tür eylemlere giriştiği zaman, değerler ve ilkeler ekonomik çıkarların önüne geçiyor.

Küreselleşmenin Öbür Yüzü

Soğuk savaş sonrası dönemde bu tür örneklerin **çoğalmasını** bekliyoruz. Batı demokrasilerinde, kamuoyunun iki konuda duyarlılığı artıyor. Bunlar, siyasi otoritenin karar alma sürecini de etkilemeye başladı.

Biri **insan hakları ihlalleri**. Başta işkence ve fikir suçları geliyor. Diğeri ise devletin **şiddeti bir iç siyaset aracı olarak kullanması**. İran devleti, rejim muhaliflerine ülke dışında suikast düzenleyerek bu ikinci kuralı ihlal etti.

Beyhude yere kendimizi aldatmaya çalışmayalım. Doğrudur, aynı Avrupa çok yakın bir geçmişte fevkalade ilkesiz davranışlar sergiliyordu. Aklimıza yüzlerce örnek geliyor.

Ama çağ değişti. Bir yandan komünizm tehdidinin ortadan kalkması var. Öte yandan, demokrasi anlayışının geçirdiği olumlu evrim var. Aynı zamanda, küreselleşen dünyada oluşan karşılıklı bağımlılıklar var.

Geçenlerde, ABD'nin **Massachusetts** eyaletinde bir mahkeme çok anlamlı bir karar aldı. İnsan hakları ihlalleri ile ünlü, yeni adı Myammar eski adı Burma olan ülke ile ticari ilişkisi olan firmaların eyalette iş yapmasını **kısıtlamanın** yolu açıldı.

Tahmin edeceğimiz gibi, bütün büyük şirketler Myammar ile ilgili plan ve projelerini derhal rafa kaldırdılar. Üstelik, bu karar şimdi örnek teşkil edecek. Benzer sorunları olan başka ülkelerin de benzer uygulamalarla karşılaşmaları ihtimali artıyor.

Genel eğilim açık seçik gözüküyor. Küreselleşme, demokratik rejimi bir türlü kuramayan ülkelerin işlerini zorlaştıracak. Her devlet, sadece devlet olduğu için, otomatik olarak dünya ülkeler topluluğunun **saygın bir üyesi** olmayacak.

Siyasi rejimini oturtmakta zorlanan Türkiye için bu gelişmelerden alınacak çok önemli dersler olduğunu düşünüyorum. Devletlerarası ilişkileri sadece **çiplak çıkarlardan ve güç dengesinden** ibaret gören zihniyetle 21.inci yüzyılda Türkiye çok zorlanacaktır. (13 Nisan 1997)

ÖZAL'IN ANISINA

Bugün Özal vefat edeli dört yıl oluyor. İlginç dört yıl geçirdiğimizi kabul etmek zorundayız. Bir değer yargısı getirmek istemiyorum. Ama, tarihin epey **hızlandığını** söyleyebiliriz. Kimimiz için kötü anlamda, kimimiz için iyi anlamda.

1993'ün ilkbahar günlerini hatırlamaya çalıştım. Ne kadar farklı bir Türkiye vardı! Dört yıl önce, kendisine **güvenen ve güvenilen** bir ülkede yaşıyorduk. Kamuoyuna iyimserlik hakimdi. Daha güzel günlerin parmaklarımızın ucunda olduğunu zannediyorduk.

Ya bugün? Koşullar ne kadar çok değişti. İçeride yakın tarihimizin en tehlikeli ve en ciddi **kutuplaşmasını** yaşıyoruz. Dışarıda ise her geçen gün biraz daha **yanlızlaşan**, sorunları ağırlaşan bir Türkiye var.

Bir tek insanın aramızdan ayrılması bu değişikliği açıklar mı? Elbette tümüyle açıklamaz. Türkiye'yi 1997 ilkbaharının tatsız günlerine getiren çok önemli **yapısal faktörler** olduğunu biliyoruz.

Gene de, kendi kendimize sormadan duramıyoruz. Acaba **Özal sağ olsa**, aynı bunalımı bugün aynı yoğunlukta mı yaşadık? Doğrusu, bu soruya pat diye **"evet"** diyemiyorum.

Tarih dediğimiz o karmakarışık süreç, daima yapısal nedenlerle bireysel iradenin **zor bir bileşimi** değil mi? Her toplumun tarihinde, en çözümlenemez gibi duran sorunları sonradan herkese parmak ısırtacak maharetle çözen liderler çıkmıyor mu?

Hükmetmek mi? Yönetmek mi?

Yıllar önce, bir İtalyan dergisinde okumuştum. Çok etkilendim. 40 yıl hükümette kalan Hristiyan Demokratlar için **"İtalya'ya hep hükmettiler ama hiç bir zaman yönetmediler"** deniyordu. Bu ifadede ilginç bir kelime oyunu da var. Türkçenin bir özelliğini bize gösterecek.

Biz, açıkça hükümet sözcüğünü **"hükmetmek"** fiilden türetiyoruz. Yani, bizzat dilimiz, kamu otoritesinin esas işinin hükmetmek olduğunu kabul ediyor. İngilizce karşısı "to rule". Krallara ve diktatörlere de **hükümdar** (ruler) diyorlar.

Halbuki, Batı dillerinde hükümet sözcüğünün kökeninde **"dümen"** var. Hükümet, vali, vs. kamu yönetimi ile ilgili sözcükler, bir geminin dümenini tutan, rotasını belirleyen kişilere referans yapıyor.

"Government" ve **"hükümet"** sadece iki ayrı etimolojik kökenden gelmiyor. İki ayrı siyasi iktidar anlayışına tekabül ediyor. Dil, daima toplumun bilinçaltının iyi bir aynasıdır. Bizimkilerin hükmetmesinin yettiğini, yönetmek zorunda olmadıklarını toplum da kabullenmiş oluyor.

Bugüne ne kadar kolay uygulayabiliriz. Ortada bir hükümet var. Bunlar hüküm sürüyorlar. Yani, bir takım kararlar alıyorlar ve aldıkları kararlar uygulanıyor. Fakat, Türkiye'yi **yönetmiyorlar**.

Çünkü, alınan kararlar ülkenin sorunlarına çözüm getirecek türden değil. Örneğin, Başbakan'ın büyük bir şov halinde Hacca gitmesi çok önemli. Emisyonun rekor düzeylere yükselmesi ise önemsiz.

Özal Farkı

Dört yıl sonra bakınca, Özal farkını daha iyi görebiliyoruz. Turgut Özal, yakın tarihimizde, siyasi iktidarı sadece hükmetmek için istemeyen ender liderlerden biri olarak temayüz ediyor. Bir vizyonu var. Türkiye'yi bir yerlere götürmek istiyor. Rota çiziyor. Dümen tutuyor. Üstelik bu vizyon çağın somut gerçekleri ile tutarlı. **Özal liberalizmi savunuyor**. Rotayı hep bireyin ve özel teşebbüsün güçlenmesinden yana çiziyor.

Liberalizm, ekonominin dış dünya ile entegre olmasını savunuyor. Özal da ithalat yasaklarını kaldırıyor ve gümrük duvarlarını indiriyor. Yabancı sermayeye konan tahditleri kaldırıyor. Ardından Türk Parasını Koruma Kanununu tasfiye ederek döviz hareketlerini serbest bırakıyor.

Liberalizm, yerel idarelerin güçlenmesini hedefliyor. Özal da Büyükşehir Belediyelerini kuruyor ve yerel idarelere yeni yetkiler veriyor. Yerel idarelere giden kaynakları devrim sayılacak ölçüde artırıyor.

Tekrar tekrar saymaya gerek yok. İrili ufaklı bir çok reform yapıyor. Özelleştirme süreci başlıyor. Medyada devlet tekeli kırılıyor. Özal'ın iktidarın tepe noktalarında oturduğu 10 yıllık dönemde Türkiye'nin yüzü değişiyor.

Bugün, bütün siyasi istikrarsızlığa ve kutuplaşmaya rağmen, ekonomide daha sonraki hükümetlerin bütün kötü yönetimine rağmen, Türkiye hala suyun üstünde kalabiliyorsa, bunun Özal döneminde yapılan **reformlar sayesinde** olduğunu biliyoruz.

Üstelik, bütün bu reformlar kamuoyundan gelen **yoğun tepkiye rağmen** gerçekleştirildi. Seçkinimiz ne kadar tutucu imiş? Burnunun ucunu bile görmekten ne kadar acizmiş? Şimdi daha iyi anlıyoruz.

Tarihe ismini kaydettiren liderin bir farkı da orada. İyi yönetmek için, kısa dönemde toplumun önyargılarına **teslim olmamak** gerekiyor. Popülist politikalarla sadece kısa süreli popülerlik sağlanabiliyor.

Uzun dönemde, vizyonu olan, doğru bildiğini kamuoyu tepkisinden korkmadan söyleyen ve uygulayan liderler kazanıyor. Bütün eksiklerine ve hatalarına rağmen, Türkiye'ye çok kritik bir dönemde yaptığı hayati katkıları nedeni ile **Özal'a çok şeyler borçluyuz**. (17 Nisan 1997)

NEREDE ESKİ ENFLASYONLAR

Bayram günlerinde gazete köşe yazarlarının biraz **nostalgik takımları** kuraldır. Bayram duyguları yoğunlaştırıyor. Kaybettiğimiz sevdiklerimizi hatırlıyoruz. Gayri ihtiyari eski günlere dönüşler yaşıyoruz.

Yazarların çoğu yaş merdivenlerine epey tırmanmış oluyor. Malum, insan yaşlandıkça **gençliğine ve eskiye** özlemi artarmış. O günleri daha başka bir gözle, daha doğrusu pembe gözlüklerle görmeye başlamış.

Üstelik, yazar takımının büyük bölümü kentsel orta ve üst sınıf kökenli. 1940'ların, 1950'lerin sanayi öncesi medeniyetinin imtiyazlı köşelerinde oturmuşlar. Hatırladıkları bayramlarda, o dönem kırsal bölge çoğunluğunun yaşamına damgasını vuran **sefalet, fakirlik, hastalık ve cehalet** yok.

Bugün bakınca, o zamanlar **enginarin da, patlıcanın da** tadı başka gibi geliyor. Haklılar. Hakikaten başka. İnsan ilişkileri de bugünkünden çok farklı. Türkiye hala rütbe toplumu. Herkes toplumsal hiyerarşideki yerini biliyor.

1950'den sonra güzen biraz bozulmaya başlamış. "**Halk plajlara hücum etti, vatandaş denize giremiyor**" özdeyişi o günlerden kalma. Zaten 1960'da vatandaşın denize girmesini zorlaştıranlara cezasını vereceğiz.

Elektrik, sanayi, otomobil, televizyon, vs. olmadığı için, hava ve denizin kirlenmesi, erozyon, trafik sıkışıklığı, pornografi gibi sorunlar da yok. Nüfus desen henüz 20 milyon sınırını aşmış.

Yani benim neslimin iyi bildiği bir dünya. Bugün 40 yaşının altındakilerin ise tahayyül etmekte bile zorlanacakları bir dünya. Doğal olarak, arada yaşanan değişimin büyüklüğü, nostalji eğilimlerini de artırıyor.

Ama Enflasyon da Yok

Okuyucum bilir. Benim de takıntım enflasyon. Nostalji fırsatı çıkınca, aklıma hemen enflasyon geldi. Şöyle bir rakamlara göz attım. Eski enflasyonlar gözümde tüttü. Kendi dönemimin **enflasyon tarihini** yazmaya karar verdim.

1950'de ben yedi yaşında iken Demokrat Parti iktidara geldi. Birkaç yıl ekonomi olağanüstü parlak gitti. 1955'ten sonra enflasyon patladı ve ekonomik kriz oldu. Biz o sıralar Demokratların **çok enflasyon yaptığını** zannediyorduk.

Halbuki, 1951-60 arasında ortalama yıllık enflasyon sadece **yüzde 10.1** olmuş. 1952'de yüzde 0.7'den 1959'dan yüzde 20'ye yükselmiş. Darbenin olduğu 1960'da ise fiyat artışı sadece yüzde 5'miş.

Neticede, 10 yılda fiyatlar genel seviyesi toplam yüzde 165 artmış. 1994'teki yıllık yüzde 150'nin 15 puan üstünde. Ama 10 yılda. Hayret! DP'nin Maliye Bakanı **Hasan Polatkan** 1961'de enflasyon yüzünden asılmıştı.

Yazık olmuş adama. Çok büyük haksızlık etmişiz. Aklıma bir soru takıldı. Acaba bugün enflasyonun bu kadar yüksek olmasının bir nedeni de o mu? İlahi bir irade, 27 Mayıs darbecilerinin **bu günahını** bize ödetiyor olmasın...

1960'larda enflasyon cephesi fevkalade. Ortalama yıllık enflasyon **yüzde 5.1'e** düşmüş. En yükseği yüzde 7.5'la 1967'de, en düşüğü ise yüzde 1.5'la 1994'de. Dönemin son yılı olan 1970'de fiyatlar sadece yüzde 6.5 artmış.

Gene bir soru. Acaba Demirel'i enflasyonu bu kadar düşük tuttuğu için mi **12 Mart muhtırası ile** 1971'de iktidardan indirdik? Ortada bir tutarsızlık olduğu çok açık. DP yüzde 10 enflasyon yapınca darbe geliyor. Demirel yüzde 5 yapınca gene darbe geliyor.

Bu darbe işini anlamakta hep zorlanmışımdır zaten.

Koyver Gitsin

Enflasyon kilidinin anahtarı bence 1970'li yıllar. Hatırlayalım. Bu dönemde, iktidar ya CHP'de, yada AP'de. İlki, büyük ölçüde Polatkan'ı yüzde 10 enflasyon için asanların partisi. İkincisi ise yüzde 5 enflasyonla muhtıra yiyenlerin.

Bu durumda ne beklersiniz? Enflasyonun gene **düşük seyretmesini**. Ama yanıldınız. Tam tersi oluyor. Bugünkü yüksek enflasyon musibeti başımıza 1970'lerde musallat ediliyor.

1971-80 arası ortalama yıllık enflasyon **altı katı artarak yüzde 33.2'ye** fırlamış. Fakat, 1971'de yüzde 15.8 iken, dönemin son yılı 1980'de yüzde 107'ye çıkarak. Bu son sayı çok önemli. Benim 54 yılımın, 1994'deki yüzde 150'den sonraki ikinci en yüksek enflasyonu.

Nasıl tefsir edeceğiz? Bu bir Bayram yazısı. Sadece gözlem yapmakla yetiniyoruz. Belli ki, 1970'ler Türkiye **kamu maliyesinde** önemli bir kopuşa tekabül ediyor. Kopuş o kopuş, hala devam ediyor.

Bu açıdan, 1980'ler zannedildiği kadar kötü değil. Ortalama yıllık enflasyon 10 puan artışla **yüzde 43.3'e** yükselmiş. En düşüğü 1982'de yüzde 27. En yükseği 1989'da yüzde 70. Fakat 1990'da enflasyon yüzde 53'te.

Esas felaket 1991 ve sonrasında. Sıkı durun. Ortalama yıllık enflasyon **iki katı artarak yüzde 80'e** tırmanıyor. Fazla anlatmaya gerek yok. Son yılları eminim hepimiz çok iyi hatırlıyoruz.

Birkaç nostaljik sayı ile yazıyı bitirelim. Ben doğduğumda **dolar 131 kuruş** yada 1.31 TL. İlkokuldan mezun olduğumda 2.80 TL. Galatasaray Lisesini bitirdiğimde 9.00 TL. İktisat Fakültesine asistan olduğumda ilk maaşım 635 TL. Büyük para idi. 350 liraya iyi bir terzide kendime takım elbise diktirmiştim.

Doların gene birkaç lira olacağı Bayramları beraber kutlayacağımız inancı ile... (20 Nisan 1997)

TL'DEN BEŞ SIFIR ATALIM

Bayram yazısı olarak "**Nerede eski enflasyonlar**" diye yazınca, gene enflasyon düşmanlığım depreşti. İçime korku düştü. Acaba bir süredir enflasyonu ihmal mi ediyorum diye korktum.

Neyse ki hükümetimiz **hiç ihmal etmiyor**. RP hükümeti bastıkça basıyor parayı. Dövizde, fiyatlara her gün yeni sıfırlar ekleniyor. Baksanıza. Dolar 135 bine, mark 80 bine vurdu. Sahiden, ne olacak bu sıfırların hali?

1995'de bir ara **liradan sıfır atılması** gündeme gelmişti. Çiller'in başbakan olduğu DYP-SHP koalisyonunun bazı bakanları bu talebi desteklediler. 1994 bunalımı yeni olmuştu.

Kriz sırasında dolar 15 bin liradan 40 binlere fırlayıvermişti. Derken "5 Nisan" kararları geldi. Ardından IMF ile "stand-by anlaşması" imzalandı. Enflasyonun düşeceği beklentileri güçlendi.

Eski yazılarıma baktım. O tarihte, liradan sıfır atılmasına hiç de sıcak bakmamışız. Nedeni açık. Enflasyon yüksek seyrettiği sürece, liradan sıfır atılması **göz boyamaktan** öteye geçmiyor.

Para değerini kaybetmeyi sürdürüyor. Bir süre sonra, atılan sıfırlar geri gelmeye başlıyor. Beş on yıl içinde başladığınız noktaya geri dönüyorsunuz. Biz de o nedenle karşı çıkmışız.

"**Bırakın liradan sıfır atmayı, enflasyonu düşürmeye bakın**" demişiz. Zor olan enflasyonu kontrol altına almak. Sıfır atmak değil. Hele bir enflasyon dursun, nasıl olsa sıfırlar atılır. Böyle yazmışız.

Galiba yanlış yapmışız. O sıralar, seçimden sonra gelecek hükümetin biraz da olsa enflasyonla mücadelede edeceğini tahmin ediyorduk. Esas yanlışımız orada. Başımıza ne gelirse **iyimserlikten** geliyor.

Dolar 1.35 Yeni Lira

Şimdi fikrimi değiştirdim. Artık, ne bu hükümetin ne de yerine gelecek başka bir hükümetin enflasyonla **mücadele etmeyeceğini** kabul ediyorum. Anlaşılan Türkiye'nin kaderi böyle.

Hiç olmazsa, şu sıfırlardan kurtulalım. Benim önerim, liradan beş sıfır atılması. Adına **Yeni Lira** yada **YL** denmesi. İsteyen "**Yalancı Lira**" veya "**Yalan Lira**" şeklinde okuyabilir.

Doğallıkla başka isimler de düşünülebilir. RP iktidarda kalırsa, belki yeni para birimine **Türk Dinarı** yada **TD** demeyi tercih eder. Laik kesim ise **Laik Lira** yada **LL**'ye daha sıcak bakabilir.

Neden beş sıfır? Üç yada altı sıfır değil? Çok basit. Maksat, dolara yakın olmak. Şu günler, benim kendi tarihim açısından ilginç bir ana tekabül ediyor. Ben doğduğumda dolar 1.31 TL imiş.

Şu beş sıfırı hemen birkaç gün içinde atarsak, dolar **1.35 YL** olacak. Çocukluk günlerine geri dönüş gibi bir şey. Türkiye'yi yöneten insanların büyük bir bölümü benim neslim yada daha büyük olduğuna göre, herkesin hatıraları canlanır.

Elbette o sıralarda dolar ve mark kuru filan kimse bilmezdi. Onları sonradan öğrendik. Ama ekmeğin 10 kuruş olduğunu biliyorduk. Eğer liradan beş sıfır atarsak, kısa bir süre için bile olsa, fıırına gittiğimizde ekmeği **20 Yeni Kuruş** alabiliriz.

Liradan beş sıfır atınca, Alman Markı ile ilişkimiz iyice fiyakalı olacak. Düşünsenize, bir DM eşittir 0.8 YL. Yada **80 Yeni Kuruş**. Alman turistler bu işe bayağı şaşırırlar.

Kuruş sözcüğünün geri gelmesinden de memnun olacağım. Benim kulağıma hep hoş gelmiştir. Ortası delik 1 kuruşlar vardı. Onlara 40 para da denirdi. Gene ortası delik 2.5 kuruşun adı da 100 para idi.

Nüfusumuzun yarıdan fazlasını oluşturan genç nesiller bu sözcüğü bilmiyor. Onlar 1.000 lirayı en küçük para birimi sanıyorlar. Kuruşa geri dönmek, kopukluklarla dolu tarihimizde **küçük bir süreklilik** yaratır.

Güzel Günler Çabuk Geçiyor

Excel'de biraz oynadım. Son beş yılın enflasyon oranı yüzde 80. Bu düzeyi sürdürmek zor. Önümüzdeki beş yılda enflasyonun biraz daha yüksek seyredeceğini kabul edelim. Diyelim beş yıl **yüzde 90** ortalama ile gittik. 2002 ilkbaharında dolar **33,4 YL** oluyor.

Bu hesap, sıfırları atmadığımız takdirde durumun ne kadar acıklı olacağını da gösteriyor. TL ile kalmakta ısrar edersek, 2002 yılında dolar 3.340.000 TL (yazı ile **üç milyon üçyüzkırkbin**) olacak.

İkinci beş yıl için yüzde 100 ortalama enflasyonu varsaydım. Bu durumda, 2007 yılı ilkbaharında dolar 1070 YL'ye çıkıyor. Yani **10.070.000 TL**. Eh, o sıralarda yeniden bir sıfır atma operasyonu yaparız.

Görüldüğü gibi, bugün beş sıfır atsak bile, kuruşu kullanabileceğimiz zaman dilimi çok sınırlı. En çok **beş altı yıl sonra**, kuruş sözcüğü gene dilimizden çıkacak. En küçük para birimi Yeni Lira olacak.

Ne yapalım? Buna da razı olacağız. Hele şu beş sıfırı bir kere atalım. Gerisini sonra düşünürüz. (24 Nisan 1997)

HİNDİSTAN'DA YÜKSEK TEKNOLOJİ

Hindistan'la ilk ilgilenmem 1968'e, İngiltere günlerime gidiyor. Kuzey Hindistan mutfağının **baharatlı lezzetini** o zaman keşfettim. İnsanın aklına giden yol bazen midesinden de geçiyor.

Arada pek çok Hintli akademisyen ve aydın tanıma fırsatım oldu. 1970'lerin başında kütüphanelerde izlemeye çalıştığım **Economic and Political Weekly** adlı haftalık dergi hala aklımda. Bir türlü ülkeyi ziyaret edemedim ama vakit buldukça hakkında okumaya çalıştım.

Hindistan bir kıta. Çok şaşırtıcı bir yer. **950 milyon** nüfusu ile, bugün Çin'den sonra dünyanın en kalabalık ikinci devleti. Nüfusun 2030 yılında **1.5 milyara** çıkacağı ve Çin'i tahtından indireceği hesaplanıyor.

120 milyon müslümanın yaşadığı tahmin ediliyor. Endonezya'dan sonra dünyanın ikinci en büyük müslüman ülkesi. 740 farklı dil konuşuluyor. İnanç ve din sayısı galiba daha yüksek.

Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşması ile Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçmesi **aynı tarihlere** raslıyor. Ama bizden önemli bir farkları var. Onlar 50 yıldır hiç darbe marbe olmadan demokrasiyi yürüttüler.

Dünyanın hem en fakir, hem de ortalama eğitim düzeyinin en düşük olduğu toplumlarından biri olmalarına rağmen. Ciddi etnik ve inanç çekişmelerine rağmen. Kast sisteminin kalıntılarına rağmen. **Demokrasilerini kesintisiz sürdürdüler**.

Türkiye seçkinleri genellikle Hindistan'ı ihmal eder. Galiba bizim şablonlarımıza uymadığı için. Anlamaya çalışacak yerde bakmamayı ve görmemeyi tercih ettik. Devekusu kafasını kuma sokunca saklandığını sanırmış.

Bangalore'de Silikon Vadisi

Bir süredir, Hindistan'ın güneyindeki Bangalore kenti, yüksek teknoloji ile ilgilenen herkesin merak odağı oldu. Çünkü, bilgisayar yazılımı alanında müthiş bir atılım yaptı.

Hindistan'ın bu yıl sadece bilgisayar yazılımı ihracatından elde ettiği **gelir 700 milyar dolar**. İhracatın artış hızı yüzde 50 civarında seyrediyor. Önümüzdeki dört beş yıl içinde 5 milyar doları aşması bekleniyor.

Bangalore'un bu ihracat içindeki payı yüzde 30 civarında. Dünya ısmarlama yazılım piyasasının halen **yüzde 15'ini** kontrol ediyor. Bu oranın hızla yükseleceği, yüzde 50'lere kadar çıkabileceği söyleniyor.

Dünyanın ünlü şirketlerinin bir kısmı, yazılım ihtiyaçlarını artık Bangalore'dan sağlıyorlar. Örneğin, **Swissair, Nestle, Samsung, Morgan Bankası** gibi tanınmış şirketler bilgi işlem merkezlerini bu kente taşımış durumda.

Doğallıkla, bilgisayarın ve yazılımın bütün devleri de orada. **IBM, Texas Instruments, Hewlett and Packard, Computer Associates**, vs. aklınıza kim gelirse. Hepsi, Bangalore'de yoğun bir faaliyet içindeler.

Kaliforniya'nın ünlü Silikon Vadisine benzetilme nedeni sadece yazılım değil. Üretim ve ihracatın çok büyük bölümünü **genç müteşebbislerin kurduğu** küçük ve yeni şirketler yapıyor.

Aynı teşebbüs havası, aynı risk alma eğilimi Bangalore'e de hakim. Kesilen elektriklerin, akmayan suların, delik deşik yolların ortasında bir yüksek teknoloji ve teşebbüs vahası kurulmuş.

Sormamak elde mi? Neden Türkiye'de böyle bir mekan oluşmuyor? Bir başka yazımda daha yakın bir ülkenin, İsrail'in gerçekleştirdiği "**Silikon Çölü**" örneğini de ele almaya çalışacağım.

Gene Üniversitesi

Hindistan yüksek eğitim sistemi küçük bir zümreye hitap ediyor. Fakat, dünya liginde en tepelere oturan olağanüstü başarılı üniversiteleri ve araştırma enstitüleri var. Üniversiteler her yıl **300.000** birinci sınıf mühendis ve fen bilimcisi mezun ediyor.

Bu sayı ile Hindistan dünya üçüncülüğünü elinde tutuyor. Yüksek eğitim konusunda Hindistan'dan alacak çok ders olduğunu sanıyorum. **Kaliteyi miktarlara** feda etmemişler.

Bangalore'un başarısının gerisinde de üniversite var. **Hindistan Bilim Enstitüsü** (Indian Institute of Science - IIS) ülkenin en iyi teknik üniversitesi olarak kabul ediliyor. Özel bir kurum.

Hindistan'ın en büyük sanayi holdingi olarak kabul edilen Tata Grubunun sahibi **Tata ailesi** tarafından kurulmuş. Amerika'da **Harvard Üniversitesi**, Fransa'da **Ecole Polytechnique** gibi, dünyanın sayılı bilim merkezleri ile işbirliği içinde.

Her yıl, IIS'deki bilim adamları temel bilimlerde 1500 makale yayınlıyorlar. Atom enerjisinden biyoteknolojiye, bilimin en uç noktalarında IIS var. Aynı zamanda, bir müteşebbis serası gibi.

Rektörü, "**kentteki elektronik şirketlerinin önemli bir bölümü bizim laboratuvarlarımızda doğdu. Bütçemizin yüzde 60'ı özel şirketler için yürüttüğümüz yaptığımız araştırma projelerinden geliyor**" diyor.

Devamı da var. 11.000 mühendisin çalıştığı **Hindistan Uzay Araştırma Örgütü** de (Indian Space Research Organisation - ISRO) Bangalore'da. ISRO kendi telekomünikasyon uydularını, kendi roketleri ile uzaya yerleştirecek düzeyde bir kurum.

O fakirlikte bunlar nasıl oluyor? Çok basit. Kristof Kolomb'un yumurtası gibi. Çünkü devlet kaynaklarını **ucuz popülist politikalarla israf etmiyor**. O zaman enflasyon olmuyor. Yerine teknolojik gelişme oluyor. Bilim oluyor.

Tekrar hatırlatırım. Bütün bunlar demokrasi içinde oluyor. Koalisyonlarla oluyor. Darbesiz oluyor. Türkiye'ye kıyasla çok daha ciddi sorunları olan bir toplumda oluyor. Onlar yaptığına göre **biz neden beceremiyoruz acaba?** (27 Nisan 1997)

İNGİLTERE'DE SEÇİM

Bugün İngiltere'de seçim yapılıyor. İngiltere artık eskisi gibi bir süper güç değil. Milli gelir açısından bakarsak, Avrupa sıralamasında bile epey gerilere düştü. Ona rağmen, bu kez İngiliz seçimleri bütün dünyanın ilgisini çekiyor.

Çünkü, birkaç gün öncesine kadar, kamuoyu araştırmaları iktidardaki Muhafazakar Parti'nin seçimi kaybedeceğini söylüyordu. İşçi Partisi önde duruyordu. Dünyanın ilgisini çeken, bu konjonktürde **bir sol partinin iktidara gelme ihtimali**.

Seçim sonuçları için bir şey diyemiyorum. Doğrusu tahmin yapmakta da zorlanıyorum. İnsan içinde yaşadığı seçimleri bile çoğu kez yanlış tahmin ediyor. Böyle arada binlerce kilometre olunca, o toplumun nabzını tutmak iyice zorlaşıyor.

Biz, olayı medyadan izliyoruz. Halbuki, Türkiye'den çok iyi bildiğim bir gerçek var. Medya, objektif olmaya çalışsa bile her zaman **toplumun hissiyatını yakalayamıyor**. Üstelik, sık sık bu konularda objektif de olmuyor.

Neyse, akşama sonucu beraberce televizyonlardan öğreneceğiz. Demokrasinin beşiğinde, vatandaşın ülkesini kimlerin yönetmesine karar verdiğini anlayacağız.

Nereden Nereye

20.inci yüzyıl tarihinin en ilginç vakalarından birinin İngiltere olduğu kanısındayım. Düşünsenize. Yüzyıl başında, insanlık tarihinin en büyük deniz aşırı imparatorluğunun sahibi. "**Topraklarında güneşin batmadığın imparatorluk**" diye adlandırılıyor.

Çağdaş medeniyeti, modern toplumu kuran icad, keşif ve yeniliklerin neredeyse tümünün altına imzasını atmış bir toplum. Örneğin, 14.üncü yüzyıldan itibaren yavaş yavaş **Parlamentar demokrasiyi** kurmuş. Ve bütün dünyaya ihraç etmiş.

18.inci yüzyılda, sanayi devrimini başlatmış. Buhar makinasını ve demiryolu taşımacılığını icad etmiş. Adam Smith, David Ricardo, vs. iktisat biliminin öncüleri İngiliz. Liberalizmin, "**bırakınız yapsınlar**" ideolojisinin anavatanı.

Bugün milyarları heyecanlandıran **futbol** oradan çıkmış. Daha pek çok spor dalı da öyle. Radardan jet motoruna ve televizyona, 20.inci yüzyılın ilk yarısının önemli buluşlarının çoğu gene İngiltere'den.

Dünyanın en eski ve en iyi üniversitelerine sahip. **Oxford, Cambridge, London School of Economics, Edinburgh**, vs. hala eski ünlerini ve kalitelerini koruyorlar. Bacon'u, Newton'u, Darwin'i, Kelvin'i, vs. yetiştirmiş.

1914 yılında dünyaya bakan bir gözlemci, yarım yüzyıl sonrasındaki manzarayı öngörebilir miydi? Hiç sanmıyorum. Dünyayı hakimiyeti altında tutan bu devletin çok **uzun süre** gücünü koruyacağını düşünürdü.

Yanılrı. Hiç de öyle olmadı. İkinci Dünya savaşının kazanan tarafında yer almasına rağmen, 1945'den sonra, İngiltere inanılmaz bir hızla **mesafe kaybetmeye** başladı.

İmparatorluk dağıldı. Bir yandan diğer Avrupa ülkeleri, diğer yandan Japonya, İngiltere'yi önce yakaladılar. Hemen ardından geçtiler. Giderek, 1980'lerin başında İngiltere'ye **Avrupa'nın hasta adamı** denmeye başladı.

Bir an için kendimizi İngilizlerin yerine koyalım. Almanya'yı savaşta yenmişsiniz. Fransa'yı, İtalya'yı Alman işgalinden kurtarmışsınız. Sonra bakıyorsunuz ki, hepsi sizden daha zengin olmuşlar. **Üstelik futbolda da kupaları onlar alıyor...**

Şaşırp kızmaz mısınız?

Thatcher ve Sonrası

Margaret Thatcher'i bu perspektiften değerlendirmek gerekiyor. Thatcher, gerilemenin faturasını sosyalistlere çıkartmayı becerdi. Gerçek elbette farklı idi. 1945-80 arasında Muhafazakar Parti de en az İşçi Partisi kadar yönetimdeydi.

1980'li yıllar boyunca, Thatcher ve ekibi, sosyal devlete, kamu işletmeciliğine, sendikalara, vs. **sol ve devletçi olarak gördükleri** tüm uygulamalara savaş açtılar. Büyük bir kararlılıkla piyasa yanlısı reformlarını uyguladılar.

Thatcher'in reformları, çok büyük **insani maliyetler** getirdi. Fakir daha fakir oldu. Zenginler ve orta-üst sınıf ise bunlardan çok yararlandı. Gelir dağılımı bozuldu. İngiltere, yüzde 15'lere çıkan işsizlik oranları yaşadı.

İşin bir başka ilginç kısmı burada. Bütün bunlara rağmen, İşçi Partisi bir türlü seçimleri kazanamadı. Ödenen yüksek faturaya rağmen toplumun çoğunluğu Muhafazakarlara güvenmeye devam etti. Onları **yeniden seçti**.

Doğallıkla, arada reformlar sonuçlarını da vermeye başladılar. Bugün İngiltere Avrupa'da işsizliğin **en düşük olduğu** ülkelerden biri. Büyüme hızı da AB'nin üstünde. Diğer ülkelerle arasındaki farkı kapatmaya başladı.

İşçi Partisini değiştirmeye, eski sol slogan ve tavırlarını terketmeye zorlayan bu süreç oldu. **Yeni İngiltere'ye** ayak uydurmaya çalıştılar. Artık kendilerinin de İngiltere'yi başarılı şekilde yönetebileceğine vatandaşları ikna etmeye uğraşıyorlar.

Vatandaş inanacak mı? Tekrar İşçi Partisine **güven** duyacak mı? Bilmiyoruz. Ama, son anda bir kere daha korkarlarsa şaşırmam. Yok, eğer Tony Blair'i iktidara getirirlerse, bunun da çok önemli bir siyasi gelişme olduğu kanısındayım.

Neyse. Akşama bilmece çözülecek. (1 Mayıs 1997)

ENFLASYON YÜKSELECEK Mİ?

Her ayın ilk pazar günü **ekonomik konjonktüre** bakıyoruz. Bir önceki ay içinde yayınlanan yeni istatistikleri değerlendiriyoruz. Beklentilerimizde bir değişiklik varsa, onu açıklıyoruz. Böylece, fazla ayrıntıya girmeden ekonominin nabzını tutmaya çalışıyoruz.

1996 yılı son çeyreğinde büyüme hızının **beklenenin çok üstünde** çıktığını geçen ay görmüştük. Halbuki, bütün gözlemciler Türkiye ekonomisinin 1996 sonbaharından itibaren yavaşlamaya başlayacağını düşünüyorlardı.

Bürokrasi de aynı kanıdaydı. DPT'nin 1997 programını yüzde 5 civarında büyüme varsayımı üstüne inşa etmişti. Merkez Bankası, Ekim ayından itibaren büyüme hızının düşmeye başladığını iddia ediyordu.

Öyle olmamış. Ekonomi 1996'yı tam gaz bitirmiş. 1997'nin ilk çeyreğinde aynı temponun sürdüğünün işaretleri gelmeye başladı. DİE Mart ayı **kapasite kullanım** sayılarını yayınladı.

İmalat sanayinde kapasite kullanımı **yüzde 80.8** çıktı. Mart ayı için son altı yılın en yüksek oranı. Geçen yıl bu sayı yüzde 75.2 olmuş. Şubat 1997'de yüzde 77.2 imiş. Demek ki, Mart ayında sanayi tam kapasiteye çok yakın düzeyde çalışmış.

Nisan ve Mayıs'ta bu eğilimin **süreceğini** görüyoruz. Memur maaşlarına yapılan son zamlar, güçlü şekilde iç talebe yansıyacaktır. Bu yıl yaz aylarında da iç talepte bir düşme olmaz.

Hükümet yaza kadar düşse bile, fiilen tarım destek fiyatlarını belirleyecektir. Memur maaşlarındaki **popülist tutumun** RP ve DYP için çok önemli olan kırsal kesim seçmenine de uygulanacağı kesindir.

Dış Denge Neler Oluyor?

1996 yılı için ilk 9 aylık dış ticaret istatistikleri nihayet yayınlandı. Ancak, hala son üç ayı bilmiyoruz. Analiz açısından bu bizi çok zorluyor. Bir türlü dış ticaretteki ana trendleri görmemiz mümkün olmuyor.

Ocak-Eylül dönemi ihracatı 16.6 milyar dolar, ithalatı ise 30.5 milyar dolar çıktı. Dış ticaret açığı **14 milyar dolar**. Bu sayılar piyasanın beklentileri içinde. Yıl sonu dış ticaret açığı 19 ila 20 milyar dolar arasında bir yerde oluşacak.

1997 yılı dış ticaret istatistikleri zamanında yayınlanıyor. Şubat'ta ihracat geçen yıla kıyasla yüzde 1.1 azalarak 1.75 milyar dolar olmuş. İthalat ise yüzde 6.9 yükselerek 3 milyar dolara çıkmış.

Bu arada, DİE Ocak ayı ihracatında revizyon yaptı. Yeni sayı 1.97 milyar dolar. İlk iki aylık dış ticaret açığı yüzde 12 artarak 2.6 milyar dolara ulaştı. Bu tempo ile, 1997 yılı dış ticaret açığının **25 milyar dolara** tırmanması şaşırtıcı olmaz.

Doların AB paralarına karşı yükselmesi dış ticaret sayılarında karşılaştırmaları zorlaştırıyor. Bir başka soru çok önemli. Dolar mark paritesindeki değişme, Türkiye'nin, başta turizm ve işçi dövizleri, **görünmeyen kalemlerdeki** döviz gelirlerini nasıl etkileyecek?

Ben olumsuz etkileyeceğini düşünüyorum. Türkiye'nin toplam döviz gelirlerinin **sadece yarısının** ihracattan, geri kalan yarısının ise **görünmeyenlerden** geldiği düşünülürse, 1997'de cari işlemler açığının sürdürülemez düzeylere tırmanması ihtimali artıyor.

Para Politikası Belirleyecek

Yukarıdaki göstergelerin sonucu, enflasyon cephesinde **ciddi baskıların** oluşmaya başladığıdır. Nisan enflasyonu bugün, siz bu satırları okurken açıklanacak. Piyasalar yüzde 6-7 aralığında bir sayı bekliyor.

Benim Excel'deki tahminin TEFE için Nisan'da yüzde 6.2, Mayıs'ta yüzde 4.6 idi. Bu yazıyı yazmaya oturmadan önce bilgisayarda biraz çalıştım. Mayıs sanırım daha yüksek seyredecek. Yaz ayları enflasyon sayılarını da revize etmek gerekebilir.

Şu anda, 1997 için en iyimser enflasyon senaryosu yüzde 75-80 aralığıdır. Ancak, bugünkü eğilimlerde bir değişme olmazsa, kolayca **yüzde 90'ları** görebileceğimizi düşünüyorum.

Dış ticaretteki olumsuz tablo, döviz kurunun enflasyonu aşağı çekmek için kullanılması ihtimali olmadığına işaret ediyor. Hatta, yaz ayları içinde kurda yüzde 5 ila 10 civarında **reel değer kaybı** oluşabilir diyoruz.

Demek ki, anahtar hala **para politikası**. Enflasyonda yükselme eğilimleri kesinleşince Merkez Bankası ne yapacak? Son bir yıldır olduğu gibi **"piyasanın ihtiyacı olan parayı vereceğiz"** mi diyecek? Yoksa, para musluklarını kısma mı başlayacak?

Erbakan hükümeti birinci yılını doldururken, Türkiye ekonomisinin bir kere daha **faiz-devalüasyon açmazına girdiğini** görüyoruz. İşin tatsız tarafı, bu ekonomik konjonktürün siyasi istikrarsızlıkla birleşmesi.

Mali piyasalarda istikrarın sağlanmasında özellikle **para otoritesine duyulan güvenin** ne kadar önemli olduğunu her fırsatta vurguluyoruz. İktisat teorisi onu söylüyor. Dünya uygulaması onu söylüyor.

Dün, Harvard Üniversitesi eski Ekonomi Bölümü başkanı **Profesör Benjamin Friedman'ı** Koç Üniversitesinde verdiği konferansta dinledik. Laf döndü dolaştı, **"güven"** (İngilizcesi credibility) kavramında odaklandı.

Tasarrufçuya tavsiyem, bu koşullarda TL yatırımlarında mümkün olduğu kadar kısa vadede kalmasıdır. Risk almayı sevmeyenler için, **günlük yada haftalık repo** en güvenli tasarruf aracı gibi duruyor. (4 Mayıs 1997)

"GANGSTER DEVLET"

Şu sıralar bazen etrafımda olup bitenlere hayretle baktığımı görüyorum. O kadar çok garip olay oluyor ki. Hayret etmemek mümkün değil. Öyle anlarda, bana Türkiye'nin **tarihi iyice hızlanmış** gibi geliyor.

Hakikaten yaşadıklarımız hızlı oynatılan bir filme benziyor. Videolarda arama düğmesi vardır. Görmek istediğiniz bölümü ararken, band normalin birkaç

katı hızla geçer. Resimler aynı şekilde hızlanır. İnsanların el kol hareketleri garipleşir. Çok daha vurgulu olur.

Birkaç gün darbe tehlikesi artıyor. Sonra unutuluyor. Yerini 8 yıllık eğitim ve hükümetin düşmesi alıyor. Fakat hükümet kalıyor. Flaş-TV olayı çıkıyor ve derhal sönüyor. Arada barmen Oğuz sokakta vuruluyor.

Devletin taraf olduğu her konuda, her alanda **bir karmaşanın hüküm sürdüğü** çok kesin. Ekonomi malum. Asayiş sorunları ve sokakta artan şiddet devletin temel işlevlerini yapamadığını gösteriyor.

Siyasi ve idari sistemin Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzak olduğu açıkça ortada. Toplumla siyasi kadrolar arasında bir uçurum oluşmuş. Hızla büyüyor.

Bütün bunların arkasında, **temel kavramlardaki kafa karışıklığını** buluyorum. Türkiye'nin devletten ne anladığını, kamu yönetiminden neler beklediğini, kamusal alanı nasıl tarif etmek istediğini **yeniden tanımlaması** gerekiyor.

Hatta, bu tanımları yapmakta geciktiğimizi düşünüyorum. Dünya ile aynı dalga boyunu tekrar yakalamak istiyorsak, biraz **acele etmekte** yarar var. Yoksa, bugünküne kıyasla çok daha ciddi sorunlarla karşılaşmamız kaçınılmaz duruyor.

Soros Yine Sahnede

2 Şubat tarihli yazımızda, ünlü para sihirbazı Soros'un Sabah kitaplarından yayınlanan **"Soros Soros'u Anlatıyor"** adlı kitabını tanıtmıştık. Kimdi bu Soros? Denetlediği fonlarla İngiltere'yi devalüasyona zorlayan ve bir gecede bir milyar dolar kazanan bir adam.

Üstüne, Doğu Avrupa ülkelerinin komünizmden piyasa ekonomisine geçmeleri sırasında, kurduğu vakıflarla cebinden 500 milyon dolar harcaması ününe ün kattı. Şimdi de **piyasa ekonomisinin sınırları** hakkında bir polemğin merkezinde.

Soros'un Atlantic Monthly dergisinin Şubat sayısında uzun bir yazısı yayınlandı. Başlığı bile provokasyon kokuyor: **"Kapitalist Tehlike"**. Piyasa sisteminden milyarlarca dolar kazanmış bir adamın kapitalizmi eleştirmesi haklı olarak ilgi çekiyor.

Yazının amacı, bireysel çıkar için **herşeyin mübah kabul edildiği** bir toplumsal ve ekonomik düzenin uzun dönemde yaşama şansının olmadığını kanıtlamak. Kullandığı temel kavram, London School of Economics'deki öğrencilik günlerinde onu çok etkileyen hocası Karl Popper'e ait.

Popper'in **"Açık Toplum ve Düşmanları"** adlı çok ünlü bir çalışması var. Değerli dostum ve İstanbul Bilgi Üniversitesinden meslekdaşım Profesör Mete Tuncay'ın tercümesi ile Türkçesi yıllar önce çıkmıştı.

Özgürlüğün ve piyasa sisteminin sürdürülebilmesi için **"açık toplum"** şart. Ancak, açık toplumun devamlılığı, bireysel çıkarlar ile toplumsal hedefler arasında bir denge kurulmasını gerektiriyor.

Açık toplumlar faşizm ve komünizm gibi iki totaliter devlet anlayışını başarı ile mağlup ettiler. Ama, Soros şimdi sistemin kendi içinde büyük bir tehlike, bir tehdit görüyor. Buna, **"aşırı bireycilik"** diyor.

Nasıl bir bireycilik? Müşterek değerler yıpratın, ahlaki değerler küçümseyen bir bireycilik. Sadece kendisini düşünen, sadece kısa dönemli çıkarları ile davranan insanların bireyciliği. **Paradan başka ideali ve hedefi kalmamış bir toplumun bireyciliği.**

“Eşkiya Kapitalizmi”

Bütün bunların devletle alakası ne? Soros'un makalesinden bir alıntı yapmak istiyorum.

“Dünyanın birçok yerinde, devletin kontrol altına alınması özel servet sahibi olmanın bir aracı olarak görülüyor. Bu durumda, “eşkiya kapitalizminden” ve “gangster devletten” söz etmek zorundayız. Bunların ikisi de, açık toplumun şu anda önündeki en büyük iki tehlikedir”.

Ardından örnekler geliyor. Neyse ki, Türkiye dünyada yeterince tanınmıyor. İçte kapalılığımız bu sefer avantaj olmuş. Bizden örnek yok. Ama eski komünist ülkelerden var. Güneydoğu Asya'dan var. Latin Amerika'dan var.

Son yüzyılın deneyimlerinin bize öğrettiği bir gerçek var. Uzun dönemde, maddi zenginlik ve manevi huzur ancak ve ancak özgürlük ve piyasa ile beraber geliyor. Yani, açık toplumu gerektiriyor.

Açık toplum ise, sadece ve sadece **toplumun devleti denetim altına alması** halinde kalıcı oluyor. Aksi halde, önce devlet çürüyor. Sonra devletteki çürüme dalga dalga toplumu sarmaya başlıyor.

Biraz tarih biliyorsak, hikayenin gerisini de biliyoruz. Çok büyük faturalar ödeniyor. Herkes ödüyor.

Neyse ki, Türkiye'nin “eşkiya kapitalizmi” ve “gangster devlet” açmazına doğru hızla gitmesine karşı **toplumumuz hala direniyor**. Sonunda toplumsal sağduyunun galip geleceğine hala inanıyorum. (8 Mayıs 1997)

SİYASET VE GÜNCEL YAŞAM

Osmanlı İmparatorluğunun devamı olduğumuz için Türkiye'yi eski bir ülke şeklinde düşünürüz. Doğrudur. Ama, çok partili rejime geçeli sadece **yarım yüzyıl** oldu. Aradaki kesintileri unutmayalım. Üç tanesi başarılı olmak üzere bir sürü askeri darbe gördük.

Yarım yüzyıl başka ülkelere göre kısa bir deneyim. Gene de, daha önce hukukun üstünlüğü ve siyasi özgürlük gibi temel demokratik kurumlarla hiç tanışmamış bir toplum için, fena sayılmaz. En azından, **bazı geleneklerin** oluşabileceği kadar uzun bir süre.

Hangi gelenekler? Örneğin, parti liderlerinin hiç bir şekilde istifa etmemeleri ve düşürülememeleri. Vatandaş olarak buna kızıyoruz. Son Sakıp Sabancı isyan etmiş. Ama seçim zamanı gelince, gene kuzu kuzu **aynı liderlere** oyumuzu veriyoruz.

“Hani bu liderlere kızıyordunuz” diye sormazlar mı? Demirel'i, Ecevit'i, Erbakan'ı başka bir ülkenin seçmenleri mi milletvekili yaptı? Vatandaş oy vermese, partileri batacağı için liderler de tasfiye olur. Bu kadar basit.

Daha zor algılanan gelenekler de var. Bugün onlardan birine bakmak istiyorum. Türkiye **siyaseti bunalım şeklinde** yaşamayı seviyor. Normal, rutin, sıradan bir siyaset bize göre değil. Bitmez tükenmez bir siyasi kriz havasından belli ki çok haz alıyoruz.

Yarım yüzyılın çok büyük bölümünü hatırlıyorum. Yahu, hep siyasi kriz, hep rejim sorunu, hep iç ve dış tehlikeler, hep siyasetçi medya kavgası. Ya komünizm geliyor, ya irtica.. Ülke battı batacak...

Üstelik 50 yıldır bunların hiç biri olmuyor. Ufak tefek sıkıntılar yaşanıyor elbette. Ama, kuşbakışı bakınca, **tarihin akışı içinde** bunlar önemsiz duruyor. Son 80 yılda başka ülkelerin başına gelenlere bir düşünün.

Örnekler çok. İspanya, İtalya, Almanya, Japonya, Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri, vs. vs. Bu ülkeler Türkiye'den daha gelişmiş olmalarına rağmen, son 80 yılda ne kadar acılı dönemler yaşadılar. Ne kadar büyük felaketler gördüler.

“Dünyanın Sonları”

Robert Kaplan tanınmış bir Amerikalı gazeteci ve yazar. Önemli dergilerde yazıları çıkıyor. Kitapları var. Şu sıralarda **“Dünyanın Sonları”** (The Ends of the Earth) adlı yeni kitabını bitirmek üzereyim.

1992-94 arasında Afrika, Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinde geziler yapmış. Gözlemlerini anlatıyor. İçlerinde Türkiye de var. Kendisi ile iki kez İstanbul'da görüştük. Önce, gezisinin başında. Sonra da, Amerika'ya dönüş aşamasında.

Türkiye hakkında Batı'da yaygın **basamaklıp önyargılarla** gelmişti. Sağda solda okuduklarından edindiği bilgilerdi. Türkiye'yi ve Orta Asya'yı gezdikten sonra, çok farklı şeyler düşünmeye başlamıştı.

Son konuşmamızda söyledikleri beni çok etkiledi. **“Türkiye geleceğe güvenle bakabilir. Çünkü, vatandaşınız gündeminde birinci sırayı güncel yaşamı alıyor. Daha iyi bir evde oturmak için, çocuklarına daha fazla eğitim vermek için, modern dünyanın kendisine sunduğu tüketim olanaklarından yararlanmak için büyük bir azimle mücadele ediyor”.**

Bunlar bize normal geliyor. Neden o kadar önemli olduğunu sordum.

“Toplumlarda büyük kaoslar ve tehlikeli maceralar ancak vatandaşın güncel yaşamı kalmayınca ortaya çıkar. Güncel yaşamın bittiği yerde sıradan vatandaş da radikal siyasetin içine atılır” demişti.

Kitapta Türkiye'nin farklılığı anlatılırken, alttan alta bu tema birkaç kere tekrarlanıyor. İki ana kurumsallaşma vurgulanıyor. Biri **piyasa ekonomisi**. Güncel yaşama izin verdiği için. Diğeri, **demokrasi ve çoğulculuk**. En uç görüşlerin bile sistemle bütünleşmesi olanağını yarattığı için.

Daha Sakin Olamaz mıyız?

Bir süredir yaşanan siyasi kutuplaşmaya birkaç yazımda karşı çıktım. Kutuplaşmanın bizzat kendisinin ister kısa, ister uzun dönemde **çok büyük zararları** olduğunu anlatmaya çalıştım.

“Onlar başlattı” psikozunu da terketmek gerekiyor. Kutuplaşmanın kendisi kötü. Bizim başlatmamış olmamız sonuçlarını hiç değiştirmiyor. Kimse onlar, onlar yanlış yaptı diye biz de yanlışla cevap vermek zorunda değiliz.

RP hükümetine karşı muhalefetin bu hükümeti düşürmeye çalışması son derece doğal ve normaldir. Ancak, bu siyasi sürecin dindarlarla dindar olmayanlar arasında bir ölüm kalım savaşına dönüştürülmesi Türkiye'nin siyasi, ekonomik, vs. istikrarına büyük darbe vurur.

İnsanları güncel yaşam gailerinden uzaklaştıran bir süreç, onlara sağduyularını da kaybettirecektir. Halbuki şu anda en çok ihtiyacımız olan şey, sıradan vatandaşın sağduyusudur.

Özellikle seçkinlerimizi, biraz daha serinkanlı, biraz daha sakin olmaya, yangına körükle gitmekten kaçınmaya davet ediyorum. (11 Mayıs 1997)

SAĞ SOL SOHBETİ

İngiliz İşçi Partisinin seçim zaferi ile birlikte, **sağ ve sol sözcükleri** yeniden dolaşıma girdi. 1980'lerden itibaren sol siyaset sorunlu bir dönem yaşamaya başlamıştı. Hatırlatalım. 1980-92 arasında ABD'yi iki Cumhuriyetçi Başkan Reagan ve Bush yönetti.

İngiltere'de Muhafazakarlar, Almanya'da Hristiyan Demokratlar bu dönemi iktidarda geçirdiler. Fransa kısa süreli bir sol iktidar yaşadı fakat ardından sağ geri geldi. Doğallıkla, 1990'da **komünizmin çökmesi** demokratik ülkelerde sol partiler için ek bir darbe oldu.

Fakat, 1992 ve 1996'da **Demokrat Clinton** iki kez ABD Başkanlığını kazandı. Şimdi de, ekonominin çok iyi gitmesine rağmen Muhafazakarlar İngiltere'de iktidarı **Blair**'in İşçi Partisine kaptırdı.

Ne oluyor? Bu gelişmeleri nasıl tefsir edebiliriz? Ortada pek çok soru var. Kimileri, Avrupa'nın tekrar sola kaydığını düşünüyor. Başkaları, Clinton ve Blair'in solcu olmadığını iddia ediyor.

Birkaç yazıda, sağ ve sol diye özetlenen farklı ekonomi ve siyaset anlayışlarının **geçmişine ve geleceğine** bakmaya çalışacağım. Türkiye açısından dünyadaki bu gelişmelerin iyi anlaşılmasının yararlı olduğunu düşünüyorum.

İki Cümlede Sol Tanımı

İşte size çok basit ve çok zor bir sınav sorusu. “**Çeyrek daktilo sayfasında sol kavramını açıklayınız**”. Ne cevap verirdiniz? Bir deneyelim.

Önce solu amaçlarından hareketle tanımlayalım. “**Bir toplumda ekonomik eşitliğin sağlanmasının bir numaralı siyasi hedef olduğunu düşünenler solcudur**”. Sanırım bu tanıma kabul edersiniz.

İki boyutu var. Bir: **ekonomik eşitlik** hedeflenecek. İki: **siyasi olarak** hedeflenecek. Yani tek başına ekonomik eşitlik arayışı yetmiyor. Örneğin, eşitliğin gönüllü kuruluşlarla, hayır dernekleri ile sağlanması gerektiğine inanan ve gelirinin bir bölümünü bu amaçla harcayan biri ile solcu değil.

Amaçta hemfikirsek, solun amacı için öngördüğü araçları ele alabiliriz. “**Ekonomik eşitliğin ancak ve ancak üretimin devlet mülkiyetinde yapılması ve kaynakların devlet tarafından dağıtılması halinde sağlanacağını düşünenler solcudur**”.

Doğallıkla, devlet mülkiyeti ve piyasa konusunda sol içinde küçümsenmeyecek farklılıklar vardı. Komünistler, özel mülkiyetin ve piyasanın **her çeşidini** reddediyorlardı. Sosyal demokratlar ise, **bir miktar özel mülkiyeti ve bir miktar piyasayı** kabul ediyorlardı.

Bazı okuyuculara bu tanım **fazla şematik** gelebilir. Ancak, toplumda bu işler böyledir. En karışık gibi duran siyasi ve toplumsal olayların, sonunda iki cümleye sığdırıldığı ortaya çıkar.

Uygulama Sorunları

Sol görüşler 19.uncu yüzyıl başlarında, kapitalizmin ve sanayi toplumunun icadı ile **eşanlı olarak** ortaya çıktılar. 1917 sonrasında iki temel modelde, **komünizm ve sosyal demokrasi** şeklinde billurlaştılar. Özellikle 1945 sonrasında iki model de yaygın olarak denendi.

Saniyorum ki, şimdi hepimiz sonuçların **beklendiği gibi çıkmadığını** kabul etmek zorundayız. Ekonomide devlet mülkiyeti ve kamu müdahalesi arzulanen sonuçları vermedi. Amaçlanana zıt durumlar ortaya çıktı.

Üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olmasının **fiili zararlarının** muhayyeli yararlarının çok üstünde olduğu görüldü. Devletin piyasa mekanizmasına yaygın müdahalesinin ise hem eşitliği sağlayamadığı, hem de **etkinliği düşürdüğü** anlaşıldı.

Komünist rejimi benimseyen ülkeler, bu hata için **büyük bir maliyet** ödediler. Sonunda sistem çöktü. Çökerken, milyonlarca insanın sefaletine, fakirleşmesine, vs. yol açtı.

Demokratik ülkelerde, toplumun ödediği fatura daha küçük oldu. Esas maliyeti, seçmen gözünde güvenilirliklerini kaybeden **sol partiler** ödediler. Uzun bir süre iktidardan uzak kaldılar.

Amaçlar ve Araçlar

Bu yüzyılın deneyimlerini nasıl özetleyebiliriz? Şu iki soruya gerçekçi cevaplar vererek. Solun **amaçları** mı yanlıştı? Yoksa bu amaç için kullandığı **araçlar** mı?

Clinton ve Blair'in seçim başarıları bu konuda önemli ipuçları taşıyor. Her iki lider, solla özdeşleşen “**devlet mülkiyeti artı yaygın kamu müdahalesi**” anlayışını terketme cesaretini gösterdi.

Onun yerine, **bireysel sorumluluğu, özel teşebbüsü, rekabeti, piyasayı, denk bütçeyi, sıkı para politikasını** savundular. Bunların yakın geçmişe kadar sağın tekelinde olmalarına rağmen savundular.

Gene daha eşitlikçi bir toplum arayışını sürdüreceklerini, fakat bunu özel mülkiyet ve piyasa sistemi içinde yapacaklarını söylediler. Aldıkları sonuç, bence bize çok önemli iki şey söylüyor.

Birincisi, modern toplumlarda vatandaşın daha eşitlikçi bir toplumda yaşama arzusunun **süregeldiğini** gösteriyor. İkincisi, devlet mülkiyetinin ve kamu müdahalesinin **zararlı politikalar** olduğunu anladığını.

Eşitlik, sosyal adalet, fırsat eşitliği, hakkaniyet gibi kavramları daha sonraki yazılarımda tartışacağım. Kafa karışıklığını çözenin en emin yolu somut uygulamaların analizinden geçer. (15 Mayıs 1997)

TARİHE NEREDEN BAKMALI?

Türkiye’de siyaset çok sıcak. Aylardır, hatta yıllardır sürekli bunalım ortamında yaşıyoruz. Bir yanda, hükümet ve muhalefet arasındaki **siyasi çekişme** var. Öte yanda, laiklik ve İslamcılık arasında artan bir **kutuplaşma** gözleniyor.

Hem siyasi gerginliğe hem de toplumsal kutuplaşmaya yol açan bu bunalımın nasıl çözümleneceği konusunda kafalarda netlik yok. Örneğin **askeri müdahale** ihtimali açıkça tartışılıyor.

Başka bir deyişle, bir kısım seçkin bunalımdan ancak demokrasiden bir süre **vazgeçerek** çıkabileceğimizi düşünüyor. Bir kısım seçkin ise askeri müdahaleyi **engellemek umudu ile** hükümetin düşürülmesini kendisine temel hedef yapmış. Sanırım ikinci kategori daha yaygın.

Bunalım ekonomiye de yansıyor. Yapısal reformlar unutulmuş. Politikaların ufku çok kısa. İstikrarsızlık artmış. Günün idare etme çabaları yoğunlaşmış. Ekonomi küçümsenmeyecek bir fatura ödemek zorunda kalıyor.

Böyle durumlarda, haklı olarak, **sıradan vatandaşın** kafası iyice karışıyor. Toplumunu anlamakta kullandığı eksenler birbirine giriyor. Sebeplerle sonuçlar yer değiştiriyor. Teşhislerde aklın yerini duygular alıyor.

Bu koşullarda, **“ben ne yapabilirim?”** diye sormadan edemiyorum. Acaba bu kavgaya katılırsam mı? Haftada iki kez, büyük bir gazetenin köşesinden insanlara sesleniyorum. Kılıcımı çekip, genginliğe ve kutuplaşmaya bir küçük katkı da ben yapsam yararlı olur mu?

Bir türlü içime sinmiyor. Tersine, okuyucuları serinkanlı olmaya, olaylara duygusal bakmamaya davet etmek daha doğru gibi geliyor. Yaşanan bunalımı daha iyi analiz etmelerine yarayacak **farklı perspektifler** sunmayı tercih ediyorum.

Geçiş Dönemleri Zordur

Bugün de onu yapmaya çalışacağım. Profesyonel hayatım, **dünü, bugünü ve muhtemel yarınları** ile birlikte toplumları anlama çabası ile geçti. Öğrendiklerimi bu sütunda okuyucularıma aktarmak istiyorum.

Bu bunalımı tarihin **geniş perspektifi** içinde nasıl tefsir edebiliriz? Bir yöntem kolaycı yolu seçmek. Örneğin birkaç siyasi liderin kişiliği ile, kötü, ahlaksız, yalancı, vs. olmaları ile açıklayabiliriz.

Hatta, bir adım daha ileri gidip, bütün siyasi kadrolara aynı nitelikleri atfedebiliriz. Ama sorunumuz çözülmez. Basit bir soru. Neden bu insanlar şimdi iktidara gelebildiler ama **5 yıl, 10 yıl, 20 yıl önce** gelemediler?

Cevap olarak size **“geçiş dönemi”** analizimi önermek istiyorum. Bence, Türkiye 1993’de Turgut Özal’ın ani vefatı ile başlayan bir **“geçiş döneminin”** sonuna geldi. Görebildiğim kadarı ile, önümüzdeki birkaç aylık dönemde, taşlar yerlerine oturacak.

Açıklayalım. Özal’ın ani ölümü ve Demirel’in Cumhurbaşkanlığına tercih etmesi, aniden merkez sağ siyaseti **lidersiz** bıraktı. Çünkü, 1964-93 arası 30 yıl boyunca merkez sağın iki önemli iktidar odağı vardı. Demirel ve Özal.

Her ikisi de bir ay içinde beraberce siyasetten çekilince, siyasette çok önemli bir boşluk oluştu. Üstelik, bu ikili Özal’ın sağlığında aralarındaki kavgayı bitirmemişlerdi. Yani, liderlerin ayrılması, merkez sağı **ikiye bölünmüş** olduğu bir anda yakaladı.

Rekabetçi demokrasi bu sorunu nasıl çözecek? Siyaset boşluk tanımaz. Hemen yeni Genel Başkanlar çıkacak. **Başarılı olurlarsa**, kavgayı bitirip merkez sağı toparlarsa yeni lider olacaklar.

Ya başarılı olamazlarsa? Bir süre zararlı rekabet yaşanacak. Sonra o kargaşadan birisi sıyrılacak ve Demirel’in 1964’de, Özal’ın 1983’te yaptığı gibi, merkez sağ siyaseti **kendi etrafında toparlayacak**.

Daha Önceleri de Yaşadık

Türkiye benzer durumları daha önce de yaşadı. En önemlisi **1939’da Atatürk’ün ölümü idi**. Ne oldu? Mareşal Fevzi Çakmak ordu adına müdahale etti. Adaylardan biri, İsmet İnönü ipi göğüsledi. **“Ebedi Şefin”** yerini **“Milli Şef”** aldı ve sorun bitti.

Ama sadece birinci perde. Öbür aday, Celal Bayar, 1950’de halkın oyları ile geriye geldi. 1950’ler de yaşanan DP-CHP çekişmesi, aslında Atatürk’ün iki başbakanı arasındaki Atatürk-sonrası dönem için **liderlik rekabetinin** ikinci perdesidir.

27 Mayıs’dan sonra da aynı sorun ortaya çıktı. Bayar hapiste, Menderes asılmış, DP geleneğinin lideri kim olacaktı? Gümüşpala bu işi becerebilir miydi? Bilmiyoruz. Ama **Demirel** 1965’te oyları silip süpürdü ve geçiş dönemi bitti.

12 Eylül de aynı durumu yarattı. Bu kez devreye **Özal** girdi. Önce seçmenin oylarını aldı. Ardından Sunalp’in ve Evren’in MDP’sini çökertti. Sonunda, yaptığı ekonomik reformlarla merkez sağ içindeki yerini konsolide etti.

Analizi merkez sola da uygulayabiliriz. İsmet Paşa sonrasında, Ecevit’in toparlayıcı ve başarılı **olamaması**, bugün hala süren bir arayışın temel nedenidir. Erdal İnönü siyasi lider olmaya niyetli değildi.

Gürkan, Karayalçın, Çetin, Baykal, dördü de Genel Başkan oldular ama **lider olmadılar**. Bugün sol hala kendi liderini arıyor. Başka yapısal sorunlarla birleştiği için, bu arayışın uzun süreceğini öngörebiliyoruz.

Çiller ve Yılmaz, merkez sağı toparlama gücünü ve yeteneği gösteremediler. Aralarındaki kavga Erbakan’a yaradı. İksinin de liderlikten tasfiyesi ile sonuçlanacak.

Hiç merak etmeyin. **Bütün geçiş dönemleri biter.** Bazen bitişleri biraz karışık olur. O kadar. Türkiye'nin bu bunalımı yakın gelecekte atlatacağına inanıyorum. (18 Mayıs 1997)

PARTİLER

Gençler parti yapmayı çok sever. Daha çocukken, **doğum günü partileri** ile yola çıkılır. Sınıf arkadaşları, mahalleli ve akraba çocukları gelir. Ailenin büyükleri de katılır. Ufak tefek itişmeler, bazen birkaç eşyanın kırılması, lekelenmiş örtüler olur.

Orta okul ve lise çağına gelince, partilerin içeriği değişir. Aileden birilerinin ortalıkta dolaşması artık sevimsiz kaçır. Kızlı oğlanlı bir araya gelişlerde küçük flörtler yeşerir. İlk içkiler içilir. İlk danslar yapılır.

Doğallıkla, partilerin yaşamdaki yeri de yeni bir boyut kazanır. Parti deyince heyecan artar. **Sınıf partisi, okul partisi, arkadaş partisi** derken, partiler çeşitlenir. Kimisi daha güler yüzlü, kimisi somurtkan olur.

Ferhan Şensoy'un lafı ile "**quel alaka?**" diyeceksiniz. Önce MHP'nin Büyük Kongresi, sonra Gensoru oylaması, aklıma Türkiye'deki partileri getirdi. Eh, sadece siyasi partiler yok ki; öbür partilerden başlayayım dedim.

Gençlik geçici. Orta yaşlarda ve sonrasında, parti sözcüğü gene çok yaygın kullanım kazanıyor. Ama o parti başka parti. Bazen "**siyasi parti**" diyoruz. Daha çok "parti" diye kestirip atıyoruz.

Türkiye'nin siyasi yaşamındaki bütün sorunların billurlaştığı kurumlar olarak karşımıza çıkıyorlar. Kamuoyunun bir bölümü haklı olarak siyasi bunalımın **temel sorumlusu olarak** parti yapılarını görüyor.

Tersini de düşünmek mümkün. Mevcut siyasi yapının partileri bugünkü hastalıklı duruma getirdiği önerisi de makul geliyor. Hangisi daha doğru? **Partiler hastalığın nedeni mi, sonucu mu?**

Basit ve net bir cevap kolay değil. Kurumlarla o kurumların içinde yeşerdiği ortam arasında nedensellik ilişkisi kurmak daima çok zor olmuştur. Birbirini besleyen süreçler "tavuk-yumurta" benzeri çevrimselliklere açıktır.

Partinin Mülkiyeti Kimde?

Doğum günü partisinin, sınıf veya okul partisinin kime ait olduğu belli. Peki, siyasi partiler kimindir? Teorik olarak sorunun cevabı biliniyor. Siyasi parti bireysel mülkiyete konu olamaz. Partinin üyeleri **müştereken** partinin sahibidirler.

Nitekim, partinin tüzükleri bu hakkı nasıl kullanacaklarını belirler. Ayrıca, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, mutlaka kamu otoritesi de müşterek mülkiyetin işleyişini düzenleyen **bir takım kurallar** koymuştur.

Gelişmiş demokrasilerde fiili uygulama da teoriyi izler. Örneğin, büyük partiler üyeleri gerekli gördüğünde liderlerini ve üst yönetimi değiştirirler. Hatta, sık sık iş oraya gelmeden çözülür. Başarısız lider ve yönetim istifa eder.

Peki, Türkiye'deki siyasi partiler bu teoriye uyuyor mu? Bu soruya "**evet**" cevabını vermek mümkün değil. Ben kendimi bildim bileli, bizim siyasi partilerimiz liderin **şahsi özel mülkü** gibi yönetilirler.

Ne anlama? Parti lideri görevini sürdürmek istediği sürece, kayıtsız şartsız partinin hakimi olur. Şu yada bu şekilde kendisine bir **rakip** çıkması söz konusu değildir. Yanlılıkla bu tür niyetler beslediği sezilen biri olursa, derhal partiden **tasfiye** edilir.

Seçim malubiyetleri ise asla yönetimin değişmesi için bir neden değildir. Eski bir örneğe bakalım. 1950'de CHP seçimleri kaybedince İnönü'nün yerini hiç sorgulayan oldu mu? **İnönü hiç seçim kazanmadı.** Parti liderliğini ancak çok yaşlılıktan kaybetti.

MHP'deki olaylar bu perspektiften ele alınınca çok ilginç. Lider kendinden sonra makamını oğluna bırakıyor. Özel mülkiyetin nihai göstergesi **miras** değil midir?

Ya DYP? Bütün yaşanan kabusa rağmen, sanki **şahıs şirketi gibi** Genel Başkan hala partinin hakimi durumunda. Yönetimin sorgulanacağı ve değiştirileceği bir Genel Kurul söz konusu bile değil.

Neden Böyle Oluyor?

Okuyucuyu uzun sosyolojik, siyasi ve ekonomik analizlerle sıkmadan sonucu söyleyelim. İki faktör bu süreci belirliyor. Biri, siyasi partilere ve faaliyetlere getirilen **yasaklar**. Diğeri geniş bölgesel nisbi temsil **seçim sistemi**.

İlkinin bazı somut tezahürlerini hatırlayalım. **Devlet memurlarının** siyasi partilere üye olamaması toplumun eğitilmiş bir kesimini siyaset dışı bırakıyor. Parti organizasyonları açısından bunun çok büyük mahzurları var.

Aynı şekilde, 1961 Anayasasının **ocak ve bucakları yasaklamasından** bu yana, partiler köylerde, mahallelerde resmi örgütlenmeye gidemiyorlar. İlçe örgütleri mecburen tabandan kopuk kalıyor. Üst yönetimin güdümüne çok daha kolay giriyor.

Her ikisi de iyi niyetle getirilmiş yasaklar olsa bile, neticede Türkiye'de siyasi parti yaşamının normalleşmesini engelliyor. Bugünkü özel mülk haline dönüşen siyasi parti yapısını teşvik ediyor.

Seçim sistemi diğer önemli etken. Geniş bölge ve nisbi temsil, seçmenle vekili arasında herhangi bir bağ oluşmasına izin vermiyor. Bu yöntemde, milletvekilini sorumluluğu **seçmene karşı değil**. Kendisini liste başı yapan, ve bir sonraki seçimde yapacak olan parti üst yönetimine.

Sanırım ki, yasakların kalkması ve dar bölge iki turlu seçim sistemine geçilmesi halinde siyasi partilerimizin çok farklı yapılara dönüştüğünü ve toplumu **daha iyi yansıttıklarını** hemen göreceğiz. (22 Mayıs 1997)

KARTEL NEDİR?

Siz de en az benim kadar sürekli siyasi bunalım havasından sıkılmış olmalısınız. Köşe yazarının işini de zorlaştırıyor. Güncel konu "**bunalım**".

Hükümet bunalımı. DYP’de bunalım. Solda bunalım. Ama hep aynı şeylere yazmaktan bu kez biz bunalıma gireceğiz.

Daha uzun vadeli konular da herşeyin saati saatine yaşandığı bir ortamda garip kaçıyor. Örneğin sağ ve sol siyaset anlayışlarının seyri üstüne bir yazı dizisi başlatmaya karar vermiştim. Ama pek elim gitmiyor.

Ekonomi de öyle. Uzun süredir cari işlemler dengesi ve bavul ticaretinden kaç dolar geldiği tartışılıyor. Kimsenin elinde güvenilir veri yok. Merkez Bankası anketle dokuz ayda 8.5 milyar dolar bulmuş. Gene insafılı davranmışlar. **Ya 20 milyar dolar deselerdi?**

Neyse, şu sıralarda çok tartışılan ekonomik bir sözcük var. Sıkıntılı günümde imdada yetişti. Bir **“kartel”** lafıdır ortada gidiyor. **“Sen kartelsin; hayır sen kartelsin”** diye karşılıklı verip veriliyor.

Eş dost arasında bir küçük **anket** de ben yaptım. Bulgularımı açıklıyorum. Birincisi, benim sorduğum kişiler bavul ticareti yapmadıklarını söylediler. Buradan, bavul ticaretinin **olmadığı** sonucuna vardım.

İkincisi, hepsi bana **“Hoca, hükümet ne zaman düşer?”** diye sordu. Buradan halkın yüzde 100’ünün Refahiyol hükümetinin gitmesini istediği anlaşılıyor.

Üçüncüsü, hiç biri kartelin ne olduğunu bilemedi. Büyük çoğunluğunun bu sözcüğü ilk kez son birkaç ay içinde duydukları ortaya çıktı. Demek ki, tartışmalar dilimizi zenginleştirmiş.

Anlamını bilmeden kullandığımız çok sayıda yabancı kelimeye bir tane daha eklenmiş. Bir şoför arkadaş **“ağbi, arabalarda karter vardır, yağ koyarız, öyle bir şey mi acaba?”** dedi.

Eksik rekabet Piyasaları

Karteller, **mikro iktisat** diye adlandırılan teorinin konusuna giriyor. Mikro iktisat, firmaları, tüketicileri ve piyasaları inceliyor. Piyasalar üç ana kategoride ele alınıyor. Tam rekabet, tekel ve eksik rekabet piyasaları

Tam rekabet alıcı ve satıcının çok sayıda olduğu duruma deniyor. Tarım ürünleri, bazı ham maddeler, vs. çok az sayıda piyasada tam rekabet koşulları geçerli oluyor.

Tekel, adı üstünde, bir tek satıcının olduğu piyasa. Yakın bir geçmişte kadar telefon, elektrik ve benzer altyapı hizmetleri tekeldi. Sanayide ve hizmetlerde çok ender olarak raslanıyor.

Yaygın olan durum, birden çok ama az sayıda firmanın üretimin büyük bölümünü gerçekleştirmesi. Otomobilden deterjana, sigaradan televizyona, sanayi üretiminin neredeyse tümü bu tür **eksik rekabet piyasalarında** yapılıyor.

Eksik rekabetin bir çok alt-biçimi var. Birine **oligopol** deniyor. Üç dört firma piyasaya hakim oluyorlar. Birbirlerini yakından izleyerek, bir yandan sert rekabet yaparken, öte yandan işbirliği içinde oluyorlar.

Bir diğeri **kartel**. Gene az sayıda üretici gerekli. Bunlar kendi aralarında anlaşıp üretimi kısıyor. Nasıl? Her birinin **üretim kotası** oluyor. Üretimin kısılması beraberce ürettikleri malın fiyatını yükseltmelerine olanak veriyor.

Üçüncüsü de **tekelci rekabet**. Esas yaygın piyasa şekli bu. Birbiri ile kıran kırana rekabet eden dev şirketlere deniyor. Bunların her biri çok sayıda marka ve model üretiyor. Yüzbinlere varan istihdamları var.

“OPEC” Örneği

Karteller 19.uncu yüzyıl sonlarında ve 20.inci yüzyıl başlarında pek çok ülkede görülüyor. Örneğin demir-çelik, kömür, kağıt gibi sektörlerde. Son 25 yılın en ünlü kartel denemesi **OPEC**, yani Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü.

1974’de petrol ihracatçısı ülkeler bir araya gelip toplam üretimlerini kısıtılar. Her ülkenin **ne kadar petrol satacağı** saptandı. Petrolün varil başına fiyatı hatırlayacağınız gibi 2.5 dolardan önce 13.5 dolara çıktı.

1980’de ikinci bir zamlarla 30 dolara kadar yükseldi. Ama bir süre sonra OPEC’in kurmaya çalıştığı kartel yürümedi. Çünkü, üyeler **kotalarına uymadılar**. Yüksek fiyattan daha çok petrol satmaya çalıştılar.

Bu durumda petrol arzı talepten daha hızlı arttı. OPEC dışı ülkeler de üretimlerini yükseltti. Derken, bütün dünya petrol tasarruf eden teknolojilere yöneldi ve talep düştü. Sonuçta, petrol fiyatı OPEC’in tesbit ettiği düzeylerde tutunamadı. Hızlı bir düşüşe geçti.

İyi oldu. Biz de İstanbul Bilgi Üniversitesindeki **“İktisada Giriş”** ve **“Mikroiktisat”** derslerinde anlatabileceğimiz bir kartel örneğine kavuştuk.

Medyada Durum

Söylenenlerden, Türkiye’de medya piyasasına “kartel” demenin **yanlış olduğu** anlaşılıyor. İki grubun, Sabah (Medya) ve Hürriyet-Milliyet (Doğan) piyasa payı yüksek. Fakat onlar dışında çok sayıda gazete, dergi, radyo, televizyon, vs. mevcut. Başkalarının da piyasaya girme hazırlığı içinde olduğu biliniyor.

Üretim kotaları koymak, bunları merkezi şekilde denetlemek hiç bir şekilde söz konusu değil. Zaten medya, güçlü **“marka”** alışkanlıkları olan bir sektör. Markalar arası rekabet çok yoğun.

Zaman içinde izleyince, büyük oyuncular arasında nisbi barış dönemlerini kıran kırana rekabet dönemlerinin izlediğini görüyoruz. Bu durumda sektörü **“tekelci rekabet”** kategorisinin tipik bir örneği oluyor.

OECD ülkelerinin adeta tümünde medya sektörünün benzer bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Yani Türkiye bir istisna değil. Gelişmiş ülkelere çok benziyor. Bu da böyle biline... (25 Mayıs 1997)

ŞİRKET EVLİLİKLERİ

Milletlerin karakterleri ile ilgili bir sürü fıkra ve özdeyiş vardır. Çoğunu duymuşsunuzdur. Örneğin **“bir Alman, bir İngiliz ve bir Türk...”** diye başlarlar. Bunlar her dile tercüme edilir.

Amerika’daki İrlandalı fıkraları, Belçika’da Valon fıkrasına, Türkiye’de Temel Reis fıkrasına dönüşür. Çoğu hem güldürür hem de düşündürür.

Son günlerde Batı basınında birbiri ardına şirket birleşmeleri haberleri çıkıyor. Tam “**bizde pek böyle şeyler olmuyor**” diye düşünüyordum ki, aklıma siyaset geldi. Fransa’da sağın iki büyük partisi **seçimde işbirliği** yaptılar ve müşterek aday çıkardılar.

Acaba bir genelleme yapabilir miyiz? Şirketlerin birleştiği ülkelerde siyasi akımlar da birleşebiliyor. Yada tersine, siyasi akımların birleşebildiği ülkelerde şirketler de kolay birleşiyor.

Özdeyiş-fıkra haline de getirebiliriz. Üç Türk kaç şirket eder? Tabiki **üç ayrı şirket**. Peki, üç Türk kaç parti eder? **En az dört**; bir tanesi mutlaka arada parti değiştirir. Ha, ha, ha...

Teknolojisiz İmparatorluklar

Türkiye’de ciddi bir **teknoloji fetişizmi** var. Herkes varsa yoksa bilimden ve teknolojiden sözeder durur. Halbuki, dünyanın en büyük şirketlerine baktığımız zaman, bir bölümünün hiç bir teknolojik özelliği olmadığını görüyoruz.

Mesela **alkollü içkiler sektörü**. İnsanoğlu kendini bildi bileli bunları yapıyor. Bir tarım ürününü, üzümü, buğdayı, arpayı, armutu, vs. ezip kaynatıp dinlendirince içki oluyor.

Hatta, bazılarında teknolojik gelişme tam tersi etki yapabiliyor. Müşteri, en ilkel koşullarda üretilmiş içkinin daha hakiki olduğunu düşünüyor. Öbürlerine sentetik muamelesi yapıyor.

Bu sektörde, ikisi İngiliz **dört büyük firma** var. Bunlar, kendi aralarında yüzlerce marka içki üretiyorlar. Örneğin viski. Biz tüketici olarak farklı markalar aldığımızı sanıyoruz.

Ama hepsi aynı şirketin ürünleri. **Johnny Walker, Bells, Dewar ve White Horse**, aynı fiyatta ve kalitede dört ayrı marka. Üreticisi Guinness adlı İngiliz bira firmasının alkollü içkiler bölümü. Aynı durum gin, şampanya, votka, vs. diğer alkollü içkiler için de söz konusu.

İşte, alkollü içkiler dünyasının iki devi, Guinness ve Grand Metropolitan adlı iki İngiliz firması birleşmeye karar verdiler. Yeni şirketin yıllık toplam cirosu **10 milyar dolar** olacak. Merkez Bankasının bavul ticareti için tahmin ettiği 8.5 milyar dolardan daha fazla.

Neden birleşiyorlar? Piyasa payları artacak. Daha fazla ve etkili reklam yapabilecekler. Dağıtım masrafları azalacak. Personelden tasarruf imkanları doğacak. Neticede daha çok kar edecekler.

Gayri ihtiyari soruyorum. Bilgisayar, uçak, yazılım gibi sektörlerde teknolojik nedenlerle Türkiye’nin geri kalmasını açıklamak mümkün. Alkollü içki sektöründe **dünya çapında bir firma çıkmayışını** neyle açıklayacağız?

Zor olan soru bu. Onu cevaplayamadığımız sürece, teknoloji gerektiren sektörlerde de bir yere ulaşabilmenin mümkün olmadığı kanısındayım.

Biraz da Siyaset

Siyasetin de **teknolojisi değişmiyor**. Radyo, televizyon, telefon, vs. özellikle haberleşme ve iletişim teknolojisinde çok büyük devrimler oldu. Ama siyaset hep aynı. Neticede birkaç yılda bir sandığa gidip oy atıyoruz.

Eskiden adayları meydanlarda, mitinglerde, radyoda dinler, gazetelerde okurduk. Şimdi televizyonda seyrediyoruz. Fark ondan ibaret. Siyaset, teknoloji en eski sektörlerden biri.

Ne yapacak siyasetçi? İnsanlarla konuşacak. Onları ikna edecek. Onları yönetecek. Hep öyle idi. Sanırım hep öyle kalacak.

Türkiye’de aralarındaki ideolojik farklar zar zor farkedilebilen partiler bir türlü birleşemiyor. Birleşmek ne kelime. Tam tersine, **sürekli bölünüyorlar**. Partiler içlerinden yeni partiler doğuruyor.

DYP ve ANAP birleşse, merkez sağda daha büyük ve Türkiye siyasetinde daha etkili olacak bir parti ortaya çıkmaz mı? Çıkar. Bundan her iki partiyi destekleyenler yararlanmaz mı? Yararlanır. Türkiye için iyi olmaz mı? Olur.

Peki neden birleşmiyorlar? Neden bizim insanımızda “**küçük olsun ama benim olsun**” sendromu bu kadar güçlü?

Bugünkü yazıda sorular var ama cevapları yok. Siyaset gibi ekonominin çok karmaşık bir **zihniyet dünyasında oluştuğunu** anlatmaya çalışıyorum. Doğru soruları sormak doğru cevapları bulmanın önkoşuludur. (29 Mayıs 1997)

ERKEN SEÇİMİN EKONOMİYE ETKİSİ

Türkiye’nin siyasi gündemi ilanılmaz derecede hızlı değişebiliyor. 1996’nın son çeyreğini hatırlayalım. Erbakan ve Çiller her fırsatta hükümetin **2000 yılına kadar süreceğini** söylüyorlardı. Piyasalar ve kamuoyu da buna inanmaya başlamıştı.

Sonra ne oldu? Yılbaşından itibaren tarih aniden hızlandı. Ülke ciddi ve tehlikeli bir siyasi kutuplaşma ortamına girdi. Hükümetin ömrünün **çok daha kısa olacağı** anlaşılmaya başladı.

Bunalım tırmanınca, bu kez erken seçim talebi **bizzat iktidar partilerinden** geldi. Neden? Çiller için DYP içi muhalefeti denetim altına almak Başbakanlığı bir an önce ele geçirmeyi gerektiriyor. Bu ise ancak erken seçimle mümkün.

Erbakan ise hükümet icraatının ve siyasi kutuplaşmanın sandıkta kendi lehine bir sonuç vereceğini hesaplıyor. Ayrıca, uzun sürmüş bir Çiller Başbakanlığının RP’yi yıpratma ihtimalinin yüksek olacağını görüyor.

Erken seçim, Türkiye ekonomisinin zaten pamuk ipliğine bağlı makro dengelerini mutlaka **olumsuz** etkileyecektir. Sadece ekonomi açısından bakarsak, ne kadar erken olursa zarar o kadar azalır diyebiliriz. Ama, seçime sadece ekonomi açısından bakmak mümkün değil.

Dış Dengelede Son Durum

Bu ay nihayet 1996 yılı dış ticaret ve cari işlemler dengesinin yayınlanması bitti. Kritik göstergeler olan döviz açığında önümüzü daha sağlıklı şekilde görmeye başladık. Kısaca gözden geçirelim.

1996 yılı ihracatı **23.5 milyar dolar**, ithalatı ise **43 milyar dolar** oldu. Altın, transit ticaret ve navlun-sigorta için gerekli düzeltmeler yapıldı, dış ticaret açığı **18.5 milyar dolar** çıktı. Üç sayı da tahminlerimizle tutarlı.

Cari işlemler dengesinde durum biraz daha karışık. Bilindiği gibi, 1996'da görünmeyenler ve faktör gelirlerinin hesaplama yöntemi değişti. Yeni yöntemin ilk yılı olduğu için bazı sorunlar var.

Merkez Bankası cari işlemler açığını **4.4 milyar dolar** olarak hesaplıyor. Ancak, "**net hata noksan kalemi**" 800 milyar dolar eksi veriyor. Buna göre, bizim hesabımıza göre açık **5.2 milyar dolara** yükseliyor.

Tahminimizden daha yüksek. 1995'de ikisinin toplamı sıfır ediyordu. Yani, 1995'den 1996'ya döviz kazanç ve harcamalarındaki **bozulma** 5.2 milyar dolara varıyor. Milli gelirin yüzde 2.5'undan fazla.

Dış açıktaki bozulmanın özellikle 1996'nın son üç ayında hızlandığını görüyoruz. Nedenlerini bilmiyoruz. Faizlerdeki düşüşün **TL'den kaçışa** yol açmış olması mümkün. Yada cari işlemlerde bir kanama başlamış olabilir.

Bu sayılar, 1997 yılı için cari işlemler dengesi hesaplarını revizyona tabi tutma ihtiyacını doğuruyor. Revizyonun **olumsuz yönde** olacağını belirtelim.

İstikrarsızlık Artacak

Erken seçimin hükümet ortaklarını **tam gaz popülizme** itmesini bekliyorduk. Tarım destek fiyatları bu kaygımızı doğruluyor. Zaten enflasyonist baskı artmıştı. Mayıs için TEFE'de **yüzde 5.5** civarında bir sayı bekliyoruz. Tehlikeli derecede yüksek.

Enflasyondaki kıpırdanmanın yaz aylarına sarkacağı kesinleşti. Seçim ekonomi fiyatlar üstündeki baskıyı daha da güçlendirecek.

Döviz kuru **üçlü baskı** altına giriyor. Enflasyonun yükselmesi, cari açığın büyümesi ve seçimin getirdiği siyasi istikrarsızlık. Merkez Bankası haklı olarak döviz konusunda çok hassas. Demek ki, dövizde hareketlilik bekliyoruz.

Enflasyon ve dövizdeki canlanmanın TL faizlerine yansımaması mümkün değil. Yüzde 100 civarında seyreden net TL faizlerinin **yüzde 110'lara** sıçraması şaşırtıcı olmayacak.

Eğer hükümet popülizm dozunu artırır ve faizleri de baskı altında tutmaya kalkarsa, o zaman önce döviz piyasası olumsuz etkilenir. Faizler gecikme ile ama sonra daha yüksek düzeylere, belki **yüzde 120'lerin** de üstüne çıkabilirler.

Özetleyelim. Bir: seçim ortamına "**benden sonra tufan**" diyebilen aşırı popülist bir hükümetle giriyoruz. İki: dış dengede hızlı büyümenin az da olsa bir tahribatı var. Üç: Merkez Bankasının fazla manevra alanı kalmadı.

Bütün bunların küçük yatırımcı açısından anlamı ne? Çok tedbirli ve muhafazakar olmak gerekiyor. TL'de **uzun vadeli yakalanmamak** şart. Üç ay artık çok uzun vade oldu. Portföyde döviz oranını bir miktar arttırmak akılcı olabilir.

Geçen ay da aynı şeyi önermiştik. **Bir hafta ile bir ay arasındaki vadelerde repo** TL tutmanın hala güvenli ve az riskli yolu duruyor. (1 Haziran 1997)

"CARİ İŞLEMLER DENGESİ" SAVAŞLARI

Herhalde dikkatinizi çekmiştir. Bir süredir iktisatçılar arasında 1996 yılı **dış açığının büyüklüğü** konusunda bir tartışma sürüyor. Olayın kökeninde, geçen yıl başında yapılan tahminler ve bunların tutma derecesi var.

Hatırlatalım. 1996 yılı içinde, **karamsarlar** cari işlemler dengesinin 10 milyar dolar açık vereceğini iddia etmişlerdi. Benim de aralarında olduğum bir kesim ise açığın daha düşük düzeyde kalacağını düşünüyorlardı.

İyimser veya daha gerçekçi diye adlandırılabilir bu kesim, cari işlemler dengesi için 3 ila 5 milyar dolar arasında bir açık öngörüyordu. Bu arada, karamsar, iyimser, gerçekçi gibi sıfatları tarafsız bir şekilde kullandığımı belirtmek istiyorum.

Arada, Merkez Bankası döviz gelir ve giderlerini hesaplarken kullandığı yöntemde önemli değişiklikler yaptı. Derken, bir anketle "**bavul ticaretinin**" boyutlarını saptamaya çalıştı. Ve bu sayıları da en son yayınladığı istatistiklere dahil etti.

Gene Kayıt Dışı Ekonomi

Sorunun kaynağı başka yerde. Türkiye, döviz kazançlarını ve harcamalarını işlem bazında takip edemiyor. Neden? Hepimiz biliyoruz. Ekonominin küçümsenmeyecek bir bölümü **kayıt dışı**.

Ne demek kayıt dışı? Bu kesimler **vergi kaçırırlar**. O nedenle, yaptıkları ticari ve diğer işlemler kayda girmiyor. Dolayısı ile takip edilmesi, hesaplanması olanaksız.

Örneğin, TC vatandaşlarının yurt dışına gittiklerinde ne kadar döviz harcadıkları hakkında bir fikrimiz yok. Adam başına bir ortalama hesaplanıyor. Yurt dışında kalınan gün adedi ile çarpılıyor. Turizm gideri bulunuyor.

Bunun **gerçekçi olmadığını** hepimiz biliyoruz. Aynı şey, turizm gelirleri için de söz konusu. Dükkanda, döviz büfesinde bozdukları turist dövizini, yer yarılıp ortadan kayboluyor.

İşçilerin yanlarında getirdikleri dövizler, nakliyecilerin nakit aldıkları navlun, bütün bunlar ancak bankalarda bozdukları takdirde izlenebiliyor. Aksi halde, Kayıtlara geçmiyor.

Halbuki, Türkiye için hizmet satışından ve yurt dışı faktör gelirinden elde edilen döviz önemli boyutlara ulaşıyor. Bunların hesaplanamayan bölümü cari işlemler dengesine "**net hata noksan kaleminde**" şişme veya kanama olarak yansıyor.

Bu noktada bir gözlem yapabiliriz. Gelişmiş bir açık ekonominin mutlaka kayıt içine alınmasının önemi tekrar karşımıza çıkıyor. Düşünsenize, koskoca Türkiye Cumhuriyeti, cari işlemler dengesini kesinlikle hesaplayamıyor.

Dış açığın büyüklüğü tam anlamı ile bilinmiyor. Bir takım spekülasyonlara açık sayılar yayınlanıyor. Görüldüğü gibi, ekonomiyi **kayıt içine almanın yararı** sadece vergi kaçığını engelleme değil.

Hangi Tahmin Doğru Çıktı?

Önce sayılar. Merkez Bankası, 1996 yılı için cari işlemler dengesinde **4.4 milyar dolar açık** hesapladı. Bu sayı 1995'de 2.3 milyar dolardı. Yani, ilk bakışta, dış dengedeki bozulma sadece **2.1 milyar dolar** duruyor.

Ancak, işler daha karışık. Yukarıda da söyledik. 1996'da hesap yöntemi değiştirildi. Bunun sonucu olarak, "net hata noksan kalemi" 1995'den 1996'ya çok büyük değişiklik gösterdi.

Açıklayalım. 1995'de, "net hata noksan" 2.3 milyar dolar fazla vermişti. Demek ki, ikisini toplarsak, döviz açığı **sıfıra** iniyordu. Bu yıl, daha önce "net hata noksan" kaleminde yer alan gelirlerin önemli bir bölümü yukarıya, görünmeyenler kalemine alındı.

Ne oldu? "Net hata noksan" 2.3 milyar dolar fazladan **800 milyon dolar eksiye** geçti. Yani, net hata noksan kaleminde 3.1 milyar dolarlık bir **bozulma** oldu. Şimdi ikisini toplayalım.

2.1 milyar dolar cari işlemlerdeki bozulma, 3.1 milyar dolar net hata noksandaki bozulma, toplamı **5.2 milyar dolar** ediyor. İşte, 1996 yılının hakiki resmi budur. 1995'de sıfır olan dış açık, 1996'da 5.4 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu sayı, karamsar tahminlerin çok altında. Belli ki, karamsarlar Türkiye ekonomisinin dinamizmini ve rekabet gücünü **hafife almışlar**.

Benim tahminlerimin ise üstünde. Ben nerede yanılmışım? 1996'da büyüme hızının bir miktar düşeceğini öngörmüşüm. Yani, siyasetten kaynaklanan **popülist dalgaların** ekonomiye verebileceği hasarı hafife almışım.

Sonuç ne? Cari işlemlerde 1996 yılında ciddi bir bozulma olmuştur. Ancak, 5.2 milyar dolar açık, Türkiye ekonomisinin kaldıramayacağı düzeyde değildir.

Daha önemlisi, **kayıt dışı ekonomi sürdükçe**, iktisatçılar arasında bu tür tartışmalar devam edecektir. (5 Haziran 1997)

KOMÜNİSTLER PARİS'E

Atalarımız söylemiş. "**Çok okuyan değil, çok yaşayan görür**" diye. Ünlü Fransız Komünist Partisinin Fransa'da **hükümet ortağı** olduğunu okuyunca aklıma eski günler geldi. Komünizmden sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada korkulduğu günler.

Benim hatırladığım 1950'ler, 1960'lar. Demir Perde kurulmuş. İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları dağılıyor. Kurtuluş savaşları genellikle sol partiler tarafından yürütülüyor.

Sovyetler Birliği bütün dünyada Batı'ya karşı kıran kırana mücadeleye girmiş. Komünist Çin'de Mao birbiri ardından hamleler, devrimler yapıyor. Soğuk Savaş tepe noktasında.

Avrupa'da iki ülkede Komünist Partiler büyük güç. Biri İtalya. Diğeri Fransa. İtalyan Komünist Partisi **daha yumuşak ve revizyonizme daha açık**. Malum. İtalyanlar müziği, dansı, güzel sanatları, yemeği, şarabı seven bir millet. Partileri de bunun izlerini taşıyor.

Halbuki **FKP** (yada Fransızca başharfleri ile **PCF**) öyle mi! Stalinizmin yıkılmaz kalesi. Kayıtsız şartsız her "**ahval ve şeraitte**" Sovyetler Birliğinin mutlak destekçisi. Macaristan mı işgal edildi? Çekoslovakya mı işgal edildi? İtiraz edenler hemen partiden atılıyor.

En küçük bir liberalleşme çabası daha tohum halinde iken öldürülüyor. FKP demir disiplini ve "**demokratik merkezîyetçiliği**" ile örnek bir komünist partisi. Ortodoks Stalinizmin yıkılmaz kalesi.

Komünizm Çöktü mü?

Filmin son bölümünü hepiniz izlediniz. Bir gün o koskoca Sovyetler Birliği çözüldü. Almanya'lar birleşti. Doğu Avrupa hızla liberal ekonomiye ve demokratik rejimlere geçti.

Acaba FKP ne olacak diye düşündüğümü hatırlıyorum. Doğrusu, bütün bunlar olup bittikten sonra iktidara geleceği **hiç aklıma gelmemişti**. Hala nasıl olup da 1997 Haziran'ında geldiğini anlamakta zorlanıyorum desem yalan olmaz.

Ortada açıklanması gereken bir **paradoks** olduğu sanırım çok açık. Komünizm, uygulandığı ülkelerde büyük bir gürültü ile çöktü. Fakat, çöktükten yedi yıl sonra kapitalizmin ve liberalizmin kalelerinden birinde iktidar ortağı oluyor.

Bir takım itirazları öngörebiliyorum. Elbette FKP artık eski FKP değil. Yeni koşullara kendini uydurmaya çalıştı. Ama ne kadar çalışırsa çalışsın, neticede bu partinin varlık sebebi "**proletarya diktatörlüğü**" ve **devlet mülkiyeti** değil mi?

Bunlardan vazgeçtiyse, neden kendisine hala komünist diyor? Vazgeçmediyse, Fransa gibi gelişmiş bir ülkenin vatandaşları neden bu partiyi iktidara ortak yapıyor? İsterseniz soruyu başka türlü de sorabiliriz. Komünizm çöktü ise, neden Fransız Komünist Partisi Fransa'da iktidar ortağı? Yok, çökmedi ise, o zaman bu Sovyetler Birliğine, Berlin Duvarına, Doğu Almanya'ya filan ne oldu? **Yoksa biz rüya mı gördük?**

Siyaset Çok Karmaşık Bir İştir

Korkmayın. Bütün bu soruların cevapları var. Bilimsel düşünceyi ilginç yapan şey duyumuza ters gelen paradoksları çözebilmesidir. Sık sık aynı örneği veririm. "**Tavuk mu yumurtadan çıkar; yumurta mı tavuktan?**"

Modern biyoloji ve genetik, bu sorunu çözüyor. Neyin nereden çıktığını açıklıyor. Aynı şekilde, Fransa'nın **gecikmiş komünizm aşkının** nedenlerini de bulmak mümkün.

Türkiye'de de benzer olayları izliyoruz. Siyaset çok karmaşık bir süreç. Ekonomiden inançlara, mahalli sorunlardan global eğilimlere, milyarlarca faktör seçmenin davranışlarını etkileyebiliyor.

İngiltere'de ekonomi son 10 yılın en olumlu konjonktürüne sahipti. Ne oldu? Seçimi **muhalefetteki İşçi Partisi** kazandı. Ne ekonomiden, ne başka herhangi bir toplumsal faaliyetten seçim sonuçlarına giden kestirme ve doğrudan bir yol yok. Fransız sağ bence kendi kazdığı kuyuya düştü. Son Başkanlık seçiminde Chirac, Başkan seçilmek için popülizmin en alasını yaptı. Vatandaşa gerçekleştiremeyeceği vaatleri bol keseden dağıttı.

Seçimi kazandı ama Fransız ekonomisinin gerek duyduğu reformları yapma şansını da kaybetti. Mecburen, sağ hükümet bocaladı. Reformları uygulamaya sokamadı. **Kararlılık ve vizyon** gösteremedi.

Bu seçimde aynı taktiği sol partiler benimsedi. Fransız seçmenin **değişimden korktuğunu** doğru saptadılar. Seçmene risksiz ve değişimsiz statükoyu sundular. Sonuç aldılar.

İşte bu konjonktür FKP'yi iktidara taşıdı. Türkiye ile paralellik kurmak çok kolay. İki sağ parti arasındaki kavga, geçen Haziran ayında hiç ummadığı bir anda RP'ye iktidarın tepesini **hediye etti**.

Bakalım, erken seçim bize ne sürprizler getirecek... (8 Haziran 1997)

ÖZGÜRLÜĞE BAKIŞ

Bu sütunda elimizden geldiği kadar toplumsal gelişmede **zihniyetin** çok önemli olduğunu vurgulamaya çalışıyoruz. Çünkü, insanlar toplumu **önce zihinlerinde** kuruyorlar. O kurgu ile toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkilere **anlam veriyorlar**.

Demokrasi, özgürlük gibi çok sık kullandığımız kavramlar bunun en iyi örnekleri. Ne demek demokrasi? Ne demek özgürlük? Kime sorduğumuza bağlı olarak çok farklı cevaplar alacağımız kesin.

Komünistler, totaliter tek parti diktatörlüklerine "**halk demokrasisi**" veya "**sosyalist demokrasi**" demeyi hiç yadırgamadılar. Hatta, bir adım ileri gidip, bunlara "**gerçek demokrasi**" diyenler bile oldu.

Şimdi İslamcı düşünürler arasında benzer eğilimler var. Bir bölümü ABD'de, Danimarka'da, vs. demokrasinin **olmadığını** uzun uzun kanıtlamaya çalışıyor. Ama İran'da, Suudi Arabistan'da, Libya'da **gerçek özgürlüğün** var olduğunu düşünüyorlar.

Medyadaki tartışmalardan, bırakın sokaktaki adamı, Türkiye seçkinlerinin bile özgürlük ve demokrasi konusunda kafasının ne kadar karışık olduğunu bazen hayretle, sık sık üzülerek izliyorum.

Aklıma Francis Bacon'un bir lafı takıldı. "**Gerçeğe ulaşmakta, yanlış bilgi bile kafa karışıklığından daha yararlıdır**" demiş. Bacon gerçekten çok bilge adam. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin sloganı haline getirdiğimiz "**okul için değil, yaşam için öğren**" özdeyişi de ona ait.

Komünistler özgürlüğü yanlış tanımlamışlardı. Yanlış olduğu için yanlışlığı görüldü. Oralarda artık bu tür hata yapılmıyor. Türkiye'nin kafası karışık olduğu için, düzeltilmesi de galiba daha zor.

Özgürlüğün Sınırları

İlk bakışta özgürlük ve toplum birbiri ile **çelişen** iki olgu. Eğer başka insanlar varsa, ben her istediğimi yapamam. Bunu bilmek ve anlamak için üniversiteye gitmek ve profesör olmaya ihtiyaç yok.

İstanbul'da ben özgürüm diyerek **otomobilimi sağdan süremem**. Hem kendimi, hem de diğer insanların yaşamını tehlikeye atacağım için. Kaçınılmaz olarak, toplumsal yaşam, bir kurallar sistemi.

Toplumu oluşturan bireyler bu kurallara uyuyor. **Özgürlüklerinden vazgeçiyor**. Bazıları (ve bazen) bunlara uymadıkları takdirde geri kalanlar tarafından cezalandırılacaklarını bildiklerinden. Çoğu ise bu kuralların hayatı kolaylaştırdığını anladıklarından.

Trafikten okula, evlenmekten işyeri açmaya, bina inşa etmekten pasaport almaya, bir liberal demokrasinin vatandaşları kanunlara, yönetmeliklere, kurallara, hatta geleneklere uyarak yaşıyorlar.

Hatta, ters bir ilişki de gözleniyor. Liberal demokrasilerde, kuralların herkese eşit olarak uygulanması anlamında vatandaşın özgürlüğü **Türkiye'den daha az**. Alman gecekondular yapamıyor. Amerikalı vergi kaçırıyor. Bizde ne de olsa kanunlara uymamak kuraldır. Hani özgürlük vardı? Nerede demokrasi? Belli ki, açıklanması gereken bir durum var.

Özgürlük Siyasidir

Son günlerde rasladığımız bir tartışmaya referans vermek istiyorum. İran'da kadınların sokağa örtünmeden çıkmaları **yasak**. Bu olay tek başına İran'da özgürlük olmadığı anlamına gelir mi?

Bir başka örnek. ABD bu yüzyılın başında bir Anayasa değişikliği yaparak bütün ülkede alkollü içki satış ve kullanımını **yasakladı**. Sonra bu yasak kaldırıldı. Ama bugün bile pek çok ilçede (county) içki satışı **yasaktır**. ABD diktatörlük mü? İtalya ve İrlanda, katolik dininin gerekleri uyarınca, yakın bir geçmişe kadar boşanmayı ve kürtajı **yasaklamışlardı**. Bilmiyorum ama kürtaj belki bu iki ülkede hala yasak olabilir. Bu ülkelerde özgürlük yok mu?

İki şeyi karıştırıyoruz. ABD, çoğunluğun kararı ile alkollü içkiyi yasakladı. Ama, alkollü içkinin serbestçe satılmasını **talep etmeyi**, bunu savunan **parti kurmayı**, hiç bir zaman yasaklamadı.

Aynı şey İtalya, İrlanda, vs. diğer örnekler için de geçerli. **Özgürlük siyasi bir kavramdır**. İran'ı liberal demokrasiden farklı kılan kadınların kıyafetine getirilen kısıtlama değildir. Kadınların açık dolaşma hakkını **siyaseten savunma hakkına** getirilen kısıtlamadır.

Sovyetler Birliğini diktatörlük yapan, devlet mülkiyeti ve merkezi planlama değildi. Devlet mülkiyetine ve merkezi planlamaya karşı çıkan, özel mülkiyeti ve piyasayı savunan **siyasi faaliyetlerin yasaklanması** idi.

Özgürlük siyasi bir kavramdır. Bir toplumda tek varolabilecek özgürlük, siyasi özgürlüktür. Ve o nedenle siyasi özgürlük nisbi değildir. **Mutlak bir özgürlüktür**. Yani, herkes her istediğini istediği gibi söyleyince, kimse kimsenin özgürlüğünü kısıtlamış olmaz.

Türkiye seçkini özgürlüğün alkolde, mini etekte, porno filmlerde mündemiç olmadığını, **sadece ve sadece siyasete ait bir kavram olduğunu** anlayıncaya kadar bu kargaşa sürecektir galiba. (12 Haziran 1997)

HAVADAN SUDAN

Geçen haftayı yurtdışında geçirdim. Programda önce İngiltere vardı. Londra, Portsmouth ve Manchester'de İstanbul Bilgi Üniversitesinin işbirliği yaptığı üniversiteleri ziyaret ettim. Oradan Berlin'e geçtim.

Bu koşuşma sırasında, Türk gazetelerini okumaya fırsatım olmadı. İnternet'ten ulaşma olanağım da yoktu. Televizyonları da seyredemedim. Sonuçta, Türkiye'den haber almadan bir hafta geçirmiş oldum.

Düşünsenize. **Yedi gün boyunca Türkiye'yi kasıp kavuran siyasi fırtınanın dışında kaldım.** Doğrusu, ilk başta insan garipsiyor. Her geçen günün yeni bir bunalıma gebe olduğu bu ortama meğer alışmışız.

Bütün görüşüklerim **"Türkiye'de ne oluyor?"** diye sordular. Bir kısmı kibarlık olsun diye. Büyük çoğunluğu hakikaten merak ettikleri için. Batı medyasında bu sıralarda Türkiye hakkında çok sık haber ve makale çıkıyor.

Genelkurmayda yapılan brifing, **International Herald Tribune**'ün birinci sayfasında baş haberlerden biri idi. Cuma çıkan **The Economist** de aynı konuya yarım sayfa ayırmıştı.

Daha yakından izleyenlerin sorduğu sorular hep aynı. **Askeri darbe olacak mı? Türkiye İran veya Cezayir gibi olur mu?** Bunların cevabı kolay değil. Türkiye'nin siyasi yapısının karmaşıklığı dışarıdan bakınca kolay anlaşılıyor.

Arada, Pazar günü çıkacak yazıyı yazamadım. Halbuki yazılarımı yurt dışından yollamaya alışığım. Bunalım psikolojisinden etkilendim sanıyorum. Türkiye'den habersiz kalınca, gündemi kaybettim. İlk kez, yanlış bir şeyler yazarım gibi geldi.

Demokrasiyi Seviyorum

Pazar gecesi dönünce, Türkiye'nin atmosferine girmek zor olmadı. **Güneri Civaoglu**'nun Kanal D'deki programında darbe tartışmalarını yakaladım. Ongünlük gazeteleri okudum.

Pazartesi gecesi bütün kanallarda haber programlarını dinledim. **Mehmet Ali Birand**'ın 32.inci Gün programında muhalefet liderlerini izledim. Velhasıl, ongünlük yokluğumun yarattığı boşluğu kapamaya çalıştım.

Çok zor olmadı. Türkiye siyasetinde görünüşteki büyük fırtınanın arkasında **inanılmaz bir durağanlık var.** Neticede herkes hep aynı şeyleri söylüyor. Kendisinden beklediğimiz gibi davranıyor.

Bir bağırsık çığırtış, bir heyecan... Ama hiç bir şey olmuyor. İnsanlar aynı. Söylenenler aynı. Yapılanlar aynı.

Neyse ki, Erbakan Başbakanlıktan istifa etti. Daha doğrusu, bu satırların yazıldığı sıralarda istifa edeceği kesinleşmişti. Buna sevindim. Sevincim, RP'ye veya Erbakan'a özel bir düşmanlığımdan kaynaklanmıyor.

Başbakanlığın **önceden tesbit edilmiş yöntemlerle el değiştirmesini** demokrasinin en önemli kazanımlarından biri olarak görüyorum. Hükümetlerin böyle kolayca değişebilmesi ne güzel.

Bir vatandaşımız Başbakan oluyor. Bir süre bizi yönetiyor. O süre içinde çok güçlü. Pekçoğumuzun kaderi dudağından çıkacak iki sözcüğe bağlı. Sonra ya seçimleri kazanamadığından, ya koalisyonu yürütemediğinden, makamdan ayrılıyor.

O anda gücü elinden gidiyor. Yerine, kuralları tatmin eden bir başkası geliyor. 1995 seçiminden bu yana birbuçuk yıl geçti. İki başbakan gördük. Şimdi bir üçüncüsünü göreceğiz. Bakalım o ne kadar dayanabilecek?

Şu bunalımlı hali ile bile, **demokrasiyi çok seviyorum.** En azından yöneticilerimizi değiştirmeyi önceden saptanmış kurallara bağlayarak kolaylaştırdığı için.

İyimserliğe Devam

Elbette siyasette olan bitene ben de kızıyorum. Siyasi sorunlar, Türkiye'de **etkin ve tutarlı bir kamu yönetiminin oluşmasını** engelliyor. Bunun ekonomiye, dış politikaya, toplumsal yaşama çok ciddi olumsuz etkileri var.

Bir Türkiye'nin potansiyeline bakıyoruz. Bir de bugün gelmiş olduğu yere. Çok daha iyisini hakkettiğimizi düşünüyoruz. Oraya ulaşamadığımız için kızıyoruz.

Bunlar doğru. Kızgınlık bazen kolayca karamsarlığa dönüşüyor. İşte ona hakkımız olmadığı kanısındayım. Türkiye'ye güvenmeye devam edeceğiz. Öyle yada böyle, bu bunalımı da aşarız.

Birileri beni aşırı iyiniyetli ve hatta safça bulsa da, **Türkiye için iyimserliğimi sürdürüyorum.** (19 Haziran 1997)

ÜNİVERSİTE SINAVI

Siyasi fırtına bütün şiddeti ile sürüyor. Ama vatandaş için o arada hayat durmuyor. Bugün, 650 bin genç ve aynı sayıda ailenin gözü Yılmaz'ı, Demirel'i, Çiller'i, RP'yi, vs. görmüyor. Onların gündeminde aylardır hazırlandıkları **ÖSYM sınavı** en ön sırada.

Sayıları kısaca hatırlatalım. Bu yıl liselerden takriben **500 bin** civarında öğrenci mezun oldu. Üniversitelerin dört yıllık fakülte ve yüksekokullara aldıkları toplam öğrenci sayısı ise **140 bin.**

İlk bakışta, bu yıl liseyi bitiren 360 bin öğrencinin üniversiteye giremeyeceği gibi bir sonuç çıkıyor. Bu yanıltıcı. Gerçek sayı daha yüksek olacak. Çünkü, ÖYS sınavına girenlerin bir bölümü halen bir üniversitede okuyor.

Yani öğrenci liseyi geçen yıl veya daha önce bitirmiş ve üniversite sınavını kazanmış. Fakat **girdiği üniversiteden memnun değil.** Tekrar sınava giriyor. Yeniden bir yeri kazanmayı umut ediyor. Eğer kazandığı daha iyi ise, eski okulunu bırakıp oraya geçecek.

Tam sayıyı Ağustos'ta, sınav sonuçları açıklandıktan sonra öğrenebileceğiz. Geçmiş yılların eğilimlerine bakarak en az 40 bin kişinin bu durumda olacağını tahmin edebiliriz.

Demek ki, bu yıl liseden mezun olan 500 bine yakın gencimizden **sadece 100 bini** üniversiteye girebilecek. Giremeyenler, önümüzdeki yılın sınavına hazırlık yapmak üzere dersanelerin yolunu tutacak.

Orta Eğitim İflas Etmiştir

Eğitim Türkiye'nin en temel sorunu olma özelliğini koruyor. **Sorunlar orta eğitimde başlıyor.** Ne yazık ki, işin o kısmı genellikle ihmal ediliyor.

Kamuoyu üniversite önündeki yığılmayı çok yakından izledi. Üniversitelerimizin sorunları sık sık gündeme geliyor. Orta eğitimdeki kötü ve yanlış gidiş ise gözden kaçırılıyor.

Lise sistemini ele alalım. Bunu kıta Avrupasından aldık. Fransa'nın "**lycee**", Almanya'nın "**gymnasium**" adını verdiği klasik eğitim kurumları Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde geldi.

Bu okullar, öğrencinin yüksek eğitime **devam edeceği varsayımı** üstüne kurulan bir müfredat izler. Yani, yüksek eğitimle ilgili olarak **eleme mekanizması**, lisenin kendi içinde işler. Dolayısı ile, her iki ülkede üniversiteler önünde bir yığılma olmaz.

Biz ne yaptık? Geçen gün biraz araştırma yaptım. Kaç çeşit lise olduğunu biliyor musunuz? **Süper lise, Fen lisesi, Anadolu lisesi ve Lise.** Teknik ve meslek liselerini, İmam Hatip Liselerini, vs, saymıyorum.

Benim bildiğim, Fransa'da hala bir tek tip "**lycee**", Almanya'da bir tek tip "**gymnasium**" var. Onlar sistemi delmedikleri için başarı ile uyguluyorlar. Biz ise plansız ve programsız uygulamalarla içinden çıkılmaz hale getirmişiz.

Bunun kaynak sorunu ile de bir ilgisi yok. Orta eğitime daha çok kaynak ayırsak, sorun çözülecek mi? **Hayır.** Tam tersine, daha çok gencimiz liseyi bitirecek ve üniversite önündeki yığılma daha artacak.

Üniversiteye ayırdığımız kaynakları arttırarak sorunu çözebilir miyiz? Korkarım cevap gene **hayır.** Neden? Çünkü, mevcut sistemde orta eğitimden gelen öğrencinin çok önemli bir bölümü üniversite okuyacak beceri ve bilgi düzeyine sahip değil.

ÖYS sınavını yürütenler bunu sık sık hatırlatıyorlar. Yüksek eğitimin içinde olanlar da gelen öğrencinin kalitesini çok iyi biliyorlar. Türkiye eğitim sisteminin sorunu daha fazla kaynaktan önce, **kaynak israfının engellenmesidir.**

Reformda Gecikiyoruz

Aynen Sosyal Güvenlik sisteminde olduğu gibi, bugünkü sorunların ortaya çıkacağı yıllar öncesinden öngörülüyordu. Kişi başına gelir ve ortalama eğitim düzeyi yükseldikçe, vatandaşlarımız çocuklarına **daha çok eğitim vermek** istiyorlar.

Yani, zorunlu eğitimin sadece beş yıl olmasına rağmen, yaş grubunun yüzde 70'i Ortaokula gidiyor. Yüzde 45'i liseden mezun oluyor. Teknik terimle, "**okullaşma oranı**" artıyor. Artmaya da devam edece.

Bu çok iyi bir şey. Ancak, kamu otoritesinin buna göre tedbir alması, okullaşma oranının yükselmesi ile ortaya çıkabilecek darboğazları önleyecek kurum ve sistemlere peşinen devreye sokması gerekiyordu.

Bunlar yapılmadı. **Ucuz popülizm tercih edildi.** Çiller, herkesin üniversiteye gireceğini müjdeledi. Milli Eğitim Bakanlığı, orta eğitimi yaz boz tahtası haline çevirip, esas sorundan kaçmaya çalıştı.

Orta eğitimde reform Türkiye'nin gündemindeki en acil konuların başında geliyor. Bir yandan zorunlu eğitimin derhal **10 hatta 12 yıla** çıkartılması şart. Öte yandan, **üniversite için elemanın** orta eğitimin içinde yapılmasını sağlayacak kurumsallaşmaya gidilmeli.

Orta eğitimde reform yapılmadan Türkiye'nin yüksek eğitim sistemini sağlıklı temeller üzerinde yeniden inşa edemeyeceğimizi çok iyi bilmeliyiz. (22 Haziran 1997)

SİSTEMİ NE ZAMAN KONUŞACAĞIZ?

Çok uzun süredir, Türkiye siyasetindeki bunalımı sistemler açısından bakarak analiz etme zorunluluğunu vurguluyorum. Ne demek "**sistemler**"? Siyasetin yapılanmasındaki iki temel tercihi kastediyorum.

Birincisi, **yürütme organını kimin seçtiği.** Eğer doğrudan halk seçiyorsa, şu yada bu şekilde bir başkanlık sistemi söz konusu. Eğer halkın temsilcilerinden oluşan bir meclis seçiyorsa, parlamenter sistemden söz ediyoruz.

İkincisi **seçim sistemi.** Bir tarafta, birden fazla milletvekilinin seçildiği geniş bölge sistemler var. Bu takdirde nisbi temsil yöntemini uygulamak mümkün oluyor. Diğer tarafta ise bir tek milletvekili seçen dar bölge sistemi var. Bu yöntem iki türlü seçime olanak tanıyor.

Bilindiği gibi, Türkiye **geniş bölge-nisbi temsil ve parlamenter sistemi** uyguluyor. Ben her ikisine de karşı çıkıyorum. **İki türlü dar bölge ve başkanlık sisteminin** Türkiye'nin kısa ve uzun dönemli ihtiyaçları ile çok daha tutarlı olduğunu savunuyorum.

Bundan 10 sene önce, kamuoyunda bizim söylediklerimizle ilgilenenlerin sayısı çok azdı. Genel kanı, mevcut sistemin iyi kötü işlediği şeklinde idi. Ancak, 1990'dan sonraki deneyim farklı oldu.

Özellikle son bir yılda yaşananlar, seçkinler arasında sistem tartışmalarının ciddiye alınmasına yol açtı. Bugün, benzer şeyleri söyleyen arkadaşların sayısındaki büyük artışı memnuniyetle izliyorum.

Neresi Doğru ki?

Devreye sormuşlar: boynun neden eğri? Nerem doğru ki demiş. İnsan mevcut sistemin eleştirisine nereden başlayacağını bilmiyor. Tutulacak hiç bir tarafı kalmamış. Bugün yaşanan hükümet bunalımı, meşruiyet tartışmaları, liderler sultanı, vs. hepsi bu sistemin kaçınılmaz uzantıları.

Sorun sadece siyasi kargaşa ve bunalım değil. Değerli dostum Taha Akyol'un sürekli altını çizdiği "**yönetemeyen demokrasi**" sorunu var. Türkiye kötü yönetiliyor. Hangi hükümet gelirse gelsin kötü yönetiliyor.

Daha da önemlisi, mevcut sistem, **kutuplaşmaya prim veriyor**. Partilerin küçülmesini teşvik ediyor. Her toplumda olan marjinal azınlıkların siyasi arenaya ipotek altına almalarının yolunu açıyor.

Bugünkü sistemin esas hasarı orada. Kötü yönetim ve kutuplaşma, ülkeyi kısa dönemli çalkantıların çok ötesinde bir yere, **uzun dönemli bir bölünmeye** götürüyor. Macera ihtimalini artırıyor.

Saniyorum ki, kamuoyunun çok önemli bir bölümü bu sorunların hepsinin farkında. Bunlardan çok şikayetçi. Fakat, şikayetçi olmak yetmez. **Çözümü de düşünmek** lazım.

Nedense, iş çözüme gelince aniden bir çekingenlik başlıyor. Bugünkü yapının sonuçlarını eleştirirken gösterilen heyecan ve kararlılık ortadan kayboluyor. Gene küçük hesaplar devreye giriyor. Tereddütler öne geçiyor.

Böylece, sistem tercihleri bir başka bahara kalıyor. Ama, sorun çözülmediği için, sorunlar sürekli derinleşiyor. Türkiye **ayağındaki prangalardan** bir türlü kurtulamıyor.

Çözüm Önerisi

Daha önce yazdım ama tekrarlamakta yarar görüyorum. Mevcut sistem değiştirilmediği takdirde, 1997 veya 1998'de yapılacak erken seçim Türkiye'nin siyasi bunalımını hafifletmeyecektir.

Geniş bölge-nisbi temsil ve parlamenter sistem içinde, bugün yaşanan siyasi sorunların **çözümü yoktur**. Kutuplaşma devam edecektir. İstikrarsız ve tutarsız hükümetler birbirini izleyecektir. Büyük bir bunalım yada macera ihtimalleri yükselecektir.

Yerine ne koyalım? İlk aşamada milletvekillerinin **iki turlu dar bölgeden** seçilmesi birinci dereceden önem kazanmaktadır. Küçük partilerin de parlamentoda temsil edilmeleri için **"Türkiye milletvekili"** statüsü tesis edilebilir.

Örneğin, 100 milletvekili, partilerin birinci turda Türkiye çapında aldıkları oy sayısına göre nisbi temsille seçilirler. Geri kalan 450 milletvekili ise tek milletvekili bölgelerden iki turlu sistemle gelirler.

Geçtiğimiz hafta, **Doç.Dr.Seyfettin Gürsel'in** hazırladığı öneri TÜSİAD tarafından kamuoyuna tanıtıldı. Gürsel'le bu konuyu yıllarca tartıştık. Fransa'da uygulanan sistemi benimsiyor. İkinci tura kalmak için **yüzde 12.5 baraj** öngörüyor.

Ben daha net olacağı için **en çok oyu alan iki partinin** ikinci tura kalmasını tercih ediyorum. İşin bu kısmı ayrıntı. Mühim olan, milletvekillerinin dar bölgelerden iki turda seçilmesidir.

Ancak, burada da duramayız. İsrail Başbakanı doğrudan halka seçtiriyor. İtalya aynı arayışın içinde. Eski Doğu Bloku ülkelerinin tümü Cumhurbaşkanı doğrudan halka seçtiriyor.

Türkiye de, en kısa sürede ister ABD usulu, ister Fransız usulu, ister İsrail usulu, ama şu yada bu şekilde **yürütme organını halkın doğrudan seçmesine olanak veren** bir sisteme geçmek zorundadır.

Bu reformu yapmakta geçikmenin faturası ağırdır. Unutmayalım ki, bu faturayı gene Türkiye ödeyecek. (26 Haziran 1997)

"THE ESTABLISHMENT"

Rahmetli Özal konuşurken **İngilizce sözcük** kullanmayı severdi. Bazen Türkçe karşılığı olmayan, bazen Türkçesi yerleşmemiş kavramları doğrudan İngilizce söylerdi. Bu adeti milliyetçiler tarafından eleştirilirdi.

Bazen sıkışıp kalıyoruz. Türkçede olmayan ama açıklanması ve öğrenilmesi önemli bir kavramla karşı karşıya geliyoruz. İktisat teorisinde sık sık bu tür **teknik deyimler** çıkıyor. Bunları ya İngilizce veriyoruz, yada Türkçesinin yanına parantez içinde İngilizcesini ekliyoruz.

"The Establishment" böyle teknik bir terim değil. Güncel kullanımı yaygın bir sözcük. Ama, kavramın bilinmesinin bugün yaşanan karmaşık siyasi sürecin doğru analiz edilmesine katkıda bulunacağını düşünüyorum.

Sözcüğün Türkçe karşılığı yok. **Kurulu düzen** diyebiliriz. **Seçkinler** diyebiliriz. **Yönetici sınıf** diyebiliriz. Bunların hepsini birden kapsıyor.

Ben sözcüklerin kökenine bakmayı çok severim. Dil aracılığı ile toplumun müşterek hafızasına ve bilinçaltına ışık tutarlar. Örneğin "Anayasa"nın **yasak** sözcüğünden, İngilizcesi "Constitution"un ise **tesis etme, oluşturma** sözcüğünden geldiğini bilmek yararlı.

"Establishment", bir şeyi kurmak, varetmek, kararlaştırmak anlamına gelen Fransızca **"etabliir"** fiilinden üretilmiş bir isim. Onun kökeninde, bir şeyi kesinleştirmek, sağlama bağlamak anlamına gelen Latince **"stabilire"** fiili var.

Burası çok ilginç. Batı dillerinde istikrar sözcüğü de aynı kökten. Stabilizasyon sözcüğü Türkçeye de yerleşti. İngilizce, **istikrar ve kurulu düzen** sözcükleri aynı etimolojik aileye ait.

Kimlerden Oluşuyor

"Establishment" doğallıkla ülkeyi yöneten **siyasi eliti** kapsıyor. Hükümet, milletvekilleri, parti liderleri, önemli il başkanları, vs. sözcüğün kapsamı içinde. Fakat, daha başkalarını da kapsıyor.

Medya çok önemli. Özellikle imzalı yazı yazan gazetecilere ve radyo-TV yorumcularına **"kamuoyu önderleri"** diyebiliriz. Demokrasilerde nihai karar verici olan seçmen, bu insanların düşüncelerine önem veriyor.

ABD'nin Vietnam'da savaştığı karanlık günlerde, orta sınıfın çok güvendiği ünlü TV habercisi Walter Cronkite'in savaşa karşı çıkmasının bir anda bütün Amerika'da havayı değiştirdiği hatırlanmalı.

Elbette **bürokrasi ve akademik dünya** var. Bunlar, bir yandan politikaların oluşturulması, tartışılması ve uygulanması sürecinde devreye giriyorlar. Aynı anda, ellerinde siyasilerin bire bir denetleyemediği bir güç oluşuyor. Bu güçü siyasete ağırlık koymak için kullanabiliyorlar.

İşlemi, **ekonomik gücü** elinde tutuyor. Milyonları istihdam eden, yatırımları yönlendiren, zenginliği ve refahı üreten insanların sözünün ve davranışının hem toplum hem de siyasi kadrolar üstünde çok ciddi ağırlığı var.

Sendika, meslek odası, esnaf derneği, vs. belirli çalışan veya meslek gruplarını temsil eden kuruluşların yöneticileri de "establishment" içinde. Bunların tavırları, çok büyük sayıdaki üyelerinin kararlarını etkiliyor.

Son olarak **gönüllü sivil toplum kuruluşları** var. İnsan haklarından çevre korunmasına, modern toplumda farklı güç ve etkinliği sahip çok sayıda gönüllü dernek, vakıf, vs. sıradan vatandaşın toplumu ve siyaseti değerlendirmesinde aracı görevi yapıyor.

Refahyolu Kim Düşürdü?

Türkiye altı aydır **“darbe”**, **“örtülü darbe”** tartıştı. Cengiz Çandar dünkü yazısında **“post-modern darbe”** diyor. Pek çok kişi, Erbakan hükümetini TSK'nın düşürdüğünü düşünüyor.

Daha karmaşık bir analiz daha gerçekçi olurdu. Batının olayın farkında olduğunu izliyorum. Batı medyası hükümet kurulduğundan bu yana Türkiye’de **“laik establishment”** bu hükümete karşı diye yazıyor.

İki gözlem. Birincisi, Türkiye’de **“establishment”**in esas itibarıyla **laik olduğunu** görüyorlar. Bence, sosyo-politik anlama RP'nin ve dolayısı ile Çiller'in en önemli açmazlarından biri burada.

Muhalefette iken seçtiği radikal ve marjinal söylem, RP'ye **“establishment”**le barışma ve uzlaşma yolunu kapıyor. **Alternatif bir “establishment”** oluşturma çabasına mahkum ediyor.

Çiller, Erbakan'ı başbakan yapma kararını verdiği an, Türkiye'nin **“laik establishment”**inin **dışına düşüyor**. O ana kadar, **“establishment”**in içinde yaptığı hataları, kıldığı potları hoşgörmeye hazır destekleri var.

O andan itibaren herşey değişiyor. DYP, **“laik establishment”**in iki geleneğinden birinin partisi. Yani, Refahyol **“establishment”** için kendi içinden birinin **ihaneti**. Bunun affedilmesi, buna izin verilmesi çok zor.

Hikayenin gerisini beraberce yaşadık. Haziran 1996'da DYP altı ay dayanır demiştim. Oniki ay dayandı. **Tarih için altı ay bir ayrıntıdır.** (29 Haziran 1997)

YILMAZ HÜKÜMETİNE UYARILAR

Her seçimin bir kazananı olduğu gibi, bir de kaybedeni vardır. Seçimden sonra hükümet kurulunca, onu oluşturan partilere oy verenler memnun olur. Vermeyenler üzülür. Çünkü, demokrasinin tanımında **muhalefet** de yer alır.

Üstelik, modern toplumlarda seçimi kazananla kaybeten arasındaki farkı çok düşüktür. **Birkaç puan oynar**. İngiltere gibi tek tur dar bölgesel sistemlerde, yüzde 40-45 arasında oy alan partinin Parlamento'da mutlak çoğunluk elde etmesi olağandır.

O nedenle, normal koşullarda hükümetler göreve başlarken, toplumun **en az yarısının** kendilerini desteklemediğini bilirler. Tavır ve davranışlarını ona göre ayarlarlar.

Arada sırada farklı durumlar ortaya çıkar. Yeni bir hükümet, daha önce olup biten olayların etkisi ile, kuruluşunda kendisine **oy vermeyenlerin bile** desteğini alabilir.

Türkiye’den benim hatırladığım iki örneği vermek istiyorum. Biri 1978 yılında kurulan ve iki yıl süren **Ecevit hükümeti**. Diğeri 1991 seçimlerinden sonra kurulan **DYP-SHP koalisyonu**.

Önce ilki. 1974-78 arası süren MC hükümetleri döneminde Türkiye çok yorulmuştu. Benim neslim o günleri iyi bilir. **“Güneş motel”** diye adlandırılan operasyonla Ecevit iktidara geldiğinde, AP'ye oy veren kesimler bile memnun oldular.

Ecevit hükümeti büyük bir kamuoyu desteği ile yola çıktı. Ne yazık ki, bunu çok kötü kullandı. Özellikle ekonomide yapılan vahim hatalar sonucu, iki yıl sonra çok büyük bir oy kaybı ile Ecevit hükümeti terketmek zorunda kaldı.

Aynı şeyi 1991'de yaşadık. 8 yıllık ANAP iktidarı zor bir dönemdi. Askeri rejimden sivil rejime geçişin sorunları vardı. Büyük ekonomik dönüşümler gerçekleşmişti. Hem iktidar hem de toplum yorgundu.

Demirel'in başbakanlığında kurulan koalisyonla büyük umutlar bağlanmıştı. ANAP seçmeni bile koalisyonla sıcak bakmış ve ülke için iyi olacağını düşünmüştü. Onun da sonu iyi olmadı.

Krediyi İyi Kullanmak

Yılmaz hükümeti benzer bir durumda işe başlıyor. RP-DYP koalisyonu Türkiye'yi bir yılda çok yordu. Gereksiz bir kutuplaşmanın nedeni oldu. Seçkinlerden başlayan ama sokaktaki insana kadar inen bir tedirginliğe yol açtı.

Şimdi toplum Yılmaz hükümetine **çok önemli bir kredi açıyor**. Koalisyonla girmedikleri halde, CHP seçmeni hükümetten memnun. Son seçimde DYP'ye oy veren kesimlerin önemli bir bölümü de hükümeti destekliyor.

Medyada, kamuoyun önderlerinde, kısaca **“establishment”** dediğimiz seçkinler nezdinde hükümetin çok önemli bir desteği var. Bir şeyler yapması, ülkedeki siyasi bunalım havasını hafifletmesi bekleniyor.

Hatta, belki de biraz fazla şeyler bekleniyor. Talepler belli. Siyaseti vatandaşın anlamakta zorlandığı bir kördöğüşünden çıkartması gibi. Kamu yönetimini daha şeffaf hale getirmesi gibi. Enflasyonu düşürmesi gibi.

Bir seçim hükümetinin yılların biriktirdiği sorunları çözmesi kolay değil. Bunları çoğu **yapısal tedbirler** gerektiriyor. Vatandaş da bunu biliyor.

Genel tavır çok önemli. Hükümet sorunları çözemeyebilir. Çözüm yolunda **adım atıp atmadığına** bakılacak. Doğru adımları attığı kanısı oluştuğu ölçüde, hükümete olan desteğin süreceğini düşünüyorum.

Enflasyonla Mücadele

Ekonomide Yılmaz hükümetini çok önemli bir sınav bekliyor. Türkiye 15 yıldır şu yada bu nedenle enflasyonla mücadeleyi **ciddiye almayan** hükümetler tarafından yönetiliyor. Bu hükümet de öyle mi yapacak?

Yani, çok iyi bildiğimiz popülist sloganların arkasına saklanıp enflasyonun bugünkü düzeyinde seyretmesine izin mi verecek? Yoksa, enflasyonun Türkiye'nin en büyük ekonomik ve toplumsal sorunu olduğunu anladığını ve çözmek istediğini gösteren **kararlı bir tavır** mı izleyecek?

Daha açık soralım. Yılmaz hükümeti daha önceki iktidarların **popülist politika anlayışını** sürdürecektir mi? Bu sorunun cevabını birkaç ay içinde alacağız. Para politikasına bakacağız. Maliye politikasına bakacağız.

Kışa doğru, ya fiyat artışları yavaşlayacak. Yada yavaşlamayacak. Bu kadar basit. Sonucu bütün vatandaşlar bakkala, manava, alışverişe gittiklerinde **kendi gözleri ile görecekler.**

Enflasyon cephesinde ciddi adımlar atmadığı takdirde, geri kalan alanlarda ne kadar başarılı olursa olsun, sıradan vatandaş için bu hükümet de diğerleri gibi olacak.

Koalisyon partilerinin kendilerine toplum tarafından açılan krediyi kötü kullanıp kullanmadıklarının nihai göstergesinin **enflasyon olduğunu** çok iyi bilmelerinde yarar görüyorum. (3 Temmuz 1997)

SİSİN ARKASINDA KALANLAR

Siyasi bunalımın faturası kısa dönemde derhal ekonomiye çıkıyor. Erbakan hükümetinin ömrü kısılanca, "**nasıl olsa sonuçlarını biz yaşamayacağız**" mantığı hakim oldu. Hükümet, popülist uygulamaları hızlandırdı.

Yeni hükümetin ekonomide nasıl bir yol izleyeceğini daha bilmiyoruz. Doğallıkla bazı beklentilerimiz var. Ancak, bunları seslendirmek için vakit erken. En azından **hükümet programını** görmekte yarar var.

Hükümet değişikliği, bütün tahminlerimizde **revizyon yapmayı** gerektiriyor. Enflasyon, devalüasyon, büyüme hızı, kamu açığı, faizler, vs. hepsi uygulanacak politikalara göre yeniden hesaplanacak.

Bazı hesaplara başladık. Ağustos başında bir bölümünü açıklamayı planlıyoruz.

Enflasyon Yükseliyor

Haziran ayında yayınlanan verileri kısaca değerlendirelim. Uyardığımız gibi, enflasyon **yükselme trendine** girdi. TEFE'de yüzde 4 öngörüydük. **Yüzde 3.4** çıktı. Haziran ayı için en az 1 puan yüksek. Yıllık tempoda 12 puanlık bir artışa tekabül eder.

Demek ki, daha önceki yazılarımızda belirttiğimiz gibi, mevcut eğilimlere müdahale edilmemesi halinde, 1997 enflasyonu **yüzde 90'lara** yaklaşacaktı.

Temmuz ve Ağustos enflasyonunun da yüksek çıkması kaçınılmaz duruyor. Hükümet mutlaka KİT ürünlerine ve temel mallara zam yapacak. Kamu açığını denetim almanın başka yolu yok.

Ayrıca, Erbakan hükümeti son iki aydır zamları yavaşlatmıştı. Bunun telafi edilmesi zorunlu. Eylül ve sonrası, hükümetin devreye sokacağı ekonomi politikalarına bağlı. Onlar da, hükümetin **seçim tarihi** ile ilgili beklenti ve hesaplarına bağlı.

Dönüp dolaşıp tekrar siyasi gündeme geliyoruz. Ciddi bir istikrar politikası uygulanırsa bile, 1997 artık enflasyonla mücadele açısından kaybedilmiş yıldır. Yıl sonu enflasyonunun **yüzde 80'in üstünde** çıkacağına kesin gözle bakabiliriz.

Dış Denge Sürpriz Yok

Nisan ihracat ve ithalat sayıları olumlu çıktı. İhracat artış hızı ithalat artış hızının üstünde. Yılbaşında yaptığımız iyimser tahminde bunu öngörmüştük. İhracatçı birliklerinden gelen haberler, Mayıs ve Haziran ayları ihracatının da iyi geçtiği yolunda.

Nisan itibarıyla 12 aylık ihracat **24 milyar dolar**, ithalat **43 milyar dolar**, dış ticaret açığı **19 milyar dolar** düzeyinde. Yıl sonu itibarıyla bunların sırası ile 26, 46 ve 20 milyar dolar olmasını bekliyoruz.

Net görünmeyenler ve faktör gelirleri 1996'daki düzeyinin az altında, 14 milyar dolar olarak gerçekleşirse, cari işlemler açığı **6 milyar dolar** çıkar. Siyasi sorun olmadığı takdirde Türkiye'nin sürdürebileceği bir büyüklüktür.

Yayınlanan Ocak-Nisan 1997 Ödemeler Bilançosu sayıları beklentileri doğruluyor. Geçen yılın aynı döneminde "**cari işlemler artı net hata noksan**" 0.83 milyar dolar açık vermişti. Bu yılki açık ise **2.34 milyar dolar**.

Aradaki farkı **1.5 milyar dolar**. Halbuki dış ticaret açığındaki büyüme sadece 200 milyon dolar. Nasıl açıklayacağız? İki faktör var. Birincisi, geçen yıl ilk çeyrekte görünmeyen kalemlerde açıklanması zor bir artış olmuştu. Anlaşılan o düzeltilmiş.

İkincisi, siyasi bunalımla beraber bu yıl bir miktar **dolara kayma** olduğunu düşünüyorum. Yani, piyasaların dolar talebi yükseldi. Net hata ve noksan bundan etkileniyor.

Faizler Yüksülecek mi?

Şimdilik, yeni hükümetten iktisat politikası ile ilgili gelen tek işaret, **yüksek faizden korkmadıkları** yönünde. İdeolojik nedenlerle piyasaların sevmediği TEFEX gibi mali araçlarda ısrar etmeyecekleri anlaşılıyor.

Bu durumda, Merkez Bankasının ılımlı da olsa bir **para programını** uygulama ihtimali artıyor. Başka bir deyişle, para politikası mutlaka sıkılaşacak. Ne kadar? Onu daha bilmiyoruz.

Dolayısı ile, faizlerdeki artışı tam kestiremiyoruz. Ama para arzının artış hızındaki düşüş faizlerde yukarı doğru bir eğilim oluşur. Buna karşılık, yeni hükümetin açık ve tutarlı bir politika uygulaması, TL'nin **risk primini** düşürecektir.

İkisinin toplam etkisinin ne yönde olacağını şu anda kestirmek çok zor. Daha doğrusu, hükümetin enflasyonla mücadeledeki kararlılığına ve maliye politikasında sergileyeceği tavıra bağlı.

Bu açıdan, ekonomideki sisler dağılırken, yatırımcının **TL'ye geçiş** hazırlıklarını yapmasında yarar görüyorum. Borsa için de, önümüzdeki dönemde daha iyimser beklentilerim var.

Gene de, dereyi görmeden paçaları sıvamamak en akıllısı olabilir. Risk almayı sevmeyenler, yeni hükümetin iktisat politikasının **netlik kazanmasını** beklesinler. (6 Temmuz 1997)

RASLANTI VE ZORUNLULUK

Bilimsel düşüncenin en zor dönemeci, raslantının analizidir. Bilim, olayların düzenli şekilde açıklanmasını gerektirir. Nedenlerle sonuçlar arasında **bire bir ilişki** üstüne inşa edilir.

Raslantının ise adı üstünde. Öyle de olabilir, böyle de demek. Zarı atınca, altı sayıdan biri mutlaka gelecek. Ama sadece biri gelecek. Acaba hangisi? Tavla oynayanlar bilir. Zar gelmeyince ustalık biter.

Modern bilimin gelişmesi, katı nedensellikten uzaklaşma ve **raslantıyı teoriye dahil etme** yoluyla gerçekleşti. Kuantum fiziğinden genetiğe, bunu çok açık görüyoruz.

Benim bu sorunla tanışmam, Nobel ödüllü ünlü Fransız genetikçisi Jacques Monod'nun Türkçeye de tercüme edilen "**Raslantı ve Zorunluluk**" adlı kitabı ile oldu. Monod'dan bir alıntı yapmak istiyorum.

"Şu elimdeki çakıltaşının mevcut bilgilerimize göre varolmaya hakkı var. Nasıl olupta o biçime ve muhtevaya sahip olduğunu açıklayabiliyoruz. Ama varolma zorunluluğu yok. Raslantısal birkaç faktörün değişmesi halinde, o çok farklı olacaktır."

Evet. Türkiye'nin son birkaç yıldır yaşadığı bunalımı da sosyoloji, iktisat, siyaset ilmi, vs. toplumsal bilimlerle açıklamak mümkün. Ama bir soru açıkta kalıyor. Türkiye bütün bunları **yaşamak zorunda mıydı?**

Entellektüel Deney

Tarih ve toplum için, bir takım şartları sabit tutarak yada değiştirerek deney yapma olanağı yok. Ama, bazı olayların olmadığını varsayarak tarihi yeniden yazmak mümkün. Buna "**entellektüel deney**" deniyor.

Şu sıralar, Batı'da alternatif tarih yazımı çok moda. "**Türkler İstanbul'u fethetmeseydi**" yada "**Amerika'yı önce İngilizler keşfetseydi**" deyip, tarihin o takdirde nasıl seyredebileceği hakkında hipotezler üretiliyor.

Derslerimde ve yazılarımda kullandığım basit bir örnek var. Atatürk çok genç öldü. Türkiye için normal kabul edilen **75 yaşına kadar yaşasaydı** ne olurdu? 1938-55 arasında Atatürk'ün sağ olması veya olmaması tarih açısından bir raslantı.

Fakat çok önemli sonuçları olan bir raslantı. Acaba 1950'de DP iktidara gelir miydi? 1960 darbesi olur muydu? Türkiye İkinci Dünya Savaşında tarafsız kalır mıydı?

Bu tür bir entellektüel deney, derin sosyolojik, kültürel, siyasi, ekonomik eğilimlerden gelen etkilerle, sadece **olayların akış sırasına** bağımlı olan boyutunu ayırdetmemize yarayacaktır.

Özal Yaşasaydı

Bugünle ilgili sormamız gereken soru belirginlik kazanıyor. Son üç yılda yaşadıklarımız bir zorunluluktan mı kaynaklanıyor?

Başka türlü ifade edelim. **Çiller olayı ve Erbakan hükümeti**, Türkiye tarihinin bir zorunluğu mudur? Yoksa, yaşanan kutuplaşma ve bunalımı

raslantılara mı borçluyuz.

Gene bir entellektüel deney yapalım. Özal'ın 1993'de kalp krizi geçirmediyini ve **halen yaşamaya devam ettiğini** varsayalım. O zaman neler olurdu? Yada olmazdı?

Demirel ancak 1996 yılında Cumhurbaşkanı seçilebilirdi. Acaba 1996 Ekim konjonktürü seçilmesine izin verir miydi? Vermezse, demek hala DYP'nin Genel Başkanı Demirel olacaktı.

Çiller aniden siyasette geri plana düştü. 1994'deki yoğunlukta bir ekonomik bunalım yaşanması ihtimali iyice azaldı. Çiller ve dosyaları olmayınca, **Erbakan'a Başbakanlık kapısı kapandı.**

Özal, niyetlendiği gibi yeni bir parti kurunca ANAP'a ne olurdu? Acaba Yılmaz hala ANAP'ın başında mı olacaktı? Ya son seçimde Özal'ın partisi çok başarılı olsaydı...

Özal'ın ölüm tarihi biyolojik bir olay. Ama belli ki Türkiye'nin siyasi serüvenini çok etkileyen bir olay. Özal'ın 1993'de vefat etmesi **mümkün ama zorunlu değil.**

Zor soruyu soralım. **Acaba, 1997 yılında yaşanan siyasi bunalım da mümkündü ama zorunlu değildi diyebilir miyiz?**

Şu sıralarda Türkiye hakkında analiz yapan gözlemcilerin önemli bir bölümünün, raslantı ile zorunluluk arasındaki bu çapraşık gerginliğe yeterince önem vermediklerini düşünüyorum.

Arizi ve raslantısal olaylarla derin sosyo-politik eğilimlerden kaynaklanan gelişmeleri ayırdetmek, **bunalımdan çabuk çıkmanın** önemli önkoşullarından biridir. (10 Temmuz 1997)

PARANTEZLER

Yazı yazmak zorunda olanlar bilir. **Parantez açmak ve kapamak**, yazarı zorlar. Nedir parantez? Ya bir sözcük hakkında ilave bilgi verirsiniz. Örneğin, benim yazılarımda Batı dillerinden tercüme bir kavram kullanınca, parantez içinde yabancı sözcüğü eklerim.

Daha çok, cümlelerin yada paragrafın akımı dışında kalan ama mutlaka araya sıkıştırmak istediğiniz şeyleri parantez içine alırsınız. Yazarın acemilik döneminde, parantezi de bol olur.

Hele iddialı ve acemi bir yazarsa, bir cümle içinde birkaç cümle kurmak bir **marifetmiş** gibi gelir. Böylelerinin bazen parantez içinde anlatıkları ana metinden daha uzun olur.

Sık sık, özellikle hızlı yazarlar parantezi **kapamayı unuturlar**. Parantez açılır fakat kapanmaz. Boşyere sonunu ararsınız. Sonra anlarsınız ki kapatılması unutulmuş. Olur böyle vakalar der geçersiniz.

Acaba tarih de parantezler açar mı? Bunların ikinci türden olacağı kesin. Tarihin parantezi kapanınca, cümle kaldığı yerden devam edecek. Ya kimse o tarihi yazan, dalgınlığına gelir ve parantezi kapamayı unutursa?

Çiller Serüveni

Yılmaz hükümeti güvenoyu aldığına göre, DYP'deki erime ve kargaşanın süreceğine kesin gözle bakabiliriz. Önümüzdeki günlerde, Çiller'in DYP liderliğini elinde tutup tutamayacağı kamuoyunda çok tartışılacak.

Benim görebildiğim işaretler, Çiller'in **siyasi serüveninin** hızla sona ermekte olduğuna işaret ediyor. İpuçlarını bu sütunda verdim. Tüm toplumsal ve ekonomik seçkinlerle ("**establishment**" demiştik) kavgalı bir lideri DYP gibi merkez sağ bir parti sırtında taşıyamaz (dikkat: bu cümlede **iki başarılı parantez** örneği var!).

Serüven sözcüğünü özenle seçtim. Dört yıl önce Çiller'in Demirel'den boşalan liderlik koltuğuna oturduğu günleri hatırlayın. Arada olup bitenleri şöyle gözünüzün önünden geçirin. Bugünü bir düşünün.

Yakın dönem Cumhuriyet tarihinin en ilginç siyasi serüvenlerinden biri ile karşı karşıya olduğumuz çok açık. Çiller nereden geldi? Nereye gitti?

Belli ki, yakın tarihimiz açısından bu serüven bir paranteze tekabül ediyor. **Kim açtı? Kim kapatıyor?** Bu soruları tarihçiler epey tartışacak gibi geliyor.

Başkaları da Var

Türkiye'de lider sultanından hep şikayet ederiz. Aslında, daha dikkatli bakınca, **çok liderin gelip geçtiğini** görmek mümkün. Sol cemahta bu daha belirgin.

Necdet Calp HP liderliğini Aydın Güven Gürkan'a kaptırdı. Sonra Gürkan SHP liderliğini İnönü'ye kaptırdı. İnönü ayrılınca seçilen Karayalçın Genel Başkanlık koltuğunda fazla oturamadı.

Hikmet Çetin geldi. Ama, o da Baykal tarafından yendi. Baykal iki yıldır tepede ama daha kaç yıl orada kalır belli değil. Anlayacağınız, **sol siyasette parantez bol.**

Merak etmeyin, sağda da var. MDP'nin anlı şanlı Sunalp Paşası ne oldu? Liderliğinin kaç yıl sürdüğünü bile hatırlayan kalmamıştır. Birkaç yıl sonra Çiller ismi de **unutulur gider.**

Büyük Parantezler

Tarih büyük parantezler de açabiliyor. Komünizmi düşünün. Sovyetler Birliği 1917'de ne heyecan ve gürültü ile kurulmuştu. 70 yıl bile dayanamadı.

1970'lerde çok sevdiğim bir Polonya fıkrası duymuştum. "**Komünizm, kapitalizmden kapitalizme giden meşakkatli ve zor bir yoldur**" diye. Meğer fıkra değil özdeyişmiş.

Lenin'in onca kan ve sıkıntı pahasına tarihte açtığı parantez, özgürlüğe ve teknolojiye yenik düştü. Sahiden, sovyetlerden geriye ne kaldı?

Türkiye'de İslamcı kanadın radikal kesimleri, **Cumhuriyetin** bir parantez olduğunu düşünüyor. RP'yi kapatmayı planlıyan asker-sivil bürokrasi ise **İslamcılığın** bir parantez olduğu kanısında.

İkisi birden doğru olamaz. Ama ikisi de yanılıyor olabilir. Başta söyledim. Bu parantez işi zor iştir. En kolayı Çiller'le sınırlı tutmak. Ötesini fazla karıştırmamak... (13 Temmuz 1997)

ZAM YAĞMURU

Türkiye'de iktisatçı mesleğini icra etmenin kendine göre riskleri var. Çünkü, sağlam bir ekonomi eğitimi ve sayıları yakından izlemek doğru tahmin yapmak için yeterli olmuyor.

İşin bir de **falcılık** tarafı var. Kahve yada iskambil falına bakar gibi, siyasi iradenin niyetleri hakkında varsayımlar yapmak gerekiyor. Özellikle siyasi konjonktürün zor okunduğu dönemlerde, yanılığ ihtimali çok yükseliyor.

Yılmaz hükümetinin güvenoyu almasından sonra petrol ürünlerine yüzde 32 zamla başlayan, telefon fiyatlarına yüzde 50 zamla devam eden süreç bizi de şaşırttı. Pazar günü **Aktüel PARA** dergisinde yazdığımız tahminler yanlış çıktı.

Yılmaz hükümetinin ekonomide gemiyi fazla sallamadan seçime kadar götürmek istediğini varsaymıştık? Hangi işarete bakarak? Memur zammının yüzde 35 tutulmasını, hükümetin maliye politikasında gevşek davranacağı şeklinde tefsir etmiştik.

Yanılmışız. KİT ürünleri ve temel girdilere yapılan zamlar, kamu açığının denetim altına alınması yönünde **bir siyasi iradenin** oluştuğunu gösteriyor. Bu irade ne kadar sürecek bilmiyoruz.

Ancak, eğer sürerse, önümüzdeki dönemle ilgili beklentilerimizin tümünü yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağız.

Zam ve Enflasyon

Türkiye'de zamlarla ilgili önemli bir yanlış değerlendirme vardır. Zamların **enflasyonu azdırdığı** düşünülür. Gerçek tam tersidir. Zamlar enflasyonu yaptıkları ayda yükseltir. Ondan sonraki aylarda ise düşürür.

Neden böyle oluyor? Çünkü, KİT ürünleri ve temel mallara yapılan zamlar, aslında **dolaylı vergilerin artırılması** anlamına geliyor. Zam sonucu, ya bu malları üreten kuruluşların zararı azalıyor. Yada karı yükseliyor.

Demek ki, zam yapıldıca, kamu kesimi açığı aynı ölçüde **düşüyor**. Bütçe açığının azalması ise enflasyon üstündeki baskıyı azaltıyor. Neden? Çünkü devlet ilave vergi yolu ile piyasadan kaynak çekiyor. Böylece talep düşüyor.

Türkiye'de hep böyle olmuştur. Maliye politikasında kısımla, zamlar aracılığı ile sağlanır. Adı konmasa bile, fiilen bir **istikrar paketi** devreye sokulmuş olur.

İlk ay, bazen erkesi ay, enflasyon tırmanır. Bütçe disiplini sürdürülürse, ondan sonraki aylarda hızlı bir düşüşe geçer.

En iyi örnek, 1994 yılı. 5 Nisan tedbirleri nedeniyle, Nisan 1994'de aylık enflasyon **yüzde 35** olmuştu. Temmuz'a gelindiğinde **yüzde 1'lere** kadar indi. 5 Nisan'da yapılan zamlar, 1994 yılında Türkiye'nin hiperenflasyona geçmesini engelledi.

Zam ve Faizler

Benzer bir nedensellik TL faizleri için de geçerlidir. Son zamlar Temmuz ve Ağustos ayları için enflasyonu yükseltecek. Daha önce alınan devlet kağıtları açısından bu kötü haber.

Ellerinde devlet kağıdı olanlar **zararlı** çıkacak. Çünkü, tahmin ettiklerinden daha yüksek bir enflasyon, beklediklerinden daha düşük bir reel faiz anlamına geliyor.

Ama, zamlardan sonra devlet kağıdı alanların durumu farklı. Bir yandan, önümüzdeki dönemde devletin borçlanma ihtiyacının **düşeceğini** biliyorlar. Öte yandan, Eylül ayından sonra enflasyonun yavaş yavaş **inişe geçeceğini** görüyorlar.

Nitekim, zamlardan sonra yapılan ilk ihalede, 11 aylık bonolara hem yüksek talep geldi. Hem de faizlerde 4 puana yakın bir **gevşeme** oldu.

Önümüzdeki dönem için devletin daha düşük bir faizle borçlanma olanağının belirmesi, gene kamu açığına olumlu katkı yapacağı için enflasyonla mücadeleyi kolaylaştıracaktır.

Destekliyoruz

Hükümetin maliye politikasında popülist yaklaşımlardan **uzaklaşma çabasını** destekliyoruz. Türkiye'nin sadece para politikası araçlarını kullanarak enflasyonla mücadele etme şansı yoktur. Mutlaka kamu açığının kapatılması gerekmektedir.

Dış borçlanma, özelleştirme, yabancı sermaye girişi gibi, enflasyonla başetmekte yardımcı olabilecek süreçlerin devreye girmesi açısından da, maliye politikası etkilidir.

Tüketici olarak hepimizin canını yaksa da, son zamların **ekonomide normalleşmeye** katkı yapacağını bilmekte yarar var. (17 Temmuz 1997)

SIFIR ENFLASYON İSTİYORUM

Bu başlığı tam üç yıl önce, 19 Haziran 1994 tarihinde atmışım. Aradan üç yıl geçmiş. Enflasyon cephesinde değişen hiç bir şey yok. 1994'de yüzde 150'ye tırmanan TEFE enflasyonu, 1995'de yüzde 65'e indikten sonra, 1996'da yüzde 85'e çıkmış.

Bu yıl durum daha kötü. Büyük bir ihtimalle 1997 enflasyonu **yüzde 90 ve üstü** olacak. Türkiye dünya enflasyon liginin zirvesini en uzun süredir işgal eden ülke. Doğrudur; arada sırada bizden daha yüksek enflasyon yapan ülkeler oluyor.

Ama, onların birkaç yıl sürüyor. Sonra enflasyonu denetim altına alıyorlar. Onyıllar geçiyor. **Türkiye hep en tepelerde**. En küçük bir iyileşme olmadığı gibi, zaman içinde ortalama enflasyon yükseliyor.

Geçen hafta, ünlü bir yatırım bankasının yöneticisi ile yemek yedik. Adam ilk kez Türkiye'ye geliyor. Bir çok konuda çok olumlu intibaları olmuş. Ancak, dönüp dolaşıp bana aynı soruyu sordu.

“Enflasyonu bu düzeyde nasıl tutuyorsunuz? Madem ki fazla oynamadan yüzde 80'ler civarında seyrediyor, neden yüzde 5'ler yada yüzde 2'ler etrafında oynamasın?”

Dilimin döndüğü kadar kronik yüksek enflasyonla neden mücadele edilmediğini anlatmaya çalıştım. Adam bir türlü anlayamadı. Tekrar aynı soruyu sordu.

Şunu kabul etmek zorundayım. Yaptığım analizlerin aslında beni de fazla tatmin etmediğini gördüm. Türkiye'nin bu kadar yüksek enflasyonu neden sürdürdüğünü **akılcı nedenlerle** açıklamak galiba mümkün değil.

Tencere Dibin Kara

Enflasyonun nedeni sadece hükümetler mi? Vatandaşın bu konuda hiç mi suçu yok? Bu sütunda, sürekli aynı şeyi vurguluyoruz. **Demokrasi ile yönetilen bir ülkenin vatandaşı enflasyon istemiyorsa, o ülkede enflasyon olmaz.**

Neden? Çünkü, enflasyona yol açan bir iktidara bir daha kimse oy vermez. Bu kadar basit. Siyasi partiler enflasyona neden oldukları takdirde kendilerine iktidar yolunun kapanacağını bilirler.

Türkiye'de böyle olmuyor. **“Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş”** derler. Seçmenle seçtiği yöneticiler arasında uyum var.

Vatandaş her gün siyasetçilerden şikayet etmeyi çok sever. Seçim günü ne yapar? Şikayet ettiği siyasetçilere kuzu kuzu oyunu verir.

1993'te yüzde 60'la aldığı enflasyonu 1994'de yüzde 150'ye çıkartan Çiller 1995 seçimlerinden ikinci parti çıkmadı mı?

“Adil düzen” sözü verip bir yıllık iktidarında enflasyonla mücadele etmek için bir tek somut adım atmayan RP seçmen nezdinde güvenilirliğinden hiç kaybetti mi?

1978-79'da yaşanan büyük bunalımın sorumlusu Ecevit, şu yada bu şekilde vatandaştan oy toplamaya devam etmedi mi?

Örnekleri arttırmak mümkün. Çuvaldızı başkasına batırmadan iğneyi kendimize batıralım. Türkiye'nin 20 küsur yıllık yüksek enflasyon macerasında en az hükümetler kadar **vatandaşların da sorumlu olduğunu** kabul etmek zorundayız.

Sıfır Enflasyon Mümkündür

Seçkinlerin tavrı da çok önemli. İşaleminden medya ve üniversiteye, seçkinlerimiz düşük enflasyonu **savunmazlar**. Herkesin kendine göre bir nedeni vardır. Kimisi, enflasyonun o kadar zararlı olmadığını düşünür. Başkası Türkiye'nin yapısal sorunlarından söz eder. Diğer enflasyonu düşürmenin maliyetlerini hatırlatır.

Bütün bunlarda bir küçük gerçek payı olabilir. Ama, sonuç vahimdir. Gelir dağılımından büyüme hızına, Türkiye ekonomisinin bütün göstergeleri uzun dönemde yüksek enflasyondan fevkalade olumsuz şekilde etkilenmektedirler.

Başka ülkelerin deneyimleri ortadadır. Enflasyonla mücadelenin ilk bir veya iki yılında bir miktar sıkıntı çekildiği doğrudur. Bunun karşısında daha sonraki yıllarda büyük bir mükafat alınmaktadır.

Örnek mi? **İsrail, Arjantin, Brezilya, Şili** gibi Türkiye'yi mukayese edebileceğimiz ülkeler var. Bir de, **Rusya, Polonya**, vs. eski sosyalist ülkeler var.

Şunu söylemek istiyorum. Yüksek enflasyona bahane bulmayız. Boş yere aramayalım. Hep beraber “**sıfır enflasyon istiyorum**” diye bağırırsak, oyumuzu ona göre verirsek, enflasyon biter. Yoksa, böyle daha uzun süre gider. (20 Temmuz 1997)

KAFA KARIŞIKLIĞI

Türkiye'nin bir **tezatlar ülkesi** olma özelliği sanki artıyor. Şaşırtıcı olaylar birbiri ardına geliyor. Dış politikadan başlamak istiyorum.

Refahiyol döneminde, açıkça Batı ile ilişkilerimize karşı bir Başbakanımız vardı. Erbakan, Türkiye'nin Batının siyasi ittifakı ve ekonomik kurumları içinde **yer almaması** gerektiğini yıllardır savunuyor.

Ama, RP hükümeti boyunca Batı ile ilişkilerde ciddi bir gerilim **yaşanmadı**. Tam tersine, İsrail'le yapılan savunma anlaşması devreye girdi. GB anlaşması tıkrır tıkrır işledi.

Şimdi, Türkiye'yi geçmişte Batı ile ittifaka sokan kesimler iktidara geldi. Ne oldu? Erbakan'ın hayal bile edemeyeceği şekilde **AB ve ABD ile bir bunalıma doğru** yöneliyoruz.

Kıbrıs sorununa ayrıntılar düzeyinde girmek istemiyorum. Çok önce bir benzetme yapmıştım. Teşbihte hata olmaz derler. Bir küçük kıymık, dağ gibi insanın yürümesini engeller.

Kıbrıs'ı 65 milyonluk Türkiye'nin geleceğinin ipotek altına alınmasına yol açacak bir pürüz haline getirmeye hakkımız var mı? Gümrük Birliğini yeniden müzakereye açmak şu anda Türkiye'nin çıkarına mı?

Bu iki soruya evet cevabını vermekte zorlanıyorum. Daha da vahimi var. Ya AB ve ABD Yılmaz hükümetinin **blöfünü görürse**? O zaman ne yapacağız? İran, Libya ve Irak'la Batıya karşı müşterek cephe mi oluşturacağız?

Nasıl demokrasi Kahramanı Olunur?

Erbakan hükümetinin DYP'deki çözülme sonucu düşmesi, siyasi yelpazemizi altüst etmişe benziyor. Hele Çiller'in **demokrasi kahramanlığına** soyunması beni gerçekten çok şaşırtıyor.

İkibuçuk yıllık Başbakanlığı sırasında, Çiller demokratikleşme taleplerini destekleyen sol bir parti ile koalisyon ortağı idi. Elinde demokratiğini kanıtlamak için müthiş bir fırsat vardı.

Çiller ne yaptı? Hiç bir şey yapmadı. DEP'lilerin Meclis'ten yaka paça götürülmesi onun döneminde oldu. Çiller hükümeti Parlamenta hangi demokratikleşme paketini sundu?

Doğrusu, DYP'nin çözülmesine 28 Şubat'tan itibaren askerin büyük katkısı oldu diye Çiller'e sivillik yada demokratlık atfedilmesini **garipsiyorum**. Türkiye'ye demokrasiyi Çiller getirecekse, yanmışız demektir.

Telif Hakkı

Fikir üretkenlerin yaratıcı enerjilerinin karşılığını almalarını gönülden destekliyorum. O bakıma **patent kanunları** çok önemli. **Korsan yayıncılıkla** mücadele etmek gerekiyor.

Bütün fikir üreticileri gibi, benim de o konuda sorunlarım var. Medyadan, kuruluşlardan sürekli talep geliyor. İyi hoş, hepsine çıkalım. Ama eklemek parasını ne zaman kazanacağız?

Sanırım benim durumumda olan herkes, bu ikisi arasında bir denge kurmaya çalışıyor. **Ün ve para arasında bir tercih** yapmak zorunda kalıyor.

Güneş Taner'in televizyonlardan **5 bin dolar** isteyeceğini duyunca hayret içinde kaldım. Dünyada para karşılığı televizyon programına çıkma kararını alan ilk Bakan kendisi olacak.

Profesyonel siyasetçinin işi, kamuoyunu aydınlatmaktır. Taner, yaptığı işin karşılığında benim ve sizlerin ödediği **vergilerden** maaş alıyor. Arabasının benzinini, sekreterlerini, vs. tüm masraflarını da öduyoruz.

Bu yöntemi **emekli siyasetçiler** uyguluyorlar. Yoksa Taner ekonomiden sorumlu Bakan olunca kendisini emekli gibi mi görmeye başladı?

Başta da söyledim. **Türkiye'de kafalar karışık**. Kafalar düzelmeden sorunların da çözülmeyeceği konusunda size garanti verebilirim. (24 Temmuz 1997)

SARAY DUVARLARI

Cuma akşamı, **Dolmabahçe Sarayının** rıhtımından İstanbul'u seyrettik. İstanbul'da yapılan Üniversitelerarası Kurul toplantısının ev sahipliğini üstlenen değerli dostum Marmara Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Ömer Faruk Batirel'in misafiri olduk.

Bir kez daha, saray bahçesinin güzelliği beni etkiledi. Bu güzel bahçeyi ne kadar az görüyoruz diye düşündüm. Neden daha çok görmüyoruz?

Çünkü, sarayın etrafındaki **kocaman duvarlar**, bahçenin yoldan gözükmesini engelliyor. Osmanlı sülalesi, sarayın halk tarafından görülmesini arzulamamış. Milyonlarca İstanbul'lu sarayın önündeki yoldan her gün geçiyor ama sadece o yüksek duvarlara bakıyor.

Bunda şaşırtıcı bir şey yok. Neticede, Osmanlı devleti **bir ailenin mülkü**. Devleti yönetenler onların kulu kölesi. Halka koyun sürüsü anlamına gelen “reaya” deniyor.

Elbette, kendi oturdukları ve yaşadıkları yerleri halktan ayıracaklar. Mümkün olduğu kadar gizli tutacaklar. Yüksek duvarlarla **kendilerini halka karşı koruyacaklar**.

Anlaşılması zor olan, Cumhuriyet kurulduktan sonra da sarayın duvarlarının yıkılmamış olması. Osmanlı ailesi ülkeden kovulalı 75 yıl olmuş. 50 yıldır çok partili demokrasi deniyor. Saray da müze yapılmış.

Ama sarayın duvarları hep yerinde. Saray hep onların arkasında gizlenmiş.

Cumhuriyet Olabildik mi?

Dolmabahçe sarayının yüksek duvarlarını bir **simge** olarak düşünebiliriz. Devleti "**kutsal**" diye niteleyen mantıkla o duvarlar tutarlı. Onları yıkarsak, sanki devletin de elinden kutsallığını alırız diye korkuyoruz galiba.

Devletin tüm çevresi benzer yüksek duvarlarla çevrilmiş. İşte, Susurluk davası. Bir türlü beklenen sonuca ulaşamıyor. Yapılan hukuk dışı uygulamalar ortada olmasına rağmen, suçlular bulunamıyor. **Görünmez duvarların** arkasında saklanıyorlar.

Metin Göktepe'yi öldürenler bir başka elle tutulmayan duvar tarafından korunuyor. Düşünce ve ifade özgürlüğü talepleri benzer duvarlara çarpıp geri dönüyor.

Türkiye **şeklen** Cumhuriyet rejimini kabul etmiş. Gene **şeklen** siyasi partileri var. Seçimler yapılıyor. Ama insanların kafasında imparatorluk kalıntısı duvarlar bir türlü yıkılmıyor.

Cumhuriyet ve demokrasi şekilde kalıyor. "**Kutsal devlet**" saraylarını ve insanların maddi ve manevi yüksek duvarların arkasında tutmayı sürdürüyor. Toplum duvarın dışında içini göremeden işine gidip geliyor.

Simgelerin Önemi

Basit sorular sormak istiyorum. Acaba Dolmabahçe sarayının duvarları yıkılmadan Türkiye demokratik bir cumhuriyet olabilir mi? Kafamızdaki duvarları yıkmadan sarayınkilere dokunabilir miyiz? **Bütün bunları kim yapacak?**

Amerikan Cumhurbaşkanı'nın mekanı "**Beyaz Ev**" yüksek duvarlar arkasında değil. Bahçesi bir demir parmaklıkla korunuyor. Yoldan geçenler bahçeyi ve evi görüyor.

Türkiye'nin siyasi kültürü diline yansıyor. Koca Başkana "ev" sözcüğünü yakıştıramamışız. "**Beyaz Saray**" diye tercüme etmişiz. Bilinçaltında, iktidar mutlaka saray gerektiriyor.

Çankaya köşkünün önündeki yoldan geçenler tarafından görülmemesini o nedenle yadırgamıyoruz. Kamu yöneticilerinin yüzlerce koruma ile dolaşmasını da.

Okuyucu bu konuda önce kendisine bir test uygulayabilir. Saray duvarlarını destekliyse, demokrasi hakkında tereddütleri var demektir. Sorunun cevabı ise açık kalacaktır. Dolmabahçe sarayını halkın gözlerinden saklayan duvarları **kim yıkacak?** (27 Temmuz 1997)

ENFLASYONLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Enflasyon Türkiye ekonomisinin gündeminde bir numaralı sorun olma özelliğini koruyor. Birbiri ardına gelen hükümetleri yaptığı hatalar sonucu, son 10 yılda ekonomi gereksiz yere büyük bir fatura ödedi.

Daha önce de bu sütunda yazdık. Yüksek kronik enflasyon yüzünden, Türkiye'nin ortalama büyüme hızında en az **yüzde 1.5 ila yüzde 2** arasında bir kayıp olduğunu hesaplıyorum.

Yılmaz hükümetinin şu ana kadar enflasyon ve makro dengeler konusundaki tutumu memnuniyet verici. Bir yandan kamu açığını denetim altına almaya çalışıyorlar. Aynı anda, para politikasına disiplin getiriyorlar.

Hazine ve Merkez Bankası arasında varılan anlaşma bu bakıma çok önemli. Uygulamada bir sorun çıkmazsa, ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir.

Beklentileri Kırmak

Enflasyonun nedenleri artık herkes tarafından çok iyi biliniyor. Firmalar fiyat artışları bekleyince, ona göre davranıyorlar. Aslında hükümet para politikasını sıkarak firma düzeyinde beklentilerin gerçekleşmesini engelleyebilir.

Ancak, o takdirde ekonomide mutlaka bir **yavaşlama** oluyor. Talep düşüyor. Büyüme hızı küçülüyor. İşsizlik artıyor. Hükümet bundan çekiniyor. Para arzı kısılmıyor. Böylece yüksek enflasyon beklentiden fiiliyata geçiyor.

Enflasyon beklentilerinin kırılmasında hükümetin enflasyonla mücadele edeceği konusundaki kararlılığına piyasaların ve firmaların **güven duyması** çok önemli. Bu güven ortamının yaratılması, enflasyonla mücadelede en hayati adım.

Çünkü, bu takdirde, üreticiler girdi fiyatlarında yükselmeye izin vermeyecekler. Ücret zamlarına da direnecekler. Diğer firmalardan aldıkları malların zamlarına da. **Piyasa kendi disiplinini uygulayacak.**

Neden? Kendilerinin maliyet artışlarını kolayca fiyatlarına **yansıtamayacaklarını** bildikleri için. Bu nedenle yüksek enflasyon beklentisinin kırılması son derece önem taşıyor.

Para programı, Hazine Merkez Bankası protokolü gibi önlemler, beklentilerde gerekli değişimin sağlanmasına katkı yaparak, enflasyonla mücadelenin önemli araçları oluyorlar.

Teknik Olarak Çok Zor Değil

Enflasyonist beklentiler aşağıya çekildikten sonra, teknik olarak enflasyonu düşürmek çok daha kolay. Aynı zamanda, ekonomiye maliyeti de o ölçüde daha az oluyor.

Başarılı bir programın başlangıç koşulu, **kamu açığının** ekonominin kaldırabileceği düzeylere indirilmesi. Türkiye için bu çok zor değil. Zaten bütçe faiz giderleri öncesinde küçük de olsa bir fazla veriyor.

İkincisi, **sıkı para politikası**. Yani faizler yükselecek. Böylece bir yandan talep düşecek. Öte yandan döviz kurunun denetim altına alınması mümkün olacak. Türkiye için bu alanda da önemli bir engel söz konusu değil.

Yüksek faizin her türüne alıştık. Döviz cephesinde ise kayda değer bir açık gözükmediğini biliyoruz. Demek ki, TL'nin değer kazanması halinde bir döviz krizi olma ihtimali yok.

Şunu söylemek istiyorum. Enflasyonla mücadeleyi ciddiye alan ve bu konuda kararlı davranan bir hükümet, çok kısa sürede **gözle görülebilir sonuçlar** elde edecektir. Ayrıca, ekonomide istikrar arayışına güven duyulduğu takdirde, kamunun dış borçlanma olanakları da büyük ölçüde artacaktır.

Yılmaz hükümeti bu fırsatı kullanacak mı? Şu anda iyimserliğimizi koruyoruz. İyi bir başlangıç yapıldı. Sürdürülürse, popülizmden uzak durulursa, 1998 yılında yapılacak seçimlere enflasyonda **küçümsenmeyecek bir başarı ile** girebilme imkanları vardır.

Bakalım. Göreceğiz. (31 Temmuz 1997)

TAHMİNLERDE REVİZYON

Yılmaz hükümetinin uygulayacağı ekonomi politikası hakkında biraz daha bilgi sahibi olduk. Sorumluların verdiği beyanatları fazla ciddiye almıyoruz. Esas önemlisi, fiilen yaptıkları işler.

Atalarımız “**ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz**” demiş. Ekonomi bürokrasisindeki tayinleri olumlu karşılıyor. Temel ürünlere yapılan yüksek zamları da desteklediğimizi belirtmiştik.

Bütçe açığının denetim altına alınması çabasına ek olarak, para politikasına şeffaflık gelmesi hükümete duyulan güveni arttıracaktır. Bu bakıma, para programı uygulamasına geçilmesi yararlıdır.

Bir süredir, temel büyüklüklerdeki tahminlerimiz üstünde çalışıyoruz. **Revizyon ihtiyacı** ortada. Örneğin Mayıs sonundaki tahminler iki ay sonra anlamını yitirdi. Bir kadar kısa sürede geçersiz olur mu diyeceksiniz.

Türkiye’de olur. Hükümet değişti. Kadro değişti. Uslup değişti. Politikalar değişti. **Mecburen tahminler de değişecek.**

Enflasyon Yüksелеcek

Yarın Temmuz ayı enflasyon sayıları açıklanacak. Mayıs ayındaki hesabımız, TEFE için **yüzde 4.5** öngörüyordu. Son zamlardan sonra, en az **1 puan yukarı** çıkması gerekir. Zamlar fiyat verilerinin toplandığı tarihten bir gün önce yapıldığı için, Temmuz’a etkisi kısıtlı kalır.

Ağustos’ta fiyatlarda mutlaka bir sıçrama olacaktır. Önceki beklentimiz yüzde 5.5 idi. Şimdi **yüzde 7** diyoruz. Aynı şekilde, Eylül tahminimizi yüzde 6.5’den **yüzde 7.5’a** çıkartıyoruz.

Yıllık bazda ele alırsak, Temmuz başında yüzde 75 olan TEFE artışının, önümüzdeki üç ayda **yüzde 90’a** tırmanmasını bekliyoruz.

Ekim-Aralık dönemi hala belirsiz. İki faktör özellikle önem kazanıyor. Birincisi alınan tedbirlerin iç talebe ve büyüme hızına etkisi. İkincisi, döviz kurunun nasıl seyredeceği.

Eğer hükümet ekonomiyi yavaşlatmayı becerirse, Ekim’den sonra aylık enflasyonun tekrar yüzde 4-5 arası düzeylere gerilemesi mümkün olur. Yılı **yüzde 85-90** arasında bir enflasyonla kapatırız.

Eğer ekonomi yavaşlamazsa, enflasyon aylık yüzde 6-7 civarında kalır. O zaman yıl sonunda **yüzde 100’e** çok yaklaşırız. Kim bilir? Belki de geçeriz bile.

Döviz Kuru

Bu ay yayınlanan Mayıs ayı dış ticaret sayıları beklediğimiz gibi çıktı. Bütün siyasi çalkantılara rağmen, Türkiye’nin dış ticareti bir saat gibi işliyor. Yılın ilk beş ayında, ihracat artış hızı ithalat artış hızının **üstünde**.

Bu durumda, dış ticaret açığında bir büyüme yok. Açık yıllık tempoda **20 milyar dolar**’da istikrar kazandı. Görünmeyen gelirlerin de bu yıl geçen yılki düzeyini korumasını baştan beri bekliyorduk.

Demek ki, cari açık 1996 yılı düzeyinde seyrediyor. Net hata noksan dahil **5 milyar dolar** civarında döviz açığı söz konusu. Bu sayının Türkiye ekonomisinin olağan kaynakları ile finanse edilebileceğini biliyoruz.

Bu bakıma, döviz kuru daha ziyade hükümete ve Merkez Bankasının para politikasına bağlı olacak. İyimser senaryoda TL’nin **yüzde 5 kadar değer kazanacağını** tahmin ediyoruz.

Yıl sonunda doların 200 bin TL’nin altında kalacağını öngörüyoruz. **195 bin TL** civarı bize makul geliyor.

Faizler

Piyasalar şimdiden enflasyondaki yükselmeyi ve sıkı para politikasını iskonto ettiler. TL faizleri **yüzde 115’e** tırmandı. Ağustos ve Eylül aylarında bu düzeylerini korumalarını bekliyorum.

Eylül sonrası gene belirsiz. Ekonomi yavaşlar, özelleştirme hızlanır ve dış borçlanma olanakları kullanılabilirse, faizler gerileyecektir. Aksi halde, dalgalanma ihtimali artıyor.

Ağustos ayı için, **bir ençok iki haftalık repo**, tasarrufçu için en akıllı yatırım gibi duruyor. (3 Ağustos 1997)

YAZ ÇABUK GEÇTİ

Yazılarımıza iki hafta ara verdik. Tatilin bir bölümünü Güney Ege’de geçirdik. İstanbul’un çevresindeki denizi kirlenmenin bedelini gene biz İstanbullular ödüyoruz. Çok değil, daha **beş yıl öncesine kadar** Marmara’da denize giriyorduk.

Şimdi denizin tadını çıkartmak için uzaklara yollanmak zorunda kalıyoruz. **Ödemediğimiz vergiler**, kanalizasyon ve arıtma sisteminin kurulmasına izin vermedi. Birkaç katını uçaklara ve otellere ödemek zorunda kalıyoruz.

Türkiye, bireysel tüketimle **ortak kamu tüketimi** arasındaki dengeyi kurmakta en zorlanan ülkelerden biri. Kamu tüketimine yeterli kaynak ayrılmıyor. Yaz yağmurları ve yangınları dengesizlikleri tekrar yüzümüze vurdu.

İstanbul’da sık sık yazın büyük yağmurlar yağar. Hepimiz bunu biliriz. Meteorolojinin elinde, geçmişle ilgili ayrıntılı veri var. Yapılması gereken, derelerin ıslahının **bu verilere göre** planlanması.

Elbette daha **pahalı** olacak. Daha geniş ve derin su yolları inşa etmek gerekecek. Ama sel felaketleri olmayacak. Eminim ki, selin topluma maliyeti seli engelleyecek sel yataklarının maliyetinden daha yüksek.

Los Angeles'e ilk gittiğimde **susuz beton kanallar** görmüştüm. Merak ettim. Ender de olsa büyük yağmur yağdığını, ona karşı inşa edildiğini öğrendim. Hollywood filmlerinde kaçıp kovalamaca sahnelerinin bir bölümü onlarda çekilir.

Orman yangınları da aynı hastalığa işaret ediyor. Türkiye çalışanını genç emekli edecek kadar zengin. Ama orman yangını ile mücadele edecek uçakları satın alamayacak kadar fakir.

Bunun her ikisi birden doğru olamaz.

Gündemde Neler Var?

Sekiz yıllık **zorunlu eğitim yasanı** Meclis'te kabul oldu. Orta eğitim önümüzdeki dönemde Türkiye'nin gündeminde çok önemli bir yer tutacak.

Yasayı sadece bir başlangıç olarak görmek gerekiyor. Esas sorun, orta eğitimin amaç, hedef ve araçlarının yeniden tanımlanmasıdır. Ona göre orta eğitimin **içerisinde** ciddi reformlara gitmek gerekiyor. Anlaşılan bu kısım eğitim konusunda çok yazı yazacağız.

Dış politikada ilginç gelişmeler oluyor. Kıbrıs ve AB'ye üyelik sorunları, hükümeti yeni rota arayışına itiyor. Avrupa ile ilişkiler gerginleştikçe, ABD ile yaklaşma ihtimali yükselecektir. Acaba "**yağmurdan kaçarken doluya tutulmak**" dedikleri bu mu?

Ekonomide yeni bir şey yok. Yılmaz hükümeti enflasyonla mücadelede **kararlılığını** sürdürüyor. Bunu destekliyoruz. Bir yandan KİT zamları ile dolaylı vergileri arttırıyorlar. Böylece kamu açığı denetim altına alınıyor.

Diğer yandan TL faizlerini yükseltip döviz kurunu yavaşlatıyorlar. Yani sıkı para politikası uygulanıyor. İkisinin müşterek etkisi, **ekonominin yavaşlaması** olacaktır. Dolayısı ile, enflasyon da gerilemeye başlar diyoruz.

Anahtar Siyasette

Önümüzdeki dönemde siyasetteki canlılığın sürmesini bekliyoruz. Merkezdeki siyaset hala durulmadı. Gözler daha çok sağ kanatta.

Korkut Özal'ın yeni bir parti hazırlığı içinde olduğu ifade ediliyor. DYP'deki nisbi durgunluk ne kadar sürer? DTP ne yapacak? Hükümette olmak ANAP'ı güçlendiriyor mu? Soru çok. Cevaplar **yavaş yavaş** ortaya çıkacak.

İslami kesimde de hareketliliğin artacağını düşünüyoruz. RP kapatılacak mı? Radikal ve ılımlı islamcılar arasındaki ittifak bozulur mu? O cenah **Erbakan sonrasının hazırlıklarına** başlamak zorunda.

Yaz dediğin, tatil dediğin göz açıp kapatıncaya kadar geçiyor. İnsanlar büyük kente geri dönmeye başladılar. Yakında okullar açılacak. Havalalar soğuyacak. Bir sonraki yaz tatilini beklemeye başlayacağız. (21 Ağustos 1997)

AMERİKANIN GÜCÜ

Amerikan ekonomisi herkesi şaşırtmaya devam ediyor. Büyük sanayileşmiş ülkeler içinde bu yıl en yüksek büyüme hızını **yüzde 3.6** ile ABD tutturdu. Yedi

yıldır süren hızlı büyüme sayesinde işsizlik **yüzde 4.8'e** düştü. Almanya ve Fransa'da işsizliğin yüzde 10 ve üstünde seyrettiğini hatırlatalım.

Üstelik, hızlı büyüme ve tam istihdama rağmen, enflasyonda bir kıpırdanma yok. Bu yıl tüketici fiyat artışının **yüzde 2.5** olması bekleniyor. Ekonomideki olumlu gidişat borsayı da etkiledi. Endeks son oniki ayda yüzde 40 yükseldi.

Çünkü, Amerika bütçe açığı sorununu çözdü. Bu yılki açık milli gelirin yüzde 1'inin altına düştü. 60 milyar dolar kamu açığı bekleniyor. ABD'nin milli geliri Türkiye'nin kırk katı. Bütçe açığı sadece **iki katı**.

Bir tek cari işlemler dengesinde sorun var. Açık milli gelirin yüzde 2'sine varıyor. Türkiye'nin açığı da yüzde 2.5. Ama, bu sayı bile doların Avrupa ve Uzak Doğu paraları karşısında **değer kazanmasını** engelleyemiyor.

Ekonomi böyle. Uluslararası siyaset nasıl? **ABD tek süper güç**. Aynı anda dünyanın iki yerinde iki yerel savaşa birden girebilecek askeri olanaklara sahip. Bunu üçe çıkartmayı planlıyor.

Dünya'nın neresinde bir sorun varsa, ABD diplomatik olarak orada. Baskı kuruyor. Arabulucu yolluyor. Bosna'da, Filistin'de, Kıbrıs'ta, Güneydoğu Asya'da, her yerde **aynı anda taraf** olabiliyor.

Bir Muamma

Bu yeni bir olgu da değil. ABD bu güce 1940'lardan beri sahip. Ekonomide yada uluslararası siyasette rakipler çıktı. Ama hiç biri hala ona yetişemedi. Sormak lazım. **ABD'nin bu gücü nereden geliyor?**

Doğal kaynaklarından mı? Evet demek mümkün değil. Brezilya'nın ve Rusya'nın da en az ABD kadar doğal kaynağı var. **Nüfusundan mı?** Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği daha kalabalık.

Geçmiş birikimleri mi? Son elli yılda AB, Japonya, vs. pek çok ülke aynı birikimleri yaptılar. **Hristiyanlık** desek, Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri halkları da hristiyan.

Dili mi? İngilizcenin hakimiyeti ABD'nin ekonomik, teknolojik ve siyasi gücünün bir sonucu. Nedeni değil. Neticede İngilizcenin konuşulduğu başka çok ülke var.

Listeyi uzatabiliriz. Şunu söylemek istiyorum. ABD'nin üstünlüğünü ilk aklımıza gelecek nedenlerle açıklamak mümkün durmuyor. Daha başka bir yere bakmak zorundayız.

Ben ABD'nin gücünün **siyasi rejiminden** kaynaklandığını düşünüyorum.

Yöneten Demokrasi

Soruyu tersten soralım. Eğer ABD Türkiye gibi **merkeziyetçi** idare ve **Parlamentar sistemle** yönetilseydi acaba aynı güce sahip olur muydu? Örneğin bütçe açığı bu kadar çabuk kapatılabilir miydi?

Amerika'da ciddi bir bütçe açığı ilk 1960'ların ikinci yarısında ortaya çıktı. Çünkü, bir yandan komünizmle dünya çapındaki mücadelenin gerektirdiği askeri harcamalar vardı. Aynı anda, içeride "**refah devleti**" adı verilen sosyal güvenlik ağını kurmaya karar verdiler.

Sonrası biliniyor. 1980'lerin başında bütçe açığı yüzde 5'leri, enflasyon yüzde 10'ları geçti. **Toplum bu işi sevmedi.** Siyasi rejim, siyasi kadroları toplumun istikrar taleplerine kulak vermek zorunda bıraktığı için, kamu açıkları ve enflasyonla mücadelede başarılı olundu.

ABD'nin özgürlükçü ve esnek siyasi rejiminin temel unsurları belli. En başta, yasama, yürütme ve yargının birbirini denetlemesine olanak tanıyan **başkanlık sistemi** var. Dar bölgesel seçim sistemi var.

Yerinden yönetime izin veren federal idare var. Din ve kamu yönetimini kesinlikle birbirinden ayıran laiklik anlayışı ve vicdan özgürlüğü var. Düşünce ve ifade özgürlüklerini kayıtsız şartsız koruyan Anayasa var.

Güç iyi yönetimle olur. İyi yönetim ise **özgürlükle, ademimerkeziyetçilikle ve güçler ayrımı** ile. Kulağımıza küpe olsun. (24 Ağustos 1997)

İNSANLAR VE KAZALAR

Medyanın yaz ayları favorilerinden biri "**trafik canavarıdır**". Televizyon haberlerinde ve gazetelerde, her gün son 24 saatin ölü yaralı bilançosu yer alır. Sayılar korkutucudur.

Can alan trafik kazaları için uluslararası karşılaştırmalar yapıyor. Hesaplanırken, ülkedeki **araç sayısı ve araçların yıl içinde yaptığı kilometre** göz önünde tutuluyor.

Türkiye bu kıyaslamadan **çok kötü not** alıyor. Yani, araç sayısına oranla ölümcül kaza oranı çok yüksek. Ülke zenginleştikçe araç sayısı artmaya devam edeceğine göre, eğer nüfusun trafik kazaları nedeniyle **azalmaya başlayacağı** günleri görmek istemiyorsak, soruna çözüm aramalıyız.

Sanırım kazaları **insanların** yaptığı konusunda bir tereddütümüz yok. Fren yada lastik patlaması gibi teknik nedenlerden kaynaklanan kaza oranı son derece düşüktür. Kazaların yüzde 95'inde hatayı sürücüler yapar.

Yani, olayı anlamak için araçlara değil, **insanlara ve kurumlara** bakmak zorundayız. Bu yazımda, trafik kazalarında can kaybının yüksekliğine **iktisatçı mantığını** kullanarak açıklık getirmek istiyorum.

Araç Yol İster

Fırsat çıktıkça hatırlatıyoruz. Türkiye'de **bireysel tüketim ile kamu tüketimi** dengesi bir türlü kurulamadı. Genelde trafik olayı, bu dengesizliğin en açık örneklerinden biri.

Türkiye'de son on yılda araç sayısında bir patlama yaşandı. Kişi başına gelir bir eşiği geçtikten sonra, insanların ve malların dolaşımı **geometrik dizi** ile artıyor. Dolayısı ile, hem binek otomobil hem de ticari araç sayısı hızla yükseliyor.

Gelişmiş ülkelerde araç sayısı nüfusa yaklaşıyor. Los Angeles'te 6 milyon kişi ve 7 milyon araç olduğu rivayet edilir. Demek ki, Türkiye'de şu anda 5 milyon civarında olan araç sayısı, gelecekte **65 milyona** kadar çıkabilir.

Peki ya yollar? Son beş yılda araç sayısı ikiye katlanırken, yollar da iki katı arttı mı? Cevabımız hayır. Yollar az çok aynı kaldı. Neden?

Vatandaş araba sahibi olmayı seviyor. Ama o arabanın üstünde seyredeceği yolların yapımı için devlete **vergi ödemeyi sevmiyor.**

Öbür tarafta siyasetçi var. O da kamu harcamasını altyapıya değil popülizme hasretmeyi tercih ediyor. Vergileri erken emekliliğe, kamuda gereksiz istihdama, verimsiz KİT'lerin zararlarına harcıyor. **Yol yapmaya para kalmıyor.**

Büyük kentlerde kilitlenen trafik vatandaşla siyasetçi arasındaki bu gizli anlaşmanın bir sonucu. Şehirlerarası yollarda ölümün kol gezmesi de ikinci sonucu.

Basitçe ifade edelim. Araçlar ve yollar dengeli şekilde artmazsa, "**kaza geliyorum der**".

Kurallara Uymak

Bir de zihniyet sorunları var. Siyasi özgürlüklerin son derece geniş tanımlandığı gelişmiş ülkelerde, iş trafiğe gelince sıradan bir **polis devleti** uygulaması yaşandığını biliriz.

Çünkü, milyonlarca aracın minimum zaiyatla bir yerden bir yere gidebilmesi için, **herkesin** trafik kurallarına uyması gerekir. Batı demokrasilerinde vatandaş bunu bilir. Ama, devlet de kurala uymayanın **anında** yakasına yapışır.

Türkiye'de durum çok farklı. Vatandaş devletten gelen hiç bir kurala aldırılmaz. Vergisini ödemez. Gecekonduğunu yapar. Elbette yasak yerde araba sollar. Yada uykusuz, alkollü, vs. direksiyona geçer.

Devlet ise, kendi koyduğu kuralları uygulamaktan acizdir. Vergi toplayamaz. Kaçak inşaatı engelleyemez. Hatalı araç sürücülerini caydırıcı bir uygulamaya da gidemez.

Demek ki, yol inşa etmek ölümcül kazaları azaltmaya yetmiyor. Mutlaka, kamu ile vatandaş arasında **yeni bir sözleşme** yapılması gerekiyor. Hem devletin hem de vatandaşın kurallara bakış açısı değişmeli.

Ne yazık ki bu son konuda çok iyimser olamıyoruz. (28 Ağustos 1997)

TAYLAND'DAN ALINACAK DERSLER

1994'de Türkiye büyük **mali kriz** yaşadı. Batı medyası çok fazla ilgilenmedi ama bizim için önemli idi. Ardından Meksiko krizi geldi. Sayılar çok büyüktü ve diğer Latin Amerika ülkelerine sıçradığı için çok gürültü kopardı.

Son bir yıldır, Güneydoğu Asya ülkelerindeki gidişatla ilgili uyarılar geliyordu. Nitekim, sonunda kabak **Tayland**'ın başına patladı. Para birimi Baht yüzde 20 civarında değer kaybetti. Konvertibiliteye kısıtlamalar getirildi. IMF devreye girdi.

Malezya, Filipinler, Endonezya, vs. bölge ülkeleri de bundan şu yada bu şekilde etkilendiler. Yavaş yavaş neler olduğunu daha iyi anlamaya başlıyoruz. Türkiye'nin çıkartabileceği dersler olabilir.

Başarının Anatomisi

Tayland başarılı bir ekonomi. 1981-96 ortalama büyüme hızı **yüzde 8'in** üstünde. Türkiye'nin aynı dönem büyüme hızının yüzde 6'nın altında kaldığını hatırlayalım. Ancak, hızlı büyümeye rağmen, enflasyon **yüzde 5-6** arasında.

Enflasyonsuz büyümenin sırrı nerede? Birinci neden çok basit. Tayland'da bütçe açığı yok. Tam tersine, hükümetler son derece muhafazakar maliye politikaları uyguluyorlar. **Bütçe fazla veriyor.**

İkincisi, tasarruf eğilimi çok yüksek. 1990'larda milli gelirin **yüzde 35'i** tasarruf ediliyor. Türkiye'nin sadece yüzde 20'lerde kaldığını biliyoruz.

O zaman kriz nereden çıktı diyeceksiniz. Devasa bir dış açık var. Çünkü yüksek tasarruflarından çok daha fazla yatırım yapıyorlar. Yatırım fazlası cari işlemler açığı ile finanse ediliyor.

1990 sonrasında, cari işlemler açığının milli gelire oranı **yüzde 7** ve üstünde seyrediyor. Geçen yıl Türkiye'ninki sadece yüzde 2.2 olmuştu. Enflasyonsuz ve bütçe açısız büyüyen Tayland, aynı hızla dış borçlanmasını yedi yıl sürdürebiliyor.

Bunalımın Nedenleri

İşin püf noktası dış borcun büyüklüğünden çok vadesinde. Sağlıklı bir ekonomi uzun süre cari işlemler dengesi açıklarını mali kesimden finanse edebiliyor. Bunların önemli bir bölümü de **kısa vadeli** olabiliyor.

Ekonomi iyi işlediği sürece bir sorun yok. Vadesi gelen borçların çok üstünde yeni borç bulmak mümkün oluyor. Sistem çalışıyor. Hatta, Türkiye'de olduğu gibi, Merkez Bankası o arada çok büyük döviz rezervi de biriktirmiş oluyor.

Ancak, bir gün durum birilerinin dikkatini çekiyor. Bakıyorlar ki, döviz rezervleri ülkenin döviz fazlası ile biriktirilmemiş. **Borç alıp biriktirilmiş.** Cari işlemler açığı ise sürüyor. Yani her gün taze para gerekiyor.

Bu tür olaylarda rivayet olayı yaratır. Tayland'ın döviz krizi yaşayabileceği yada devalüasyon yapabileceği rivayeti çıkınca, herkes kendi zararlarını asgariye indirmek için dövize hücum eder. Sonrası malum.

Tayland için, parasını dolara bağlamış olması ek bir baskı unsuru oluyor. Dolar değer kazandıkça, acaba Baht bunu kaldıracabilir mi sorusu gündeme geliyor. Velhasıl piyasalar gerginleşiyor.

Spekülatörler bu fırsatı kaçırır mı? **Soros** ve diğerleri hemen Baht borçlanıp dolar satın almaya başlıyorlar. Ve kriz engellenemez hale geliyor.

Politika Hataları

Son bir konu var. Hükümetin ve Merkez Bankasının böyle durumlardaki tavrı çok önemli. Eğer Çiller ve ekibinin birbiri ardına yaptığı **hatalar** olmasaydı, Türkiye 1994'ü çok daha az hasarla atlatabilirdi.

Tayland'da benzer bir durum gözluyoruz. Hükümet piyasalara karşı mücadeleye giriyor. Baht'ın değer kaybetmesini engellemek için olur olmaz işler yapıyor. Hiç bir işe yaramıyor.

Sonradan konuşmak kolay ama, eğer kriz sonrasında aldıkları tedbirleri baştan alıp Baht'ı da **serbestçe dalgalanmaya** bıraksalar büyük bir ihtimalle krizi daha hafif atlama olanağı doğardı.

Türkiye'nin bu tür olaylardan çıkartacağı çok ders var. (31 Ağustos 1997)

PADİŞAHLIK İŞE YARAR MIYDI?

Türkiye'de laiklik etrafındaki kutuplaşma Cumhuriyetçiliği alevlendirdi. Laik kesimler için, Cumhuriyet kavramı ve sözcüğü güçlü bir simge oldu.

"**Cumhuriyeti sevmek ve korumak**" slogan haline dönüştü.

Bu ortamda yukarıdaki başlık nereden çıktı diyeceksiniz. Haklısınız. Üstelik, bizim "**İkinci Cumhuriyetçi**" diye bir damgamız da var. Adımın "**Padışahçıya**" çıkmasını hiç istemiyorum. Ancak, bu kez benim kasdim yada suçum yok.

Prenses Diana'nın beklenmedik ölümü olmasa, bu konuya hiç girmezdim. Ama bütün dünyanın bu üzücü olaya ilgisini görmemezlikten geledim. Üç gecedir CNN'de ve diğer uluslararası haber kanallarında Prenses'le ilgili yayınları izliyoruz.

Cumartesi günü yapılacak cenaze törenine **1 milyon kişinin** katılacakmış. Çok büyük bir sayı. Saray bahçesinin önündeki insan kuyrukları, çiçek ve mum tarlaları gerçekten çok etkileyici.

Krallığın ve asaletin çağı çoktan geçmiş **tarikh öncesi kurumlar** olduğunu düşünenler bu manzara karşısında ne yapmalılar?

Nereden Nereye

Bizim nesilde Cumhuriyetçilik eğilimleri çok güçlüdür. Devletçi ve popülist ideolojilerin içine doğduk. Kesiştikleri yeri **solculuk** diye değerlendirdik. Piyasaya ve yarattığı ekonomik eşitsizliklere bile tahammülümüz yoktu.

Elbette, "**mavi kanlılara**", babadan oğula geçen kamu yöneticiliğine bütün hücrelerimizle karşı çıktık. Vatandaştan toplanan vergilerle sefahat hayatı yaşayan kraliyet ailelerine hiç sempati duymadık.

Neyse ki, Türkiye 600 yüzyıllık Osmanlı ailesinden 1923'de kurtulmuştu. Çevremizde, Irak ve Mısır bizim gençlik yıllarımızda gerçekleşen askeri darbelerle Cumhuriyet oldu.

1960'larda, genç Türk demokrasisine 27 Mayıs darbesinin yaptığı hasarlardan biri de, **seçkinler arasında** Mısır ve Irak'daki askeri diktatörlüklere duyulan özlemin yaygınlaşması idi.

O arada Türkiye'de demokrasi büyümeye, gelişmeye çalışıyordu. Zaman geçti. Hiç olmazsa bazılarımız, esas önemli kurumun Cumhuriyet değil, **demokrasi** olduğunu kavramaya başladık.

Ama benim bildiğim kadar bu dönüşümü yapanlar arasında bile "**Meşrutî Krallığı**" savunan çıkmadı. Daha veciz ifade etmek gerekirse, örnekler de Cumhuriyetçi kaldı.

Toplumları Anlamak Çok Zor

Dünyanın en demokrat, en medeni ve en zengin toplumları arasında hala Krallıkla yönetilen sadece “**Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı**” değil. İskandinav ve Benelüks ülkeleri, İspanya, Japonya da var. Bunlara İngiliz dominyonu olan Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda’yı ekleyebilirsiniz.

Fransa, Avusturya, Macaristan, vs. pek çok ülkede ise, küçük de olsa hala Krallığın geri gelmesini savunan azınlıklar var. Paris’te tanıştığım bir banka müdürünün Fransız ihtilali düşmanı bir **Kralcı** olduğunu öğrenince çok şaşırdığımı hatırlıyorum.

Anlamaya çalışıyorum. Bu toplumları anne veya babadan evlada geçen devlet başkanlığını tercih etmeye iten nedenler neler? Eğer Diana ilk evliliğini bir veliaht prensle yapmamış olsa idi, ölümü bu kadar ilgi çeker miydi?

Böyle bir sürü soru akla geliyor. Doğallıkla, sorular Türkiye’ye uzuyor. Acaba 1923’de Cumhuriyet yerine “**Meşrutî Padişahlık**” rejimine geçmiş olsak, bugünkü halimiz çok daha kötü mü olurdu?

Yoksa, bir Osmanlı Prenslerinin fırtınalı yaşamının trafik kazası ile noktalanması bütün dünyadan milyonları **İstanbul’a** mı çekerdi?

Dünya hızlı bir değişim içinde. Zenginlik ve eğitim arttıkça, yarınlara yönelen güvensizlik duygusu da derinleşiyor. Prenslar, Prensesler, Krallar ve Padişahlar, uçucu ortamların bir **istikrar ve değişmezlik** odağını oluşturuyorlar. Soruyorum. Bizim de böyle bir odağa ihtiyacımız var mı? (4 Eylül 1997)

EKONOMİ NEREYE GİDİYOR?

Yaz bu yıl erken bitti. Ağustos başı yağmurları sonbaharı çabucak getirdi. Belki Eylül sıcak geçer diyorduk. Son birkaç günün havası o umutlarımızı da söndürüyor.

Ekonomi de sıcaklarla birlikte genellikle rahatlar. Turizmin ekonomideki önemi artıyor. Batı ve kıyı bölgeleri bu yılı da son derece canlı geçirdi.

Kırsal kesimin yüzü farklı nedenlerle gülüyor. Yılmaz hükümeti **tarım destek fiyatlarında** cömert davranıyor. Kamu açığına olumsuz etki yapmasından korkuyoruz.

Bu yıl sonbahar, özellikle Eylül ve Ekim ayları **çok kritik** duruyor. Yılmaz hükümetinin uygulamaya çalıştığı politikaların ilk sonuçlarını görmeye başlayacağız.

Temel büyüklüklerin seyrini hissetmeye çalışıyoruz. Büyüme, enflasyon, kamu açığı, dış denge, kurlar, faizler nasıl seyredecek?

Üretim Artışı Sürüyor

Temmuz kapasite kullanımı ve Haziran sanayi üretimi sayıları yayınlandı. Her ikisi de, **talebin canlılığına** işaret ediyor. Temmuz ayında kapasite kullanımı yüzde 80.4 oldu.

1996 yılında **22 milyar dolar** yada GSYİH’nin yüzde 12’si kadar makina ve teçhizat yatırımı yapıldığını hatırlatalım. Geçen yılın yatırımları bu yıl kapasitede **büyük artışlar** sağladı. Ona rağmen kapasite kullanımı düşmüyor.

Nitekim, Haziran ayında sanayi üretimi endeksi geçen Haziran’a kıyasla **yüzde 9.8** artmış. İlk altı ayda sanayi üretiminde artış **yüzde 10.3**. Çok ciddi bir üretim artışına tekabül ediyor.

1997’nin ilk yarısı için yayınlanan geçici sayılar, GSMH’da büyümenin **yüzde 6’nın üstünde** seyrettiğini gösteriyor. Bütün gözlemciler bu yıl büyüme hızının düşeceğini düşünüyordu.

Şu ana kadar ekonomik aktivitede bir yavaşlama işareti yok. Yılın ilk yarısında dış dengede de olağandışı bir gelişme olmadığına göre, talebin iç ve dış talep arasında **dengeli dağıldığı** şeklinde bir beklentimiz var.

Enflasyon Bizi Şaşırttı

Ağustos başında TEFE artışını yüzde 5.5’den yüzde 7’ye revize ettiğimizi yazdık. **Yanılmışız**. Toptan eşya fiyatları Ağustos’ta sadece **yüzde 5.3** arttı. Son yedi yılın Ağustos ortalaması yüzde 4.5. Demek ki, ortalamadan bir puan daha yüksek.

Geçen Ağustos’ta TEFE artışı yüzde 3.8 olduğu için, 12 aylık enflasyon yüzde 83.4’e yükseldi. Biz yüzde 85 öngörüydük.

Fark nereden kaynaklanıyor? Bu noktada ancak bazı tefsirler yapabiliriz. Faizlerin yükselmesi ve özellikle AB paralarına karşı kurun yavaş oynaması, özel kesimde **fiyatlar üstünde bir baskı** oluşturmuş olabilir.

Sanayinin zamları Eylül ayına yoğunlaştırmak geleneği de vardır. O bakıma Eylül enflasyonunu görmeden bir şey diyemiyoruz.

Tüketici endeksi **yüzde 6.2** arttı. Geçen ay yüzde 6.3, geçen yıl yüzde 4.8 olmuştu. Aylık yüzde 6 fiyat artışı, yıllık tempoda **yüzde 100’ü** aşan sayılara ulaşıyor. Nitekim, 12 aylık tüketici enflasyonu yüzde 87.8’e tırmandı. Yüzde 100’e fazla birşey kalmadı.

İki farklı tefsir olabilir. Birincisi, tüketici fiyatlarını **iç talebin çektiği** şeklinde. Tüketici enflasyonu toptan eşya enflasyonunun üstüne çıkınca, talep enflasyonunun maliyet enflasyonunun önüne geçtiği düşünülür.

Buna çok sıcak bakmıyoruz. Bizce, aradaki fark **hizmet kesiminden** kaynaklanıyor. Çünkü, hizmetlerde **AB rekabeti** söz konusu değil. Dolayısı ile, üreticiler çok daha kolay zam yapabiliyor. Beklentilerini fiyat artışlarına yansıtabiliyor.

Şimdi Ne Olacak?

Ekonomi politikası açısından önümüzdeki aylar hükümet için çok önemli. İyimser senaryo, sonbaharda bir yandan büyümenin yavaşması. Diğer yandan enflasyonun gerilemesi.

Yoksa? Adımız felaket tellalına çıksa da, bir sonraki **bunalımın tarihini tesbit etme** çabasına girişmek zorunda kalacağız. (7 Eylül 1997)

DÜZGÜN KAMU YÖNETİMİ

Az gelişmiş ülkelerin önemli bölümü geçtiğimiz 10-15 yılda şu yada bu şekilde ekonomilerinde ciddi reformlar yaptılar. **Piyasanın ve özel teşebbüsün** rolü arttı. Ekonomiler dışa açıldı.

1990'dan sonra, sosyalist ülkelerde merkezi planlama ve devlet mülkiyeti terkedildi. Ülkeden ülkeye reform hızı çok değişti. Ama yönü aynı idi. **Piyasanın ve özel mülkiyetin** ağırlığı ve gücü arttı.

Reformlar bu ekonomilerde bir dizi sorunun çözülmesine olanak tanıdı. Ama, bu kez **yeni sorunlar** belirmeye başladı.

Türkiye dışa açılma ve piyasaya geçiş sürecini 1980'lerde başlattı. Örneğin **döviz yetersizliği sorunu** böylece büyük ölçüde ortadan kalktı. AB ile Gümrük Birliğine zorlanmadan geçebildik.

Aynı dönemde, makro dengeler büsbütün bozuldu. Enflasyon iyice yükseldi ve tam anlamı ile kronik hale geldi. Özelleştirmede yeterli adımlar atılmadı. Sosyal güvenlik kurumları iflas noktasına sürüklendi. Tutarlı bir tarım destek politikası oluşturulamadı.

Daha açık söyleyelim. Türkiye'de modern ekonomiye geçiş tek ayak üstünde kaldı. Özel mülkiyet ve piyasa mekanizması güçlendi. Doğrudur. Ama kamu yönetiminde bununla uyumlu **reform ve dönüşümler** yapılamadı.

“Governance”

Bazen mecburen İngilizce sözcük kullanıyoruz. Yukarıdaki sözcük son dönemde çok popüler oldu. İngilizce “**government**” hükümet ve devlet anlamına gelen ve kökeninde “dümen” olan sözcükten türetilmiş.

“**Düzgün kamu yönetimi**” veya “**iyi kamu yönetimi**” şeklinde tercüme etmek mümkün.

Piyasanın tek başına bir çözüm olmadığını vurguluyor. Bir ekonominin başarılı olabilmesi için, teşebbüs özgürlüğü çok önemli. Ama yetersiz. Beraberinde mutlaka etkin işleyen bir kamu yönetimi gerekiyor.

Dünya Bankası geçen yıl “**Düzgün Kamu Yönetimi, Liderlik ve İletişim**” adında bir kitap yayınladı. Derleyenlerden sevgili dostum **Dr. İzak Atiyas** halen Bilkent Üniversitesinde öğretim üyesi. Kitapta Türkiye ile ilgili bölümü de o yazdı.

Geçtiğimiz hafta iki gazetemizde Atiyas'la yapılan söyleşiler yayınlandı. Piyasaların denetlenmesinin önemini anlatıyor. Enflasyonun durdurulmasını istiyor. Hakkaniyetçi bir sosyal güvenlik ağı talep ediyor.

Velhasıl, **etkin işleyen bir devlet mekanizmasını** savunuyor. Bu olmadan Türkiye'nin gelişme çabalarının yetersiz kalacağını anlatmaya çalışıyor. Kendisine tümüyle katılıyoruz.

Devlet Kurallara Uysun

Güncel konulara bakmak yeterli. **Necati Doğru'nun** başlattığı kampanya başarılı oldu. Emlak Bankası tarafından hükümet için ismarlanan Mercedes'ler alınmadı. O olayı engelledik. Diğerleri ne olacak?

Eminim ki halen devlette binlerce böyle “**hülle**” yapılıyor. Kanunların izin vermediği işler, **keyfi şekilde** yandan dolaşip gerçekleştiriliyor. Esas sorun, kamu gücünü elinde tutanları kendi çıkardıkları kanunlara ve kurallara uymak zorunda bırakmak.

Düzgün kamu yönetimi keyfi iktidarın engellenmesini ve şeffaflığı gerektiriyor. Kitaptan bir alıntı yapmak istiyorum.

“**Piyasa reformları ve içerdikleri kurumsal reformlar, her şeyden önce devletle vatandaşları arasında yeni bir toplumsal sözleşme yapılması anlamına geliyor. Bu sözleşme ancak karşılıklı mutabakat varsa yaşayabilir**”.

İlk adım, vatandaşın düzgün bir kamu yönetimi istemesi. Türkiye'nin bu yolda çok mesafe almaya başladığını sevinerek izliyoruz. Küçük de olsa bir katkı yapmaya çalışıyoruz.

Sonra sıra siyasi kadroları **terbiye etmeye** gelecek. Bence onu da beceririz. (11 Eylül 1997)

ÜÇÜNCÜ KÖPRÜ MUHAREBESİ

Her toplumu heyecanlandıran konular vardır. Dışarıdan bunları anlamak ille o kadar kolay değil. Bir ülkenin kutuplaşma nedeni diğerinde sıradan bir olaya dönüşebiliyor.

Örneğin Amerika'da sınırlar **kürtaj** konusunda geriliyor. Avrupa'da böyle bir heyecan yok. Halbuki Almanya'nın inanılmaz bir **nükleer enerji ve savaş karşıtı** hareketi var. Amerikayı pek etkilemiyor. Japonya'nın da havaalanı kavgaları ünlüdür.

Türkiye'nin de böyle konuları var. Biri şu sıralarda gene canlandı. **Boğaza yeni köprü projesini** kastediyorum. Bununla içiçe ama arka planda, karayolu-demiryolu polemliği taşımacılığı yer alır.

Benim neslim ilk köprüye muhalefette başı çekmişti. Boğaz yerine **Zap suyuna** köprü yapılmasını savunmuştuk. Öylesinin daha sosyal adaletçi olduğunu düşünüyorduk.

Özal ikinci köprü projesine başladığında köprücülerle köprü karşıtları arasındaki mücadeleye tekrar canlandı. Pek çok akli başında dostumun “**birincisi yetiyor, ikinciyeye ne ihtiyaç var?**” dediğini hatırlıyorum.

Belli ki üçüncü köprü projesi de çok tartışmaya yol açacak. Avrupa kendi savaşlarına Dünya Savaşı deyip numaralar. Bizimkilere “**muharebe**” demek daha doğru. Ama numaralamak iyi fikir gibi geliyor.

Kazananlar Kaybedebler

İlk iki muharebeyi köprücüler kazandı. Köprü karşıtları mağlup oldu. Yani köprüler yapıldı. Ancak, bu fiili durum köprü yandaşlarının **haklı oldukları** anlamına gelmez. Sadece **güçlü oldukları** anlamına gelir.

Kim haklı idi? Okuyucu, benim soru sormayı sevdiğimi bilir. Gene bir soru. **Köprüler yapılmasa daha mı iyi olurdu?** Biraz böyle bir durumu hayal etmeye çalışalım.

Kolaylık olsun diye, köprüye ve çevre yollarına harcanan kaynakların metro ve banliyö treni gibi kentsel toplu taşıma yatırımlarına gittiğini düşünelim. Bunların çok daha pahalı olduklarını da ihmal edelim.

İki yaka arasındaki trafiğin Kabataş-Üsküdar ve Sirkeci-Harem araba vapurları ile taşındığı, nüfusu 10 milyonu aşmış bir İstanbul'u tahayyül edebiliyor musunuz? Doğrusu ben zorlanıyorum.

Bir sav, köprü olmadığı için orta ve yüksek gelirli İstanbulluların otomobil almaktan **vazgeçecekleri**. Vazgeçerler miydi? Siz vazgeçer miydiniz? Otomobil sadece işe gitmeye mi yarıyor?

Bir sav, köprü olmadığı için insanların bir yakada oturup diğerinde çalışmaktan **vazgeçecekleri**. İyi de hangi yakada? Şu anda Anadolu yakasında oturanları Avrupa yakasında oturacak yer var mı?

Köprülerden geçen sayısız yolcu otobüsünü, kamyoneti, kamyonu ve TIR'ı ne yapacağız? Diyelim ki insanları toplu taşıma ve vapurla taşıdık. **Malları ne yapacağız?** Araba vapurları ile şu ihracat ve turizm hamlesini gerçekleştirebilir miydik?

Bence köprü karşıtlarının mağlubiyeti kabul etmeleri gerekiyor. İki köprü ve çevre yolları İstanbul'a ve dolayısı ile Türkiye'ye **çok yararlı oldu**. Tıkanmaları başarılı olduklarını kanıtıyor.

Yeri Yanlış

Buna rağmen **üçüncü köprüye karşıyım**. Darboğaz birinci köprü'nün çok dar olmasıdır. Çevre yollarının yeterli ama köprü'nün yetersiz olduğunu görüyoruz. Trafik hep köprüden önce birikiyor.

Başka bir önerim var. Mühendislik olarak bir sorun çıkartacağı kanısında değilim. Haliç köprüsüne uygulanan yöntem birinci köprüye de uygulansın diyorum. Yani mevcut çevre yolunu kullanan yeni bir köprü **ilkinin hemen yanına** inşa edilsin.

Köprülerden biri gidiş, diğeri geliş olur. Yeni yapılan raylı sistem de eklenir. Hatta iki katlı yapılabilir. Birinci köprüde trafik hafifleyince, Fatih köprüsüne olan talep de düşer.

Yeni çevre yollarının istimlak ve inşaatından tasarruf edilen kaynakların İstanbul'un bir de **tüp geçide** sahip olmasına katkısı olur. Köprü sayısı ikide kalır. Böylece herkesi mutlu ederiz. (14 Eylül 1997)

PARA POLİTİKASI HEDEFLERİ

Dünya yavaş yavaş Türkiye'nin enflasyon liginde **apayrı bir yere** oturduğunun farkına varmaya başladı. Örneğin ülkeler arasında enflasyonu karşılaştıran bir grafiğe Türkiye'yi sokmak çok zor oluyor.

OECD ülkelerinin çoğu **yüzde 1-5** aralığında yer alıyor. Yeni sanayileşen ülkelerde bazen yüzde 7-8 gibi sayılar çıkıyor. Dikey eksende bir kopukluk yapmadan Türkiye'nin yüzde 85'lerini dahil etmek imkansız.

Bu durumda, başka ülkelerde enflasyonla ilgili olarak yürütülen tartışmalar bizim için biraz manasız kaçıyor. Alın size alakasız bir soru. **Enflasyonu yüzde 1-4 aralığında tutmak için hangi araçlar daha iyidir?**

Dünya nerede; Türkiye nerede...

Para Arzının Denetimi

Bir süredir iktisatçılar arasında tartışılan ilginç bir konu var. Bizim meslek erbabı, enflasyonun kötü bir şey olduğu konusunda hemfikirdir. Tek tük enflasyonun hiç olmaması gerektiğini düşünenler çıkar.

Büyük çoğunluk, yıllık **yüzde 1-2** civarında fiyat artışlarının bir sorun teşkil etmediği kanısındadır. Zaten, satın alınan mallardaki kalite artışları hesaba katılınca, bu sayılar az çok sıfır enflasyona tekabül eder.

Buraya kadar iyi. Ayrılıklar bundan sonra başlar. Enflasyonu düşük tutmak için, para otoritesi **hangi göstergeleri izlemelidir?**

Başka türlü ifade etmek için, Merkez Bankası para politikasında hangi araçları kullanmalıdır şeklinde de sorabiliriz. Para arzı mı? Döviz kuru mu? Başka bir şey mi?

Uzun süre en yaygın yöntem, **para arzı artış hızının** denetim altında tutulması idi. Diyelim ki ekonominin yüzde 5 büyümesini bekliyorsunuz. Enflasyonun yüzde 3 olması için, para arzının sadece yüzde 8 artmasına izin vereceksiniz.

Bir gecikme mutlaka oluyor. Diyelim ki Merkez Bankası enflasyonu yüzde 5'den yüzde 3'e düşürmek istiyor. Para arzı kısılinca, **önce** büyüme hızı yavaşlıyor. Ortalama **iki yıl gecikme** ile enflasyon arzulanan yüzde 3 düzeyine iniyor.

Ancak, zamanla bu yöntemin bazı sorunları olduğu görüldü. Birincisi, düşük enflasyon düzeylerinde bazen para arzı ile fiyat artışları arasındaki düzenli ilişki kayboluyor.

İkincisi, o iki yıl boyunca ekonomi yavaşladığı için gereksiz bir toplumsal fatura ödeniyor.

Döviz Kurunu Sabit Tutmak

Bir diğer yöntem hedef olarak **döviz kurunu** almak. AB ülkeleri uzunca bir süredir kendi paraların DM'ye bağladılar. Bunu yapınca mecburen iç enflasyonu da Almanya enflasyonu düzeyine çekmek zorunda kaldılar.

Çünkü Alman Merkez Bankası enflasyonla mücadele etmekteki kararlılığı ile tanınıyor. Bir ülke kendi parasının DM paritesini sabit tutacağını açıklayınca, aynı kararlılığı tutturmak zorunda.

Fransa buna iyi bir örnek. İşsizliğin yüzde 12'lere kadar tırmanmasına rağmen, **"güçlü frank"** ilkesinden vazgeçemediler. Hakikaten Fransa'da enflasyon Almanya düzeyine indi.

Latin Amerika ülkeleri enflasyonla mücadele etmek için aynı şeyi dolarla yaptılar. **"Para Kurulu"** bu yöntemin bir üç örneği.

Enflasyonun Hedef Olması

Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, bir süredir başka bir yöntem deniyorlar. Buna “**hedef enflasyon**” diyebiliriz.

Örneğin, Yeni Zelanda Merkez Bankası, enflasyonu yüzde 0-3 aralığında tutmak zorunda. Eğer bunu başaramazsa, Merkez Bankası Başkanı **görevini kaybediyor**. Şakası yok. Kanun öyle yazılmış.

Giderek bu yöntemin **çok önemli avantajları** olduğu anlaşılıyor. Çünkü, ekonomik aktörler baştan ne kadar fiyat arttırabileceklerini biliyorlar. Ücret artışlarını ona göre veriyorlar. Girdilerini ona göre satın almaya çalışıyorlar.

Para otoritesi verdiği hedefleri tutturduğu ölçüde, piyasalarda ona duyulan **güven** artıyor. Yani, firmalar enflasyonun hakikaten Merkez Bankasının hedeflediği düzeyde gerçekleşeceğine inanıyorlar.

Herkes hesabını kitabını ona göre yapıyor. Sonunda enflasyon hedeflenen düzeyde çıkıyor. O arada büyüme hızının yavaşlaması gibi gereksiz refah kaybı da asgariye inmiş oluyor.

Acaba Bir Gün?

Bütün bunları neden anlatıyorsun diye sorabilirsiniz. Haklısınız. Acaba, diyorum, bir gün gelir ve biz de Türkiye’de **böyle ayrıntıları** tartışır mıyız? Acaba o günleri görebilecek miyim? (18 Eylül 1997)

YAPINCA OLUYOR

İşler kötü gidince tavrınız ne olur? Diyelim ki tuttuğunuz futbol takımı mağlup oldu. Bizim takım kötü oynadı ve kaybetmesi gerekirdi der misiniz? Yoksa kabahati **hakemlere, sahaya, yağmura** mı bulursunuz?

Türkiye’de tüm başarısızlıkların nedenini başkalarında arama zihniyeti çok yaygındır. Nedense **biz hiç hata yapmayız**. Kabahat mutlaka öbürlerindedir.

Yol yetersizliğinden ve sürücü sorumsuzluğundan trafik kilitlenir. Devleti veya belediyeyi suçlarız. Şikayet edenlerden hiç biri “**yahu, ben de vergimi ödemiyorum ki, devlet hangi para ile yol yapsın**” demez.

Türkiye’de üretilen mal ve hizmetlerin kalitesiz olduğunu düşünürüz. Düşük kaliteyi kim üretir? Tabiki hepimiz. Çimento ve demirden çalıp inşa ettiği binayı tüketickiye kazıklayan müteahhit, ertesi gün bozulan televizyon alınca çok sinirlenir.

Özdeyişlerimiz bile vardır. Sıkışınca, “**biz adam olmayız**” der geçeriz. Hem torpil müessesesine çok kızarız. Hem de torpil istediğimiz zaman işlemezse...

Avrupa Kalite Ödülleri

Neyse ki, mikro düzeyde bile olsa, Türkiye bu fasit daireden çıkmaya başlıyor. **Piyasaların ve rekabet koşullarının** gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte, pek çok sektörde dünya kalite koşullarında üretim yapan firma ve kurumlar oluşmaya başladı.

Bu bağlamda, Avrupa Kalite Ödülünde iki Türk şirketinin başarısı çok sevindirici. Türkiye de **özel teşebbüsün** derinden gelen gücünün artık Avrupa’da tescil edildiğini müjdeliyor.

Sabancı grubundan **Beksa** Küçük ve Orta Boy İşletmeler grubunda Avrupa Kalite Ödülünü alarak, kendi kategorisinde en tepeye oturdu. Geçen yıl da, Sabancı Holding’in Japon Bridgestone’la ortak kurduğu lastik şirketi **Brisa** (eski adı Lassa idi) Avrupa Kalite Ödülünü almıştı.

Anlaşılan Sabancı’lar kalite ödülüne abone olacak düzeye gelmişler. Başta Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı **Sakıp Sabancı** ve lastik grubu yöneticisi **Güler Sabancı** olmak üzere, tüm Sabancı camiasını candan kutluyorum.

Netaş ise Büyük İşletmeler Kategorisinde Başarı ödülü aldı. Elektronik ve telekomünikasyon gibi teknoloji yoğun bir sanayide Ümraniye’deki bir fabrikanın Avrupalı pek çok rakibinin önüne geçmesi bence müthiş bir başarı.

Demek ki bu insanlar “**biz yapabiliriz**” demişler. Kaliteli üretim yapmaya karar vermişler. Kararlarını başarı ile uygulamışlar. Şimdi de mükafatını görüyorlar.

Bir Hastane

Geçtiğimiz günlerde annem ağır bir rahatsızlık geçirdi. Bir aya yakın süre Türk Kardiyoloji Vakfı **Florence Nightingale Hastanesinde** yattı. Pek çok gece ben de yanında refakatçi olarak kaldım. Hastaneyi birinci elden izleme olanağım oldu.

Çok etkilendim. Avrupa’nın yada Amerika’nın en tanınmış sağlık kurumları ile aynı düzeyde, hatta daha kaliteli hizmet verildiğini gördüm. Hastane tertemizdi. En son teknoloji ürünü aletler kullanılıyordu.

Ama çok daha önemlisi, hizmet kusursuzdu. Doktorundan hemşiresine ve personeline, Türkiye’de mümkün olabileceğine inanması zor bir **disiplin, profesyonellik ve güler yüz** hakimdi.

Bu insanlar Amerika’dan ithal edilmedi. Hepsi buralı. Demek ki, Türkler de sistem doğru kurulursa gıpta ettiğimiz Batı standartlarında hizmet verebiliyor.

Sıra Devlette

Yukarıda söyledim. Özal reformları sayesinde tanıştığımız piyasa ve rekabet, özel sektörü büyük bir hızla terbiye ediyor. Üreticiler başarılı olmak ve tutunabilmek için daha iyisini aramak zorunda kalıyorlar. Ve bazıları bunu başarıyor.

Ekonominin her sektöründe, **kalite adacıkları** oluşmaya başlıyor. Diğerleri de, piyasa tarafından tasviye edilmemek için onları taklit etmek zorunda kalacaklar.

Kalite kavramının hala hiç girmediği yer ise **kamu yönetimi**. Kamuda kaynak israfı ve kalitesiz hizmet üretimi sürdükçe, Türkiye’nin çağdaş medeniyeti yakalaması çok zor. Ama, **vatandaş ister ve talep ederse**, Türkiye bu sorunu da çözebilir. (21 Eylül 1997)

YANLIŞ HESAP BİR YERDEN DÖNER

Özdeyişte, yanlış hesabın döndüğü yer **Bağdat**. Ama Körfez Krizinden bu yana Bağdat'ın pek önemi kalmadı. Hani biri çıkıp, “**yahu, Bağdat'tan dönse ne olur, dönmese ne olur**” dese, verilecek cevap yok. Bağdat kendi derterine çare bulamıyor.

Zaten, özdeyiş başka bir şeyi anlatmaya çalışıyor. **Toplumun gerçeklerini** göz önünde tutmadan alınacak bir kararın uygulanma şansının olmadığını. Hatta, bazen amaçlananın tam tersine, fevkalade kötü sonuçlar verebileceğini.

Bizim o konuda sabıkamız çoktur. Kamu yönetiminde iki temel mantık hakimdir. Birine **bürokratik-devletçi** görüş diyebiliriz. Diğeri ise bilinen **popülizm**. Her ikisi de, pratikte sorun çıkartan yada ters sonuç veren uygulamaları mümkün kılar.

Mümkün kılmak ne kelime! Uzmanlaşmıştır demek daha doğru olur. Bu durum için bir başka özdeyişimiz var. “**Kaş yapayım derken göz çıkartmak**”. Biz bunu devamlı yaparız.

Kara Para Aklanması

Türkiye'nin bir **vergi kaçırma cenneti** olduğunu bilmeyen duymayan kalmadı. Gelir vergisi açısından kayıt dışı ekonominin kayıt içindekinin en az **iki katı** olduğunu tahmin ediyoruz.

Yani ortalama üç vatandaştan ikisi gelir vergisi ödemiyor. Ödese bile, mevcut vergi tarifesinden ödemesi gerekenin çok altında ödüyor. Rakamlar ortada. Bu hafta gazetelerde bazı mesleklerin beyan ettikleri gelir ve vergileri yayınlandı. Gördük.

Bu durum, Türkiye'de uyuşturucu gibi **gayri meşru yollardan** elde edilen gelirin denetlenmesini de olanaksız hale getiriyor. Kara para aklanması denilen bu olgu. Uluslararası mafyaların, bu paraları Türkiye üstünden mali sisteme soktukları iddia ediliyor.

Dolayısı ile, Batı Türkiye'ye baskı yapıyor. Kara para aklanmasını durdurun diyor. Batı ülkelerinde uygulanan bir yöntemi öneriyor. Nedir o? Belirli bir rakamın, diyelim 5 bin dolar, üstündeki **nakit hareketlerini izleyin** diyor.

Batı'da bu yöntem uygulanıyor. Çünkü vergi kaçağı sorunu yok. Vatandaş vergisini ödediği için, bu tedbirden sadece uyuşturucu gibi gayri meşru yollardan gelir elde edenler rahatsız olacak.

Beş Milyara Gözaltı

Ya Türkiye'de? Hükümet **beş milyar TL ve üstü** işlemlerin bankalar tarafından izlenmesine karar verince, piyasalar aniden karıştı. Neden? Çok basit. Aniden kazancını meşru yollardan kazanan ama vergisini ödemeyen vatandaşlarımız korktular.

Ya maliye hesabını sorarsa? Vatandaş müteahhit, doktor, kuyumcu, fırıncı, falan filan. Uzaktan yakından uyuşturucu işi ile alakası yok. Gelirini meşru yollardan kazanmış.

Yani, bankadaki parası “kara para” değil. **Kayıt dışı para**. Vergisi ödenmemiş gelire tekabül ediyor.

Vergi kaçağını takip etmenin yolları çok farklı. Önce faturasız mal ve hizmet hareketlerini engellemek lazım. Sonra, gayrimenkul, otomobil ve diğer büyük alışverişler kayda geçirilebilir. Yurt dışı seyahatlere bakılabilir.

Bunları yapmadan “**beş milyara gözaltı**” sistemi yürümez. Piyasa koşulları hükümeti geri adım atmaya zorlar.

Neden? Vergisi ödenmemiş para banka sisteminin dışına kaymaya başlar. Repoaya yatan para düşer. Faizler yükselir. Döviz talebi artar. Kur kıpırdar. Döviz yastık altında tutulur. Büyük alışverişler **nakit dövize** döner.

Hüner Uygulamakta

Her yönetici bunu bilir. Uygulayamacağı kuralı koymamaya çalışır. Bir konuda hiç kural olmaması, kuralın varolup kimsenin aldırmasından daha iyidir. Hiç olmazsa otorite boşluğu **gözükmez**.

Ben Türkiye'de vergi kaçağını azaltacak bütün tedbirleri ilke olarak destekliyorum. Vergi kaçağının olmadığı bir Türkiye rüyalarımından biri.

Yeni tedbire de o gözle bakıyorum. Eğer vergi kaçağını bitirmeye yönelik **genel bir paketin** bir parçası olsa idi, çok yararlı olurdu. Ama tek başına hiç bir şans olmadığını kanıslıyorum.

Büyük bir ihtimalle, günü geldiğinde hükümet vazgeçecek. Yada anlamsız hale gelecek şekilde budayacak. Sonuçta, “**dostlar alışverişte görsün**” misali, uygulanmayan kanun ve kurallara bir tane daha eklenecek. (25 Eylül 1997)

EN İYİSİ “YENİ LİRA = AVRO”

Sonbaharı severim. Siyaset ve ekonomi yaz uyuşukluğunu üstünden atar. Konu sıkıntısı çekilmez. 1997 sonbaharı da şükür bereketli geçiyor. Hangisine el atacağımızı şaşırtıyoruz.

Başkanlık sistemi tartışması var. Yıllardır Cumhurbaşkanının iki türlü seçikle gelmesinin en hararetle savunucularından biri olduğuma göre, birşeyler yazmak gerekecek.

İlk ve orta eğitim başladı. Sekiz yıl zorunlu eğitimin ilk yılı. Yarından itibaren üniversiteler birer birer açılacak. Türkiye'nin uzun dönemde en önemli sorununun **eğitimin kalitesi** olduğuna inanan biri için önemli bir fırsat.

IMF ve Dünya Bankasının müştereken düzenlediği geleneksel Eylül sonu toplantısını Hong Kong'dan naklen izliyoruz. **Falımıza IMF çıkıyor**. Dünya ekonomisinin sorunlarına eğilmenin de tam zamanı.

Sonunda “**Yeni Lirayı**” yazmaya karar verdim. Diğerleri daha az ilginç olduğu için değil. Enflasyona çok karşı olduğum için. Enflasyona mücadeleye mütevazı bir katkı daha olsun diye.

Elveda TL

Ne kadar farkındasınız bilmiyorum ama, bir milli para birimi olarak TL bitti. Türkiye çok yakın bir gelecekte 75 yıllık “**Türk Lirasını**” ve “**TL**” rumuzunu terkedecek. Büyük bir ihtimalle 1998’de. Yerine yeni bir para birimi gelecek. Kendimizi alıştıralım.

TL’yi enflasyon bitirdi. DM’nin 100 bine, doların 200 bine, palamudun 750 bine vurduğu bir para biriminin yaşama şansı yok. İş öyle bir noktaya geldi ki, enflasyon **dursa da durmasa da**, TL gidecek.

Ya sıfırları sileceğiz. Mecburen yeni bir ad verilecek. Yada yeni bir para birimi tanımlanacak. Kamuoyu bir yandan yeni liranın hangi özelliklere sahip olması gerektiğini tartışıyor. Yakında isminin ne olacağı da gündemin önlerine geçer.

Güneş Taner “**para kurulu**” anlamına gelen bir öneri yaptı. Yeni lira bir dolara eşit olsun dedi. Ben Hadi Uluengin’den gelen teklife daha sıcak bakıyorum. Türkiye’nin AB bağlantısını göz önünde tutarak, yeni liranın **Ecu’ye** eşit olması daha makul duruyor.

Malum. 1 Ocak 1999’da AB tek paraya geçiyor. “Ecu” gidecek yerine “**Euro**” gelecek. Uluengin Türkçesinin “**Avro**” olduğunu hatırlatıyor. Kulağıma daha hoş geldiğini kabul etmeliyim.

Üstelik, ileride Türkiye Avrupa Para Birliğine katılırsa takdirde bir defa daha para birimi değiştirmekten kurtuluruz. Günü geldiğinde **Avro’yu Euro yaparız** olur biter.

“Para Kurulu” Olacak mı?

Yeni para birimine geçerken, aynı anda **döviz kurunun sabitlemesi** söz konusu olabilir mi? Bunun için yeni paranın sadece döviz karşılığı basılması gerekiyor. Bu yönüme literatürde “**para kurulu**” adı veriliyor.

En son Arjantin uyguladı. Enlasyonu düşürmekte başarılı oldu. Bazıları yüksek enflasyondan **asgari hasarla** kurtulmanın en emin yolunun “para kurulu” sistemine geçmek olduğunu iddia ediyorlar.

Türkiye bunu yapabilir mi? Son gelişmeler ilginç. Merkez Bankasının **döviz fazlası** 4 milyara yükseldi. Piyasadaki banknot tutarı da 4 milyar dolar. Tüm banknotların döviz olarak karşılığı var.

MB’nın döviz yükümlülükleri 16 milyar dolar. Döviz rezervi ise 20 milyar dolar. Bu durumdan şüphelenmeye başladım. MB bu kadar çok döviz biriktirme ihtiyacını neden duyuyor?

MB 4 milyar doları **ayrı bir hesaba** alsın. Onun karşılığında **Avro** çıkarsa. TL banknotlarını **Avro** ile değiştirir. Ondan sonra sadece döviz karşılığı **Avro** bassa...

Olur mu? Olur. Bazı teknik ayrıntılar var ama onlar kolayca çözümlenebilir. Havada bir **sürpriz kokusu** var. İhbar ediyorum. (28 Eylül 1997)

BAŞKANI BİZ SEÇELİM

Yıllardır Başkanlık sistemi tartışmasını canlı tutmaya çalışıyorum. Tek başıma değil elbette. Benim gibi, Türkiye’de yürütmenin başının **doğrudan halk tarafından seçilmesinin** yararlı olduğunu gören pek çok düşünür var.

Ne anlama yararlı? Birincisi, **daha istikrarlı** bir siyasi yaşam oluşur. Bu başlıbaşına çok önemli bir kazanç. Türkiye bir süredir siyasi istikrarsızlıktan çok çekti. Ekonomiyi de ne kadar olumsuz etkilediğini biliyoruz.

İlaveten, özellikle yürütme ve yasama arasındaki işbölümü ve karşılıklı hak ve görevler netleşir. Yargı bağımsızlığı kolaylaşır. Mevcut yapıda anlamlı bir **kuvvetler ayrılığından** söz etmek olanaksızdır.

Sık sık başımıza gelen “**meşruiyet**” tartışmaları biter. Bugün yüzde 20 oyla Başkan olunur. Ama iki türlü Başkan seçiminde oyların yüzde 50’den fazlasını almadan yürütmenin başına gelinemez.

Bütün bunları toplayınca, daha düzgün bir kamu yönetimine doğru ciddi adımlar atılacağını söyleyebiliriz. “**Düzenli kamu yönetimini**” ne kadar önemseyeceğimizi okuyucularımız biliyor.

Peki, Başkanlık sistemi Türkiye’nin bütün sorunlarını çözer mi? Hayır, çözmez. Hiç bir tedbir **tek başına** bütün sorunları çözemez. Olsa olsa, onlarla daha kolay başatmanın önkoşullarını hazırlar.

Demirel’i Destekliyoruz

Yürütmenin başının vatandaş tarafından doğrudan seçilmesi için **Demirel’in** başlattığı siyasi kampanyanın son derece yararlı olduğu kanısındayım. Geçmişte Başkanlık sistemine karşı çıkmış olması hiç bir şeyi değiştirmez.

Özal **1987’de** aynı öneriyi yapmıştı. O sıralar Demirel destek vermedi. Eğer verse idi, Türkiye bundan 10 yıl önce Başkanlık sistemine geçebilirdi. Çünkü, ANAP artı DYP’nin Meclis’te Anayasayı değiştirecek **çoğunluğu** vardı.

Doğrudur, yeni sistem **önce Özal’ın** işine yarayacaktı. Ama ömür çizgisini değiştiremezdi. 1993’de Özal’ın vefatından sonra Demirel Başkan seçilebilirdi. Bir an için düşünün. Ne Çiller olurdu, ne Refahol...

Demirel’in geçmişteki hatasından ders alması Türkiye için bir şans. Çok zor koşullarda edinilmiş **siyasi tecrübesini** şimdi ülkeyi rahatlatacak değişimlere taşımak için kullanacağını görüyoruz. Seviniyoruz.

Kamuoyundan bu konuda Demirel’e destek vermesini istiyoruz.

Değişim Nasıl Olacak?

Bir şeyi istemek başka, olacağını öngörmek başka. Başkanlık sistemini savunuyorum. Ama kısa dönemde yapılabilirliği konusunda hiç de **iyimser değilim**. Çünkü, bugün Parlamento aritmetiği 1987-92 arasına kıyasla çok daha zor.

CHP ve DSP’nin bu değişikliğe karşı çıkacakları kesin. Sol partilerin tavrını anlamak mümkün. **Yüzde 25’e sıkışmış oyları** ile hiç bir zaman Başkan seçtirmeyecekleri kanısındalar.

Halbuki, mevcut sistem, koalisyonlar aracılığı ile Baykal'a ve Ecevit'e iktidar ortağı olma olanağını veriyor. Demek ki, iki partinin toplam **116 oyu** aleyhte çıkacak.

Çiller ve DYP'nin tavrı ne olur? Karşı çıkacaklarını öngörmek için falci olmak gerekmiyor. Başkanlık sistemi Çiller'in siyaset hayatındaki **son umutlarını** da söndürür. 90 hayır oyu da o cenahtan. Etti **206 oy**.

Bu sayı üçte birden fazla. Yani, ANAP ve DTP'ye ilaveten RP'nin ve tüm bağımsızların olumlu oy kullanmaları halinde bile Anayasa değişikliği gerçekleşmiyor. Olayların seyrini **ilgi ile** izleyeceğiz. (2 Ekim 1997)

EKONOMİDE SÜRPRİZ YOK

Başbakan Yılmaz siyasi hayatının en önemli kararlarından birini bugünlerde almak zorunda. Zor bir tercihle karşı karşıya. Enflasyonla mücadeleye **öncelik verecek mi?** Ne kadar öncelik verecek?

Bu karar 1998 yılı bütçesinin temel büyüklüklerini belirleyecek. Ona göre, gerek iktisatçılar gerek piyasalar kısa ve orta vade **beklentilerini** oluşturacaklar. Fiyatlar, ücretler, kur, faizler, vs. hepsi etkilenecek.

Genelde **tedbirli iyimserliğimizi** sürdürüyoruz. Yaz aylarında maaş zammı ve tarım destek fiyatlarından tedirgin olduk. Fakat, onun dışında ekonomide bir sürprizle karşılaşmadık.

Önümüzdeki dönemde ekonominin **olağan istikrarını** bozacak bir tehlike ortada gözüküyor. Olağan sözcüğünün altını çiziyorum. Yüksek enflasyon, dalgalanan faizler, değer kazanan TL Türkiye'de olağan sayılıyor.

Büyümeye Devam

Ağustos ayı kapasite kullanımı **yüzde 83.6** ile son altı yılın en yüksek düzeyinde çıktı. İki yıldır özel sektörün büyük yatırım atağı ciddi kapasite artışına yol açmıştı. Ona rağmen kapasite kullanımı yüksek.

Demek ki, ekonomide talep yaz aylarında da **çok canlı** seyretmiş. Bunda çömert maaş zammı ve tarım destek fiyatlarının etkisi şüphesiz var. Turizmin bu yaz çok iyi gitmesi bir başka faktör.

Temmuz ayında sanayi üretim artışı bu bulguyu doğruluyor. 1996 Temmuz'una kıyasla sanayi üretimi **yüzde 11.4** artmış. Bu durumda 1997 yılının ilk yedi ayında sanayi üretim artışı yüzde 8.1'e geliyor.

Ocak-Temmuz dönemi imalat sanayi üretim artışı yüzde 6.3. İmalat sanayinin sağlıklı bir büyüme sürecinde olduğu anlaşılıyor. 1997 ilk yarısı (Ocak-Haziran) için GSMH büyüme hızı **yüzde 6**, GSYİH büyüme hızı **ise yüzde 6.6** çıkıyor.

Uzun lafın kısıyası, ekonomide en küçük bir yavaşlama işareti yok. Ve ilginç, hızlı büyümeye rağmen **dış dengede** bir sorun gözüküyor. Dış ticaret açığı 19 milyar dolar, cari işlemler açığı 5 milyar dolar civarında seyrediyor.

Enflasyon Haberleri

Eylül ayı TEFE enflasyonu bizim beklediğimiz yüzde 7.4'den bir puan aşağıda fakat mali piyasaların umut ettiği yüzde 5'den bir puan yukarıda açıklandı: **yüzde 6.3**. Buna göre 12 aylık toptan fiyat artışı **yüzde 85.4'e** ulaştı.

Tüketici fiyatlarındaki artış daha yüksek. Eylül'de **yüzde 7.3** ve yıllık yüzde **89.9** oldu. Üç aydır tüketici fiyatları toptan eşyadan daha hızlı artıyor. Geçen ay da belirtmiştik. Farkın dış rekabetin olmadığı hizmet kesiminden kaynaklandığını düşünüyoruz.

Ekim ve Kasım aylarında da enflasyonun **bu düzeyini koruyacağını** tahmin ediyoruz. Eğer hükümet ciddi sayılabilecek istikrar tedbirleri uygulamaya başlarsa, Aralık'dan, en geç **Ocak'dan** itibaren enflasyonda düşüş başlar.

Halen **beş ayrı enflasyon senaryosu** ile çalışıyorum. 1998 için en karamsar senaryo yüzde 80 enflasyon öngörüyor. En iyimseri ise yüzde 50. Hangisinin daha gerçekçi olduğuna bütçe tartışmaları sonunda karar vereceğiz.

Risk Almalı mı?

Faiz konusu beklenen enflasyonla birlikte ele alınmak zorunda. Kurun görünebilir gelecekte enflasyona **eşit yada altında** seyredeceği kesin gibi duruyor. Ya faizler?

Eğer enflasyon düşerse, bugün **yüzde 110** civarında nominal faizle alınacak 6 ay ve yukarısı vadeli kamu kağıtları çok avantajlı olacak. Örneğin, Eylül 1998 vadeli kağıdı yüzde 110'la alırsanız ve önümüzdeki 12 ay enflasyonu yüzde 60 çıkarsa, **yüzde 30** reel faiz söz konusu.

Ama riski de var. Enflasyon yüzde 90'larda kalırsa reel faiz yüzde 10'a iniyor. TL riskini bir yıl taşımamanın yükü de cabası. Risk almayı sevmeyenler için bile **portföye** 6 ay veya 1 yıl vadeli bono koymanın zamanı gelmiş olabilir. (5 Ekim 1997)

İSTİKRARIN FATURASI

Nihayet bir hükümet enflasyonla ciddi şekilde **mücadele etme** kararını aldı. Doğallıkla, karar almak tek başına yeterli değil. Şimdi bunu ciddiyetle **uygulamak** gerekiyor.

Başbakan Yılmaz'ın **doğru bir karar** verdiği kanısındayız. Azınlık hükümeti olmasını o kadar önemsemiyoruz. **24 Ocak** istikrar programı da Demirel'in azınlık hükümeti tarafından devreye sokmuştu. Başarılı oldu.

Üstelik, bugün Türkiye ekonomisinin şartları çok farklı. Enflasyonla mücadele için ödenecek bedel tahmin edildiği kadar yüksek değil. Ekonominin kısa sürede düşen (ve düşük) enflasyon ortamına uyum sağlaması mümkün.

Daha doğrusu, biz zaten **esas ödemeyi** 1994 bunalımında yapmıştık. Çiller'in yanlış siyasi hesapları 1995 yılında enflasyonu düşürmeyi engelledi. Erken seçim yüzünden 1994'de yaşadığımız bunalım yanımıza kaldı.

Güncel Yaşamda İstikrar

Medya hemen “**kemerleri sıkma**” edebiyatını tozlu raflardan indirdi. Türkiye'nin daha önce yaşadığı istikrar programları hatırlandı. Bu konuda müsterek hafızamız zengin.

Bir düşünün bakalım. İstikrar deyince aklınıza ne gelir? Söyleyeyim. Tekel ürünlerine, benzine ve şekerle **zam** gelir. Ve **devalüasyon** gelir. Yani, sıradan vatandaşın reel gelirinde bir düşme bekleriz.

Neden? Çünkü bizim bildiğimiz istikrar programları, daha önce ürettiğimizden fazlasını harcamış olmamız nedeniyle devreye sokulur. Vatandaşın satın alma gücü kısılarak harcamalar indirilir.

Esas hedef **döviz açığıdır**. Gelirimiz düşünce daha az ithalat yaparız. Mecburen ihracat artar. Döviz sıkıntısı ortadan kalkar.

Bu sefer bunların hiç birine **ihtiyaç yok**. Nazar değmesin, dövizimiz az değil, fazlası var. Ortada korkutucu bir cari işlemler açığı yok. Zamlar ise geçtiğimiz üç ay içinde bol bol yapıldı.

Hatta, tersine bir durum olabilir. Enflasyonun düşeceğine iç ve dış piyasaları inandırabilirsek ekonomiye önemli miktarda **kaynak girebilir**. Enflasyonla mücadele yatırımları hızlandırabilir.

Hükümetin elinde başka bir cephane daha var. Son altı yıldır kaplumbağa hızında ilerleyen **özelleştirmeyi hızlandırabilirler**. Özelleştirmeye yurt dışından gelen fonlar ekonomi için ek bir kaynak demek.

Şu sonucu çıkartabiliriz. Hükümet istikrar programını akıllı bir şekilde uygularsa, sokaktaki adamın büyük bir fatura ödemesi **gerekmiyor**. Türkiye, insanları fakirleşmeden, işsizlik artmadan enflasyonla mücadele edebilir.

Hasta Olan Kamu Maliyesi

Neden bu sefer böyle olacak? Çok basit. Çünkü, şu anda Türkiye ekonomisinin **kendisinin** fazla sorunu yok. Firmalarımız dünyanın her yerinde rekabet edebiliyor. Emek piyasalarımız esnek. Vatandaşlarımız çalışıyor ve üretiyor.

Sorun **kamu maliyesinde**. İki yakasını bir türlü bir araya getiremeyen vatandaş değil. Tam tersine, insanımız tükettiğinin önemli bir bölümünü tasarruf ediyor ve yatırım yapıyor.

İki yakasının bir araya getiremeyen **devlet**. Hükümetin ekonomi ile ilgili tedbirler almasına gerek yok. Sadece devletin gelir ve gideri arasındaki dengeyi biraz daha iyi kursunlar yeter. O kadarcık bir çaba bile enflasyonun düşüş trendine girmesine yetecek.

Tabiki kamu açığının kapatılması bazıları için fedakarlık gerektirecek. En başta **siyasiler** var. Öyle eskisi gibi bol kepçe popülist politikalar uygulayamayacaklar. Bir kısmı vatandaşa da yansıtacak.

Örneğin devletin vatandaşa götürdüğü hizmetlerin kalitesinde bir düşüş olacak. Genç yaşta emeklilik fırsatı bitecek. Memurlar ancak enflasyon kadar zam alabilecekler.

Bunlar bana enflasyonun düşmesi için **makul bir fatura** gibi geliyor. (9 Ekim 1997)

DEĞİŞİMİN KÜÇÜK KÜLFETLERİ

İnsanlar aslında değişimi sevmez. Herkes **soyut düzeyde** değişimden yanadır. Çünkü konuşurken en radikal biçimde değişimi savunmak çok kolaydır. Ama iş fiiliyata gelince, aniden korkarız. Alıştığımız, bildiğimiz bir düzen gidecek, yerine başka şeyler gelecek diye.

Onun için bir türlü değişimin **somut halini** tartışmayı sevmeyiz. Örnek çoktur. Bugün Türkiye'de siyasi rejimden şikayetçi olmayan vatandaş bulamazsınız. Fakat mevcudu beğenmeyenler, yeni önerilere de soğuk bakarlar.

Başkanlık sistemi? Olmaz. İki turlu seçim? O da olmaz. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi? Tehlikelidir. İfade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması. Mümkün değil.

Enflasyon için durum farklı mı? Herkes enflasyona çok karşı olduğunu söylüyor. Ama siz enflasyonu düşürmek için bir öneri getirirseniz, gene aynı insanlar sizin önerinize **karşı çıkacaklardır**. Soyutta anlaşmak çok kolay da, somutta anlaşmak imkansız kadar zor.

TL Nasıl Gidecek?

Bazı değişiklikler artık kaçınılmaz hale geldi. Sevsek de sevmesek de, değişime zorunluuz. Çok yakından bir örnek paramız. Sıfırlardan oluşan bir para birimi ile artık idare etme olanağımız kalmadı.

75 yılda onu çok eskittik. Enflasyona teslim ettik. Yani Türk Lirası artık **ömrünü doldurdu**. Çok yakın bir gelecekte, öyle yada böyle TL'yi terkedeceğiz. Yerine yeni bir para birimi gelecek. Geçenlerde, adına “**Avro**” denmesini önermişim.

Buraya kadar tamam. Sorun ondan sonra başlıyor. Yeni para birimine nasıl geçeceğiz? Güncel hayatımıza nasıl yansıtacak? Bunu hiç düşündünüz mü?

Yazıyı yazmadan, halen dolaşımda kaç adet banknot ve madeni para olduğunu araştırdım. Bilgi bulamadım. Onun yerine bir hesap yaptım. Cebimizde, banka ve şirket kasalarında en az **bir milyar adet** kağıt para olmalı dedim.

Dünya ortalamasına bakarsak, madeni paranın beş katı olması gerekiyor. Biz bozukluk para sevmeyiz. Bire bir oranı desek, bir milyar adet de madeni para olmalı. Etti mi **iki milyar adet**.

Şimdi yeni para birimine geçmek bunların değiştirilmesi demek. Kolay bir iş değil. Önceden planlamak gerekiyor. Tedbirler alınmalı. Yoksa tam bir **kaos** oluşur.

Nasıl olacak? Bakkal, taksii şoförü, market, eski parayı kabul edecek mi? Paranın üstünü yeni para ile mi yoksa eskisi ile mi verecek? Bankaların önünde uzun kuyruklar mı oluşacak?

Avrupa Hazırlanıyor

AB üyesi ülkeler şu anda benzer bir sorunla karşı karşıyalar. 1 Ocak 1999'da Avrupa Para Birliği gerçekleşiyor. Birliğe katılan ülkelerin paraları dolaşımdan çekilecek. Yerine “**Euro**” gelecek.

Onlar **Avrupalı oldukları için** şimdiden hazırlıklara başlamışlar. 15 ay dediğin göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Gerekli tedbirler zamanında alınmazsa, ekonomiye çok olumsuz etki yapacak bir kabus oluşur.

İnsanlar alış veriş yapamaz hale gelir. Vatandaş sıkıntı çeker. Hükümetlerin esas görevi vatandaşını rahat ettirmek olduğuna göre, önceden bu sorunun çözümü için çalışmak zorundalar.

Tahmin edileceği gibi, bu tür değişimlerde topun ağzında perakende sektörü var. Paris’li dükkanda Fransız Frangı verdi ve üstünü de öyle istedi. Arkadaki müşteri ise Euro ile ödeme yaptı. **Ne olacak?**

Açmaz ortada. Bir yandan, eski para dolaşımından ne kadar kısa sürede geçiş o kadar kolaylaşır. Öte yandan, süre kısaldıkça, organizasyon sorunları artıyor. Küçük hataların etkisi büyüyor.

Bence Zor Olacak

Türkiye bu tür organizasyonları genellikle **kötü yapar**. Herşeyi son ana bırakmayı severiz. Plan ve program yerine, bir sürü insanın birbirine bağıarak ortada koşuşmasını tercih ederiz.

TL’den yeni para birimine geçtiğimiz günlerin **kargaşasını** tahayyül etmekte bile zorlanıyorum. Eski verdin yeni verdin kavgasından acaba kaç cinayet işlenir? Hepimize kolay gelsin. Kolay molay, nasıl olsa gelecek... (12 Ekim 1997)

İKTİSATÇI FIKRALARI

Bizim mesleğin hoş tarafları çoktur. Zorluklarına tahammül etmeyi bunlar kolaylaştırıyor. Nereden baksanız 30 yıldır kendime iktisatçı diyorum. İşimi hep keyif alarak yaptım. Yeniden meslek seçme hakkım olsa, hiç tereddütsüz **gene iktisatçı** olurum.

İktisatçılarla ilgili fıkraları da çok seviyorum. Bazen hayıflanıyorum. Temel fıkraları daha yaygın. İdeali hem iktisatçı hem de **Karadenizli** olmak. Maalesef Rumeli kökenliyim.

Diğer bilimlerden çok farklıyız. Sıradan vatandaş tıpçı ile kanseri, fizikçi ile izafiyet kuramını tartışmaya pek mütemayil değildir. Ama herkes ekonomiyi herkes kadar bildiğini düşünür.

Gene de iktisatçıya şöyle bir sorar. Dediğini ciddiye alacağından değil. Döviz ne olacak? Faizler düşer mi? Borsanın yükselişi devam edecek mi? Gizli gizli şüphelenirim. Herhalde ben ne dersem **tersini yapacak** diye.

Doğru Ama İşe Yaramaz

Fıkraların bir bölümü iktisatçının hiç bir soruya kesin cevap vermemesi üzerinedir. Basit bir soru soralım. Yılmaz hükümeti enflasyonu düşürecek mi? İyi bir iktisatçı için **dolambaçlı bir cevap** fırsatı doğar.

Önce, **“hükümetin enflasyonu düşürmeyi hedeflediğini gösteren işaretlerin mevcut olduğunu”** söyleriz. Bu ne demek? Hükümet enflasyonu

düşürmeyi hedefliyor demiyoruz. Fazla kesin olurdu. O yönde işaretler var diyoruz.

Yani **muğlak bıraktık**. Enflasyon düşerse, biz zaten demiştik. Düşmezse, gene biz zaten düşecek dememiştik. Cevap her türlü ihtimale karşı beni korumalı.

Ama orada durmak olmaz. İkinci cümle daha da önemli. Mutlaka “fakat” sözcüğü ile başlamalı. **“Fakat, daha uygulamanın ne yönde olacağı hakkında elimizde bilgi yok”**.

Bu da iki tarafa da çekilebilir. İleride enflasyon düşerse, uygulama doğru yapıldı demektir. Cümle bizi enflasyonun düşmemesi ihtimaline karşı da uyarıyor. Uygulamaya bakın diyor.

İki adam bir balonla seyahat ederken kaybolmuşlar. Balon bir ara alçalmış. Aşağıda birini görmüşler ve sormuşlar. “Biz neredeyiz?”. Adam iktisatçıymış. Kendi içinde doğru fakat işe yaramaz bir cevap vermiş. **“Bir balondasınız”**.

Çabuk Fikir Değiştiririz

Hikaye ünlü İngiliz iktisatçısı Keynes’le ilgili. 1930’lı yıllar. Büyük Buhran tüm şiddeti ile hüküm sürüyor. Hazine ülkenin **beş önde gelen iktisatçısını** danışmak için çağırmış. İşsizliğe çözüm önerisi istemiş.

Toplantıdan **altı öneri** çıkmış. Neden? Çünkü Keynes toplantı sırasında fikir değiştirmiş ve iki ayrı öneri yapmış.

Pazartesi günü düzenli okuyucularımdan bir dostum, “hoca, iyimser senaryolar yazıyorsun; bir süre önce böyle düşünmüyordun” dedi. Pazar günkü Aktüel PARA dergisindeki yazıma atıf yapıyordu.

Düşündüm. Haklı. Bir ay içinde önce karamsar, sonra iyimser, sonra tekrar karamsar olabiliyorum. Bunu yadırgadığımı iddia edemem. **Bana çok normal geliyor**. Hele Türkiye gibi istikrarsız bir ekonomide iktisatçılık yapan biri için.

Şanslı mıyım?

Bir süre önce, bir büyük işadamı ile sohbet ediyorduk. Laf ekonomi ile ilgili tahminlere geldi. Kendimi güçlü hissettiğim konulardan biridir. **“Hoca, bir süredir izliyorum, tahminlerin fena tutmuyor”** dedi.

Hoşuma gitti. Ardından ekledi. “Türkiye ekonomisinde doğru tahmin yapmak mümkün değildir. Seninki bilgiden değil, **sadece şanslısın, o kadar**” dedi. İçime bir kurt düştü.

Olabilir diye düşündüm. Nasıl kontrol edebiliriz? Gittim **sayısal loto** oynadım. Şanslı isem altıyı bilip trilyona ortak olurum diye. Bir kolonda üç buldum. Gerisi birde kaldı.

Bu durumda, ekonomi ile ilgili tahminler yapmaya devam edeceğim. Yanlış çıksalar bile nasıl olsa bir yolunu bulur ve neden aslında benim doğru tahmin yaptığımı açıklarım.

Son fıkra. Arkadaşı bir ekonometrisyene iş telefonunu sormuş. Elimdeki modele göre yüzde 5 sınırları içinde **bir tahmin yapabilirim** cevabını almış. (16 Ekim 1997)

SEÇİM TARİHİ

Türkiye uzun sürmüş bir istikrarsızlık ve kutuplaşma dönemi yaşadı. Şaşırtıcı değildi. 12 Eylül darbesi, siyasi partileri kapatıp yasaklayarak toplumun **doğal gelişmesini** bozdu.

Siyaset bölündü. Dengeler altüst oldu. Eski ve yeni siyasi aktörler arasında büyük gerginlikler belirdi. Olağan mecrasını kaybeden siyasetin **normalleşmesi** ancak bunalımlardan geçebilirdi.

1995 seçimlerinden dört gün yazdığımız “Konsolidasyon” adlı yazıda bir tahmin yapmıştık. Seçim sonuçları ne olursa olsun, yeni Parlamento döneminde siyasi yapıdaki bölünmenin yerini **bütünleşmenin** alacağını öngörmüştük.

İlk gelişmeler bizi destekler yönde değildi. **Refahiyol hükümeti**, tam tersine önemli bir kutuplaşmanın kaynağı oldu. Ama, altı aylık bir hata ile de olsa, Erbakan-Çiller ikilisinin iktidardan düşeceğini öngördük.

Yılmaz hükümetinin kurulması ile birlikte hava hızla değişmeye başladı. Son birkaç günün olayları istikrar eğilimini **güçlendirir** yönde. Siyasi ve ekonomik istikrar arasındaki bağın çok daha net görülmesine olanak verdi.

Enflasyonla Mücadele Bütçesi

Dünkü SABAH bütçe ile ilgili haberi başlıktan vermiş. Yazışleri doğru yapmış. 1998 yılı bütçesi, Türkiye ekonomisi için bir **dönüm noktası** olabilir. Dikkat edin. İlle olacak demiyorum. Olabilir diyorum.

Bütçe **kağıt üstünde** çok iyi. Yılmaz hükümetinin enflasyonla ciddi şekilde mücadele etmeye kararlı olduğuna işaret ediyor. Enflasyonu kalıcı şekilde düşürmenin tek emin yolunun kamu açığının ekonominin kaldırabileceği düzeye indirilmesinden geçtiğini beyan eden bir metin.

Bundan sonrası çok daha önemli. Birincisi bütçenin **delinmeden uygulanması** gerekiyor. Başbakan Yılmaz'ın sorumsuz bir popülizmin kendisine siyaseten daha zararlı olacağını anladığını sanıyoruz.

İkincisi, kamu maliyesini uzun dönemde sağlıklı bir zemine oturtacak **yapısal reformların** biran önce devreye sokulması lazım. Sadece kamu harcamalarını kısarak bu iş olmaz.

Vergi reformu şart. Bir yandan vergi oranları düşürülecek. Öte yandan vergi kaçacağına karşı etkili tedbirler alınacak. Harcamalar ayıklanacak. Sosyal güvenlik, özelleştirme gibi kangren olmuş sorunlar çözülecek.

Hepsi için **küçük küçük** olumlu işaretler var.

Meclis Başkanı

Meclis'te çoğunluğa sahip olmaması Yılmaz hükümeti için önemli bir zafiyetti. Hükümetin ne kadar süreceği kolayca **spekülasyon konusu** olabiliyordu. Meclis Başkanlığına Hikmet Çetin'in seçilmesi hükümet için bir avantajdır.

CHP'nin yeri bir miktar **netleşti**. Siyasette oyunun bitmediği doğrudur. Gene de, Meclis Başkanının CHP'den seçilmesi önemli bir simge. CHP'nin Türkiye'yi yöneten koalisyonun **biraz daha** içine girmesi anlamına geliyor.

Çetin'in biyografisi de bu bütünleşmeye uygun. Mülkiye ve bürokrasi kökenli. Daha önce CHP Genel Başkanlığı, Başbakan Yardımcılığı, Dış İşleri Bakanlığı yaptı. Cumhurbaşkanı ile, sivil ve asker bürokrasi ile yakın ilişkileri var. Yılmaz hükümetini Meclis'te işini kolaylaştırmasını bekliyorum.

Seçim Ne Zaman?

Hükümet kurulurken seçimlerin **1998 yılı sonbaharında** olacağını tahmin etmiştik. Dört aydır bu öngörümüzü değiştirmek ihtiyacını duymadık. Bütçenin açıklanması ve Meclis Başkanı seçiminden sonra aynı tarihte ısrar edecek miyiz?

Genelde, gelişmeler seçimin 1999'a, hatta belki daha sonrasına kalma ihtimalini yükseltiyor. Fakat, belirsizlik sürüyor. Neden? Çünkü hala siyasetin çok önemli bir bilinmeyen var. **RP kapatılacak mı?**

Benim parti kapatılmasına karşı olmam sonucu değiştirmeyecek. Bütün siyasi oyuncular, bir sonraki hamlelerini bu karara göre planlamak zorunda. Seçim tarihi hakkında gerçekçi bir tahminin ancak **bu karardan sonra** yapılabileceğini düşünüyorum. (19 Ekim 1997)

YUMAĞIN UCU NEREDE?

Eşber Yağmurdereli ile 90'ların başında yeni hapisten çıktığında tanıştım. “Sosyal Demokrasi Gündemi” adlı kitabım yeni yayınlanmıştı. Kitapta kısaca da olsa **Kürt sorununa** değinmişim.

O sıralarda sorunun adını koyan azdı. Yağmurdereli bunu benim cesaretime atfemiş. Uzun bir sohbetimiz oldu. Karşımda duygusal ve duyarlı bir **aydın kimliği** buldum.

Tekrar tutuklandığını ve onlarca yıl hapis yatması söz konusu olduğunu öğrenince içim karardı. Yakın zamanda görüşemediğime üzüldüm. Bu haksızlığa karşı **isyan duygularım** kabardı.

Anlamaya çalışıyorum ama anlayamıyorum. Benim ülkem Yağmurdereli'nin özgürlüğünü elinden alma ihtiyacını neden duyuyor? Gözleri görmeyen bir aydının kamuoyu önünde söylediği sözlerden neden korkuyor?

Kimi cezalandırıyoruz? Yağmurdereli'yi mi? Yoksa geri kalan 65 milyon vatandaşımızı mı?

Sorun Siyasette

Türkiye'nin **siyasi yapısının yetersizlikleri** her geçen gün daha net şekilde görülüyor. Neye elimizi atsak, karşımıza siyaset kurumu çıkıyor. On sene öncesine kadar, Avrupa Birliğine **ekonomik nedenlerle** giremeyeceğimizi düşünürdük. Şimdi Gümrük Birliği sağlandı. Ekonomi fazla zorlanmadan tek pazara uyum sağladı.

Ama ufukta tam üyelik yok. **Neden?** Demokrasiyi oturtamadığımız, insan hakları ihlallerini engelleyemediğimiz için. Yağmurdereli'yi neden mahkum ettiğimizi kendimize bile açıklayamıyoruz. Avrupa'ya nasıl açıklayacağız?

Bir başka örnek Susurluk. Aslında gizli kapaklı birşey yok. Herşey ortada. Ama bir türlü suçlular yargı önüne getirilemiyor. Etrafında dolaşıp duruyoruz. Çünkü **devletin özgürlüğünü kısıtlamaya** cesaretimiz yok.

Bizzat Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerinin gerekli olduğunu söylüyor. Her fırsatta, kamuoyu oluşturmaya çalışıyor. Ama somut adımlar bir türlü atılmıyor.

Önce İfade Özgürlüğü

Karmaşık sistemlerde nedenselliğin saptanması da meşakkatli bir iştir. Sistemin bir yerindeki arıza çok farklı yerleri etkiler. Sık sık arızayı bulmakta zorlanırsınız. Tıpta bunu örnekleri çoktur.

Toplum da öyle. Her alanı **görünür ve görünmez ilişkilerle** diğerlerine bağlıdır. Ekonomi dersiniz, karşınıza siyaset çıkar. Siyaset dersiniz, zihniyet sorunları gündeme gelir. Zihniyet de sizi aniden ekonomiye götürür.

Bu karmaşıklık bizi korkutmamalı. Modern toplumun son birkaç yüzyılda biriktirmiş olduğu çok önemli deneyimler var. Toplumla ilgili teorik haznemiz de çok zenginleşti.

“**Tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan?**” gibi açmazlar artık söz konusu değil. Pekala nereden başlamak gerektiğini biliyoruz.

Başlangıç noktası ifade özgürlüğünün önündeki **yasakların kaldırılmasıdır**. Önce Yağmurdereli'nin düşündüklerini söylediği için hapse girmesini engellemeliyiz.

Eğer onu yapabilirsek, Susurluk kazasının gizlediği karanlık ilişkilere inebiliriz. Metin Göktepe'nin hesabını sorabiliriz. Devletin şeffaflaşmasını talep edebiliriz. Anayasa değişikliklerini gerçekleştirecek mutabakatı sağlayabiliriz.

Tersi de ayne geçerli. Fikir suçu varoldukça, ne Susurluk davasında, ne devletin şeffaflaşmasında, ne kamu yönetiminin etkinleşmesinde ileriye doğru **bir tek adım atamayız**.

Çözüm Arayalım

Bu işler kendiliğinden yada şikayet ederek hallolmaz. Hapse atılan sadece Yağmurdereli değil. **Türkiye'nin geleceği** zincire vuruluyor. Mutlaka bu sorunu çözmek zorundayız.

Parlamento, bu kanunları değiştirsin. İlgili maddeleri biliyoruz. Faks ve mektup zincirleri kuralım. İnternet'i kullanalım. **Milletvekillerini ve hükümeti** ifade özgürlüğüne getirilen bu kısıtlamaları kaldırmaları için baskı altına alalım.

Mümkün mü? Bence evet. Değer mi? Bin defa evet. Vatandaşın azimle ve kararlılıkla istediği bir değişim daima gerçekleşir. Karmakarışık gibi duran bir yumağın ucunda Yağmurdereli'nin **özgürlüğüne kavuşması** var.

(23 Ekim 1997)

ÖNCE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Perşembe günü Eşber Yağmurdereli'nin mahkumiyeti hakkında yazdığım yazıda bir ara başlık çıkmamış. Kabahat bende. En son teknolojiyi kullanmamıza rağmen, böyle hatalar oluyor.

Bu kez onu yazı başlığı yaptım. Evet. “**Önce ifade özgürlüğü**”. Demokrasinin ne kadar zor öğrenildiğinin en iyi kanıtlarından biri, diktatörlükten demokrasiye geçiş sürecinde özgürlüğün yaşadığı maceralardır.

Türkiye'nin sorunu dilinde başlıyor. Türkçe “**düşünce özgürlüğü**” diyoruz. Halbuki bu çok yanlış bir tanımlama. İnsanların düşünceleri zaten daima ve her yerde özgürdür.

En totaliter rejimlerde bile, vatandaşın kafasının içindekileri okumayı ve cezalandırmayı mümkün kılacak bir teknoloji **keşfedilemedi**. Bilim bu konuda diktatörlere destek değil.

Gelecekte de keşfedileceğini sanmıyorum. Yani, düşünce yasaklanamaz. **Hiç yasaklanamadı**. Ama Türkçenin düşünce özgürlüğü demesi o kadar masum değil. Yönetenlerin özlemlerini yansıtıyor.

Doğrusu “**ifade özgürlüğü**” kavramıdır. Otoriter rejimler, düşüncenin ifade edilmesini ve diğer vatandaşlara duyurulmasını yasaklar. Demokrasinin kurucu unsuru, ise, düşüncelerin serbestçe ifade edilmesidir.

Anglosakson dünyasında buna “**özgür konuşma**” (free speech) denir. Tüm hukuk sistemi, şu yada bu şekilde vatandaşın kendini ifade etme hakkını korumaya yöneliktir. **Özgürlüklerin anası**, ifade özgürlüğüdür.

Hukuk ve Özgürlükler

Ancak, olay çok daha karmaşık. 1780'lerde ABD Anayasasının yazıldığı dönemden beri savunulan tezlerden biri, özgürlüğü ancak Anayasanın ve dolayısı ile hukuk sisteminin **doğru biçimlendirilmesinin** koruyabileceğidir.

Pek çok Anayasa hukukçusu da bu kanıdadır. Ancak, ünlü bir Anayasacı, **William Riker**, bu görüşe karşı çıkıyor. Uzun bir alıntı yapmak istiyorum.

“**Siyasi gücün tiranlığa dönüşmesinin kısıtlanmasında Anayasal hükümlerin etkinliğine verilen önemi savunan yazarlarla aynı gelenekte yetişmiş bir Anayasacı olarak, ilk eğilimimin daima bu tezi kabul etmek oluyor.**

Ancak, hukuk sisteminin özgürlüğün korunması için bir işe yaradığını gösteren bir örnek bulduğumu düşündüğüm her sefer, hevesim kursağımda kalıyor. Olay, tabii ki, daima nedenselliğin yönü ile ilgili.

Bu tezi savunanlar, bizim özgür bir halk olmamızın hiç olmazsa bir nedeninin bizim bazı hukuki güvencelere sahip olmamıza atfedebileceğine inanıyor. Ama, pekala tersi de mümkün; yani bu hukuki güvencelere sahip olmamızın nedeni bizim özgür bir halk olmamız.

Sorun şu: Bir siyasi ortamı ve kamuoyunun siyasi olaylara yaklaşımını bir hukuk sistemi mi yaratır? Yoksa, bir siyasi ortam ve kamuoyunun siyasi olaylara yaklaşımı mı bir hukuk sistemini yaratır? İlk başka bir tavuk ve yumurta sorununa benziyor; yani bir nedensellik yönü

yok gibi duruyor.

Fakat, aslında bir nedensellik olduğuna inanıyorum ve bence hukuki biçimler türevdir. Bana, kamuoyunun siyasi anlayışı genellikle hukukun ve Anayasanın yapısını belirler gibi geliyor; tersi ise pek mümkün durmuyor. Rousseau'nun söylediği gibi, ancak insanların kalbine yazılı olan kanunların bir kıymeti harbiyesi oluyor."

Suç Kimde?

Türkiye'de toplumun ve özellikle seçkinlerin büyük bölümü "ifade özgürlüğünü" kayıtsız şartsız **savunuyor mu?** Onun Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gelişmesinin olmazsa olmaz önkoşulu olduğuna **inanıyor mu?**

Yoksa Yağmurdereli'nin hapse girmesine bizi dış dünya önünde müşkül durumda bıraktığı için mi karşılar? Hiç olmazsa **bazı düşüncelerin** ifade edilmesi halinde bunu yapanın cezalandırması gerektiğini mi düşünüyorlar?

Bu soruların cevabını çok merak ediyorum. Son olay bize işin doğrusunu gösterecek. Eğer "Yağmurdereli vakası" kanunların değişmesi ve ifade özgürlüğünün alanının **genişlemesi** ile sonuçlanırsa, sınavdan geçmiş sayılırız.

Öyle olmazsa? O zaman hepimiz sınıfta kalacağız. Hatayı boş yere sadece Türkiye'yi yönetenlerde aramayın. **Önce aynaya bakın.** (26 Ekim 1997)

DÜNYA BORSALARINDA FIRTINA

Türkiye ekonomisinin gerçekten dünya ile bütünleşmeye başladığının her gün başka göstergeleri beliriyor. Son örnek, bir haftadır borsalarda yaşanan düşüşe medyamızın verdiği yer. Borsa haberleri gazetelerin **birinci sayfasına** taşındı.

Bir diğer yenilik, bu kez İstanbul borsasının da dünya ile **aynı anda** düşüşe geçmesi. Türkiye ekonomisi eskiden dünyaya pek aldırılmazdı. Hatta, ilke olarak ters yönde davranacağını söyleyebilirdik.

Geçmişte, OECD ülkelerinde resesyon Türkiye'de yüksek büyümeye tekabül ederdi. Daha da garibi, bizim büyük bunalımlarımız daima dünya ekonomisinin **iyi dönemlerine** raslamıştır.

Bu kez durum farklı. Hong Kong'da başlayıp hızla tüm borsalara sıçrayan hastalık İstanbul'u da etkisine aldı. Fakat Salı öğleden sonra ve Çarşamba'nın tatil olması, İMKB'yi kendiliğinden kapattı.

Borsanın ne yönde seyredeceği **bugün ve yarınki** gelişmelerle belirginlik kazanacak. İki gün zaman kazandık sayılabilir.

Borsa Risklidir

Nakdi tasarruflarını borsada değerlendirmek isteyenler tanım icabı **risk alırlar**. Birincisi, **seçilen şirketle** ilgilidir. Yanlış şirketi seçen, borsa endeksi yükselirken bile parasının değer kaybettiğini, hatta sıfıra indiğini görebilir.

Tersi de mümkündür. Bazı şirketler endeksin düşüşünden çok az etkilenir. Endeks inerken yükselen hisselerle sık sık raslanır.

İkincisi, borsanın **genel dalgalanmalarıdır**. Hızlı yükseliş dönemlerinde, azçok bütün hisseler karlı olur. Hızlı düşüş dönemlerinde ise, hepsi zarar ettirir.

Zaten borsanın uzun dönemde diğer yatırım araçlarına kıyasla çok daha yüksek karlılık sağlamasının esas nedeni, daha riskli olmasıdır. Amerikan Hazinesinin tahvillerine yatan paranın riski yoktur. Getirisi de o ölçüde düşüktür.

Borsa ile tahvil arasında ne kadar fark var? Reel olarak **üç katından daha fazla**. Yani, son 50 yılda tahvilin ortalama reel getirisi yüzde 4 civarında. Borsanın ise yüzde 12.

Kazananlar Kaybedenler

Borsayı yakından izleyen profesyoneller için, düşüş dönemleri de büyük kar potansiyeli taşır. Tahmin edileceği gibi, hem yükselişte, hem de düşüşte, profesyoneller daha fazla kar ve daha az zarar ederler.

Nasıl mı? Elinizdeki hisseleri İMKB'de **hafta önce sattığınızı** düşünün. Yarın geri döndüğünüzde çıktığınız hisselerin tümünden **yüzde 20** daha fazla alabilirsiniz.

Bir adım daha atalım. Geçen Cuma hisselerinizi sattınız ve yerine DM aldınız. Bugün aynı hisseleri **yüzde 25 fazlası ile** geri almanız mümkün olurdu.

Amatörler genellikle borsada kaybeder. Çünkü endeks iyice yükseldikten sonra girerler. Onlar girmeye başlayınca profesyoneller hisselerini onlara satarak çıkarlar.

Sonra ne olur? Borsa düşünce amatörler büyük zarara uğrar. Üstelik korkarlar. Borsanın en düşük noktasında **zararın neresinden dönsek kardır** deyip hisselerini satarlar.

Kime? Elbette profesyonellere. Sonra borsa tekrar yükselmeye başlar. Amatörler kaybettikleri ile kalırlar.

Ufukta Bunalım Var mı?

Güneydoğu Asya ülkeleri ekonomilerinde sorunlar vardı. Oralarda borsaların toparlanması kolay olmayacak. Borsa ile yeni tanışan eski sosyalist blok ekonomileri de bu olaydan olumsuz etkilenir.

Buna karşılık, New York borsasında durumun o kadar tehlikeli olmadığını düşünüyorum. ABD ekonomisi sağlıklı. Bütçe açığı sorununu çözdüler. New York borsası **spekülatif bir şişme** yapmıştı.

Zaten onun bir miktar düşmesi bekleniyordu. The Economist'in geçen hafta kapağı **"Düş Artık, Yahu"** diyordu. Düştü.

Ya İMKB? O apayrı bir hikaye. Başlı başına birkaç yazı konusu olacak. (30 Ekim 1997)

MALİ PİYASALARDA İSTİKRARSIZLIK

Uzak-Doğu ekonomilerinden başlayıp dünyayı saran sarsıntıyı Türkiye de hissetti. Geçen hafta **mali piyasaların hepsi** çalkantılar yaşadı. Borsanın

Eylül'den beri süren tırmanışı ters döndü. TL faizlerindeki düşüşün yerini yükseliş aldı. Merkez Bankası döviz piyasalarına müdahale etmek zorunda kaldı.

Herkes merak ediyor. Bütün bunlar kısa süreli dalgalanmalar mı? Yoksa, daha uzun sürecek bir bunalım ortamına mı giriyoruz? Dünya ekonomisindeki gelişmeler Yılmaz hükümetinin enflasyonla mücadele çabalarını etkiler mi?

Her ayın ilk Pazar günü yeni yayınlanan istatistikleri gözden geçiriyoruz. Türkiye ekonomisinin vesikalık resmini çekiyoruz. Ekonomi ve piyasalar hakkındaki beklentilerimizi açıklıyoruz.

Bu ay, mecburen **mali göstergelere** ağırlık vereceğiz.

Reel Ekonomide Sorun Yok

Eylül ayında sanayide kapasite kullanımı yeni bir rekor kırdı. **Yüzde 84.7** ile son beş yılın en yüksek kapasite kullanım oranı çıktı. 1997'nin ilk dokuz ayında sanayide kapasite kullanımı yüzde 80.6'ya yükseldi.

Bu sayı da 1993'ün bile az da olsa üstünde. Yıl sonunda yeni bir rekor kırılacağına kesin gözü ile bakabiliriz. Daha önce uyardığımız gibi, ekonomi tam gaz gidiyor.

Sanayi üretim endeksi aynı yönde çıktı. Ağustos'ta üretim artışı **yüzde 13**. Buna göre yılın ilk sekiz ayında sanayi üretimindeki artış bir önceki yıla göre yüzde 8.7 oluyor. Geçen yıl yüzde 6 idi.

Temmuz ayı dış ticaret istatistikleri yayımlandı. İhracat artışı ithalat artışının üstünde seyretmeye devam ediyor. Neticede, son oniki ay için dış ticaret **açığı 19.3 milyar dolar** çıktı.

Bir süredir Türkiye'nin dış ticaret açığının **19-20 milyar dolar** civarında istikrar kazandığını söylüyorduk. Bu yıl, başta turizm, diğer görünmeyen döviz gelirlerinde artış olduğu kesin. Demek ki, cari işlemler dengesinde tehlikeli bir eğilim gözüküyor.

Kur ve Enflasyon

Ekim ayı enflasyonu ne çıkacak? Benim beklentim TEFE'de **yüzde 6** civarı. Kasım ve Aralık aylarında da toptan eşya fiyatlarının aynı oranda yükseleceğini hesaplıyorum.

Bunlar ortalama tahminler. Daha yüksek olması beni şaşırtmaz. 1998 bütçesinin daraltıcı etkisi ancak yılbaşından sonra devreye girecek. Ayrıca, hükümet KİT ve temel ürün zamlarını bu yıl bol kepçe tutmayı tercih edecektir.

Ekim ayında "dolar artı 1.5 mark" sepetinin devalüasyonu **yüzde 6** olmuş. Ortalama piyasa kuru üstünden hesaplıyoruz. Demek ki, TL Ekim'de reel olarak ne değer kazanmış, ne de değer kaybetmiş.

Kasım ve Aralık aylarında da aynı eğilimin sürmesini bekliyorum. Merkez Bankasının elinde döviz kurunu istediği düzeyde tutacak kadar mühimmat var. Ancak, döviz rezervlerinin bir miktar azalmasını bekliyorum.

Son aylarda gelen kısa vadeli dövizin bir bölümü geri gider. Ne kadar? Geçtiğimiz hafta için **2 milyar dolarlık** bir çıkış tahmin ediliyor. Belki 1-2 milyar dolar daha gider. Bunun da fazla mahzuru yok. Tersine, para politikası açısından yararlı olacaktır.

Faiz ve Borsa

Bu durumda, önümüzdeki dönemde üç ay ve daha kısa vadeli kağıtlarda faizlerin **yüzde 105-110** aralığına oturması gerekir. Yıllık yüzde 10 civarında reel faize tekabül ediyor.

Hazine'nin vade kısaltmasını destekliyoruz. Enflasyonun inişe geçtiği dönemlerde kısa dönemli faizin uzun dönemli faizin üstünde seyretmesi normaldir. Enflasyondaki düşüşün etkisi altı ay ve daha yüksek vadeli kağıtlarda hissedilir.

Uzun dönemli yatırım düşünen tasarrufçu için **TÜFEx** tahvilleri ilginç olacaktır. Piyasa bunları sevmeydi. Halbuki alanlar için çok karlı oldu. Enflasyonda ciddi bir düşüş olursa, karlılıkları artacaktır.

Önümüzdeki günlerde faizlerdeki **dalgalanmanın sürmesi** ihtimalini yüksek görüyoruz. Türkiye ekonomisinin makro dengeleri istikrar buluncaya kadar bu dalgalanmalar sürer.

Bu açıdan, güveni tercih eden ve risk sevmeyenler için **günlük ve haftalık repo** Kasım ayında da en makul yatırım aracı duruyor.

Ya borsa? Baştan uyarmalıyım. Benim borsa tahminlerim pek tutmaz. Gene de söyleyeyim. Yılbaşına kadar endeks **3000 civarında** dalgalanır diyorum. 2800'ün altına düşmesine pek ihtimal vermiyorum. Ama reel olarak bir yükselme de beklemiyorum. (2 Kasım 1997)

ENFLASYON NASIL DÜŞER?

Rahmi Koç'un özel kesime yaptığı çağrı önemli bir tartışmaya yol açtı. Koç, özel kesimin 1998 yılında fiyat artışlarını yüzde 50'de tutmak için gerekli çabayı göstermesini istemişti.

İcabında şirketlerin karlılıklarından fedakarlık ederek yıllık fiyat artışlarını bu sayı ile sınırlamalarını önerdi. Türkiye'nin en büyük özel kuruluşlarından birinin tepe yöneticisinden gelen bu talep kamuoyunda yankılandı.

Hemen ardından, enflasyonun düşmesi için kimin fedakarlık etmesi gerektiği tartışması başladı. Özel sermaye mi? İşçiler mi? Esnaf mı? Derken, Başbakan Yılmaz "esas fedakarlığı devlet yapacak" diyerek konuyu genişletti.

Bütün bunların bir anlamı var mı? Vatandaş enflasyon düşmesini istiyor. Fakat, düşeceğine bir türlü inanmıyor. Geçmişte enflasyon düşecek diye kendisine çok söz verildi. Ama bunlar boş sözler kaldı. Enflasyon düşmedi.

Bu sefer farklı olacak mı? Koç'un çağrısı enflasyonun düşmesine olumlu bir etki yapar mı?

Enflasyon Hedeflemesi

Aslında Koç'un beyanatı Yılmaz hükümetinin öngördüğü enflasyonla mücadele yöntemi ile tutarlı. Bu hususu başka iktisatçı meslektaşlarım köşelerinde yazdılar. Ben de birkaç kez değindim. Kısaca özetlemekte yarar var.

Enflasyonu denetim altında tutmak için farklı araçlar kullanılabilir. Zaman içinde, bunlardan bazılarının etkinliklerini yitirdikleri anlaşılıyor. Yerine başkası geçiyor.

Örneğin, uzun süre Merkez Bankasının emisyonu yani piyasadaki banknot miktarını kontrol altına alması ana yöntem olarak benimsenmişti. Sonra, bunun ille iyi işlemediği görüldü.

Son dönemde en popüler yöntemin adı “enflasyon hedeflemesi” (inflation targeting). Buna göre, para otoritesi hükümetle anlaşılıp bir enflasyon hedefi belirliyor ve bunu ilan ediyor.

Enflasyonun hedeflenen düzeyde gerçekleşmesi için gerekli olan herşeyi yapacağını, her türlü aracı kullanacağını açıklıyor. Bütçe açığını, faizleri, döviz kurunu, hedeflenen enflasyonun tutturulması için ayarlıyor.

Dolayısı ile, bütün firmalar kendi maliyet yapılarını ve fiyat politikalarını oluştururken, hedef alınan enflasyona göre hesap yapıyorlar. Para otoritesi ve hükümet ciddi ise, enflasyon hedeflenen düzeyde gerçekleşiyor.

Maliyetlerin Denetimi

Koç'un söyledikleri ile bağlantı kurabiliriz. Koç topluluğu sadece kendi ürünlerinin fiyatlarını belirlemez. Aynı zamanda, pek çok firmadan ara mal, yatırım malı, vs. satın alır. İşçi, memur, yönetici, çalışanların ücretlerini tesbit eder.

Topluluk, enflasyon hedefi olarak yüzde 50'yi almışsa, ürün fiyatlarını o kadar arttırmayı öngörecektir. Aksi halde, rekabet ettiği firmalara kıyasla ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatı yükselir. Satışlar düşer.

Bu durumda, maliyetlerinin de aynı oranda, yani yüzde 50 artmasını sağlamak zorunda. Yoksa, karlılığı büyük ölçüde azalacaktır. Demek ki, yan sanayiye ve çalışanlarına aynı disiplini yaygınlaştırması gerekiyor.

Böylece, Koç topluluğuna mal ve hizmet satanlar da fiyatlarını sadece yüzde 50 arttıracakları bilinci ile, maliyetlerini o kadar arttırmaya çalışırlar. Yani onlar da mal ve hizmet satın aldıkları kimselere dönerler.

Ekonomideki bütün ekonomik aktörlerin hesaplarını ve sözleşmelerini yüzde 50 enflasyon olacağı beklentisi üstüne kurmaları halinde, enflasyonun yüzde 50'ye inmesi ihtimali çok yüksektir.

Güvenilir Devlet

Yukarıdaki senaryonun gerçekleşmesi için hayati bir koşul var. Devletin de aynı disipline uyması. Yani, kendi koyduğu yüzde 50 hedefine ve onu sağlayacak olan 2 katrilyon TL faiz öncesi bütçe fazlasına uyması.

Güvenilir devlet, kendi koyduğu hedeflerle kendisine bağlayan devlettir. Enflasyonla mücadelenin sırrı, devletin ciddiyetinden geçiyor. (13 Kasım 1997)

EMEKLİLİK SORUNLARI

Konuyu yakından izleyenler kamuoyunu **uzun süredir** uyarıyor. Daha 1980'lerin ikinci yarısında, OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar SSK, Emekli Sandığı ve Bağkur'dan oluşan emeklilik sigortası sistemi için tehlike işaretleri vermeye başlamıştı.

O sıralar, sosyal güvenlik kurumlarının bir açığı yoktu. Ama, sistemin zafiyetleri ortada idi. Biraz matematik kullanınca, **gelecekte** büyük açıkların zaten kendisi yamalı bohçaya dönmüş bütçeye kaldıramayacağı yükler getireceğini görmek mümkündü.

Temel sorun, hükümetlerin emeklilik sigortasında biriken fonları keyfi şekilde kullanmaları, adeta **bir vergi gibi** görmeleri idi. Yani, sosyal güvenlik kurumlarının kaynaklarına hükümet tarafından el kondu ve cari harcamalar için kullanıldı.

Örneğin Deniz Gökçe'nin yaptığı muhafazakar bir hesap var. Çalışanların emeklilikleri için ödedikleri kaynaklardan **20 milyar dolarını** hükümet kullandığını gösteriyor. Benim hesaplarıma göre bu sayı daha yüksek. **30 milyar doların** üstünde.

1992'de Demirel hükümeti tarafından emeklilik için **yaş sınırının kaldırılması** sistemi iyice zıvanadan çıkarttı. 2000'li yıllar için beklenen açıklar, 1995'den itibaren belirlemeye başladı.

Ne kadar bir açıktan bahsediyoruz? Sıfır bolluğundan Türkiye'de sayı sayamaz olduk. 1997 için 1 katrilyon TL deniyor. Ortalama dolar kurunu 150 bin TL alırsak, **6.5 milyar dolar**. Milli gelirin yüzde 3'ünden fazla. Üstelik her yıl artacak.

Kaybeden Nesiller

Sosyal güvenlik kurumlarının açık vermesinin bütçeye olumsuz etkisi hiç şüphesiz önemli. Böylece, **yüksek enflasyonuna** da yol açıyorlar. Çünkü, hükümetler bütçe açıklarının para basarak finanse ediyor.

IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar, haklı olarak açıkların bu boyutu ile ilgileniyorlar. Enflasyonla kalıcı bir mücadelenin gerçekleşmesi için bütçe açıklarının azaltılmasını istiyorlar.

Ama tek sorun enflasyon değil. Bir de işin **insani boyutu** var. Şu anda halen emekli olmadan çalışan vatandaşlarımızın durumuna bakmak gerekiyor. Sadece bugüne değil, geleceklere de bakmak gerekiyor.

Halen **çalışan kesimin ödedikleri primlerle** emeklilerin maaşları veriliyor. Doğrudur, yetmiyor. Çalışanların ödediği vergilerin de bir bölümü emekli maaşlarına gidiyor.

Bu kadarı güzel. Çalışan nesil, bir öncesine karşı **cömert** davranıyor. Emekli olanların maaşlarını prim ve vergileri ile ödüyor. Peki, bugün çalışan neslin emeklilik zamanı gelince ne olacak?

2010'larda, 2020'lerde sosyal güvenlik primi ve vergi ödeyen **yeni nesil**, aynı cömertliği gösterecek mi? Yoksa, gelişmiş ülkelerde gördüğümüz gibi, vergilerin ve sosyal kesintilerin düşürülmesini mi isteyecek? İsterse ne olacak?

Kendi Tedbirinizi Alın

Bugün 50 yaşının altındaki nesillerin emeklilikleri konusunda çok dikkatli olmaları gerekiyor. Manzara ortada. İyimsellik için hiç bir neden yok. Onlar **kaybeden nesil** olacak.

Devlet onlara mutlaka bir emekli maaşı verecek. Tamam. Ama ne kadar? Bekledikleri düzeyde mi? Maalesef cevabımız kötümser. Sosyal güvenlik sisteminden alınacak emekli maaşı mutlak olarak bugünkü emekli maaşlarının **satınalma gücünün bile altında** kalacak.

Halbuki 2010'lu, 2020'li yılların Türkiye'sinde hem kişi başına gelir ve refah, hem de beklentiler bugünkünden çok daha yüksek olacak. Yani, emeklilik için sosyal güvenlik kurumlarına **güvenenlerin** durumu umutsuz duruyor.

Emeklilik yaşı ile ilgili tartışmalara fazla kulak asmayın. Belli ki Türkiye sosyal güvenlik sisteminde rasyonel bir reformu yapmakta **geçicecek**. Önlemler yetersiz kalacak.

Atasözünde olduğu gibi, "**her koyun kendi bacağından asılacak**". Herkesin hesabını bu gerçeği bilerek yapmasında yarar var. (16 Kasım 1997)

DOKUNULMAZLIK SOHBETİ

Milletvekili dokunulmazlığı kendi başına çok önemli bir konu. **Polis ve yargı karşısında** milletvekillerine ayrıcalık tanımanın kendi içinde bir mantığı var. Kavramın tarihi gelişmesini anlamak mümkün.

Parlamentolar kurulurken, karşılarında **mutlakiyetçi krallar** vardı. Bugün yürütme dediğimiz gücü tamamen ellerinde tutuyorlardı. Üstelik, kanunları da onların iradesi belirliyordu.

İlk meclisler, sadece kanun çıkartma yetkisini, o da **kısmen** elde edebildiler. Polis ve yargı gene kralın elinde kaldı. Bu durumda, kralın meclis üyelerine polis ve yargı yolu ile baskı yapmasını engelleme çabaları dokunulmazlık kavramını doğurdu.

Parlamento sözcüğü, konuşmak (Fransızca "**parler**") fiilinden türetilmiş. Meclis üyeleri özgürce konuşabilmeyi, yürütmeyi eleştirebilmeyi ve bundan dolayı baskı altına alınmamayı talep ediyorlar.

Bu hakları, meclis sözcüğünün içinde mündemiç. Bu bakıma, ifade özgürlüğü ile milletvekili dokunulmazlığı aynı olayın **iki ayrı cephesi** olarak karşımıza çıkıyor. Dokunulmazlık siyasi bir kavram. Adi suçları kapsamıyor.

Eski demokrasilerde, hırsızlık, kaçakçılık, rüşvet, vs. gibi **siyasi boyutu olmayan bir suçdan** dolayı polisin milletvekilini yargı önüne çıkartmaması düşünülemez bile. Bu durum, eşyanın tabiatına aykırı kabul edilir.

Türkiye'nin Çelişkisi

Türkiye'deki uygulama nasıl? Tahmin edeceğimiz gibi, **tam tersine**. Türkiye'de hala çok güçlü bir siyasi suç geleneği var. İfade özgürlüğüne getirilen tahditler neredeyse demokrasi kavramı ile çelişecek düzeyde.

İlginci, bu tahditlerin **milletvekillerini de kapsamaması**. Çiller'in Başbakanlığında DEP milletvekilleri parlamenter sıfatı ile yaptıkları konuşmalar yüzünden yargı önüne çıkartıldı. Mahkum edildi.

Siyasi partilerin kapatılması da siyasi suç kavramına giriyor. Bir parti, hepsi milletvekili olan partililerin söyledikleri sözlere dayanarak yasaklanabiliyor. İşin özü orada.

Türkiye'de seçilmiş meclis üyelerinin siyasi dokunulmazlığı yok. Hukuken var gibi dursa bile, **fiilen yok**.

Ama **adi suçlar için** dokunulmazlıkları var. Emniyet güçleri suçun varlığını tesbit etseler bile, milletvekilini yargı önüne getiremiyorlar.

Demek ki, esas mücadele **iki düzeyde birden** verilmeli. Bir yandan ifade özgürlüğü genişletilmeli. En azından milletvekillerine ifade özgürlüğü sağlanmalı. Aynı anda, adi suçlar dokunulmazlık kalkmasının dışına atılması.

Referandum Yararları

Geçen gün yayınlanan kamuoyu araştırmasının sonucu çok açık. Toplumun ezici çoğunluğu milletvekillerine verilen dokunulmazlık imtiyazına karşı çıkıyor. **Yüzde 80**, dokunulmazlığın kaldırılmasından yana.

Fakat meclis toplumdaki gelen bu talebe fazla kulak asmıyor. Küçük hesaplar var. Statüko, birilerinin işine geliyor. Değiştirmemek için direniyorlar. Toplum ne yapacak?

Demokrasimizin çok önemli bir kurumdan yoksun olduğunu böylece bir kere daha görüyoruz. Böyle önemli bir kararın **doğrudan vatandaşlar tarafından** alınmasına olanak verecek mekanizmalar kurulmamış.

"**Vatandaş inisiyatifi ile referandum**" kurumunu kastediyorum. ABD'de Eyalet düzeyinde çok yaygın kullanım alanı olan bir uygulama. İsviçre de aynı hakkı vatandaşına veriyor.

Buralarda referandum kurumu nasıl işliyor? Nüfusun belli bir oranının imza toplayarak desteklemesi halinde, bir referandum teklifi seçmenin **oy pusulasına** giriyor.

Seçmenin çoğunluğu kabul ederse, kanunlaşıyor. Kabul etmezse, unutuluyor. Eğer böyle bir imkan olsa idi, Türkiye'de milletvekilinin siyasi olmayan suçlardaki dokunulmazlığı derhal kaldırılırdı. Türkiye için iyi olurdu.

Bu fırsattan yararlanıp, **vatandaş inisiyatifi ile referandum** kurumunu tekrar gündeme getirmek istiyorum. (20 Kasım 1997)

SIYASİ REFORM ÖNERİLERİ

Milletvekili dokunulmazlığının kısıtlanması beklediğimiz gibi **Meclis'te takıldı**. Bu sonucu etkileyen iki farklı süreç gözüküyor. Bunların doğru saptanması çözüme ulaşmayı kolaylaştırıcaktır.

Birincisi, Türkiye'de hala **siyasi suç kategorisinin** mevcudiyetini sürdürmesi. Anlaşıyor ki, özellikle RP'li ve Güney Doğulu milletvekilleri, getirilen

önerinin siyasi dokunulmazlığın da kısmen de olsa ortadan kaldırmasından korkmuşlar.

Sıradan vatandaşın ifade özgürlüğüne getirilen yasaklar devam ettikçe bu sorunun çözümü yok. Özellikle merkez siyasetin dışında kalan partiler, dokunulmazlıkların mümkün olduğu kadar geniş tutulmasını destekleyecekler.

Taha Akyol bu konuda Cuma günü yazısında öneriler getirdi.

Milletvekillerinin yaptıkları konuşmaların dokunulmazlık zırhından yararlanması halinde tablonun değişeceğini bekleyebiliriz.

İkincisi, Türkiye siyasetinin bir başka yetersizliğinden kaynaklanıyor.

Vekaleti veren vatandaş ile temsilcisi arasındaki bağın bir türlü anlamlı şekilde kurulamamış olması.

Teknik ayrıntı gibi duran bazı hususların nasıl işin özünü etkilediğini kolayca görebiliriz.

Gizli Oy Olur mu?

Türk parlamenter sisteminde beni en çok şaşırtan mekanizmaların başında, Meclis'te oylamaların yapılış biçimi geliyor. Bilmem hiç dikkat ettiniz mi?

Oylamaların büyük bölümü **el kaldırarak** yapılır. Kimin lehte, kimin aleyhte oy kullandığı Meclis zabıtlarına geçmez. Daha önemlisi, oylamaya katılanların da kim olduğunu bilemeyiz.

Onun dışında **gizli oy** kullanılır. Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı seçimlerinde gizli oy kullanılmasına bir itirazım yok. Ama geri kalan oylamalarda gizliliğin anlamı ne?

Gizli oy açıkça seçmene karşı komplo. Ben vatandaş olarak oy verip milletvekilini seçeceğim. Fakat, onun Meclis'te benim çok önemsedğim kanunlarda nasıl oy kullandığını **bilmeyeceğim**.

Böyle bir mantık size makul geliyor mu? Milletvekili oyunu gizleyerek kime karşı korunuyor? Belli ki seçmene karşı.

Halbuki çözüm çok basit. Tüm dünya bunu uyguluyor. Elektronik aletler var. Oturduğu yerde milletvekili kendi şifresini giriyor ve oyunu kullanıyor. Bilgisayar kaydediyor.

Zabıtlarda kimin ne yönde oy kullandığı gözüktüyor. Oy kullanmayanlar, devamsızlar da **Meclis tutanaklarına** otomatik olarak geçiyor.

Böylece, seçmenin vekilinin Meclis'de neler yaptığından haberdar oluyor. Söyledikleri ile davranışlarının tutarlığını denetliyor.

Soralım. Oylama açık oy ile yapılırsa ve ertesi gün hayır diyenlerin **tam listesi yayınlansa**, gene aynı sonuç çıkar mıydı? Bence çıkmazdı. Oylama usulu ilk bakışta bir ayrıntı, basit bir şekil şartı gibi duruyor.

Halbuki **açık ve tutanağa geçen oylama**, temsili demokrasinin kurucu unsurlarından biri.

Dar Bölgenin Yararları

Analizi bir adım daha ileri götürelim. Türkiye'de her seçim bölgesinden bir tek milletvekili seçilmesi anlamına gelen **"dar bölge sisteminin"** uygulandığını varsayalım.

Ne olurdu? Dokunulmazlığın kısıtlanmasını önemseyen vatandaşlar, kendi milletvekilinin nasıl oy kullandığına bakarlardı.

Onların bakmasına da ihtiyaç yok. Eğer seçmen öncelik veriyorsa, bir sonraki seçimde rakipleri mutlaka bu konuyu propaganda malzemesi yapacaklar. **"Ey ahali, bu adam dokunulmazlık kalsın diye oy verdi"** diyecekler.

Yani, milletvekili verdiği oyun hesabını esas seçim döneminde verecek. Kendi partisinden olsa bile, dokunulmazlığın kısıtlanmasını isteyen vatandaş, bir sonraki seçimde ona oyunu atmayacak.

Demek ki, milletvekili oyunu kullanırken bütün bu ihtimalleri düşünmek zorunda. Seçim zamanı seçmenle karşı karşıya gelecek. **Oylarının hesabını verecek.**

Dar bölge, açık ve tutanağa geçen oylama ile birleşince, milletvekilinin vatandaşa karşı sorumluluğu artıyor. **Seçmenle vekili arasındaki ilişki** çok daha sağlıklı hale geliyor.

Olayı sadece dokunulmazlıkla sınırlamayın. Emeklilik yaşından bütçe açığına ve fikir özgürlüğüne, Türkiye'yi dar bir kalıba sokan sorunların hepsinin çözümü için bu söylediklerimiz çok önemli. (23 Kasım 1997)

CİDDİYETSİZLİĞİN BEDELİ YÜKSEKTİR

Yılmaz hükümetinin IMF ile ilişkileri biraz dram, **daha çok komedi** düzeyinde sürüyor. Hükümetin bu işten yara aldığı kanısındaım. Açıklamaya çalışacağım.

Baştan beri, IMF'nin Türkiye ile bir anlaşma imzalamasının eskisi kadar kolay olmayacağını ifade ettik. Bir çok neden var. Bir kısmı teknik, bir kısmı siyasi.

IMF ülkelere döviz sıkıntısına düşmeleri halinde yardım eden bir uluslararası kuruluş. Halbuki Türkiye'nin böyle bir sorunu yok. 1994'den bu yana, **"cari işlemler dengesi artı net hata noksan kalemi"** ya fazla verdi, yada cüzi açıklar.

Rekor düzeydeki **döviz rezervleri** bu gerçeği yansıtır. Merkez Bankasının döviz varlıkları ilk kez döviz yükümlüklerinin 5 milyar dolar üstüne çıktı. Asya fırtınasına rağmen, halen 3 milyar dolar fazla duruyor.

Bu sayılar esas alınır, teorik olarak Türkiye'nin neden IMF'ye müracaat etme ihtiyacını duyduğunu bile açıklamak zor.

Öte yanda, geçmiş hükümetlerin IMF'ye verdikleri **sözlerin tutulmamış olması** yatıyor. Son örnek Çiller'di. 5 Nisan kararlarının ardından ekonomik bunalım biraz durulunca, popülist politikalara geri dönüp seçime gitti.

Yani IMF ile yaptığı anlaşmayı bir yıl sonra tek taraflı olarak bozdu. Siz IMF yöneticisi olsanız ne yaparsınız? Bir daha kolay kolay Türk hükümetinin vaadlerine inanır mısınız?

Bu Hükümet Şok Yapmaz

Görünen köy kılavuz istemez. Yılmaz hükümetinin IMF'nin arzuladığı şekilde enflasyonla mücadele etmesi mümkün durmuyor. Çünkü hala ne

hükümet ne de toplum Türkiye'nin enflasyon nedeni ile ödediği bedelin tam farkında değil.

Reform adı altında getirilen düzenlemelere bakmak yeterli. Hükümet toplumdaki daha fazla vergi almaktan korkuyor. Sosyal güvenlik sistemine kalıcı bir çözüm getirmekten çekiniyor.

Tarım destek fiyatları ve memur maaşları konusunda ikircikli. Yatırımlardan vazgeçmemek için direniyor. Geriye kalıyor sadece **özelleştirme**. Orada da büyük sıkıntılar olduğunu biliyoruz.

Bir bölümü Türkiye'den, özelleştirmeye karşı direnen devletçi cepheden kaynaklanıyor. Şimdi buna uluslararası konjonktür de eklendi. Asya'daki son gelişmelerin Türkiye'nin özelleştirme çabalarına olumsuz bir etki yapacağına kesin gözle bakabiliriz.

Yumuşak İniş Riske Giriyor

Bunların hiç birini yeni öğrenmiyoruz. Nitekim teknisyenler daha ilk günlerde **“şok tedavi”** önerisini getirdiler. Ama Başbakan Yılmaz karşı çıktı. “Enflasyonla mücadeleye evet, fakat yumuşak bir şekilde olsun” dedi.

Bütçe hazırlanırken, 1998'de enflasyonda küçümsenmeyecek bir düşüş hedeflendi. Yıl sonu enflasyonu **yüzde 50** olsun dendi. Biz bunu destekledik. Yapılabilir olduğunu söyledik.

Tekrar hatırlatmakta yarar var. 1998 bütçesi 2 katrilyon TL faiz öncesi fazla öngörüyor. Takriben **8 milyar dolar** ediyor. 1997'de ise faiz öncesinde 1-2 milyar dolar açık bekleniyor.

Demek ki, 1998 bütçesi kamu açığında **10 milyar dolarlık** bir düşüşe tekabül ediyor. Büyük bir sayı. Milli gelirin yüzde 5'i civarında. Maliye politikasında bu çapta bir sıkma, mutlaka enflasyonun seyrini olumlu etkileyecektir.

Böyle bir hedefin hükümetin yapısı ve gücü ile tutarlı olduğunu düşünmüştüm. O nedenle, **iyimser yazılar** yazdım.

1998'de enflasyon mutlaka yüzde 50 olur demek zordu. Ama, bütçe disiplini sağlanırsa, bugünkü yüzde 90'lar düzeyinin gözle görülür şekilde altına inebilirdi.

Son IMF macerası **tereddütlerimi arttırıyor**. Çünkü, hükümetin güvenilirliğine önemli bir darbe vurdu. Mali piyasalardaki beklentileri olumsuz etkiledi. Yılmaz hükümetinin aslında ne yaptığını bilmediği görüntüsü yaygınlaşıyor.

“Midyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” galiba böyle bir şey. Son IMF fiyaskosuna izin vermeseydi, hükümetin enflasyonla mücadele şansı daha yüksek olacaktı. (27 Kasım 1997)

İSTİKRARIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Türkiye **statükoyu çok seven ama statükoculuğa çok karşı** bir toplum. Değişim hakkında konuşmaktan çok zevk alıyor. Ama sadece konuşmaktan. İş hakikaten değişmeye gelince, aniden insanlarımızı bir korku sarıyor.

Toplumsal hiyerarşide yukarılara çıktıkça, bu eğilim daha da belirginlik kazanıyor. Siyasetçiler sürekli değişimden söz ediyorlar. Hangi siyasetçiye sorsanız, değişimden yana olduğu cevabını alıyorsunuz.

Ama Meclis'te en sıradan değişiklik önerileri bile takılıyor. O kadar ki, herkesin yanlış olduğunu bildiği uygulamalara bile dokunulmuyor. İşte milletvekili dokunulmazlığı. İşte emeklilik yaşı.

Enflasyonla ilişkimiz de öyle. Herkes enflasyona karşı, enflasyondan şikayetçi. **“Enflasyon iyidir, mutlaka devam etmelidir, hatta daha da yükselmelidir”** diyen bir tek vatandaş yok.

Ne zamana kadar? Birisi çıkıp **“enflasyonu düşürelim”** deyinceye kadar. Enflasyonun düşme ihtimali ortaya çıkınca, aniden tereddütler başlıyor. Acaba enflasyonun düşmesi bana bir zarar verir mi sorusu öne geçiyor.

Anlıyoruz ki, herkes enflasyona karşı ama hiç kimse enflasyonun düşmesi için bir fedakarlık gerekiyorsa onu yapmaya razı değil. En başta siyasetçiler değil.

Enflasyonla Mücadelenin Maliyeti

İlk bakışta **çelişkili bir durum** görünüyor. Biz iddia ediyoruz ki enflasyon çok kötü bir şey. Çünkü, ekonomiye çok yüksek maliyetler yüklüyor. Örneğin, Türkiye enflasyonu yüzde 10'un altına düşürse, diğer şartlar aynı iken ortalama büyüme hızı **yüzde 2 daha yüksek** olur.

Onuncu yılın sonunda milli gelir yüzde 20 daha fazla artar. Onyıllık toplam kazancı **200 milyar dolar** olarak hesaplayabiliriz. Yani şu andaki milli gelirimiz kadar.

Buna göre, enflasyonu düşürmek kimseye zarar vermeyecek. Tam tersine, milli gelir arttığına göre herkesin refahı artacak. Belki bazılarının daha fazla artacak, bazılarının daha az. O kadar.

Ayrıca enflasyonun **en haksız vergi** olduğu biliniyor. Düşük enflasyon gelir dağılımının düzelmesine de olumlu katkı yapıyor. Ekonomik olarak zayıf kesimlerin korunmasını kolaylaştırıyor.

Peki, neden siyasi iktidarlar enflasyonu düşürmekten bu kadar korkuyor? Çünkü, yukarıdaki hesap uzun dönemli. Kısa dönemde, bir ila iki yıl için, enflasyonun belkemiğinin kırıldığı dönemde büyüme hızının **geçici olarak gerilemesi** gerekiyor.

Bu da kamu harcamalarının bir süre için kısılması demek. Devlet daha az hizmet götürecektir. Daha az maaş verecek. Daha az yatırım yapacak.

Vatandaşın güncel yaşamında bunların önemi ne kadar? Aslında çok değil. Seçmenin çok büyük bölümü, karşılığında enflasyon düşecekse bu fedakarlığa **kolayca razı olur**.

Yanlış Önyargılar

Onun için, enflasyonla mücadelenin düğüm noktası vatandaş değil.

Siyasetçiler. Daha da doğrusu, Türkiye siyasi sınıfının popülist siyaset anlayışı.

Mantık basit. Popülist anlayışa göre, seçmen tamamen ve sadece **kısa vadeli ekonomik çıkarları ile** oy verir. Verirsin parayı, seçmenin oyunu satın alırsın. Vermezsen, alamazsın.

Bu görüşü siyasetlerle sınırlı tutmamak lazım. Seçkinlerimizin büyük bölümünün aynı şekilde düşündüğünü izliyorum.

Halbuki, gerek dünya deneyimi, gerek Türkiye'nin seçim tarihi, popülist anlayışı **doğrulamıyor**. İstemediğiniz kadar örnek göstermek mümkün.

1991 seçimlerini ANAP enflasyonla mücadele ettiği için mi kaybetti? RP ne verdi ki 1995 seçimlerinden birinci parti çıktı? 1994'de Türkiye tarihinin en büyük bunalımına imza atan DYP 1995'te ikinci parti çıkmadı mı?

Yılmaz hükümetinin önüne çok büyük bir fırsat gelmiştir. Eğer kararlılıkla kendi hazırladıkları bütçeyi uygular ve 1998'de enflasyonu planladıkları gibi **yüzde 50'lere indirebilirlerse**, seçmen nezdinde prim yapacaklardır.

Türkiye'de artık **siyasette kalıcı başarının yolu** ekonomide istikrarı sağlamaktan geçiyor. (30 Kasım 1997)

ZAMANLAMA İŞİN ÖZÜDÜR

Türkiye siyasetinde hastalık çok. Bir tanesi iyice kronikleşti (Türkçesi “**müzmin**”). Aynen Türkiye'yi dünya liginin en tepesine çıkartan enflasyon gibi. Nedir bu hastalık diyeceksiniz?

Siyasetçilerimizin medyaya şov yapma ihtiyacı. Gün geçmiyor ki, Ali Rıza Kardüz komşumuzun “**Büyük Türk Büyükleri**” diye adlandırdığı bir siyasetçimiz demecini patlatmasın.

Fazla düşünmeden, ince eleyip sık dokumadan, sadece haber olmak için yapılan beyanatlara, şok açıklamalar... “**Bir deli bir kuyuya taş atmış, bin akıllı çıkartmamış**” misali, ardından günlerce uğraşılıyor.

Toplum Yılmaz hükümetinden Refahyol'a kıyasla daha **ciddi bir usul** bekliyordu. Ciddi bulduğu ölçüde, hükümete güvenmeye hazır. Kısıtlı da olsa, 1998 bütçesi, vergi kanunu, emeklilik yaşı gibi, sorumlu davranış işaretleri de geliyordu.

“**Dondurma**” muhabbetini o açıdan gerek hükümet gerek Türkiye için bir talihsizlik olarak görüyorum. Enflasyonla mücadele için hükümetin en fazla ihtiyacı olan şey “**güvenilirlik**” iken, onu hızla erozyona uğrattıyorlar.

Nominal Çapa

Aslında, enflasyonla mücadelenin bir aşamasında hükümetin bazı fiyatları sabit tutma arayışına girmesi gerekiyor. Buna iktisatçılar “**nominal çapa**” diyorlar. Döviz kuru, temel girdi fiyatları, ücretler, vs. bu işlevi görebiliyor.

Hükümet bunların artış hızını düşürecek konusunda kamuoyunu ikna edebilirse, tüm firmalar **kendi maliyet ve fiyatlarını** ona göre ayarlama zorunda kalıyorlar.

Neden? Çünkü piyasa ekonomisinde **rekabet** var. Ben zam yaparken rakiplerim yapmazsa, pazar kaybederim. Tersine, ben fiyatımı sabit tutarken onlar yükseltirse, pazar kaparım.

Demek ki, beklentilerin değişmesi, enflasyon düzeyini çok etkiliyor. Fakat tek belirleyici değil. Toplam talebin nasıl seyrettiği çok önemli. Aynı anda hükümet **talebi pompalarsa**, firmalar mal yetiştiremedikleri için gene zam yapmak zorunda kalacaklar.

Esas Sorun Bütçede

“Nominal çapanın” bir işe yaraması için, talebe bakmak gerekiyor. O da bizi ekonomideki talep dengesizliğinin baş sorumlusu olan kamu maliyesine getiriyor. Yani **bütçe açığına** bakmalıyız.

Şu ana kadar Yılmaz hükümetinin yarattığı olumlu beklentinin iki nesnel nedeni vardı. Biri, bürokraside yapılan güven verici tayinlerdi. İkincisi ise 1998 bütçesinin kamu açığında ciddi bir daralma planlanması idi.

Sayıları artık ezberledik. Bütçe, faiz öncesi dengenin **8 milyar dolar fazla** vermesini öngörüyor. Bu sayı, devletin ödediği iç ve dış reel faizi karşılıyor. Yani, eğer tutturulursa, bütçe reel olarak denk olacak.

IMF ve Dünya Bankasından uluslararası rating şirketlerine, herkesin esas aldığı gösterge bu. Vergi reformu, sosyal güvenlik reformu, özelleştirme, vs. hepsi bütçe açığının kapatılması için talep ediliyor.

Çünkü, bütçe açığı kapatılınca, enflasyonun esas nedeni ortadan kayboluyor. **Hastalığın nedeni tedavi edilince**, sempomlarını tedavi etmek iyice basitleşiyor.

Yanlış Zamanlama

Şov merakı Yılmaz hükümetine pahalı bir zamanlama hatası yaptırdı. Bir alternatif senaryo hatayı kavramayı kolaylaştıracaktır.

Nisan 1998'e gelmişiz. Ocak-Mart bütçe sayıları yayınlanmış. İlk üç aylık uygulama başarılı. Hükümetin bütçe disiplinini sağlayabileceği anlaşılmış. Kamuoyu 1998 bütçesinin tutturulacağına görmüş.

Başbakan Yılmaz televizyondan **halka sesleniyor**. Ve Mayıs-Kasım döneminde KİT ürünlerine zam yapılmayacağını açıklıyor. Bunun bütçeye maliyetini veriyor. Maliyetin nasıl karşılandığını anlatıyor.

Toplumu hükümetin çabalarını desteklemeye davet ediyor. Özel kesimden fiyat artışlarını kısıtlamasını talep ediyor.

Sonuç? Bence **çok olumlu** olurdu. Yazık, Türkiye bir fırsatı daha şov hastalığından ve aceleden kaçırdı. (4 Aralık 1997)

BELİRSİZLİK ARTIYOR

Her ayın ilk Pazar günü ekonomiye yatırımcı açısından bakıyorduk. Pazarları çıkmaya başlayan **Ekonomi Eki**, iki haftadır Pazar yazımızı Cumartesi gününe almamıza neden oldu. Acaba bundan sonra Cumartesileri mi devam etssek?

Türkiye ekonomisinden **çok çelişkili işaretler** geldiğini beraberce izliyoruz. Yılmaz hükümeti enflasyonla mücadele edeceğini söylüyor. Toplum buna inanmak istiyor. Fakat doğrusu inanmakta zorlanıyor.

Sonuçta, galiba herkesin kafası karıştı. Bir tek gün içinde bile, iyimserlikten karamsarlığa bir kaç kere gidip gelmek mümkün oluyor. Şaşırtıcı şekilde, **belirsizliğin arttığını** izliyoruz.

İyi Gelişmeler

Hükümetin lehine işaretler var. En önemlisi Meclise inen **bütçe tasarısı**. Hükümet kamu gelirlerini arttıran, kamu harcamalarını arttırmayan bir yaklaşım içinde.

Neticede, bütçenin anahtar büyüklüğü olan **faiz öncesi dengede** 1998 yılında 8 milyar dolarlık bir fazla öngörülüyor. 1997'de faiz öncesi dengenin büyük bir ihtimalle eksi, en iyimser koşullarda sıfır olacağını hatırlatırız.

Vergi reformu yolunda ciddi adımlar atılıyor. Hem gelir vergisi oranlarının düşürülmesi, hem de vergi kaçacağını engelleyecek idari tedbirlerin getirilmesi söz konusu. Her ikisini de destekliyoruz.

Emeklilik yaşının bir miktar yükletilmesi planlanıyor. Önerilen değişiklik **yeterli değil**. Sosyal güvenlik kurumlarına çok daha radikal önlemler getirmek gerekli. Ama, hiç olmazsa bir şeyler yapılıyor.

Reel ekonomiden üzücü haber pek yok. Dış ticaret açığı ve cari işlemler dengesinde beklendiği gibi gidiyor. Bu yıl büyüme yüzde 7'lerde seyretmesine rağmen, **dövizde bir sorun gözüküyor**.

Kötü Haberler

Önce IMF ile anlaşma yapılacağı beklentisi yaratıldı. Sonra, yapılamayacağı anlaşıldı. Bu olay bile, piyasalarda anlaşılır bir tedirginlik yarattı. Hükümetin IMF ile ilişkileri **iç piyasa malzemesi** olarak kullanma çabası geri tepti.

Aynı şekilde, KİT ürünleri ve temel mallara altı ay zam yapılmayacağı açıklaması çok zararlı oldu. Kamuoyunun önemli bir bölümü, bunu **popülist politikalara geri dönüş** olarak algıladı.

Üst üste gelen bu iki olay, hükümetin enflasyonla mücadele konusundaki kararlılığına zaten inanan kesimlerin elini güçlendirdi. Benim gibi iflah olmaz iyimserler bile rahatsız oldu. **Tereddütlerimiz arttı**.

Hükümetin ekonomi bürokrasisine yaptığı atamalar da lehine bir etkendi. Ancak, Hazine Müsteşarı Eğilmez'in **istifası** Yılmaz hükümeti için büyük bir darbedir.

Doğu Asyadaki yangının Kore'ye sıçraması da Yılmaz hükümetinin aleyhine bir faktör oldu. Özellikle, hemen ardından gelen **57 milyar dolarlık** IMF paketi, hükümetin enflasyonla mücadele çabasının samimi olmadığını kanıtı olarak görüldü.

Reel ekonomide, Ekim ayında sanayi üretiminin **yüzde 13.4** artmış olması, iç talep baskısının sürdüğüne işaret ediyor. Bu durumda, enflasyonu düşürmek için gerekli olan talep kısılması daha önceki tahminlerin üstüne çıkıyor.

Kısa Vadeye Devam

Aralık ayında yatırımcı ne yapmalı? Bizim beklentimiz, bu ay başında 1998 yılında uygulanacak iktisat politikalarının **belirginlik kazanması** idi. Maalesef durum tam tersine. Yani belirsizlik azalmadı, arttı.

TL yatırımları için belirsizlik arttıkça, uzun vade daha fazla risk içerir. Getirisi düşük bile olsa, kısa vade daha avantajlı olur. O nedenle, **haftalık repo** önerimizi tekrarlıyoruz.

Kasım'da bir yada iki haftalık repo yıllık tempoda **yüzde 120** civarında getiri sağladı. Hiç olmazsa tüketici enflasyonunu kurtardık. Aralık için benzer sayılar bekliyoruz. (7 Aralık 1997)

VERGİ REFORMUNA İLK YAKLAŞIM

Türkiye'de siyasi karar alma mekanizması **çok yavaş işliyor**. Haklı olarak bütün demokrasilerde böyle olduğu söylenebilir. Ceberrut rejimler belki hızlı karar alabilirler. Ama bunların yanlış kararlar olma ihtimali de çok yüksektir. Atalarımızın dediği gibi, "**acele işe şeytan karışır**".

Doğallıkla, demokrasilerde önemli konuların uzun süre kamuoyunda tartışılması gerekiyor. Böylece, toplumda şu yada bu şekilde **bir mutabakat** oluşabiliyor. O arada ilk teklifteki hatalar da düzeltilebiliyor.

Konunun önemi arttıkça, karar öncesi tartışma ve müzakerenin de uzamasını bekleyebiliriz. Taraflar kendi görüşlerini açıklayacaklar. Çıkarlarını korumaya, Meclise ve hükümete baskı yapmaya çalışacaklar.

Demek ki, ekonominin ve toplumun pek çok alanına etki yapacak kararların uzun süre tartışma aşamasında kalmasında yarar olduğunu söyleyebiliriz. Bunlarda, acele ile alınan yanlış kararların maliyeti gecikmenin getireceğinden **çok daha büyük** olabilir.

Niyet İyi Ama..

Yılmaz hükümeti tarafından Meclis'e sunulacağı anlaşılan **vergi reformunu** bu bağlamda ele almak gerekiyor. Çünkü, vergi kaçığı ve vergi adaletsizliği Türkiye'nin en önemli yapısal sorunlarından biridir.

Hatta, **ekonominin en önemli yapısal sorunudur** diyebiliriz. Gelir dağılımından haksız rekabete, pek çok güncel sorun oradan kaynaklanıyor. Ama özellikle enflasyonun ve dolayısı ile ekonomik istikrarsızlığın bir numaralı nedeni olarak vergi kaçığını ve vergi adaletsizliğini gösterebiliriz.

Yılmaz hükümetinin bu kangren olmuş soruna çözüm getirme kararlılığını son derece olumlu buluyoruz. Vergi reformunun etkileri ekonomiyi aşıyor. Daha uzaklara, devlet toplum ilişkisinin yeniden tanımlanmasına kadar gidiyor.

Devletin vergi koyma ve koyduğu vergileri toplama **irade ve gücüne** sahip olmasını demokratikleşme yolunda atılmış ciddi bir adım olarak görüyorum. Genelde, kamuoyunun da aynı şekilde düşündüğünü, yani reformu desteklediğini izliyorum.

Ancak, genel perspektiften ayrıntılara inince işler karışıyor. Yasa tasarısı hala kesinleşmedi. Neyin nasıl önerildiğini tam bilmiyoruz. Ama, önerilen tedbirlerden bir bölümünün **gerçekçi olmadığını** görüyoruz.

Tasarının ruhunu çok desteklememize rağmen, ayrıntılardan rahatsızlık duyuyoruz. Bu kadar yıl bekledik, üç günde uygulanamaz hale gelecek bir reform yapmayalım diyoruz.

Temel Tercihler

Vergi reformunu birkaç aşamalı olarak düşünmek gerekiyor. Türkiye için en acil olan, kayıt dışı ekonomi sayesinde **mevcut vergilerin ödenmemesidir**. Yani vatandaşın çoğunluğunun normal üretken faaliyetinden elde ettiği gelirden vergi kaçırmasıdır.

Hepimiz biliyoruz. Serbest meslekler, inşaat, küçük ve orta sanayinin büyük kısmı, ticari faaliyetlerin büyük bölümü, hizmetlerin neredeyse tümü kayıt dışı ekonomide. Mal ve hizmet üretiminde gelir elde ediliyor fakat vergisi ödenmiyor.

Amerikayı yeniden keşfetmeye gerek yok. Böyle durumlarda iki temel araç var. Bir yandan **vergi oranlarını düşüreceksiniz**. Öte yandan vergi idaresini güçlendirip **vergi kaçırmanı yakalayacaksınız**.

Neden vergi oranları azalmalı? Çünkü, vergi oranı yükseldikçe vergi kaçırmanın cazibesi artıyor. **İndikçe azalıyor**. Bugünkü gibi yüzde 50 vergi oranından kaçan bir mükellef, yüzde 20 oranında vergisini ödemeyi kabul edebilir.

Neden vergi idaresi? Çünkü, yakalanmak riski düşük olduğu sürece, pek çok kesim gelirini vergi dairesine göstermeyecek. Yakalanma ihtimali yüksek, vergi oranı düşükse vergi kaçığı da azalacak.

Faiz gelirlerine beyanname, hisse senedi kazançlarına vergi gibi mali piyasalara vergi koyma çabalarını şimdilik yersiz buluyoruz. Bunların yararı olmaz. **Zararı olur**.

O açıdan, Yılmaz hükümetinin vergi tasarısını bir an önce açıklamasını, fakat hemen Meclis'ten geçirecek yerde bir süre **toplumda tartışılmasını** beklemesini öneriyoruz. (11 Aralık 1997)

GELİR VERGİSİ HESAPLARI

Vergi yasası hakkındaki tartışmalar sürüyor. Bunlardan bir bölümü ideoloji ağırlıklı. Yasayı eleştirenler eleştiriliyor. Açık yada örtük şekilde, vergi ödemeyen ve rantiyeli kesimlerin **savunucusu olmakla** suçlanıyor.

Normal karşılamak gerekir. Türkiye'de **devletçi dünya görüşünün** aydınların bilinç altına kadar yerleşmiş büyük bir gücü var. Maliye bürokrasisi tarafından hazırlanan tasarının daha gerçekçi olmasını talep edenler ise devletçilikten uzaklaşmaya çalışıyorlar.

Bir miktar polemik kaçınılmaz görüyoruz. Yararları da olabilir. Türkiye'de ekonomi konuları artık orta sınıfların önemli bir bölümüne mal oldu. Sloganlarla işi

götürmek zorlaştı. Tartışma ve polemikler kamuoyunun bilgilendirilmesini kolaylaştırır.

Bu nedenle, biraz da sayılara bakmak gerekiyor. Benim tavrım, mevcut gelir vergisi tarifelerinin **çok yüksek olduğudur**. Devlet gelirini gizlemeyenlerden çok yüksek oranda vergi alıyor.

Zaten vergi kaçığının bu kadar yaygın olmasının bir nedeni de tarifeler. Vergi oranları daha makul düzeylere çekilse ve aynı anda denetim de ciddi şekilde sıkılaştırılsa, gelir vergisi tahsilatı mutlaka yükselir diyorum.

Ne Kadar Vergi Ödüyünüz?

Basit bir hesap yapacağım. Sizi sıkıntıya sokmamak için, sayıları yuvarlayacağım. Türkiye'de 1997 yılında **30 katrilyon TL** milli gelir üretilecek. Bunun yüzde 15'i olan 4.5 katrilyon TL tarım kesiminde üretiliyor.

Tarımı vergilendirmenin bilinen zorlukları nedeni ile onu hesaptan çıkaralım. Demek ki, tarım dışı kesimin ürettiği gelir 25.5 katrilyon TL. Esas itibarıyla gelir vergisinin buradan alınacağını düşünebiliriz.

Tarım dışı faaliyetlerde takriben 10 milyon vatandaşımız çalışıyor. 1997 yılında tarım dışı sektörlerde çalışan başına düşen geliri **2.55 milyar TL** olarak buluyoruz.

Bu yılki brüt geliriniz ne kadar? 2.5 milyarın üstünde ise, kendinizi ortalamadan fazla kazanan **şanslılar arasında** sayabilirsiniz.

Şimdi gelelim vergi hesabına. 1997 yılında 2.55 milyar TL brüt geliri olan vatandaş mevcut tarifeye göre ne kadar vergi ödedi? **845 milyon TL**. Vergi oranı yüzde 33 oluyor.

Türkiye'de **herkes vergisini ödese**, sadece tarım dışı kesimin bugünkü gelir vergisi oranlarına göre ödeyeceği gelir vergisinin milli gelire oranı en az yüzde 33 olurdu. Gelir dağılımı bozuk olduğuna göre, daha yüksek çıkardı.

Peki, fiilen ödenen ne olmuş? Sıkı durun. 1997 yılında milli gelirden tüm vergilerin oranı sadece **yüzde 15**. Gelir vergisinin içinde olduğu doğrudan vergiler bunun yüzde 40'ını sağlamış.

En iyimser tahminle, 1997'de gelir vergisinin milli gelire oranı **yüzde 6** civarında çıkacak. Nerede yüzde 33? Nerede yüzde 6? Kaba bir hespla, kazanılan gelirin en az **dörtte üçünün** vergilendirilmediğini söyleyebiliriz.

Vergi Oranları İndirilmeli

Yukarıdaki sayılar Türkiye'de devletin gelir vergisi oranlarını düşürmekten **çok karlı çıkacağını** da bize gösteriyor. Bir an için vergi oranlarını basitleştirdiğimizi varsayalım.

1997'de, 2.5 milyara kadar olan gelirlerden **yüzde 10**, üstünden **yüzde 20** vergi alınmış olsun. Stopajı da tam ortasında, yüzde 15'de tutabiliriz.

Bu oranlarda vergi kaçırmanın cazibesi iyice azalır. Çünkü, ödenen vergi düşük, ama yakalanmanın maliyeti yüksektir. Aynı anda servet beyanı dahil, çok sıkı bir **denetleme** getirilim. Herkes gerçekten vergisini öder hale gelsin.

Ne olur? Milli gelirin yüzde 6'sı olan gelir vergisi tahsilatı mutlaka **yüzde 10'u** geçer. Büyük bir ihtimalle iki katına çıkar. Sadece bu tedbir, halen yüzde 9

civarında seyreden kamu kesimi açığını yüzde 3'e, yani Maastricht sınırlarının içine çekecektir.

Ne yazık ki, hükümetin bu yıl vergi tarifelerini indirmeyeceği anlaşılıyor. Hatta, enflasyondan yararlanıp, gizlice reel vergi oranlarında **artışa gidiyorlar**. Korkarım bu vergi reformu da ölü doğacak. (14 Aralık 1997)

AB VE TÜRKİYE

AB'nin son kararı sizi şaşırttı mı? Şaşırtmaması gerekirdi. Böyle olacağı çoktan belirginlik kazanmıştı. Herşey birkaç hafta içinde olup bitmedi. Tam tersine. **Yıllar sürdü**. Tarih için kısa, ama Türkiye için uzun bir sürecin sonunda bu noktaya gelindi.

Berlin duvarı yıkılıp Sovyetler Birliği dağılınca, soğuk savaş bitti. Türkiye'nin 1945 sonrası dış politikasını temellendirdiği **iki kutuplu dünya** sona erdi. Hızla yeni bir dünya düzeni kurulmaya başladı.

Şu günlerde, sık sık İnönü'nün 1964'de söylediğine atıf yapılıyor. "**Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye içinde yerini alır**". Yeni düzen hakikaten kuruluyor. Sorun zaten Türkiye'nin onun içinde yerini bulamaması.

Bir yerden diğerine yalpalaması. Yeni oyunlarda artık geçerliliği olmayan eski kartlarını kullanmaya çalışması. **Ne olduğuna ve ne olmak istediğine** bir türlü karar verememesi.

Yılmaz hükümetinin diplomatik çabaları sonucu değiştiremezdi. Sert çıkması, tehdit etmesi de fazla işe yaramadı. Bundan sonra da yarayacağını sanmıyorum.

Ne Değişti?

Lüksemburg zirvesinden çıkan kararın Türkiye'de geniş kapsamlı bir tartışma başlatmasını olumlu buluyorum. Atasözü, "hayvan koklaşa koklaşa, insan söyleşe söyleşe" diyor. Sorunların **serinkanlılıkla** ele alınması gerekiyor.

Bu bakıma, belki de bu musibetten ciddi bir yarar elde edebiliriz. Kilitli açacak olan anahtar, Türkiye kamuoyunun ve özellikle seçkinlerinin soğuk savaşın sona ermesinin Türkiye ve dünya için yarattığı **fırsat ve sorunlara** doğru teşhis getirmeleridir.

Bu sütunda daha önce birkaç kere yazdım. Türkiye 1945'den sonra Batı ile askeri ve siyasi **müttefik** oldu. Amacı, Sovyet yayılmacılığına karşı kendisini güvenceye almaktı.

Fakat, hiç bir zaman **Batılı olmadı**. Batı değerlerini benimsemedi. Batı'nın ekonomik ve siyasi rejimini uygulamadı. Uygulamayı düşünmedi. Batı ise, soğuk savaş boyunca buna göz yumdu. Askeri ve siyasi **çıkarları** öyle gerektirdiği için Türkiye'yi ittifakın içinde tuttu.

Sovyetler Birliği çökünce, işler değişti. Çocuğun adını koyalım. Artık ne Avrupa'nın nede genelde Batı'nın Türkiye'ye **askeri ve siyasi açıdan** ihtiyacı var.

Lüksemburg kararı ve sonrası durumu çok net gösteriyor. Ne dediler? Türkiye klübe katılırsa iyi olur. Ama onun şartları var. Bunlar askeri ittifaka

katılmak için gerekli şartlardan **epey farklı**. Ya katılmazsa? Ne yapalım? Katılmazsa kendi bilir.

Hangi Taraftasınız?

Kamuoyunda iki cephenin oluştuğunu görüyoruz. Diğer konulardakine benzeyen iki cephe. Geniş bir tasnifle, bir tarafa "**şahinler**", diğer tarafa "**güvercinler**" diyebiliriz. Amblemi güvercin olan DSP doğallıkla şahinler arasında.

Şahinler için suçlu **tümü ile AB**. Türkiye'nin AB tarafından öne sürülen koşulları kabul etmesini imkansız görüyorlar. Avrupa'ya, Almanya'ya, Yunanistan'a, vs. daha sert davranılmasını istiyorlar.

Güvercinler kabahati **Türkiye'de** buluyor. İnsan hakları, işkence, enflasyon, hukukun üstünlüğü, vs. Türkiye'yi AB'den ayıran gerçekleri hatırlatıyorlar. Bunların çözümü ile birlikte Avrupa'nın tavrının değişeceğini düşünüyorlar.

Benim çizgim güvercinlere yakın. Türkiye'nin uzun dönemli çıkarlarının AB ile çelişmediği tam tersine **kesiştigi** kanısındayım. Şahinlere vatana ihanet gibi gelse de, AB üyeliğinin önündeki engellerin kaldırılmasından yanayım.

Konferansa Katılmamız

Kısa dönemde en önemli konu **Avrupa Konferansına Türkiye'nin katılmasıdır**. Müzakerelerde taraf olmak, müzakere zeminlerinde temsil edilmek Türkiye'nin çıkarıdır.

Söz konusu olan 60 milyon vatandaşımızın geleceğidir. Elbette milli gururumuz korumalıdır. Bunun en emin yolu, çıkarlarımızı **akıl yolu** ile korumaktan geçer.

Zaman geçtikçe Yılmaz hükümetinin bu konuyu daha serinkanlı bir usulla ele alacağını ve sonunda AB ile **dialog ve müzakere zeminlerinden** Türkiye'yi mahrum etmeyeceğini umut ediyorum. (18 Aralık 1997)

ENFLASYONLA MÜCADELENİN NERESİNDEYİZ?

SABAHA'nın Pazar günleri yayınlamaya başladığı **Ekonomi Eki** bana ek sorunlar getirdi. Bundan önce, yazımızı Cumartesi günü gazeteye yolluyorduk. Şimdi Ekonomi Eki ise Cuma'dan bağlanıyor.

Günlük yazıda 24 saat önemli. Örneğin, yazıyı yazarken Yılmaz'ın Washington temaslarından ne sonuç aldığını bilmiyoruz. Sadece tahmin ediyoruz. IMF'nin Yılmaz hükümetinin enflasyonla mücadele paketine **destek vermesini beklemiyoruz**.

Önce kuruluşunda, sonra ilk ekonomi politikası uygulamalarında ANASOL-D koalisyonuna kredi açtık. Bütçe tasarısını açıkça destekledik. Fiyat dondurma kararına bile ağır eleştiri yöneltmekten çekindik.

Neden? Bu hükümetin enflasyonla mücadele konusunda **ciddi davranacağını** düşündük. Yılmaz'ın hiç olmazsa Erbakan'dan ve Çiller'den daha az popülist eğilimler taşıdığı kanısındaydık.

Siyasi konjonktür de buna müsaitti. Özellikle kentsel seçmenler ve orta sınıf ekonomide istikrar istiyordu. Enflasyon cephesindeki başarıyı hükümet ortaklarının **oya tahvil edebilme** olanakları vardı.

Yavaş yavaş umudumuzu kaybediyoruz. Doğrusu, her geçen gün iyimser olmakta daha çok zorlanmaya başladım.

Haberi Piyasadan Al

Yıl sonları enflasyonla mücadele için anahtar dönemlerdir. Aralık ayında özel kesim firmaları bir sonraki yılın **bütçelerini** kesinleştirir. En önemli değişkenlerden biri, beklenen enflasyon büyüklüğüdür.

Bütçe için baz alınan enflasyon tahmini aynı anda firmanın yıl içindeki maliyet ve zam politikasını belirler. Eğer enflasyonun yüzde 80 olacağı öngörülmüşse, girdi maliyetlerinin ve ürün fiyatlarının da o oranda artacağı kabul edilir.

Bütün hesaplar ona göre yapılır. Ondan sonra bu hesapların değişmesi ancak **ciddi şoklarla** olur. Hükümetin enflasyonu daha alt düzeyde tutması zorlaşır.

Yönetici düzeydeki dostlarımla konuşuyorum. 1998 bütçesini yüzde 50 enflasyon varsayımına göre düzenleyen hiç yok. Büyük bir bölümü **yüzde 75-80** civarında öngörmüş.

Aynı şekilde, satışların artış hızının süreceği tahmin ediliyor. Demek ki, özel kesim 1998 yılında büyüme hızının ve enflasyonun düşeceğine inanmıyor. Yani, **bir istikrar programı beklemiyor.**

Geçmiş deneyimler açıkça gösteriyor. Firma bütçelerinde baz alınan enflasyonun gerçekleşme ihtimali çok yüksektir. Herkes yüzde 80 fiyat artışı bekler ve ona göre hesap yaparsa, enflasyon en az yüzde 80 olacaktır.

Neden Güven Duyalım?

Bu sütunda enflasyonla mücadelede en önemli silahın piyasaların hükümetin iktisat politikasına **güvenmesi** olduğunu sık sık vurguluyoruz. İngilizce "**credibility**" sözcüğü, "**borç verilebilir**" anlamını içeriyor.

Yılmaz hükümeti bu güven ortamını bir türlü tesis edemedi. Gereksiz şovlarla kamuoyunu yordu. Hazine Müsteşarı istifa etti. IMF ile ilişkiler komediye döndü. Vergi tasarısı yanlış temeller üstüne inşa edildi.

Daha da önemlisi, enflasyonla mücadelenin temel taşlarından biri olan **Para Programı** açıklanmadı. O zaman neden açıklanacağı ilan edildi?

Güvenilirlik hem çok kolay hem çok zor bir vasıf. Çok kolay, çünkü **söylediklerini yapana** insanlar güveniyor. Aynı nedenle çok zor. **Söylediklerini yapmak, yapamayacaklarını söylememeyi** gerektiriyor.

Hükümet enflasyonla mücadele edeceği konusunda piyasaların güvenini hızla yitiriyor. Anlaşılan 1998 yılı enflasyon tahminlerimizi **yukarı yönde** revizyon etmek farz oldu. (21 Aralık 1997)

ZOR SORULAR

Türkiye 1997 yılının son günlerine **olumsuz bir psikoloji** ile giriyor. Ortalıkta bir bunalım havası var. Toplumun bütün kesitlerinde bir tedirginlik izleniyor. Kötü birşeyler oluyor yada olacak hissi çok yaygın.

Böyle zamanlarda kötümserlik artıyor. "Bardağın yarısı dolu" diyenlerin sayısı azalıyor. Herkes bardağın **boş olan yarısını** görmeye başlıyor. İstikrarsız ortamın yarattığı sorunlar derinleşiyor.

O zaman, farklı bir psikoloji ile dikkatimizi çekmeyecek olaylar gözümüzde büyüyor. Yada sevindirecek olaylar geri planda kalıyor. Toplumsal süreçleri dengeli bir değerlendirmeye tabi tutmak zorlaşıyor.

Köşe yazarı için elbette bu durumlarda bile kaçış yolları var. Ayrıntılara inmek bunlardan biri. Önemsiz konularda risk almayan ama doğru şeyler yazabilir.

Veya çala kalem kamuoyunun genel ruh halini yansıtan eleştirilere girişebilir.

Daha zoru, cevabı bilinmeyen soruları sormak ve **doğruluğundan emin olmadığı cevapları** vermektir.

Her Yerde Sorun Var

AB üyeliği aniden bilinmeyen bir geleceğe kaldı. Belki hiç olmayacak. Kıbrıs ve Ege sorunlarında Yunanistan'ın küçümsemeyecek bir avantaj sağladığı ortada. Dış politikada Türkiye ciddi bir **yanlızlık noktasına** gitme riskini taşıyor.

RP'nin kapatılması artık sadece bir iç sorun olmaktan çıkıyor. Clinton bile Yılmaz'dan RP'nin kapatılmamasını istiyor. RP'ye oy veren kesimlerin kolayca aynı kadroların kurduğu bir başka parti etrafında toplanacağı da anlaşılıyor.

Susurluk vakasında bir türlü ilerleme sağlanamıyor. Devletin güvenlik güçleri hukuk **dışı davranışlarda** bulunursa ne yapılması gerektiği hala belirsiz. İşkence sorunları sürüyor.

Sadece siyaset mi? Ekonomi de en az o kadar sorunlu...

Dünya enflasyon liginde şampiyonluğa oynuyoruz. Vergi kaçığı inanılmaz boyutlarda. Emeklilik kurumları fiilen iflas etti. Bütçe açıkları denetim altına alınamıyor. Kamu harcamalarında israf devam ediyor. Özelleştirmede çok yavaş kaldık.

Listeyi istediğiniz gibi uzatabilirsiniz. MGK'nın gücünü, askerlerin yönetime doğrudan gelmesi ihtimalini, Kürt sorununda çözümsüzlüğü, metropol kentlerin altyapı yetersizliğini, varoşlardaki radikalleşmeyi, vs. vs. ekleyebilirsiniz.

Kötüye mi Gidiyoruz?

Zor sorular başlıyor. **Bir:** Türkiye bu sorunların üstesinden gelebilir mi? **İki:** ne kadar sürede gelebilir? **Üç:** Kısa dönemde büyük faturalar ödemek zorunda kalabilir mi?

Karamsar için cevaplar şöyle olurdu. Hayır, bu sorunların üstesinden gelemeyiz. Gelse bile çok sonra, belki 40-50 yılda gelebilir. Önümüzdeki birkaç

yılda çok büyük faturalar ödenecek. Demokrasiden vazgeçmek gerekecek. Büyük ekonomik bunalım olacak. İç ve dış savaş olabilir.

Bu karamsarlığa katılmıyoruz. Türkiye bu sorunların **üstesinde gelebilir**. Öyle çok uzun süreye ihtiyacı da yok. Kısa dönemde bile ille çok sancılı dönemler geçirmesi gerekmiyor.

Çünkü, geçtiğimiz 50 yılda Türkiye'nin ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda **çok büyük yol kattığı** kanısındayız. Katedilen yol bazılarımızın arzuladığından daha az. Ama katedildi.

Kimileri ise bu kadar çok yol katedilmiş olmasından bile rahatsız. Ne yapalım. Yavaş yavaş onlar da alışacaklar. Alışamayanlar tarihin akışı tarafından tasfiye edilecekler.

Türkiye'nin genelde kötüye doğru gittiği görüşünü **paylaşmıyoruz**. Türkiye hızla geliyor. Olumlu yönde geliyor. Yaşadıklarımızı bir neslin ömrüne sığan bu hızlı gelişmenin **kaçınılmaz sonuçları** olarak görüyoruz.

1997 yılının son günlerinde, konjonktürdeki bütün olumsuzluğa rağmen Türkiye için **iyimserliğimizi koruyoruz**. (25 Aralık 1997)

1997'İN GEÇİCİ BİLANÇOSU

1997'nin son yazısını okuyorsunuz. Perşembe günü 1998'le ilgili tahminlerimizi vereceğiz. Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan belli olmuştur. Bu yıl ekonomide olup bitenler önümüzdeki yıla ışık tutacaktır.

Elimizde yılın bütün verileri yok. Ama **genel eğilimler** belirginlik kazandı. Bundan sonra yayınlanacak olanların temel sayılarda büyük bir değişiklik yapmasını beklemiyoruz.

Elbette, gerçekleştirmeleri yılın ilk yazısındaki tahminlerimizle karşılaştırmak gerekiyor. Türkiye gibi, üç ayın uzun dönem kabul edildiği bir ekonomide yıllık tahminlerde hata yapmamak olanaksız.

Kendimi beğenmek gibi olmasın ama, **tahminlerimden memnunum**. Sapmalar var. Fakat bunlar açıklanabilir sınırlar içinde.

Gene Hızlı Büyüdük

Türkiye **iktisatçıları şaşırtmayı** sürdürüyor. Geçen yıl, söz birliği etmişcesine hepimiz 1997'de büyüme hızının düşeceğini iddia ettik. Ben yüzde 4-5 büyüme öngörmüştüm. Arkadaşların önemli bölümü daha düşük bekliyordu.

Halbuki, bu yıl GSMH **yüzde 6'nın üstünde** büyüdü. Üstelik, tarım kesiminde kötü mahsul alındı ve tarımın büyümesi negatif çıktı. Eğer tarım da olağan yüzde 3 büyümesini yapsa idi, büyüme hızı yüzde 7'yi geçirdi.

Sanayi üretimindeki artış **yüzde 10'larda** dolaşiyor. Fevkalade yüksek ve sağlıklı bir sayı. Gümrük Birliği yüzünden Avrupa rekabetinin Türkiye'yi olumsuz etkileyeceğini düşünenler utansın.

Dikkatinizi çekerim. 1994 bunalımından bu yana **üç yıldır** büyüme hızı yüzde 7'nin altına düşmüyor. Sanki 1994'de yaşananlar ekonomiye yeni bir dinamizm getirmiş gibi.

Önemli bir soru kafamı kurcalıyor. Acaba Türkiye'nin **potansiyel büyüme hızı** yükseldi mi? 1980'lerde Özal'ın gerçekleştirdiği piyasa reformlarının meyvalarını toplamaya mı başladık?

Galiba öyle oluyor. Şu sıralar dünyada yüzde 7 çok ciddi bir büyüme hızı. OECD'de kimse Türkiye'nin eline su dökemez. Asya kaplanlarının da dışleri birbiri ardından sökülüyor. Halimizden şikayet edemeyiz.

Dövizimiz de Bol

Daha ilginç döviz cephesi. 50 milyar dolar ithalat, 29 milyar dolar ihracat ve 21 milyar dolar dış ticaret açığı tahmin etmişiz. Bu yıl dolar AB paralarına karşı değer kazandığı için mutlak rakamlar daha düşük çıkıyor.

İthalat 47 milyar dolar, ihracat 26 milyar dolar, dış ticaret açığı 21 milyar dolar olacak. Ancak, bir noktanın altını çizelim. Biz, daha düşük bir büyüme hızında bu dış ticaret açığını bekliyorduk.

Büyüme daha yüksek çıkınca, normal olarak dış ticaret açığının da büyümesi gerekirdi. Alın size Türkiye ekonomisinden **bir hoş sürpriz daha**. Yüksek büyümeye rağmen dış ticaret açığı beklediğimiz düzeyde gerçekleşiyor.

Cari işlemler dengesi için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. "Net hata ve noksan kalemi" dahil, döviz açığını yüzde 4-5 büyüme için **5 milyar doların altında** öngörmüştük. Yüzde 6'nın üstünde büyümeye rağmen açık bu civarda belirlenecek.

Eğri oturup doğru konuşmak gerekiyor. İktisatçıların ve kamuoyunun döviz konusundaki karamsarlığı ekonomiyi pek etkilemiyor. 1997 yılında Türkiye ekonomisi ihtiyacı olan döviz kazanmış.

Sıkı durun. 1997'de toplam döviz harcamalarımızı **60 milyar dolara** ulaşıyor. 47 milyar doları ithalat, gerisi faiz, turizm, vs. diğer döviz giderleri. Buna karşılık **56 milyar dolar** döviz gelirimiz var. 26 milyar doları ihracattan, 20 milyar doları turizmden, bavul ticaretinden, nakliyeden, müteahhitlerden, vs.

Döviz krizi bekleyenler, TL'nin aşırı değerli olduğunu iddia edenler bu sayılara ne diyecek?.

Enflasyon Vahim

Bu güzel manzarayı enflasyon bozuyor. Yıllık TEFE enflasyonunu **yüzde 80** tahmin etmişiz. Çünkü 1997'de ekonominin yavaşlamasının enflasyonu aşağı çekeceğini, hiç olmazsa sabit tutacağını düşünmüştük.

Büyüme hızı düşmeyince, enflasyon hızlanmış. Toptan Eşya Fiyatları artışı **yüzde 93** civarında oluşacak. Türkiye'de en zor şey zaten enflasyonu tahmin etmek. 13 puan yada yüzde 17 oranında yanılmışız.

Bu yanılığın döviz kuru tahminini etkilemiş. Döviz sepetine kıyasla reel kurun yüzde 4 değer kazanmasına rağmen, dolar yılı bizim beklediğimiz 195-200 bin TL'nin üstünde, **205 bin TL'de** bitirecek.

Enflasyon cephesinde **durum vahim**. Enflasyon 1997'de de ekonominin bir numaralı sorunu olma özelliğini sürdürmüş. Eninde sonunda ya biz enflasyonu yeneceğiz, ya o Türkiye'yi büyük bir bunalıma götürecektir. (28 Aralık 1997)